

Municipiul
Baia Mare

anul VII
nr. 7

ARHIVELE NAȚIONALE
SERVICIUL JUDEȚEAN
MARAMUREȘ

ASOCIAȚIA ARHIVIȘTILOR
"DAVID PRODAN"
MARAMUREȘ

REVISTA ARHIVEI MARAMUREȘENE

BAIA MARE
2014

REVISTA ARHIVEI MARAMUREȘENE

Răspunderea pentru conținutul științific al studiilor, formulări și calitatea rezumatelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor.

Authors are responsible for the presentation of the facts contained in their articles, for the wording and for the accuracy of foreign languages summaries

REVISTA ARHIVEI MARAMUREȘENE

nr. 7/2014

Revistă cu apariție anuală
editată de:

**ARHIVELE NAȚIONALE
SERVICIUL JUDEȚEAN
MARAMUREȘ**

**ASOCIAȚIA ARHIVIȘTILOR
“DAVID PRODAN”
MARAMUREȘ**

Baia Mare
ISSN 1844-9832

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Emeritus Professor POGANY István
Univ. Warwick – England

Prof. Univ. Dr. FARAGO Tamás
Univ. Corvinus Budapest – Hungary

Prof. Univ. Dr. Vasile VESA
Univ. Babeș-Bolyai Cluj Napoca

Prof. Univ. Dr. Mircea Baron
Universitatea din Petroșani

Conf. Univ. Dr. Ovidiu GHITTA
Univ. Babeș-Bolyai Cluj Napoca

Conf. Univ. Dr. Ionuț COSTEA
Univ. Babeș-Bolyai Cluj Napoca

REDACȚIA:

Klara GUȘETH – redactor șef
Marius UGLEA – secretar redacție
Diana MUREȘAN
Amalia RACOLȚA
Robert TÖKÖLY
Zsolt VARGA
Vasile ROGOZSAN
Ana-Maria BUCIUMAN
Iuliu Victor GREC

Redacția și administrația:

SJANMM, Baia Mare
B-dul București nr. 26
<http://arhivamm.wordpress.com>
arhivistimm@yahoo.com

CUPRINS:**STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE. DOCUMENTE****Teofil Ivanciuc**

Acte medievale românești emise la Sighet 13

Dr. Gabriel-Virgil Rusu

Contribuții la istoria poliției în Transilvania.

Cercetarea generală a infractorilor în comitatul Maramureș în secolul al XVII-lea 27

Dr. Anton Dörner

Informații privind istoria Maramureșului în arhive străine 41

Dr. Livia Ardelean, Marius Voinaghi

Noi date despre Pinte, primul mare atac asupra cetății Kossow 51

Dr. Livia Ardelean, Drd. Orosz Kristofer

Familia Szaploneczai și testarea bunurilor în favoarea Liceului Piarist din Sighet 62

Adalbert Balogh

Cel mai vechi regulament al comunității nobiliare din Dragomirești..... 77

Dr. Viorel Ciubotă

Câteva documente românești din veacul al XVIII-lea provenind de pe teritoriul actual al județului Maramureș, aflate în Arhiva de Stat de la Beregovo, Ucraina 83

Dr. Laurențiu Batin

Disponerea și acțiunile militare ale Legiunilor poloneze în Maramureș. Bătălia de la Berbești 95

Dr. Robert C. Tókölyi

Primarii orașului Baia Mare în perioada 1919-1950.

Cronologie și câteva date personale 113

Dr. Robert C. Tókölyi

Restitutio: Reprezentanți ai învățământului baimărean: Marta

Iepure Fabian, Ioan Iepure, Dr. Gheorghe Hetcou, Emile

Rousselot, Iosif Levandovschi, Aurel Coza 115

Dr. Lavinia Buda

Preoții - „medici trupești și judecători laici”- chemați să

conducă comunitatea greco-catolicilor din protopopiatul Iza

„în lumina credinței și adevărului” în perioada 15 octombrie

1942 - 6 aprilie 1943 164

Dr. Sergiu Soica

Securitatea din Maramureș și Episcopia Română Unită

din Baia Mare 186

Dr. Ana-Felicia Diaconu

Arhivele maramureșene în lumina unui Chestionar privind

starea arhivei din anul 1951 196

ISTORIA ARHIVELOR. PREZENTĂRI DE FONDURI. ARHIVISTICĂ

Zsolt Varga

Primăria Orașului Baia Mare. Corporația industrială 220

Dr. Marius Uglea

Necesitatea întregirii fondului arhivistic Penitenciarul Sighet 229

Mirela Cărăbineanu

O lume în umbre și lumini. Hârtia fabricată manual 238

NOTE BIBLIOGRAFICE

Drd. Klara Guseth (Stenczel)

Îndrumătorul Fondurilor Arhivei de Stat a Regiunii Transcarpatia
 Satu Mare-Ujgorod, 2004, 158 p. 260

Amalia-Gabriela Racolța (Mojolic)

Solnocu de Mijloc la 1864: Chestionarele academicianului Pasty Frigyes
 Caiete Silvane și Editura Eikon, Zaláu, 2014, 278 p.
 Ediție îngrijită și adnotată de: Camelia Burghel, Viorel
 Ciubotă și Mizser Lajos 263

Dr. Viorel Ciubotă

Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine
 română. Ediție îngrijită de Livia și Ioan Piso, Editura
 Ethnologica, Baia Mare, 2014, 445 p. Autor: Alexandru Filipașcu 265

Ioan-Vasile Rogozsan

1848-1849, Nagybányán, Baia Mare, Editura Teleki Társaság, 2014, 351 p.
 Autor: Balogh Adalbert (Béla) 268

Iuliu-Victor Grec

Baia Mare de altădată. Baia Mare în timpul regimului
 comunist. (1945-1989) Baia Mare, EURO TIP, 2014, 312 p.,
 coordonator Dorin Ștef 270

CONTENTS:

HISTORY STUDIES AND ARTICLES

Teofil Ivanciuc

Romanian Medieval Records Issued at Sighet 23

Dr. Gabriel-Virgil Rusu

Contributions to the Police History in Transylvania. General
Survey of Villains
in Maramures County in the XVIIth Century 39

Dr. Anton Dörner

Informations about the History of Maramureș in Foreign Archives 49

Dr. Livia Ardelean, Marius Voinaghi

New Data on the Heroic Outlaw Pintea and the Attack on the
Kossow Fortress 60

Dr. Livia Ardelean, Drd. Orosz Kristofer

The Szaploneczai Will and the Legacy to the Piarist Church in Sighet ... 74

Adalbert Balogh

The oldest Regulation of the Dragomirești Noble Community 81

Dr. Viorel Ciubotă

Some Romanian Documents from the XVIIIth Century from
the Present Territory of Maramureș County, at the State Archive
from Beregovo, Ukraine 93

Dr. Laurențiu Batin

The Setting and Military Actions of Polish Military Units in
Maramures, the Battle of Berbesti 111

Dr. Robert C. Tőkőlyi

The Mayors of Baia Mare during 1919-1950 Period.

Timeline and Some Personal Data 149

Dr. Robert C. Tőkőlyi

Restitutio: Exponents of Education in Baia Mare: Marta Iepure

Fabian, Ioan Iepure, Dr. Gheorghe Hetcou, Emil Rousselot,

Iosif Levandovschi, Aurel Coza 162

Dr. Lavinia BudaThe Priests - "Medical Doctors and Secular Judges "- Called
upon to Lead the Greek-catholics Community of „Iza ”

Archpriestship "in the Light of Faith and Truth" between 15

October 1942- 6 April 1943 184

Dr. Sergiu Soica

The „Securitate” in Maramures

and the Greek-catholic Bishopric of Baia Mare 194

Dr. Ana-Felicia Diaconu

The Archives from Maramures in the Spotlight of a Questioner

on the archive condition from the Year 1951 204

THE HISTORY OF ARCHIVES. FONDS PRESENTATIONS. ARCHIVE STUDIES

Zsolt Varga

Industrial Corporation – a Structural Part of

„Baia Mare Town Hall” Fond 227

Dr. Marius Uglea

The Need to Supplement the “Sighet Penitentiary” Fond 236

Mirela Cărăbineanu

The World between Lights and Shades. The Handmade Paper 256

BIBLIOGRAPHIC NOTES**Drd. Klara Guseth (Stenczel)**

Îndrumătorul Fondurilor Arhivei de Stat a Regiunii Transcarpatia
Satu Mare-Ujgorod, 2004, 158 p. 260

Amalia-Gabriela Racolța (Mojolic)

Solnocu de Mijloc la 1864: Chestionarele academicianului Pasty Frigyes
Caiete Silvane și Editura Eikon, Zalău, 2014, 278 p.
Ediție îngrijită și adnotată de: Camelia Burhele,
Viorel Ciubotă și Mizser Lajos 263

Dr. Viorel Ciubotă

Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine
română. Ediție îngrijită de Livia și Ioan Piso, Editura
Ethnologica, Baia Mare, 2014, 445 p. Autor: Alexandru Filipașcu 265

Ioan-Vasile Rogozsan

1848-1849, Nagybányán, Baia Mare, Editura Teleki Társaság,
2014, 351 p. Autor: Balogh Adalbert (Béla) 268

Iuliu-Victor Grec

Baia Mare de altădată. Baia Mare în timpul regimului comunist.
(1945-1989) Baia Mare, EUROTIP, 2014, 312 p.,
coordonator Dorin Ștef 270

**STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE.
DOCUMENTE**

Acte medievale românești emise la Sighet

Teofil Ivanciuc

Licențiat în geografie la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Publicist și cercetător al istoriei locale și regionale.

Domeniile de interes acoperă subiecte variate, începând de la amenajarea turistică și până la preistoria ori istoria Maramureșului - cu accent pe geografia și demografia istorică, diplomatiul medieval, evoluția habitatelor, istoria artei și a arhitecturii, a meșteșugurilor, a transporturilor, a orașului Sighet etc. A scris cărți, respectiv articole, apărute în publicații locale și centrale, românești și străine.

Cuvinte cheie: *diplome maramureșene, voievodul Ioan, voievodul Balc, vicecomitele Radu, mănăstirea Peri, slavona medio-sârbă.*

Din perioada medievală „clasică” (care s-a încheiat în spațiul intracarpatic în anul 1541), nu cunoaștem deocamdată decât două acte semnate de români și editate la Sighet¹, unul adresat în limba latină cancelariei regale în anul 1349, celălalt reprezentând o adeverire publică despre posesiunile mănăstirii Peri², scris în 1404, în slavonă.

Primul dintre acestea a fost datat după calendarul catolic, pe 21 septembrie 1349³. Destinatar este regele Ungariei, Ludovic cel Mare, iar în calitate de

expeditori semnează Ioan, fiul lui Iuga, voievodul românilor din Maramureș („Iohannes filius Ige voyvoda Olacorum de Maramoros”⁴), respectiv Nicolae, fiul lui Petru, familiar și reprezentant al puternicului comite al Maramureșului, Andrei Lackfi (comite al secuilor, viitor vicerege al Neapolelui și voievod al Transilvaniei).

1 Capitală a Maramureșului, orașul colonizat cu maghiari și saxoni a fost sediu al administrației comitatense, scaun de judecată și loc de târg pentru cei mai numeroși autohtoni - românii, care nu au locuit inițial aici, ci în zecile de sate din împrejurimi, abia pe la finele secolului XVII unii dintre aceștia reușind să se mute în oraș, unde s-au grupat într-o comunitate care a început a fi consemnată în documentele vremii.

2 Cel mai important așezământ monastic românesc al regiunii, menționat pentru prima dată în anul 1389.

3 Anii fiind numărați de la „Încarnarea Domnului”. Ioan Mihalyi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul al XV-lea și al XVI-lea*, Sighet, 1900, p. 28-29.

4 *Ibidem*, p. 28.

Ce anume spune documentul respectiv, într-un limbaj cât se poate de explicit și care nu lasă loc interpretărilor?

Mai întâi că, deși un român apare în calitate de co-emitent, este totuși vorba despre un act clasic feudal maghiar, de confirmare a îndeplinirii unui ordin, din categoria relațiilor vasal-suzeran. Din lectura diplomei reiese că regele s-a întâlnit la Bistrița cu cei doi expeditori (aflați acolo împreună cu Giula, fiul lui Dragoș de Giulești), unde le-a trasat sarcina de a repune în posesie pe numitul Giula împreună cu fiii săi Dragoș, Ștefan, Tatar, Dragomir, Costea și Miroslav, care fuseseră anterior izgoniți din moșiile Giulești și Mestecăniș de către Bogdănești⁵.

„Așadar noi, cum așa suntem ținuți să dăm ascultare poruncilor Voastre, am mers în Maramureș, în pomenitele sate, unde după ce am chemat pe toți cnezii pomenitului ținut, pe vecinii și megieșii lor, am dat în stăpânire”⁶, și-au susținut credincioșia și dovedit îndeplinirea misiunii cei doi slujitori ai regelui, lămurind astfel totodată faptul că adunarea românilor nu a avut loc la Sighet, ci în satele pe valea Marei!

Pe baza acestui act, unii istorici au încercat să susțină că românii maramureșeni se adunau regulat la Sighet, împreună cu conducătorii lor⁷, ca într-o adevărată „capitală voievodală”⁸, ori, prin prisma acestui document, orașul apare doar ca un simplu loc de emiteră a relațiunii către rege.

Voievodul Ioan nu a locuit la Sighet, ci în Rozavlea, amintit ca „satul voievodului Ioan” în anii 1373 și 1430⁹. Mai trebuie precizat că Ioan era fiul lui Iuga, fiind el însuși membru al familiei Bogdăneștilor (nepot de frate al voievodului Bogdan), însă din fracțiunea pro-regală a neamului. Ioan a fost menționat în calitate de voievod maramureșean în diplome emise în anii 1349 și 1355¹⁰, iar ca om al regelui, în anii 1373 și 1374¹¹.

⁵ *Ibidem*, p. 27-28.

⁶ *Documente privind istoria României* (DIR), p. 505.

⁷ Ioan Mihály de Apșa, *op. cit.*, p. 29, vezi și Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 45.

⁸ De altfel, nici ultimii și cei mai longevivi voievozi ai Maramureșului, Balç și Drag, nu au locuit în oraș, ci în Tiszabecs (Comitatul Sătmár) și sporadic, în cetățile Nyalab, Ardud, Chioar și Beltiug.

⁹ Ioan Mihály de Apșa, *op. cit.*, p. 66 și 279.

¹⁰ *Ibidem*, p. 28 și 33.

¹¹ *Ibidem*, p. 70 și 71.

Trebuie știut că satul dispărut Mestecăniș („Nyres”), prezent în diplomă și confundat de către Ioan Mihalyi de Apșa și de alți istorici cu satul Valea Mare, ocupa de fapt o parte a teritoriului Giuleștilor de azi, aflat pe valea omonimă, la vest de vatra istorică a comunei¹². Valea Mare se afla în realitate la obârșia pârâului cu același nume, în hotarul nelocuit în prezent dintre satele Desești, Crăcești (Mara) și Breb¹³. Prima întărire asupra satelor Giulești și Mestecăniș a fost emisă de regele Carol Robert încă în anul 1317 (fiind cea mai timpurie știre relativă la românii maramureșeni, din nefericire azi pierdută).

Concluzionând, diploma din 21 septembrie 1349 (vezi textul tradus în Anexa 1) nu poate fi încadrată în categoria actelor medievale pur românești, aflându-se în aceeași situație ca documentul dat la Sighet pe 20 noiembrie 1442¹⁴, referitor la un scaun de judecată care, deși s-a ținut în prezența a doi împiricinați, patru juzi și a patrusprezece nobili cu toții de etnie română, a fost patronat de către comitele maghiar al Maramureșului, desfășurându-se conform legilor și sistemului feudal aplicat peste tot în regatul Ungariei din acele vremuri.

Pe de altă parte, există o adevărată slavonă emisă la Sighet după calendarul ortodox, la 1 mai 1404 (în anul 6912 de la Facerea lumii), care aparține cu certitudine autohtonilor, evidențiindu-se inclusiv prin limba utilizată, și anume slavona medio-sârbă (dovada: termenii „miesto” și „jupan”) și nu medio-bulgară, așa cum ar fi fost de așteptat, ceea ce trasează noi direcții de cercetare. Unele dintre numele enumerate: Radu, Dan, Dragomir alături de menționarea repetată a instituției „meșterilor” (continuatori ai magiștrilor constantinopolitani, aprecia Nicolae Iorga), par de asemenea a constitui o moștenire sud-dunăreană. Limba textului poate conduce la acceptarea ideii

12 Cu care s-a contopit pe la finele veacului următor. Ultima mențiune a Mestecănișului pe care o știm datează din anul 1485. În afara „Nyres”-ului de pe Mara, în Maramureș a mai existat un sat cu nume similar, situat pe Iza superioară, în vecinătatea Dragomireștiului, așezare cu care s-a unit, probabil, pe la finele secolului XIV.

13 În anul 1517 satul Valea Mare era identificat sub numele de *Kopach alias Nagypatak*, de aici rezultând că una dintre vechile vetre ale Brebului, Copăcești (*Kopachfalua*, atestat sub acest nume între anii 1360-1442) se afla pe acest loc. Mai mult, satul Valea Mare apare exact în locul pe care l-am menționat, pe harta din 1725 a lui Joannes Revizki; Arhivele Naționale Maghiare din Budapesta (în continuare MOL), *Festetics család, S. 68 X, nr. 0096*.

14 Emis la Oradea, în limba latină, v. Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 320-322.

ca grămaticul care a redactat actul, posibil un călugăr de la mănăstirea Peri, să fi avut legături cu mediul balcanic, poate chiar cu Serbia¹⁵.

Documentul respectiv a fost descoperit în colecțiile Muzeului Național Maghiar de către istoricul rus Alexandr Petrov, care l-a publicat în anul 1925¹⁶. Este scris pe hârtie și pare a fi o copie autentică, la fel de veche ca originalul, deosebindu-se de acesta doar prin lipsa peceteii (vezi Anexa 3), fiind depozitat în prezent la Arhivele Naționale din Budapesta.

Hrisovul, unicat în spațiul transilvan dar care a „scăpat” majorității cercetătorilor (printre aceștia regăsindu-se Ioan Mihalyi de Apșa, Alexandru Filipașcu, Bélay Vilmos sau Coriolan Suciu), a fost studiat destul de superficial de către alți medievști (Nicolae Iorga sau Radu Popa), multe dintre informațiile furnizate de acesta rămânând neprelucrate.

Actul reprezintă o mărturie despre ctitorirea și posesiunile mănăstirii Peri, pecetluită de către Radu, vicecomite al Maramureșului, alături de care stau nobili din Sarasău, Vad, Apșa de Mijloc (și nu din Oncești – cum credea R. Popa), Giulești și Săpânța. Sunt menționați primii donatari - voievodul Balc și „meșterul” Drag, respectiv fii celui dintâi, adică „voievodul” Dumitru (titlu doar onorific) și fratele acestuia, „meșterul” Alexandru (v. textul în Anexa 2).

Documentul este redactat în slavonă și nu în română, ultima limbă ajungând să fie utilizată în scris ceva mai târziu¹⁷.

Contextul în care românii au emis această mărturie chiar la Sighet, într-o așezare regală catolică locuită de către coloniști alogeni, rămâne nesigur și ar putea fi eventual legat de prezența primilor în oraș, poate cu

15 Desigur că există tentația, imposibil de argumentat în actualul stadiu al cunoașterii, de a-l introduce în acest context pe egumenul mănăstirii, Pahomie, menționat în *Gramata* patriarhului de Constantinopol din 1391, care se poate să fi venit de la sud de Dunăre, la fel precum au făcut-o (de data aceasta în mod sigur) a primii ierarhi ai Țării Românești și ai Moldovei, adică Iachint și Nicodim, respectiv Teodosie și Ieremia. Nu putem să nu remarcăm că cei patru au avut, de asemenea, binecuvântarea patriarhului. Ca o continuare a subiectului, amintim trecerea bisericii maramureșene în subordinea episcopului sârb de Belgrad, săvârșită în anul 1427, odată cu schimbul de moșii efectuat între regele ungar Sigismund și despotul sârb Gheorghe Brancovici. Acest lucru a fost perceput de către maramureșeni ca o imixtiune neplăcută (care a adus și noi taxe) a străinilor în biserica lor, sârbii fiind înălțurați de aici după anul 1479.

16 Alexandr Petrov, *Drevnejšaja cerkovnoslavjanskaja gramota 1404 g. o karpatorusskom territorii*, în „Sbornik filologickij Ceske akademie ved a umeni”, VII, nr. 1, Praha, 1926, p. 1-15. Documentul se află la MOL, DL 42811.

17 Primele atestări (pierdute azi) ale scrierii în limba română datează din jurul anului 1420 – când scriitorul sârb Constantin Kostenčhi susținea că „în limba română slova „iați” se ortografiază bea cu ea și nu cu e”, urmate de altele în 1485 - tratatul de vasalitate al voievodului Ștefan cel Mare dat în fața regelui Cazimir al Poloniei, 1495 – o scrisoare redactată la Sibiu în românește de către un preot etc.

ocazia vreunei judecăți, ori a vreunei zile de sărbătoare sau de târg, ceea ce i-ar fi putut determina să întocmească actul acolo, profitând de faptul că erau adunați împreună.

Mai putem specula și eventuala contextualitate a unei cuceriri temporare a așezării de către fracțiunea românească aflată în conflict cu autoritatea regală¹⁸.

Ori, de ce nu, acest act singular ar putea reprezenta o ultimă răbufnire de autonomie, manifestată cu încăpățânată mândrie de către elita românilor maramureșeni din gruparea rămasă fidelă vechilor rânduieli tradiționale (cu lumea cnezilor, voievozilor și a bisericii bizantine), care au fost scoase treptat din istorie de noile reguli impuse de coroana maghiară...

Care să fi fost motivația emiterii unei asemenea adeveriri? Ne putem imagina o contestare a donației ori o încercare de uzurpare a averilor mănăstirești, săvârșită după moartea liderilor Drăgoșeștilor, în contextul slăbirii puterii familiei în regiune, așa cum vom vedea imediat. Oponenți puteau să fie foarte probabil unii feudali deposeați anterior de către Drăgoșești, cum ar fi cnezii de Criva (care și-au pierdut după 1389 satul în favoarea urmașilor lui Dragoș), ori cnezii de Ialova (care se pare că au fost proprietarii inițiali ai Tarasului), ambele sate constituind apoi chiar obiectul daniei către mănăstire (în timp ce micul sat Peri a fost înființat mai târziu). Dacă coloniștii din vreo așezare regală (eventual cei din Câmpulungul în vecinătatea căruia se afla moara amintită în donație) s-ar fi plâns de drepturile lezate, ar fi fost de așteptat ca incidentul să fie prezentat în fața regelui însuși și nicidecum înaintea unei adunări de nobili români ortodocși, care operau în slavonă după codul *Jus valachicum*!

Declinul puternicilor Drăgoșești a început la finele veacului al XIV-lea, ei fiind pomeniți ultima oară cu titlul de comiți de Maramureș în 1399¹⁹. Necazul a sosit odată cu familia *Perényi*, din ce în ce mai apropiată de rege,

18 Am amintit argumentat în altă parte (Teofil Ivanciuc, *Sighetul Maramureșului. Patrimoniu și turism*, Editura Valea Verde, Sighetul Marmației, 2012 p. 17-18) că, în intervalul 1326-1329 orașul pare să fi fost cucerit de către români, astfel explicându-se nominalizarea acestuia în fruntea primului privilegiu cunoscut, cel din 1326, dar absența sa din Carta carolină de la 1329. Există date și despre alte ocupări sau distrugerii ale târgurilor regale maramureșene săvârșite de către români, una fiind realizată cu sprijinul moldovenilor înainte de 1406 (probabil în anii 1395-1396), alta între anii 1469-1472 (expediția moldovenească condusă de spătarul Filip Pop), o alta - a moldovenilor aliați cu localnicii, de dinainte de anul 1504 (probabil odată cu răscoala nobililor maramureșeni din 1492)... Așadar, nu putem exclude că momentul 1404 să fi reprezentat un alt moment când românii (eventual partida Drăgoșeștilor, aflată atunci în conflict cu regalitatea) să fi stăpânit, fie și pentru un foarte scurt timp, orașul atât de vulnerabil (care era nefortificat și reprezenta cea mai avansată enclavă a coloniștilor pe Tisa în amonte, fiind înconjurată exclusiv de sate autohtone).

19 Vezi nota următoare.

care s-a instalat pe Tisa superioară (în Ugocea) în anul 1398 și care se afla în război cu oamenii lui Balc deja în 1399²⁰. Apoi a urmat conflictul cu regele Sigismund, când magnații maramureșeni s-au plasat de partea perdantului Ladislau de Durazzo în luptele din 1401 sau 1402 (pomenite în anul 1404, când unor foști partizani de-ai lui Balc li s-au confiscat moșiile²¹). Ex-voievodul Balc a murit în intervalul 23 martie – 24 aprilie 1402, probabil chiar în timpul conflictului²².

Apariția meteorică a vicecomitelui Radu rămâne nelămurită, acest personaj putând fi eventual din Ciumulești²³ ori din Ferești²⁴, de unde provin mențiuni oarecum compatibile cronologic cu actul nostru. La 3 noiembrie 1405, vicecomiți erau deja Stephanus de Keres și Petrus de Zerethwa²⁵. Lista vicecomiților maramureșeni prezentată de Filipașcu²⁶ este întreruptă începând din anul 1388 și până în 1405, atunci când în această calitate apar Dengeleghy László și Ramocsay Péter. În privința funcției de comite al Maramureșului, lucrurile sunt mai clare: în anul 1402, anul decesului lui Balc, importanta funcție a trecut de la acesta, probabil nu întâmplător, la baronul *Perényi Péter*, adică la însuși dușmanul Drăgoșeștilor!

Ne oprim cu analiza documentului din 1404, subliniind că acesta nu a fost un unicat absolut, în conținutul textului fiind pomenite alte două danii anterioare și similare, ambele fiind efectuate „în fața noastră” (adică a scaunului românesc de judecată), prima dată fiind vorba despre Balc și Drag, iar apoi despre Dumitru și Alexandru (vezi textul în Anexa 2).

De aici rezultă că au existat cel puțin trei acte timpurii autohtone (probabil scrise în slavonă, spre diferență de actele latine ale oficialităților,

20 Fekete Nagy Antonius, Makkai Ladislaus, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum*, Budapest, 1941, p. 521.

21 Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 128.

22 Tóth Norbert – Szász vajda utódainak felemelkedése és bukása. A család vázlatos története 1365–1424 között, în „A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század)”, editori Hegyi Géza și W. Kovács András, EME, Cluj-Napoca, 2012, p. 143, dar și Radu Popa – *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Editura Academiei R.S.R., București, 1970, p. 255, nota 100 - despre decesul acestuia survenit înainte de data de 25 iunie. În 1406 a murit și fiul său Dumitru, așa-zisul „voievod”, în timp ce fratele venerabilului fost conducător al Moldovei, Magistrul Drag, decedase înainte de 31 decembrie 1400 (Fekete Nagy Antonius, Makkai Ladislaus, *op. cit.*, p. 528).

23 Drag fiul lui Stan fiul lui Radul de Chomalhaza este atestat în 1420, , pag. 251.

24 *Ivan et Radul filii Goztholya de eadem Kozo* sunt menționați la 1423, Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 259.

25 Fekete Nagy Antonius, Makkai Ladislaus, *op. cit.*, p. 534, data precisă regăsindu-se la Engel Pál, *Magyarország világi archontológiája 1301-1457*, I, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1996, p. 152.

26 Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 199.

ori de Gramata patriarhală din 1391, redactată în greacă și copiată mai apoi în latină) relative la mănăstirea Peri, două dintre documente dispărând în timp pentru că nu au avut șansa de a fi arhivate precum actele cancelariei coroanei (care opera simultan cu mai multe originale și copii, depozitate atât de către emitenți, cât și de beneficiari). Și, cine știe câte alte acte autohtone vor fi fost redactate în paralel cu cele ale regalității...

Oricum, este aproape cert că numărul de acte vechi românești emise înainte de anul 1541 la Sighet în particular, și în Maramureș în general, a fost destul de limitat, prin comparație cu emisiunile autorității. De fapt, din cele peste 1000 de documente medievale pe care le-am aflat, am reușit identificarea unei singure diplome autohtone - cea din 1404.

În afara acestui act remarcabil, celelalte documente românești emise în regiune și cunoscute astăzi datează din timpuri post-medievale și nu pot fi incluse în diplomatariul maramureșean. În această categorie intră actul din 24 mai 1593 emis probabil la Budești²⁷, scrisoarea din 2 mai 1594 dată la Săliște de Sus²⁸, precum și alte scrisori emise în prima jumătate a veacului următor, în diferite colțuri ale Maramureșului²⁹.

Practic, ulterior momentului 1404, următorul hrisov românesc emis la Sighet de către români și referitor la treburile românești apare abia la 25 mai 1690: este vorba despre o scrisoare trimisă cancelarului transilvan Mihai Teleki de către preoții români întruniți în sobor în Casa comitatului din capitala Maramureșului³⁰.

Desigur, nu poate fi exclusă posibilitatea ca cercetările viitoare să ducă la descoperirea alte acte de acest tip, ascunse încă poate prin anumite fonduri arhivistice.

27 Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 638-639.

28 Nicolae Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, Socec, vol 1, București, 1899-1900, p. 1-2.

29 *Ibidem*, două scrisori fără adresă de expediție din anii 1587-1599, una din anii 1602-1603 emisă în „Vidicul de Sus”, alta din 1638 dată la Vișeu de Sus, două de după anul 1650 de la Moisei și Borșa etc.

30 Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. XI. Acte și scrisori (1661-1690), București, 1939, p. 419-420.

Anexa 1.

Sighet, 21 septembrie 1349.

„Preaslăvitulului domn Ludovic, din îndurarea lui Dumnezeu rege al Ungariei, Ioan fiul lui Iuga, voievodul românilor din Maramureș (Iohannes filius Ige voyvoda Olacorum de Maramoros), precum și Nicolae fiul lui Petru, familiarul și credinciosul magistrului Andrei Lackfy, tocmiți pentru această treabă, îndatorirea slujirii împreună cu credința.

Să aștepte Excelența voastră că, pe când vă aflați în Transilvania, în orașul Bistrița, ne-

ați îndreptat spre Țara Maramureșului (terram Maramorosiensem) împreună cu Giula, fiul lui Dragoș, pentru a da în stăpânire aceluiași Giula și fiilor săi satele numite Giulești (Gyulafalva) și Mestecăniș (Nyres), pentru slujbele sale preapline de credință, așa cum se arată și în scrisoarea părintelui Vostru, fostul rege al Ungariei Carol, de bună pomenire.

Așadar noi, așa cum suntem ținuți să dăm ascultare poruncilor Voastre, am mers în Maramureș, în pomenitele sate, unde după ce am chemat pe toți cnezii pomenitului ținut, pe vecinii și megieșii lor, am dat în stăpânire sus-zisele sate Giulești și Mestecăniș, împreună cu folosițele lor și cu vechile lor hotare, nefiind nimeni împotrivă, acelui Giula și fiilor săi și urmașilor moștenitorilor săi, ca să le stăpânească și să le țină și să le aibă cu drept de veci. Spre mărturia acestui lucru am dat scrisoarea de față întărită cu puterea peceții noastre.

Dat la Sighet (Zigeth), la sărbătoarea Sfântului Apostol și Evanghelist Matei, în anul Domnului o mie trei sute patruzeci și nouă. ”

Ediții și regeste: 1. Mihalyi de Apșa, Ioan - *Diplome maramureșene din secolul al XV-lea și al XV-lea*, Sighet, 1900, pag. 28-29, 2. Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus - *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum*, Budapest, 1941, pag. 116, 3. DIR (*Documente privind istoria României*), seria C. Transilvania, veacul XIV, vol. IV, Editura Academiei R.P.R., București, 1955, pag. 505-506.

Anexa 2.

Sighet, 1 mai 1404.

„Adică eu, pan Radul, vițășpan al Maramureșului și jupan Banco, Toader și Șandru, nemniși de Sarasău (Sarvasova) și Ivanciuc, Dragomir și fratele lor Dan și Leocă fiul lui Bîlcu (Leoca Belcovici) și Costea al lui Dragoș (Coste Dragușevici) și Costea al lui Pop (Coste Popov), cu Nan din Săpânța (Săpânțov), dăm tuturor celor care vor vedea această mărturie a noastră, de știre, că Balița Voevod și Drag Meșter au zidit biserica Sfântului Arhanghel Mihail în țara Teresului și în fața noastră au dat mănăstirii din uricul lor trei sate și o moară. Un sat este Tarasul, iar al doilea Criva și al treilea Peri (Crușeva), iar moara este în țara Câmpulungului (zemli Dłagopolskoi), pe apa Săpânței, unde se varsă Săpânța în Tisa.

Iar după moartea lor și Dumitru voievod și fratele său Alexandru Meșter au întărit în fața noastră mănăstirii aceste stăpâniri din uricul lor.

S-a întocmit sub pecetea noastră în târgul de scaun la Sighet (miesto Sihota), la anul 6912, luna mai în prima zi”.

Documentul și regestul în limba germană atașat acestuia se află la Arhivele Naționale Maghiare din Budapesta (MOL), DL 42811.

Ediții și regeste: 1. Petrov, Alexandr - *Drevnejšaja cerkovnoslavjanskaja gramota 1404 g. o karpatorusskom territorii*, în „Sbornik filologicky Ceske akademie ved a umeni”, VII, nr. 1, Praha, 1926, pag. 1-15. 2. Iorga, Nicolae - *O mărturie din 1404 a celor mai vechi „moldoveni”*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom VI, București 1926, pag. 69-72. 3. Mályusz, Elemér - *Zsigmondkori Oklevéltár, II, I (1400-1406)*, Budapest, 1956, pag. 373. 4. Popa, Radu - *Diplome maramureșene*, în „Calendarul Maramureșului”, Baia Mare, 1980, pag. 32.

Romanian Medieval Records Issued at Sighet

(Summary)

Keywords: *medieval records, Ioan voivode, Balc voivode, vicecomes Radu, Peri monastery, Serbian Church Slavonic.*

The study of the medieval records about Maramureș issued before 1541, has disclosed that only two of them were signed by Romanians and were sealed at Sighet.

The first one (published first by Ioan Mihalyi de Apșa), was written in Latin language (and dated in 1349, using General Roman Calendar) by Ioan, voivode of Maramureș (the nephew of Bogdan voivode, but belonging to the pro-royalist party), together with Nicolae, son of Petru, vassal of the mighty comes of Maramureș, Andrei Lackfi. It represents their statement for the king, following the vesting of Giula, the son of Dragoș, over Giulești and Mestecăniș estates (but not Valea Mare, as some researchers claim wrongly). From the document content we understand that the Romanian „knezes meeting” took place exactly in these two villages, but not in Sighet town, while from other sources we know for sure that Ioan, the voivode, used to live in Rozavlea village.

In fact, nothing from this record can realize a link between the indigenous Romanians and Sighet, a town colonized by the king with Hungarians and Germans, the settlement being here just a simple place where the document was issued.

On the other hand, there is another record written in the same place, Sighet, in 1404, but spelled in Serbian Church Slavonic (singular for that region and that time). Differently from the 1349 record, this one is dated according to the Orthodox Calendar, and represents a public statement over the Peri monastery possessions, being addressed to Maramureș

Orthodox community but not to distant Hungarian Royal Court. The record was found in Budapest and published in 1925, but remained up to today, out of Romanian scientific framework. The document is fascinating and reveals several facts and assumptions. Thus, it brings first to light the name of a previously unknown vicecomes, Radu, who should be native from Ferești or Ciumulești villages. Having Sighet as sealing place can be the hazard which could bring together, in the same time, all the signatories (the vicecomes Radu, 10 noblemen and the scribe - possibly a monk from Peri monastery), perhaps during a market day. Hypothetically, we should imagine the possibility that the town was occupied temporarily (as presumably happened again, between 1326-1329) by the anti-royalist rebels from the late Balc voivode party. Then, the mention that, first Balc and Drag, and later Dumitru and Alexandru (descendants of the first ones), has granted the monastery with Criva, Taras and Peri villages, should be related by the impugnement of decision, dared most likely by the former owners of first two villages (the Romanian knezes of Criva and Ialova, seized improperly by the Balc and Drag family), but not by Câmpulung royal town colonists. The impugnement should follow the recent death of Balc voivode, who has happened in the same time with the decrease of the family power, the Upper Tisa region becoming more intensively a *Perényi family feud*.

Finally, the text analyze proves that there another two similar records were issued (they have been sealed „in front of us” said the enigmatical vicecomes Radu), most likely written in Church Slavonic too, but they are lost today. Of course, the entire row of arguments of our study might change cogently, if previously unknown records will emerge out.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: *diplome maramureșene, voievodul Ioan, voievodul Balc, vicecomitele Radu, mănăstirea Peri, slavona medio-sârbă*

Din analiza documentelor relative la Maramureș anterioare anului 1541, a reieșit că doar două au avut emitenți români și au fost date în Sighet.

Primul dintre acestea (publicat întâia oară de către Ioan Mihalyi de Apșa) a fost scris în limba latină (și datat după calendarul catolic în anul 1349) de către voievodul Ioan (nepot de frate al lui Bogdan, însă din tabăra pro-regală) împreună cu Nicolae, fiul lui Petru, familiar al puternicului comite Andrei Lackfi și reprezintă o dare de seamă a acestora către rege, în urma executării ordinului de punere în posesie asupra moșilor Giulești și Mestecăniș (nu Valea Mare, cum susțin greșit unii cercetători) a lui Giula, fiul lui Dragoș.

Din diplomă se deduce că „adunarea cnezilor” români a avut loc chiar în cele două sate și nu la Sighet, în timp ce din alte surse se cunoaște că voievodul Ioan rezida în Rozavlea.

Practic, nimic din documentul respectiv nu poate face o conexiune între localnicii români și Sighet, oraș colonizat de către regalitate cu maghiari și germani, așezarea apărând aici ca un simplu loc de emitere a diplomei.

Pe de altă parte, există un act dat tot la Sighet, în anul 1404, în limba slavonă medio-sârbă (unicat pentru acea epocă și acel loc). Spre diferență de documentul din 1349, acesta este datat conform calendarului ortodox și reprezintă o adeverire publică despre posesiunile mănăstirii Peri, adresată maramureșenilor și nu îndepărtatului scaun regal. Documentul a fost descoperit la Budapesta și publicat în 1925, dar a rămas, practic, aproape în afara circuitului științific românesc.

Din studierea acestuia s-au reținut mai multe fapte și ipoteze. Astfel, acesta aduce la lumină numele unui vicecomite necunoscut anterior, Radu,

care putea fi originar din Ferești sau din Ciumulești. Alegerea Sighetului ca „scaun de judecată” poate fi legată de conjunctura întâmplătoare care i-ar fi putut aduce împreună pe semnatari (vicecomite, 10 nobili, precum și scribul care probabil era călugăr la Peri), probabil cu ocazia unei zile de târg. Ca ipoteză, se poate presupune că orașul s-ar fi putut afla atunci în mâinile rebelilor antiregali din partida răposatului Balc (cum se pare că s-a mai întâmplat în intervalul 1326-1329).

Apoi, sublinierea în text a faptului că mai întâi Balc și Drag, iar mai apoi Dumitru și Alexandru, urmași ai primilor, au donat mănăstirii satele Criva, Taras și Peri, ar putea fi legată de contestarea acestei decizii, îndrăznică cel mai probabil de către foștii proprietari ai primelor două sate (cnezii români de Criva și Ialova, deposezați abuziv de către Drăgoșești) și nu de coloniștii din Câmpulung. Contestarea putea veni pe fondul recentului deces al lui Balc, survenit concomitent cu diminuarea puterii familiei acestuia, regiunea Tisei superioare devenind din cel în ce mai pronunțat un bastion al familiei *Perényi*.

În fine, din analiza documentului reiese că au mai existat încă două acte similare (emise de asemenea „în fața noastră” zice misteriosul vicecomite Radu) dar pierdute azi, scrise cel mai probabil tot în limba slavonă.

Desigur, întregul eșafodaj de argumente al studiului de față se poate modifica substanțial, în cazul apariției unor acte inedite.

Contribuții la istoria poliției în Transilvania. Cercetarea generală a infractorilor în comitatul Maramureș în secolul al XVII-lea

Dr. Gabriel-Virgil Rusu

Licențiat în drept (Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, 1994) și istorie (Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, 2002). Absolvent al unor cursuri postuniversitare în drept penal (1997) și management (2006), precum și a unui masterat în domeniul istoriei medievale central-europene (2003). Doctor în istorie al universității clujene (2011) cu teza *Urmărirea infractorilor în comitatele ardeleni – secolul XVII, evaluată summa cum laude*. Este director adjunct la Școala de Agenți de Poliție „Septimiu Mureșan” din Cluj-Napoca, profesor asociat la Facultății de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Secția studii de securitate.

A scris *Vremea cruciadelor* (Grinta, 2005), *Restituiri transilvane. O lume așa cum a fost* (Eikon, 2007), *Istorie și civilizație europeană: O sinteză* (Eikon, 2008), *Gherla. Cetatea lui Martinuzzi* (Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2013), fiind coautor al volumelor *Călători români în Occident* (Institutul Cultural Român, 2004) *Az őrmény Szamosújvár* (Proarmenia, 2004), *Polițiști europeni*

Cuvinte cheie: Transilvania, Maramureș, infracțiuni, puteră, urmărire, comitat

În universul lumii medievale transilvane infracțiunea reprezintă un factor destabilizator al păcii sociale, o pace fragilă, mereu amenințată și pusă la încercare de factori interni și externi. Discrete și neprofesioniste la început, structurile de menținere a ordinii și liniștii publice capătă tot mai multă personalitate, atât la nivel statal, cât și în plan local, mai exact în comitate și scaune. Confruntându-se cu manifestări tot mai complexe ale criminalității, oamenii puterii din teritoriu caută forme normative și operative de contracarare a *publice pacis et tranquillitatis perturbatores*, sens în care *inquisitio generalis*, altfel spus „cercetarea generală a infractorilor”, reprezintă un mecanism judiciar extrem de eficient.

Inquisitio generalis

Aproape că nu a fost dietă a Transilvaniei în care să nu se fi discutat despre menținerea ordinii și principat,

pentru liniștea cetății (Roprint, 2009), *Gherla: Istorie, cultură, spiritualitate* (Casa Cărții de Știință, 2011), *10 ani de învățământ polițienesc la Cluj* (Texte, 2014). A publicat peste 50 de studii și articole în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, *Transylvanian Review*, *Studia mediaevalia*, *Magazin istoric*, *Anuarul școlii doctorale*, *Monitorul cultural al MAI*, *Crisia*, *Arhiva someșeană*.

Domenii de cercetare: istoria Transilvaniei medievale și premoderne, istorie universală, istoria instituțiilor de ordine și securitate publică, științe penale, susținând comunicări la conferințe și simpozioane naționale și internaționale.

ca năzuință a unei păci sociale himerice visate de stări. De pildă, în dieta de la Alba Iulia din anul 1623, reprezentanții națiunilor privilegiate afirmau faptul că *în urma sprijinului părintesc primit din partea Măriei sale speram că vom trăi o epocă de pace și vom avea o soartă bună între cei doi împărați, totuși, în țară s-au înmulțit latronii, hoții fără Dumnezeu, în așa fel încât oamenii nu se mai simt în siguranță nici la casele lor*.¹ Unele articole dietale stabilesc chiar detalii de ordin procedural în ceea ce înseamnă organizarea activității de eradicare a teritoriilor comitatelor de elemente infractoare. Astfel, la 73 de comiții din

cele 299 desfășurate în perioada principatului au fost emise 115 hotărâri și recomandări pentru urmărirea și pedepsirea răufăcătorilor, fie că aceștia s-au numit asasini, spărgători, incendiatori, tâlhari, destrăbălați ori falsificatori, sarcină care revenea reprezentanților din teritoriu ai puterii centrale.²

În legătură cu activitatea judiciară de urmărire, prindere și pedepsire a diferitelor categorii de persoane rolul esențial îi revenea, așadar, instituției numite *inquisitio*. În limba maghiară se face analogia cu cuvântul *cirkálás*, având drept rădăcina *cirkál*, însemnând *a circula*, *a patrula*, sinonim, ca funcție, termenului românesc *poteră*. *Inquisitio generalis* sau *cercetarea generală a malefactorilor* este însă un termen mult mai complex, dezvăluind nu numai acțiunea fizică de căutare a făptașilor, ci și cercetarea lor, respectiv punerea în executare a sentinței emise de instanță. Hotărârile dietelor și mai apoi forma lor tipărită și actualizată în corpusurile legislative *Approbatæ* și *Compilatae Constitutiones*, instrucțiunile și ordinele date de suveran, în nume personal ori de consiliul princiar, comiților supremi și celorlalți oficiali, alături de hotărârile scrise ale adunărilor comitatense sunt bazele legale ale demarării activității de urmărire a infractorilor la nivel comitatens.

1 *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae - Erdély Országgyűlési emlékek* (în continuare: *Monumenta*), sub red. Szilágyi Sándor, vol. XVIII, Budapest, 1882, p. 129.

2 Gabriel-Virgil Rusu, *Urmărirea infractorilor în comitatele ardeleni – secolul XVII*, manuscris, Cluj-Napoca, 2011, p. 377.

Maramureșul, unul dintre cele mai bogate în populație și mai extinse structuri administrativ-teritoriale ale principatului a avut propriile probleme cu infractorii. În principal, comitele trebuia să soluționeze o serie de probleme privind furturile și tâlhăriile comise în zonele montane și forestiere de frontieră, să supravegheze mișcarea persoanelor suspecte, și ne referim aici la vagabonzi, iobagi fugiți de pe moșii, traficanți, cerșetori, dezertori, ori să prevină furtul de animale și tranzitul lor peste munți spre Moldova și Polonia. Acesta era asistat în munca sa de vicecomite, dar mai ales de solgabirău numit și judele nobililor, un funcționar ce se apropie de profilul unui ofițer al poliției judiciare de azi.

Constatând înmulțirea hoților în comitatul Maramureșului, congregația nobiliară decide, la data de 16 mai 1674, ca fiecare sat să își organizeze strajă pe timp de zi și noaptea, sub pedeapsa de 12 florini. După cum se știe, această măsură fusese dispusă de dietă încă din anul 1632 dar iată că nu se respecta, fiind nevoie de intervenția factorilor locali. În plus, hotăra adunarea maramureșeană, în hotarul satelor unde s-a auzit că sunt hoți, să se ridice toți bărbații în putere, și să-i urmărească, în caz contrar comunitatea urmând a fi amendată cu suma de 500 florini.³ Atunci când situația o cerea, când comunitățile erau ineficiente în fața hoților, oficialii organizau potera.

De regulă, comitele suprem sau în lipsa lui vicecomitele, conducea acțiunea. Alteori, judele suprem al nobililor primea această sarcină, desigur, în funcție de modul în care administrația comitatului își organiza sarcinile și își stabilea prioritățile. Nu lipsea desigur, nici solgabirăul mare și ajutoarele sale. Acești funcționari nu sunt altceva decât exponenții arhaici ai instituției poliției urbane sau rurale, oameni formați și plătiți pentru a preveni și descoperi fapte infracționale, folosind la nevoie dreptul de coerciție al statului.

Pe la jumătatea secolului al XVII-lea, pe fondul înființării scaunelor parțiale în fiecare plasă, în componența inchiziției generale vor intra și juzii acestora, alături de vicejuzii nobililor circulari. Astfel, la data de 11 septembrie 1684 adunarea nobiliară a comitatului Maramureș hotărăște trimiterea puterii în teritoriu, având în alcătuire *officiales* și *vice-officiales*, printre care-i regăsim și pe juzii plaselor. Parcă pentru a-i întări autoritatea, în document se mai precizează faptul că *dacă cineva l-ar deranja pe judele din Plasa de Sus la poteră, să fie pedepsit conform legii*.⁴

3 Arhivele Naționale Maramureș (în continuare AN MM), Fond Prefectura Județului Maramureș, Protocoalele congregației nobiliare, rola 2, protocolul nr. V/1674.

4 *Ibidem*, protocolul nr. V/1684.

Plecând de la studiul documentelor juridice în materie de potără, putem să creionăm procedurile de desfășurare a activității acestei instituții. Astfel, întreg cortegiul, o adevărată instanță mobilă, se pune în mișcare pe un traseu dinainte stabilit, cu locații foarte precise, fiind trimiși înainte curieri care să facă cunoscută sosirea în comunitate a circlașilor, acolo unde slujbașii erau dispuși să primească plângeri ori să judece diverse pricini. Alteori potera pleacă noaptea, în mare taină, pierzându-se printre potecile pădurilor sau bătând cărările munților în căutarea sălașurilor de hoți. De logistica activității poterei răspundea, în mare măsură, judele satului în care poterașii poposeau. Acesta pune la dispoziția comisiei o locație, de regulă locuința lui, care trebuia să corespundă exigențelor instanței, în primul rând printr-un spațiu generos în care să încapă întreg personalul, alături de jude, jurați și împetricinați. Apoi se ocupa de masa și cazarea personalului poterei, a trupelor auxiliare și a animalelor de tracțiune, pe la gospodăriile din sat. La rândul lor, juzii poterei trebuiau să fie mulțumiți cu găzduirea și cu cele primite,⁵ și să nu facă abuzuri de natură a atrage nemulțumiri din partea oamenilor. Oricum, efortul comunității era considerabil.

Casă și masă pentru circlași

Dar pe măsură ce potera se dezvoltă numeric, cresc și dările pentru oficiali. Lectura instrucțiunilor date juzilor poterei comitatului Alba din anul 1641 relevă o gamă variată de produse pe care fiecare poartă din satul în care comisia făcea cercetarea trebuia să le pună la dispoziția oficialilor.⁶ Oamenii avea dreptul de a decide modul de plată, fie în natură, potrivit unei liste standard care circula prin comitate, fie echivalentul produselor în bani, luându-se în calcul faptul că 100 denari compuneau un florin.

5 *Instructio brevis pro egregiis, ac generosis dominis Stephano Réthi de Alsó-Torja, necnon Georgio Haydúde Vizakna judlium, Michaelae Székely de Bükkös vicecomite, et notario comitatus Albensis, ex generali congregatione commitatus ejusdem, ad inquisitionem publicorum malefactorum exmissorum; per generos. domin. Joannem Kémeny, et Franciscum Bethlen Supremos comites anno Domini 1641. die 3. Martii, in arce Fogarasiana delineata et exhibita, in Monumenta, vol. X, Budapest, 1884, p. 305.*

6 *Ibidem*, p. 306-307.

Nr. crt.	Denumirea produsului	Cantitatea	Valoarea	
			florini	denari
1.	Pâine	3 bucăți		10
2.	carne de vită, oaie sau miel	10 libre ¹		15
3.	carne de porc	3 libre		4,5
4.	ouă de găină	12 bucăți		3
5.	Găină	2 bucăți		12
6.	Gâscă	1 bucată		8
7.	Vin	1 găleată (vadră)		60
8.	Ovăz sau orz	1 găleată		24
9.	Fân	1 căruță		50
10.	Slănină	2 funți		12
11.	Condimente, oțet, unt, miere, lumânări și alte de trebuință	cantitate neprecizată		35
	TOTAL		2 florini și 33,5 denari	

Așadar, fiecare din cele 355 de porții ale comitatului Alba, după *Compilatae*, trebuia să dea fie aceste bunuri de consum, fie suma de 2 florini și aproape jumătate. Ordinului principelui Mihail Apafi dat juzilor poterei din comitatul Solnoc Dăbâca ne oferă posibilitatea comparării prețurilor produselor alimentare destinate nevoilor logistice ale inchiziției din anii 1641 și 1680.⁷

Nr. crt.	Denumirea produsului	Cantitatea	Valoarea	
			florini	denari
1.	Pâine	3 bucăți		18
2.	carne de vită, oaie sau miel	10 libre*		20
3.	carne de porc	3 lire		6
4.	ouă de găină	12 bucăți		6
5.	Găină	2 bucăți		12
6.	Gâscă	1 bucată		12
7.	Vin	1 găleată		50
8.	Ovăz	1 găleată		32
9.	Fân	1 căruță	1	
10.	Slănină	6 funți		12
11.	oțet, miere, lumânare	cantitate neprecizată		40
12.	pentru alte nevoi ale bucătăriei	-	3	8
	TOTAL		6 florini și 16 denari	

* Etalon de greutate. 1 libră = 12 uncii = 327,45 gr., 1 uncie = 27,28 gr. (Adina Berciu-Drăghicescu, *Arhivistica si documentaristica*, în <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/arhivistica>).

⁷ „Ordinul dat juzilor poterei comitatului Solnocul Interior”, în *Magyar Gazdaságtörténelmi szemle*, anul V, Budapest, 1898, p. 408-408.

Diferența este semnificativă. Suma de 6 florini și 16 denari era foarte mare pentru o gospodărie de oameni săraci, dacă ne gândim la faptul că valoarea unui animal de povară era, în secolul XVII, undeva între 6 și 9 florini.⁸ Dacă în cazul celor două comitate inventarul bunurilor și produselor alimentare puse la dispoziția circalașilor este asemănător, situația diferă în Maramureș. În baza unei decizii a congregației din 1692, comunitățile pe raza cărora urma să acționeze juzii puterii trebuiau să le dea acestora următoarele: câte o vită de tăiat sau suma de 6 florini (satele mari), un jder ori suma de 3 florini (satele mici), un berbec sau 2 florini și o vulpe ori 2 florini. De asemenea, comisiei îi mai erau puse la dispoziție, prin grija judeului sătesc, cai pentru funcționari, orz și alimente destinate bucătăriei.

Plata circalașilor în Plasa de sus maramureșeană (este vorba de una din cele 4 plase situată în partea de sud a comitatului, limitrofă cu districtul Bistriței) se făcea, tot prin efortul aceleiași *judex pagi*, personal, în natură, șeful puterii primind de la satele mai câte 2 jderi, iar de la comunitățile mici o vulpe și $\frac{1}{4}$ câble de grâu din partea fiecărui nobil local și țăran, conform evidențelor pe diviziune și poartă.⁹ Potrivit hotărârii congregației nobiliare din 28 mai 1696, locuitorii din Vadu Izei și Berbești, pe raza cărora urma să se desfășoare puterea trebuiau să se conformeze hotărârii din 1692.¹⁰ Congregația nobiliară comitatensă a Maramureșului decide în anul 1645 că plata cheltuielilor către juzii puterii să se facă de către comunități anual.¹¹

Așa cum se observă, efortul fiecărei porți era considerabil, iar nemulțumirile oamenilor nu au lipsit. La 1684 locuitorii satului Șugatag din Maramureș se plâng de frecvența raziilor organizate de dregătorii comitatului. Domnului conte Teleki i-au dat un secerător pe lună care să lucreze la moșia acestuia din localitatea Sînpetru pentru a-și achita obligațiile restante, astfel încât dregătorii comitatului să-i lase în pace. În situația în care juzii puterii

8 Dáné Veronka, *Az őnagysága széki igy deliberála. Torda vármegye fejedelemségkori birósági gyakorlatla*, Erdélyi Tudományos Füzetek, 259, Ed. Erdélyi Múzeum – Egyesület és a Debreceni Egyetem Történelmi Kiadványa, Debrecen-Kolozsvár, 2006, p. 126.

9 Congregația de la Sighet a comitatului Maramureș din anul 1691 stabilise cantitatea de ovăz destinată circalașilor la 5 câble de fiecare diviziune și poartă iobăgească (SJMAN, *Protocoale*, rola 3, protocolul nr. IX/1691). Însă pe fondul secetei și foametei ce lovit principatul prețul cerealelor crește în perioada următoare, situație în care câbla de grâu ajunge, în anul 1695 la fabuloasa sumă de 55 de florini (Florian Dudaș, *Catastrofe naturale în Transilvania*, Editura Lumina, Oradea, 1999, p. 60). Probabil că aceasta este rațiunea pentru care în anul 1696 să se perceapă pentru poteră doar $\frac{1}{4}$ câble de ovăz pe poartă. Mai reținem, în cazul Maramureșului, obligația nobililor locali de a contribui la logistica puterii, așa cum rezultă din acest document.

10 SJMAN, *Protocoale*, rola 3, protocolul nr. IX/1692.

11 Din text aflăm și numele unui circalaș român: Gavrilă Carol, un mic nobil din Sascău, *Ibidem*, rola 1, protocolul nr. 3/1645.

ieșeau în misiune de două ori pe an, având în componență circa 60 de persoane, povara comunităților rurale era enormă. Cu un asemenea prilej fiecare om dădea vicecomitelui câte o mierță de ovăz, iar satul o vită de tăiat, un jder sau 3 florini, notarului 1 florin, bucătarilor 24 de denari, trimișilor comitatului (*vármegy követinek*) întotdeauna câte 2 florini, dărbănilor comitatului, tot a treia lună, suma de 1,63 florini, eforturi care nu-au fost atât de mari ca acum. Oamenii credeau că vina aparținea vicecomitelui Melchior Pogány și șpanului cămării Ștefan Batizi care acționau în mod abuziv.¹² Rolul acestui din urmă oficial era de a merge prin sate, într-un circuit al domeniului și de a primi/recupera datoriile porților pentru activitatea puterii.

Drumurile hoților

Studiind o serie de documente editate și inedite am constatat faptul că pe o hartă criminogenă a principatului cele mai cunoscute „drumuri ale hoților” erau în părțile de nord, nord-est, și est. În sud se aflau pământurile sașilor și, în parte a secuilor, iar tratatele dintre domnitorii munteni și principii ardeleni vorbesc despre extrădarea răufăcătorilor care circulau de o parte și de alta a Carpaților Meridionali. Și despre tâlharii din teritoriile ocupate de turci în vestul principatului avem informații, aceștia preferând, ca locuri de refugiu, zonele muntoase ale Apusenilor sau ale Banatului, ce ofereau întotdeauna scut damnaților societății, indiferent de regimul politic.

Una dintre principalele rute bătute în mod frecvent de hoți a fost **Telciu – Valea Izei – Sighet**. Din corespondența tot mai activă a burgerilor bistrițeni cu comiții de Maramureș, despre „schimbul de infractori și de bunuri furate” care se consuma în mod frecvent pe calea menționată. Chiar și din lectura scrisorilor dintre bistrițeni și suveran pune în evidență astfel de realități. Astfel, principele Gabriel Báthory dispune printr-o misivă emisă la 2 mai 1608 în Cluj, ca la plângerea maramureșenilor, toate vitele luate de la aceștia de către vagabonzii din satele Bistriței, ce vor fi găsite, să li se restituie.¹³ Dispoziția suveranului a declanșat desigur, proceduri de căutare și investigare în districtul bistrițean. La data de 29 decembrie 1614, principele Gabriel Bethlen ordona conducerii orașului Bistrița să admită ca lotrii veniți din Moldova, Maramureș și Uioara de Sus (comitatul Alba) să poată fi căutați

12 David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVII*, vol. I, *Supușii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, vol. I, p. 442.

13 Arhivele Naționale Cluj (în continuare AN CJ), Fond Primăria Orașului Bistrița (POB), Seria I, nr. 7.957/1608.

de potera comitatului Solnocul Interior în toate părțile, burgerii fiind invitați să ajute și la prinderea și la pedepsirea lor.¹⁴ Vorbim despre o poteră care, cu acceptul suveranului, își depășește limitele competenței teritoriale.

La data de 2 noiembrie 1607 Matei Coteț (*Matteus Kotecz*), judele nobililor comitatului Maramureș îi scria din Șieu, judeului primar al Bistriței, George Szöcs (*Georgius Szcoczi*), cerându-i să ia măsuri ca iobagii Gavril, fiul lui Grumaz Vlaszia și Ronkj, fiul lui Mihail Behcsy să fie pedepsiți potrivit legii, deoarece aceștia l-au bătut pe Maros Kira din Kohnya (Cuhea, jud. Maramureș) și au luat înapoi cei 12 berbecuți reținuți de acesta din urmă pentru pășune.¹⁵ În ziua de 5 iulie 1617 Andrei (*Andreas*) Kocsis și Ioan (*Johannes*) Fabet, juzii primari din Seini îi cer judeului primar al orașului Bistrița să le acorde sprijin nobililor maramureșeni Nicolae Uráy, Ioan Borbély, Gabriel Peteny și preotului Ioan Thúry, care vor merge acolo pentru cei patru lotrii deținuți în Bistrița. Suspecții au furat 5 cai, din care servitorul Farcaș Cservény a recuperat numai 4.¹⁶

Și conducerea orașului Baia Sprie face eforturi pentru recuperarea a doi cai furați de persoane necunoscute și duși în districtul Bistriței, cel mai probabil prin ruta menționată. Prin adresa din data de 17 iunie 1621 se solicita că dacă animalele vor fi găsite, consiliul orașului Bistrița să le preia și să comunice despre acest fapt autorităților din Baia Sprie.¹⁷ Oficialul Mihail Gáspár din Lăpuș îi scrie, la 26 noiembrie 1627 judeului primar al Bistriței Martin (*Martinus*) Budaky, referitor la caii furați de la niște locuitori ai Năsăudului, făcându-i cunoscut faptul că autorii acestei infracțiuni au fost identificați în persoana fiilor unui oarecare Drăgan. Aceștia au fugit în districtul Bistriței, stabilindu-se în localitatea Măgurele (*Lering, Schiärlänk*). Gáspár le cere bistrițenilor să-i urmărească și să-i prindă pe autori, iar dacă sunt identificate și persoanele păgubite, acestea pot să-și recupereze animalele din Baia Mare.¹⁸

De altfel, documentele din arhivă dovedesc faptul că foarte mulți hoți din Maramureș, care coboară pe această rută, sunt prinși în spațiul bistrițean, probabil datorită măsurilor ceva mai eficiente luate de autoritățile săsești. Astfel, un anume Simon Vasile din localitatea Săliștea de Sus este închis la Bistrița, în anul 1640,¹⁹ iar nouă ani mai târziu, fiul judeului Simion Szapolczai

14 *Ibidem*, nr. 8.344/1614.

15 *Ibidem*, nr. 7.919/1607.

16 *Ibidem*, nr. 8.520/1617.

17 *Ibidem*, nr. 8.930/1621.

18 *Ibidem*, nr. 9.996/1627.

19 *Ibidem*, nr. 31/1640.

din Vișeu de Sus pățește la fel.²⁰ În același an, 1649, în data de 12 august, potrivit unui act aflat în arhiva Primăriei orașului Bistrița, fiul numitului Alexe Buza, tot din Săliștea de Sus se afla în carcera burgului pentru furt, localitate în care este și executat.²¹ Și Ioan Tecsi din Sighet înfunda pușcăria bistrițeană, potrivit unui document din 21 octombrie 1682, desigur tot pentru furt.²²

Iată un alt caz interesant: cu ocazia târgului din data de 20 martie 1688 ținut pe platoul de lângă orașul Bistrița, este prins, în împrejurări nu foarte clare, fiul nobilului român Lupu Timiș din Moisei.²³ Acesta este arestat și depus în închisoare și doar intervențiile repetate ale tatălui său făcute la conducerea burgului i-au salvat pielea tânărului. În fine, în anul 1690 un iobag pe nume Popșe este trimis de judele Plasei de Jos a comitatului Maramureș să ducă un hoț la Bistrița pentru a fi depus în închisoare și judecat.²⁴

Poziția „strategică” a localității Săcel, situată la intrarea/ieșirea în/din defileul sau pasul Șetref, a făcut ca pe aici să tranziteze hoții și animale furate, iar putera să acționeze des, mai ales pe Valea Izei. În anul 1639 sătenii din această localitate, probabil exasperați de numărul mare al loturilor din zonă și a pagubelor produse de aceștia, cereau congregației nobiliare a Maramureșului trimiterea circalașilor pe teritoriul lor. Dând curs solicitării, adunarea îl desemnează pe vicecomite, care împreună cu *officiales* urma să se deplaseze la Săcel pentru a-și desfășura activitatea și a-i prelua pe suspecții prinși sau identificați de săceleni. Aflăm din document că timp de 15 zile putera comitatului a acționat în zona muntoasă dinspre districtul Bistriței.²⁵

Însă malefactori existau și în sânul comunității din Săcel, în satele Văii Izei și în Borșa, iar mulți dintre aceștia operau în satele bistrițene. O *Consignatio patrum* din 3 mai 1656, redactată și trimisă de autoritățile districtului este prezentată congregației de la Sighet. Documentul inedit ne oferă posibilitatea de a afla identitatea a nu mai puțin de zece hoți din Plasa de Sus a Maramureșului: Grad Dan și Andreica Dumitru din Vișeu de Sus, Bocicovan Vasile și Cioban Petru din Vișeu de Mijloc, Tacoșa Ignat și Cicioc Toader din Borșa, care *au furat cai și oi*, Buza Simion din Săliște. Boldiș Ștefan din Săcel a sustras *un lanț dintr-o gospodărie din Telciu și tot de acolo a mai furat un ceaun*. Sluga lui Pinte Ignat, tot din Săcel a furat 11 porci din același

20 *Ibidem*, nr. 36/1649.

21 *Ibidem*, nr. 121/1649.

22 *Ibidem*, nr. 114/1682.

23 *Ibidem*, nr. 103/1688.

24 *Ibidem*, nr. 23/1690.

25 ANMM, *Protocoloale*, rola 1, protocolul nr. II/1639.

sat bistrițean Telciu. Din document aflăm că *porcii au fost proprietatea unui anume Ioan Makodi* și la acest furt i-a fost complice fiul lui Danci Ionașcu, un consătean. Martorul *Schimpoias Stephan, szecseli oláh* (Cimpoiaș Ștefan, român din Săcel) *i-a văzut pe cei doi cum au înjunghiat porcii*.²⁶

Credem că în acest context următoarea poteră trebuia să țină cont de persoanele suspecte, ce urmau să fie prinse, cercetate și condamnate pentru faptele lor. În privința animalelor sacrificate victimele puteau fi despăgubite deoarece, potrivit dietei de la Cluj din anul 1615 *Tálharii, lotrii, hoții și alți răufăcători... să fie urmăriți, pedepsiți, să fie despăgubiți oamenii de vitele lor tăiate sau prădate*.²⁷ În același an, la data de 1 iunie, pentru a pune capăt migrației hoților și a bunurilor furate, oficialii comitatului Maramureș încheiau o înțelegere scrisă cu omologii lor din Bistrița prin care stabileau o serie de măsuri împotriva malefactorilor ce vagabondau în *munții comuni*. Potrivit unei hotărâri a congregației nobiliare din anul 1677, în satele Budești, Botiza, Șieu și Rozavlea, din aceeași Plasă de Sus, s-a organizat o poteră.²⁸

În ciuda măsurilor luate, spre sfârșitul secolului al XVII-lea crește numărul tâlharilor din zona muntoasă bistrițeano-maramureșeană. În anul 1691 cancelarul Nicolae Bethlen le cere bistrițenilor să pună la dispoziția trimisului comitatului Maramureș, Sigismund Stoica, însoțitori și cai, deoarece l-a însărcinat să facă cumpărături.²⁹ Rațiunea doleanței înaltului demnitar ardelean era simplă: drumurile dintre comitat și district erau în continuare nesigure. De aceea, dieta de la Turda din 1 octombrie 1691, probabil la plângerea făcută de oficialii maramureșeni, decide că răspunderea pentru urmărirea hoților din comitatul Maramureș le revine și celor din Solnocul Interior, respectiv autorităților din districtul Bistrița, deoarece mulți hoți provin de pe teritoriul acestora. Astfel, reprezentanții celor trei unități administrative erau obligați să coopereze.³⁰ Dar în pofida măsurilor dispuse, situația nu era rezolvată nici pe departe. La 1693 un negustor grec pe nume Cosma este ucis în împrejurări obscure în pădurile de lângă Telciu, suspectii, iobagi fugiți din Maieru, aleg calea codrului refugiindu-se în Maramureș.³¹

La 28 mai 1699 Guberniul Transilvaniei poruncește administrației comitatului Maramureș, președintelui tablei Ioan Kemény, consilierului

26 POB, I, 15.324/1656.

27 *Monumenta*, vol. VI, Budapest, 1878, p. 491.

28 ANMM, rola 2, protocolul V/1677.

29 POB, seria I, nr. 33/1691.

30 *Ibidem*, nr. 328/1691.

31 *Ibidem*, nr. 22.886/1693.

Mihail Teleki și judeului Bistriței să colaboreze între ei și să stabilească calea de urmat pentru alungarea tâlharilor din Munții Maramureșului, sporii peste măsură, urmând ca în acest scop să fie ridicați atât nobilii, sub pedeapsa pierderii bunurilor, cât și țărani, sub pedeapsa tragerii în țeapă.³² Să nu uităm faptul că sporirea peste măsură a latronilor în zona maramureșeană poate fi în legătură cu mișcarea haiducului Pinte, la care fac trimitere multe documente judiciare ale epocii.³³

Printr-o scrisoare emisă la 10 august 1699 în reședința sa din Târgoviște, domnitorul Constantin Brâncoveanu îi cere generalului imperial Rabutin, urmare plângerii negustorilor greci jefuiți în zona Bistriței, să intervină pentru a li se face dreptate. Pe cale de consecință, domnul Țării Românești îl trimite în Ardeal pe David Ceașul spre a expune pe larg problema și a oferi detaliile necesare. Demersului făcut de Brâncoveanu îi răspunde, la data de 18 august 1699 Ștefan Apor, tezaurarul Transilvaniei, care-l informează despre măsurile luate pentru prinderea autorilor jafului și recuperarea prejudiciului cauzat.³⁴

Este de analizat și importanța orașului Sighet în episoadele nefericite de trafic de persoane și animale furate în spațiul comitatului Maramureș. Această localitate, important loc de vamă pentru sare, devine un punct obligatoriu de trecere spre frontiera cu Polonia, atât pe relația Bistrița – Telciu - Valea Izei, cât și pe drumurile dinspre Baia-Mare, Baia Sprie, Lăpuș-Șieu și Vișeu de Sus. Traversarea hotarului în spațiu polonez prin domeniul Bocicoiului de pe Tisa și peste munții denumiți în evul mediu Avaș (azi Munții Maramureșului) se făcea destul de lesne în prima jumătate a secolului XVII, aceasta din cauza superficialității cu care autoritățile locale tratau problema tranzitului ilegal. Când arealul munților Avaș devine raiul tâlharilor și latronilor, oficialii maramureșeni și cei polonezi decid că este momentul să intervină.

Drept urmare, în anul 1650 s-a semnat o înțelegere bilaterală, prin care se stabileau proceduri de folosire a pășunilor montane de către ciobani, pentru prevenirea traficului de animale furate și stoparea migrației ilegale a tâlharilor. Hoții și vagabonzii puteau fi prinși de către slujbașii ambelor părți, inclusiv prin folosirea unor efective armate. Cei care refuzau prezentarea documentelor de identitate sau actul de salvconduct pentru animale, ori chiar

32 Susana Andea, Avram Andea, *Documente privind mișcarea lui Pinte 1693-1703, (în continuare: Andea, Documente)* Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003, p. 3.

33 *Idem, Haiducul Pinte și lumea sa*, Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003, p. 105-126.

34 Andea, *Documente*, p. 5.

restituirea vitelor furate, riscau să fie amendați cu suma de 100 florini de aur (*aureus*) sau puteau primi pedeapsa capitală (*poenam capitis*).³⁵

La data de 21 iulie 1693 congregația nobiliară a comitatului Maramureș ia act de protestul văduvei lui Ștefan Hossu Mezei din Câmpulung care s-a plâns de faptul că i-au fost reținute vitele (boii) în Polonia de niște tâlhari. Drept urmare, în consonanță cu înțelegerile transilvano-poloneze, probabil încă în vigoare, se decide ca vicecomitele, împreună cu notarul, cu judele Sighetului și însoțiți de contingente ale oștirii comitatului (*Brachium*) să se deplaseze dincolo de hotar, pentru a-i aresta pe lotrii și a-i face dreptate văduvei.³⁶ În același an, la 16 iulie, adunarea comitatensă discutase deja despre *arestări nedemne în Polonia* și de încălcarea înțelegerilor de către autoritățile din țara vecină.³⁷ Mai mult decât atât, în condițiile în care se contura o secetă cumplită,³⁸ autoritățile centrale decid fracturarea comerțului exterior cu alimente, prin interzicerea exportului produselor din principat spre Moldova (erau vizate satele Plasei de sus) și Polonia, *sub poena* amenzii cu 2 florini, nobilii și 6 florini țăranii.

Mai reținem preocuparea oficialităților maramureșene de a dispune măsuri pentru securitatea circulației pe principalele artere de comunicație terestre. Astfel, la data de 15 decembrie 1643 congregația nobiliară din Maramureș, întrunită la Sighet decide întărirea pazei pe drumurile comitatului pentru a preveni atacurile lotrilor.³⁹ În 4 aprilie 1657 același for, luând în discuție creșterea numărului de infracțiuni în comitat, hotărăște recrutarea și salarizarea unor dorobanți și călăreți, provenind din garnizoanele cetăților Sighet și Hust, pentru întărirea pazei în întreg comitatul.⁴⁰ Adunarea nobililor decide, la data de 10 iunie 1674, ca în localitățile Berezna și Kövesliget (azi Drahovo, Ucraina) străjerii să-i apere pe negustorii care treceau pe acolo. În cazul în care aceștia vor fi molestați de țăranii, oficialii locali să-i aresteze, iar dacă fapta va fi comisă de un nobil, acesta să fie amendat cu suma de 3 florini.⁴¹

Cât de mult s-a schimbat activitatea de urmărire a infractorilor pe aceste teritorii! Numai drumurile hoților au rămas aceleași.

35 AN CJ, Fond Colecția de Documente și Manuscrise, Francisc Réti, *Historia Rei Cameralis*, nr. 14-16, p. 264-265.

36 AN MM, *Protocoale*, rola 3, protocolul IX/1693.

37 *Ibidem*.

38 Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 59.

39 AN MM, *Protocoale*, rola 1, protocolul nr. II/1643.

40 *Ibidem*, protocolul nr. III/1657.

41 *Ibidem*, rola 2, protocolul nr. IV/1674.

Contributions to the Police History in Transylvania. General Survey of Villains in Maramures County in the XVIIth Century

(Summary)

Keywords: *Transylvania, Maramures, villains, tracking, “potera”, county*

The present study aims to repay to the scientific community and to the Transylvanian collective mind, institutions dealing with maintaining public order that are long gone. It is about *inquisitio generalis*, meaning the search activity, tracking, catching, prosecution and conviction of criminals in Transylvanian counties, particularly in the county of Maramures. Hereby, through a series of examples taken from archival documentation funds, are presented the legal mechanisms underlying the organization of this type of judicial activities which were very much like a posse, the composition, powers and benefits of the magistrates who were tracking thieves from towns and villages to forests and mountains. All these efforts have one goal: preserving the state of peace in the Principality of Transylvania.

(Rezumat)

*Cuvinte cheie: Transilvania,
Maramureș, infractori, poteră,
urmărire, comitat*

Studiul de față își propune să restituie comunității științifice și mentalului colectiv transilvan instituții de menținere a ordinii și liniștii publice demult apuse. Este vorba de *inquisitio generalis*, adică activitatea de căutare, urmărire, prindere, cercetare și condamnare a răufăcătorilor din comitatele ardelene, îndeosebi din comitatul Maramureșului. Sunt prezentate, printr-o serie de exemple culese din fondurile documentare arhivistice, mecanismele juridice care stau la baza organizării acestei tip de activități judiciare care se aseamănă foarte mult cu o poteră, componența, competențele și beneficiile juzilor care luau urma hoților prin orașe și sate, prin păduri și munți. Toate aceste eforturi au un singur scop: conservarea stării de pace în principatul Transilvaniei.

Informații privind istoria Maramureșului în arhive străine

Dr. Anton Dörner

Absolvent al Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 1970-1974. Doctor în istorie din 1999 cu teza *Reformismul austriac și administrația din Transilvania din veacul al XVIII-lea*. În prezent cercetător științific al Institutului de Istorie „George Barițiu” Cluj Napoca. Specializări în țară și străinătate, având ca principal domeniu de interes istoria premodernă. Este autorul unui important număr de volume și studii publicate în țară și străinătate dintre care amintim: *The Jews of Satu Mare County in the 18th Century (1761-1781)*, Ed. EFES, Cluj-Napoca, 2000; *Urkunden und Chroniken über die Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos*, Band.I: 1200-1541, Ed. Argonaut, Cluj, 2002; *Documente și cronici privind istoria orașului și scaunului Orăștie*, vol. I, 1200-1541, Cluj-Napoca, 2003; *Administrația Transilvaniei din perioada anilor 1867-1876*, în, „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu»” din Cluj-Napoca, XL, 2001; *Die Ansiedlungen von Baden-Durlachern in Mühlbach (mitte des 18. Jahrhunderts)*, în *Vom deutschen Südwesten in das Banat und nach Siebenbürgen*, Annemarie Roder, coordinator, Stuttgart, Ed. Haus der Heimat, 2002.

Cuvinte cheie: *Sighet, Rona, Bocicoi, principe, Sigismund Rétyi, domeniu fiscal*

În istoriografie este un fapt cunoscut că pretutindeni în Europa toate cheltuielile legate de întreținerea suveranilor erau suportate din veniturile visteriei statului. În Transilvania pretențiile financiare ale principelui și ale curții sale se rezolvau dintr-o resursă financiară aparte și anume, din beneficiile domeniilor fiscale. Tot lui îi reveneau, în mod legal, și alte sume colectate de autoritatea camerală centrală din impozite, precum cele ale capitlurilor săsești, taxa plătită de boierii din ținutul Făgărașului, tricesima, banii rezultați din circulația mărfurilor prin vămi sau din preschimbarea aurului. Rar se ajungea să se apeleze și la fonduri suplimentare din visteria țării pentru soluționarea unor nevoi imediate. Procedura era anevoioasă, solicitarea trebuia admisă de dietă în urma unei cereri prealabile, fapt ce făcea ca aprobarea să nu vină întotdeauna. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea existau un număr de circa 30 de asemenea proprietăți ale fiscului în posesie princiară, printre care

și două în Maramureșul istoric: Hust și Sighet. Celui din urmă i se subordonau oficiile din Rona și Bocicoi. Literatura istorică, dar nici cea economică, nu ne prea răsfăță cu multe informații referitoare la activitatea, volumul și valoarea producțiilor realizate pe aceste domenii, felul și modalitatea de comercializare a bunurilor obținute de pe urma lor sau maniera în care ajungeau acestea în posesia suveranului Transilvaniei. Nu ne este de mare ajutor nici jurnalul economic al principesei Ana Bornemisza din perioada 1667-1690 care nu oferă prea multe date relevante privind aceste întrebări¹.

Secția de manuscrise a Academiei Maghiare de Științe din Budapesta este în posesia unui act inedit extrem de interesant care poate să aducă completări puținelor surse informative care circulă în scrierile de profil. Este vorba de un raport întocmit de comitele cameral al Maramureșului, Sigismund Rétyi de Făgăraș către o autoritate centrală (probabil dietă sau principe) cu privire la activitatea sa desfășurată în perioada 26 februarie - 25 mai 1684 în oficiile camerale subordonate lui, din Rona, Sighet și Bocicoi².

Din știrile oferite de autor rezultă că la finele secolului al XVII-lea, în structura de funcționare administrativă a oficiului fiscal Maramureș s-au produs anumite schimbări față de secolul precedent când în orașul Hust se afla sediul central cameral și, de asemenea, locul de domiciliu permanent al comitelui ei, în timp ce în filiale funcționau doar angajați princieri locali. El făcea periodic descinderi în sucursale, dar numai pentru activitate de control. Astfel, autonomia funcționarilor din oficii se întărea tot mai mult. Acestea aveau o structură birocratică destul de bine pusă la punct cu atribuții de serviciu împărțite (apare și funcția de vicecomite al cămării), scribi (*officialis sive scriba*), slujbași de rang inferior (*servitores*). După specificitatea muncii prestate (mine de aur, argint sau sare, serviciu vamal etc.) se profila și componența angajaților, precum: numărătorii blocurilor de sare (*numerator salium*), intendentul (*dispensator*), preparatorii de cărbune (*carbonarii*), fierarii (*fabri*), zilierii (*mercennarii*).

Dintre cele trei domenii fiscale maramureșene mai sus amintite, cel mai cunoscut a fost încă din secolul al XVI-lea, Rona, datorită exploatărilor sale de sare. Sighetul constituia punctul vamal cel mai important de pe râul Tisa pe unde treceau mărfurile comerciale sosite de pretutindeni și care,

1 Szádeczki Béla, I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása, I, Budapesta, 1911.

2 Academia Maghiară de Științe din Budapesta. Secția de manuscrise. Fondul de documente. Nr. 2398 : Generalis Extractus super Perceptionibus et Erogationibus Universorum Bonorum Curiarum suarum Celsitudinum Rhonaszekiensis, Szigetiensis ac Bocskavisensis sub officio Camerarum Sigismundi Rétyi de Fogaras, Die 26 Februarii Anni 1684 Constituti, sonans usque ad diem 25 May Anni praefati.

de cele mai multe ori erau depozitate aici pe diverse perioade de timp în așteptarea transportului. Bocicoiul poate fi considerat o necunoscută, chiar și în jurnalul economic al principesei Ana Bornemisza găsim doar informații lacunare, nerelevante pentru economia zonei.

De-a lungul timpului, dar în special în perioada crizei de putere din anii 1658-1662, multe din bunurile fiscale ale Transilvaniei au trecut printr-un proces de înstrăinare din fondul princiar, fie contra unor sume de bani, fie drept răsplată a loialității nobilimii partizane. Toate acestea duceau nu numai la slăbirea puterii economice a suveranului, ci implicit și la șubrezirea avutului țării. Odată cu aprobarea de către dietă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea a constituției Transilvaniei (*Approbata et Compilata Constitutiones*) se începea procesul de recuperare a acestor domenii ale statului aflate ilegal pe mâini private. Printre cele menționate ca inalienabile de legea fundamentală se aflau și bunurile fiscului din Hust, toate minele, inclusiv cele din Maramureș, taxa vămilor³. Procedura de redobândire era diversă și se fac referiri detaliate în paragrafele actului menționat⁴. Ca să ofere un exemplu pozitiv și altor nobili, în 1664 principele Mihail Apafi renunță la veniturile realizate din exploatarea și comerțul cu sare pe care o restituie avutului țării⁵. Nici dieta nu se grăbește să dobândească bani suplimentari de pe urma maramureșenilor, deși situația economică a Transilvaniei trecea prin momente deosebit de dificile în urma invaziei tătare, a luptei pentru putere și sporirea semnificativă a tributului către Poarta otomană. În cadrul sesiunii congregației generale nobiliare din februarie 1664 de la Șeica Mare se votează chiar scutirea de tricesimă a populației din cele cinci orașe ale Maramureșului (Hust, Teceu, Viskove⁶, Câmpulung la Tisa și Sighet)⁷. Tot în același context se cuvine a fi menționat, că tot atunci, dieta nu a scutit teritoriul de preconizata conscriere generală a populației, care viza inclusiv nobilimea de orice rang⁸.

Din câte se poate constata, de administrarea bunurilor fiscale se preocupa acum mai mult dieta. Dintre toate ramurile visteriei mai cunoscută este domeniul exploatării și comercializării sării. În această sferă de activitate,

3 Magyar törvénytár. 1540- 1848. Évi erdélyi törvények, Budapesta, 1900, p. 48.

4 Ibidem p. 47-52.

5 Ember Győző, Ay újkori magzar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig, Budapesta, 1946, p.512

6 Azi în Ucraina.

7 Monumenta comitialia regni Transsylvaniae (în continuare E.O.E.), XIII, Budapesta 1888, p. 287. Potrivit sursei așezările respective aveau statut de oraș.

8 Teleki Mihály levelezése, III, Budapesta, 1907, p. 46.

organismul legislativ central transilvănean nu a modificat, în esență, structura de funcționare față de perioada anterioară. Schema de funcționare consta și acum din numirea unui supraveghetor (*inspector*) în persoana lui Ștefan Apor care, mai apoi, urma să angajeze (sau să destituie în cazul în care persoana nu corespundea postului) personalul din subordine după bunul său plac. Inspectorul verifica munca prestată de subordonat, precum și exactitatea înscriselor primite de la acesta, după care întocmea un raport și îl înainta apoi dietei.

Dintre minele de metale prețioase doar Cavnicul mai aparținea acum Transilvaniei⁹, în rest, cele din Baia Mare sau Baia Sprie au ajuns din nou sub administrarea visteriei regalității maghiare¹⁰.

Principii, din cauza lipsei acute de bani¹¹, după anul 1670, revin din nou la sistemul arendării bunurilor fiscale; s-a început cu cămara de sare și porturile¹², după care au urmat și alte ramuri fiscale (tricesima, vămile). Perioada de până la instaurarea stăpânirii austriece stă sub semnul multor incertitudini și necunoscute¹³.

În acest context, sursa arhivistică păstrată în cadrul Academiei Maghiare de Științe, chiar dacă nu poate lămuri cu totul lipsa informațiilor mai sus precizate, ne poate furniza câteva date valoroase privind activitatea economică într-un perimetru relativ restrâns al ținutului Maramureș, într-o perioadă istorică limitată cronologic.

Sigismund Rétyi este unul din comiții camerali care au activat aici, cu certitudine, în perioada anilor 1684-1687. El avea sub administrarea sa personală un număr de trei domenii fiscale: Rona, Sighet și Bocicoi. Întrucât orașul Hust a fost preluat de visteria maghiară, în speță de oficiul cameral din Spiš¹⁴, centrul de activitate s-a mutat acum în orașul Sighet unde și locuiește de altfel, și de unde face călătorii repetate în oficiile sale subordonate. Raportul economic întocmit la 26 mai 1684 la sediul din Rona dezvăluie preocupările sale avute în primăvara anului menționat în favoarea visteriei princiare. Din înscris aflăm că preluarea postului de la predecesorul său s-a făcut în baza unui inventar detaliat. În spațiile de depozit ale camării din Rona se aflau înmagazinate cantități deloc neînsemnate de cereale, în special grâu de primăvară și toamnă păstrate sub diverse forme: în grămadă (*acervis*),

9 Szádeczki Béla, op. Cit., p. 499.

10 Ember Győző, op. cit., p. 504.

11 Teleki Mihály levelezése, VI, Budapesta, 1912, p. 25.

12 E.O.E., XV, Budapesta, 1892, p. 200-202.

13 Ember Győző, op. cit., p. 513.

14 Localitate din Slovacia de azi.

snopi (*gelima*), boabe (*granum*). Cele din morman strânse în trei stoguri mici de tip maramureșean¹⁵ comitele a dispus să fie legate în mănunchi, de unde au rezultat apoi 257 de snopi. Din această cantitate a treierat un număr de 100, astfel că în hambar cantitatea a crescut la un total de 76//1 câble grâu boabe. Pentru însămânțarea de primăvară a terenului denumit Dside a folosit 24//1 câble. De asemenea, pentru slujbașii oficiului cameral locali sau oaspeții oficiali aflați în trecere, precum și judecătorii sosiți aici pentru soluționarea unor cazuri conflictuale, dar nu în ultimul rând în contul salarial al tăietorilor de sare, a mai măcinat la moară alte 31//2 câble, ceea ce a făcut ca în depozit să mai rămână doar 20//2 câble de grâu sub formă de grăunțe.

Ca un adevărat gospodar, nu au fost neglijate nici resturile, lipsite de calitate, care au rezultat din treierat: ciuruiala (*posterior*) și pleava (*quisquiliae*) care se ridicau la cantitatea de 2//1 câble și pe care le-a depozitat în magaziiile din Rona și Sighet, alături de 1//2 câble deșeuuri de praf curat de cereale. Din totalul celor 3//3 câble s-a dat găinilor din gospodăria oficiului cameral câtimea de 2 câble.

În perioada de timp menționată de raport s-a perceput, după inventar, 22//1 câble de făină curată de grâu pe care Sigismund Rétyi le-a folosit pentru renumerarea diecilor oficiului, cât și pentru necesitățile zilnice ale curții fiscale. La fel, în același interval calendaristic, a adunat de la oamenii iobagi cu obligații în natură față de cămară maramureșeană o cantitate de 12 câble de târâte (*furfur*) de secară pe care le-a amestecat cu praful de grâu obținut de la moară. Această mixtură exista încă în rezervele hambarelor oficiului, nefiind încă alocate undeva.

Pentru asigurarea cantității de pâine necesară angajaților fiscului cu contract de muncă sau care aveau prevăzut în înțelegerea încheiată cu organismul cameral dreptul la un număr precis de pâini zilnic, potrivit instrucțiunilor centrale primite, comitele amestecă mai bine de 7 câble de făină de grâu cu tot atâtea de secară, din care rezultă după copt un număr de 3.750 de pâini. Tot după instrucțiuni, cu același prilej, macină și 10 câble de secară din care, după coacere, au rezultat alte 1.200 de pâini (*liba pabularum*) folosite – probabil – spre hrana slujitorilor sau a animalelor. Deși în depozit existau și 2 câble de făină albă din grâu de cea mai bună calitate (*siliginis*), acestea nu au fost utilizate la copt, ci împărțite femeii care administra ferma de păsări a fiscului din Bocicoi, îngrijitorului hergheliei și ciobanului domeniului.

¹⁵ apro Măramarosí Asztagocskák.

Tot ca și în cazul grâului, se făcea și perceperea ovăzului. În depozitele din Rona se aflau 2 grămezi de stoguri adunate de pe câmp din care s-au făcut 186 de snopi. Un stog a fost treierat și apoi măcinat în cele patru mori de cereale existente în Rona, Sighet și Bocicoi. Cantitatea obținută a fost apoi dată spre întreținerea cailor aflați în gospodăria camerală (armăsari, mânji, iepe, cai de povară), apoi fermei de găini a angajaților fiscali, dar și pentru onorarea obligațiilor contractuale pe care le avea oficiul cu anumite persoane.

În magazia din Sighet se depozitau semințele de mei (*milium*) percepute din taxe. O parte din cele de foarte bună calitate Rétyi le-a repartizat pentru semănatul de primăvară pe terenul fiscului denumit Dside (unde s-a mai însămânțat și cu cereale pe un alt lot), o altă cantitate le-a alocat parcelelor din Vadu Izei și Ocna Șugatag. Restul l-a utilizat pentru întreținerea orățăniilor din Bocicoi și pentru necesitățile casei fiscale de aici, iar păsatul a fost dat ciobanului, îngrijitorului hergheliei, dar și femeii îngrijitoare de păsări.

Potrivit inventarului în magazia din Bocicoi se aflau înmagazinate și semințe de hrișcă (*pannici*), din care o câblă o alocă oamenilor spre semănat în tarlăua din hotarul așezării, iar alte 5 câble le dispune pentru ferma de găini și turmele de oi ale fiscului.

Dintre semințele de plante de care ducea lipsă în depozitele din subordine și a trebuit să fie cumpărate pe bani, a fost cel de orz (*hordeum*). Nici cu boabele de linte (*lenticula*) și de mazăre necesare hranei slujitorilor cămării sau scribilor nu stătea prea bine, motiv pentru care se vedea obligat să suplinească golul cu rezervele de mei aflat încă la dispoziție.

Pe o parcelă cu un sol de slabă calitate și unde nu s-a produs până acuma nimic, comitele cameral Sigismund Rétyi face un experiment; cumpără două mierțe de cânepă (*canabium*) de pe piață și o seamănă pe locul respectiv, știut fiind faptul că respectiva plantă nu este prea pretențioasă și poate crește oriunde. De rezultatul experimentului nu avem cunoștință.

Cele mai multe informații oferă registrul de inventar vinurilor aflate în pivnițele oficiului din Bocicoi și Sighet percepute și apoi utilizate în diverse scopuri (convenție, cârciumărit, plată pentru tăietorii de sare, oaspeți în trecere); ca și în cazurile precedente prezentate și la acest capitol se constată niște lipsuri semnificative, motiv pentru care Rétyi se vede obligat să achiziționeze diverse sortimente și cantități de pe piața liberă, contra cost, inclusiv de la comandantul cetății Hust.

După cum era de așteptat situația existentului de sare în posesia fiscoi maramureșean ocupă un loc important în cadrul raportului realizat de comitele cămării. Potrivit inventarului realizat, mânglașul din Bocicoi a raportat în scris că se află în posesia unui număr de 23.304 blocuri de sare fasonate și 40 sub formă de drob. La angajații fiscali din trei orașe ale Maramureșului se mai aflau alte 3.400 de bucăți, cantitate deosebit de mare la vremea respectivă și pe care Rétyi o explică prin „aceste timpuri nenorocite în care nici sarea nu mai are trecere”¹⁶, după care continuă enumerarea, „la tăietorii străini nevoiași ce stau în valea ocnei” încă 6.300 de drobi etc. În final, suma centralizată ajunge la 34.550 de blocuri de sare fasonate și 160 nefasonate.

Caii deținuți de fisc erau utilizați în activitatea minieră la extracție și transport. Alături de cai, la casa cămării se găseau și un număr de 48 de cornute de toate categoriile. Vitele se utilizau atât la cărăușie, cât și pentru sacrificare. Într-o mențiune făcută, comitele semnalează că trei dintre animalele recensate, între timp, au murit, dar că pieile acestora au fost salvate, iar acum dispune de un număr total de 34 de piei jupuite. Dintre acestea 25 le-au dat angajaților de la ocna mare, ocna mijlocie și recenta inaugurată ocna nouă (zilierilor, grădinarului, îngrijitorului de cai, ciobanului, femeii de la ferma de păsări din Bocicoi) pentru confecționarea de opinci. Tot legat de vite se precizează că la sediul fiscoi se mai află și 3 căble de unt obținute de la vacile proprii pe care le folosește la plata convenției dieilor camerali sau pentru hrana persoanelor din justiție care au trecut și trec frecvent pe aici.

La capitolul de ovine inventarul arată o cifră de 329 de capete, din care s-au mănlat la munte după ce au fost tunse un număr de 226 dintre ele (oi, capre și berbeci). O parte din lâna obținută a fost alocată ciobanului și femeii de la ferma de păsări pentru confecționarea de îmbrăcăminte.

Administrația fiscală mai avea în posesie în toamna lui 1683 și un număr de 45 de stupi, dintre care au supraviețuit până în primăvară doar 32. Rétyi, în însemnarea făcută afirmă că a plasat coșurile de albine în locurile cele mai potrivite găsite de el.

Foarte interesante sunt referirile făcute la porturile din Siget și Câmpulungla Tisa. În prima localitate camera fiscală avea în posesie două nave de transport marfă achiziționate în anul 1683, reabilite acum sub comanda comitelui în anul de față, dar utilizate, retrase la mal, din cauza unor tâlhari pripășiți în zonă care fac navigația căii fluviale extrem de nesigură.

¹⁶ Evident se referă la vremurile de război, prin asaltul austrieilor asupra turcilor din Ungaria.

În portul Câmpulung așteptau de multă vreme 1.158 blocuri de sare spre a fi cărate pe râu în jos, spre Ungaria, însă reprezentanții fiscoi au luat decizia interzicerii acțiunilor comerciale până ce condițiile din teren nu se schimbă. Situația de incertitudine nu era de dată recentă, ci persista încă din anul 1679. Astfel, nu este de mirare că în cele două porturi așteptau a fi livrate multe mărfuri restante, printre care și un număr total de 12.846 blocuri de sare.

Un capitol aparte din raportul lui Sigismund Rétyi se referă la sumele de bani și materialele de construcție alocate pentru reparațiile făcute la oficiile camerale din Sighet și Bocicoi unde intemperiiile au afectat structura de lemn a clădirilor și acoperișul. În scopul remedierii acestora s-a achiziționat un număr de 8.400 de bucăți de șindrilă cu care s-a înlocuit acoperământul putrezit al ambelor edificii. La Sighet a mai trebuit reparată și o porțiune de gard situat în fața casei, chiar în spatele brutăriei fiscoi, care stătea deja să cadă.

Trecem peste referirile despre ferma de păsări din Bocicoi, fructele de mai multe soiuri colectate (proaspete și uscate) și depozitate în magazia fiscoi etc., pentru a semnală din capitolul „taxe încasate și plăți” sumele cu care se renumăra activitatea angajaților oficiului. Bani se plăteau trimestrial după cum urmează: soldatul (*drabant*) 3 florini, supraveghetorul hergheliei 3//54 florini, unul din slujitorii călare 6 florini, omul cu tileaga 3 florini, ciobanul 3 florini.

În concluzie se poate afirma că raportul cameralului Sigismund Rétyi ne oferă o imagine destul de elocventă asupra vieții economice de pe domeniile fiscale princiare din Rona, Bocicoi și din vama Sighet, a modului de activitate a oficiilor camerale din Maramureș de la finele veacului al XVII-lea, a valorilor cantitative de exploatare a sării din zonă, informații utile care pot contribui oricând la o mai bună cunoaștere a istoriei locale.

Informations about the History of Maramureș in Foreign Archives

(Summary)

Keywords: *Sighet, Rona, Bocicoi, principality, Sigismund Rétyi, fiscality*

At the Hungarian Science Academy from Budapest is being preserved a unique document about fiscality in the villages and towns as Rona, Sighet and Bocicoi in 1684. This document is important because outlines some aspects of economic history from this region that are less known : the subordination of these three chamber offices in relation to the Principality of Transylvania, how local production was organized, how products were marketed.

Through all these aspects outlined, this document represents a valuable source for restoring the economic history of the area.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: *Sighet, Rona, Bocicoi, principe, Sigismund Rétyi, domeniu fiscal*

Secția de manuscrise a Academiei Maghiare de Științe din Budapesta este în posesia unui act inedit privind activitatea domeniilor fiscale din Rona, Sighet și Bocicoi din anul 1684. Întrucât informațiile despre sistemul de subordonare a acestor trei oficii camerale din Maramureș față de principele Transilvaniei sunt mai puțin cunoscute, după cum a rămas neștiut și modul de organizare a producției locale, produse cultivate aici, randamentul acestora, felul comercializării lor etc., fac din materialul depistat un izvor important pentru istoria economică a zonei.

Noi date despre Pinteă, primul mare atac asupra cetății Kossow

Dr. Livia Ardelean

Absolventă a Facultății de Istorie și Filozofie, Facultatea Istorie, Cluj-Napoca, 1992. Din 1992 arhivist la S.J.A.N. Cluj. Doctor în istorie în 2011, cu tema *Istoria economico-socială a Maramureșului în secolul XVII*. Teza a fost publicată în 2012 sub titlul *Istoria economico-socială a Maramureșului între 1600-1700*, Baia Mare, Editura Ethnologica. Arhivist la Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale. Preocupări de istorie a Ardealului și a Maramureșului în epocile medievală, pre și modernă, publicând numeroase studii pe această temă. Preocupată și de publicarea de documente medievale, de științe auxiliare ale istoriei, de istoria populației germane din Ardeal, precum și de arhivistica internațională, mai ales cea din spațiul german, participând la întâlniri internaționale pe această temă. Realizator al unor expoziții legate de istoria Clujului, participant la 2 proiecte de cercetare, privind Sistemul integrat de dezvoltare de conținut arhivistic adnotat semantic și în Proiectul de restaurare și conservare din Arhivele clujene, împreună cu parteneri germani.

Marius Voinaghi

Absolvent al Universității “1 Decembrie 1918” Alba Iulia, Facultatea de Științe; Master în Pre și Protoistorie. Profesor de istorie la Colegiul Național “Dragoș Vodă” Sighetu Marmatiei. Membru fondator al Asociației Profesorilor de Istorie din România APIR-Clio. Președinte Executiv al Societății Academice “Gh.I. Brătianu” Filiala Sighet. Preocupări de istorie locală a Maramureșului istoric. Organizator al unor evenimente locale, printre care poate fi amintit festivalul antic și medieval Aeternus Maramarosiensis

Cuvinte cheie: *atacul hoșilor, bunuri furate, ascultare de martori, urmărirea hoșilor de către comitat.*

Complexitatea personalității haiducului român Pinteă, precum și renumele de care s-a bucurat acest personaj istoric ne determină să ne punem o serie de întrebări legate de persoana lui.

Pe primul loc în centrul interesului nostru se situează întrebarea: cum a fost posibil ca un personaj negativ în timpul vieții să devină un erou național după moarte și care a fost momentul debutului legendei?

Apoi se cuvine a căuta în istoria popoarelor învecinate eventuale similități și a integra personajul nostru în istoria mare, căutând comparații cu personaje similare.

Nu în ultimul rând se cuvine a fi ridicată întrebarea legată de modul în care un personaj exterior spațiului geografic analizat a reușit să-i cucerească pe locuitorii Maramureșului istoric, altminteri foarte conservatori din acest punct de vedere, în așa fel încât a devenit eroul cunoscut ca aparținând Maramureșului.

Cazul Pintea nu este unul izolat din perspectiva istoriei mari, mai toți iluștrii răufăcători, începând încă din antichitate, au beneficiat cu timpul de o aură care i-a plasat mai degrabă în poziția unor eroi naționali. Transformarea personajului negativ, hoț, răufăcător și atacator la drumul mare sau jefuitor al pușinelor bunuri deținute inclusiv de săracii epocii s-a făcut treptat și a avut o legătură mai mare cu literatura și etnografia decât cu realitatea istorică. De altminteri acest mod de percepție a unui asemenea personaj nu este singular, întotdeauna și la toate popoarele s-a întâmplat la fel. Se poate aduce în discuție cazul Robin Hood, devenit personaj pozitiv, ce împărțea din bunurile furate săracilor doar la câteva sute de ani după moartea hoțului ce stă la baza legendei, în timpul vieții fiind de fapt un hoț mărunț, care cu timpul a preluat legendar elemente pozitive dorite de popor. Un alt exemplu ce merită a fi adus în discuție este cel al celui mai cunoscut răufăcător german din secolul al XVIII-lea, Johannes Bückler, poreclit *Schinderhannes*¹, adică Ioan jupuitorul. În cei peste 10 ani de acțiune acesta a cauzat peste 200 delikte, iar peste alți 200 de ani de la moarte acesta a cunoscut același transfer al faptelor negative spre unele pozitive, actualmente existând pe net peste 20000 postări despre acest bandit. Comune întregi îl folosesc ca reclamă, au fost turnate mai multe filme, care nu au reflectat realitățile istorice, iar istoricii au fost puși și acolo în situația de a nu putea face nimic pentru a impune fie și fragmentar adevărul istoric. Căutând mobilul acestui transfer istoricii germani au reușit să aducă contribuții pe care le găsim acceptabile și în cazul nostru. În lipsa unor *bandiți sociali*, deoarece s-a constatat că aceste bande nu au avut niciodată programe politice și nici revendicări sociale, mentalul colectiv i-a inventat, transformând simpli hoți în bandiți sociali, idealizându-i. Acest lucru s-a întâmplat treptat.

1 Helga Abret: *Schinderhannes – ein grenzüberschreitender Räuber. Ein regionaler Mythos und seine literarischen Adaptationen.*, în: *Der literarische Zaunkönig*. 1/2014. S. 15-22. (pdf-Datei 377,2 KB).

Deși bandele mari de hoți existau deja în Europa începând din secolul al XVI-lea, (în Germania, Ungaria, Polonia, Olanda etc.) numărul lor a crescut semnificativ în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Pe parcursul secolului al XVIII-lea, mai ales după apariția curentului literar cunoscut ca *Sturm und Drang*, a cărui reprezentant de seamă a fost Schiller, ce a scris celebra operă *Hoții*, se observă creșterea produsului literar, reprezentat de balade, piese de teatru, cântece, prin care hoții au fost transformați în persoane nobile, care împreună cu tovarășii lor răzbunau nedreptatea făcută lor de către societate. În acest moment Johannes Bückler a fost prezentat ca un fel Robin Hood, hoț social și nobil. Acești eroi a fost clar creați de legende scrise, iar în secolul al XIX-lea, în timpul grelei ocupații habsburgice în cazul nostru aceste legende s-au răspândit și la noi, jucând rolul unui exemplu catalizator. În secolul al XX-lea, în anii 70 pe plan european, dar și în România au fost turnate o serie de filme ce au definitivat imaginea de eroi naționali pozitivi ai acestor răufăcători. Trebuie remarcat că în momentul turnării filmului *Pintea* nu erau cunoscute documentele cu referire la *Pintea*, adunate și publicate mult mai târziu de către Doamna și Domnul Andea. În Germania s-a mers chiar mai departe, unul din landurile germane, Reinland-Pfalz, a încercat să-l folosească pe Schinderhannes ca reclamă privind calitatea aceluiași land.

Interesant este modul în care s-a trecut și s-a transferat lipsa suportului real al populației sărace dublu spoliata (de către stăpâni și hoți) într-un suport legat de împărțirea bunurilor furate de la bogați și împărțite săracilor. În realitate documentele vremii nu au descris existența unei asemenea preocupări din partea răufăcătorilor. În cazul eroului nostru nici o ascultare de martori, interogatoriu, poruncă oficială, corespondență sau alte acte scrise de diverse personaje nu menționează nici un singur caz de împărțire cu săracii a vreunui bun furat. Bunurile furate erau vândute sau dăruite unor persoane aflate în relație personală cu hoții (mai ales iubite sau oficiali ce trebuiau mituiți pentru a închide ochii la fărâdelegi).

Un alt exemplu de acțiune a răufăcătorilor, contemporan cu *Pintea* a fost teritoriul învecinat Maramureșului, Polonia. Aici acționa tâlharul numit Holstein, un militar ce s-a raliat hoților, fiind în același timp membru al unui regiment militar, dar în paralel și pe ascuns, mascat, conducea și o mică bandă de hoți. În momentul prinderii a fost purtat prin satele jefuite de el, iar cei atacați, departe de solidaritatea clamată de legende, l-au scuipat și au aruncat în el cu pietre.

Astfel banda condusă de *ductorul sau hotnogul Pinte*a a deschis seria bandelor de hoți dintr-un secol în care acestea au devenit un fapt cotidian. Nu vom insista asupra condițiilor legate de apariția lui Pinte, fiind prezentate în lucrările menționate deja. Cert este că peste tot condițiile economice proaste, cauzate mai ales spre sfârșitul secolului, după intrarea armatelor habsburgice în Maramureș, mizeria în care trăiau locuitorii comitatului, dar mai ales procesele de cercetare nobiliară, în urma cărora micii nobili maramureșeni au avut cel mai mult de suferit au reprezentat un teren fertil pentru apariția fenomenului nemulțumiților, care în sfârșit, datorită instabilității politice create peste tot în provinciile foste turcești, au creat o mișcare armată. Au fost favorizați de poziția geografică a Maramureșului, situate la granițe, acolo unde se termina puterea comitatului și teoretic începea jurisdicția Poloniei. În toată Europa la granițe s-au înregistrat cele mai mari mișcări ale bandelor de haiduci. Cum a fost posibilă perceperea lui Pinte ca mare conducător al armatelor de haiduci în Maramureș, când el acționa de fapt în toată Transilvania, mișcându-se și spre Banat și Crișana? Posibil că datorită faptului că era urmat îndeaproape de trupele imperiale, percepute ca dușmane. Numărul atacurilor mari produse de Pinte a fost relativ mic, dacă-l comparăm cu alți mari haiduci și totuși este cel mai cunoscut din toată istoria.

La mijlocul secolului al XVIII-lea în zona Bârgăului acționa banda lui Pasăre, aproape necunoscută. La 1759 Mihail Balea de Ieud raporta despre existența unei bande de 17 hoți, pe care vameșul din Săcel i-a consemnat ca umblând prin acele zone. După el a urmat banda lui Nicolae Păun, ce conducea 30 oameni și acționa în Districtul săsesc al Bistriței la 1773. Tot atunci, peste 10 ani, a acționat în aceeași zonă învecinată Maramureșului banda Pavnic, formată din militari dezertori din Regimentul de graniță bănățean. În anii 1778-1779 în Banat mășăluia o altă bandă de hoți. Fenomenul era atât de răspândit că Guberniul ordona din nou la 1783 prinderea hoților din Ardeal, pentru prinderea fiecărui hoț punându-se o recompensă de 50 florini.

Poate cea mai grea întrebare ce se cuvine a fi ridicată este cea legată de relația lui Pinte cu Maramureșul și demontarea imaginii de hoț român. Nu putem afirma cu certitudine care a fost momentul și cum s-a produs înfierea lui Pinte de către maramureșeni, care au acceptat foarte greu să-i asimileze pe străinii veniți din Ardeal. Atât originea socială a lui Pinte, cât și apartenența lui militară era diferită, sclopetarii din care, fără temei credem noi se presupune că provine, erau supuși administrativ și economic Cămării de la Dej și militar cetății Gherla. Din analiza documentelor prezentate la 1787

în timpul procesului cu armenii, care au cumpărat de la Fisc cetatea și cărora li s-a promis și localitățile Târgu Lăpuș și Măgoaja, reiese că la sfârșitul secolului al XVII-lea nu existau în Măgoaja familiile din care se presupune că ar fi provenit haiducul. La fel mult proclamata cinstire a numelui Pinteia pare să nu fi funcționat pentru localitatea natală, nici un sclopetar nu purta la 1738 când a fost întocmit Urbariul prezentat în proces prenumele Pinteia. S-ar putea ca procesul ce a avut loc în 1678, de cercetare a stării sclopetarilor din domeniile fiscale, prin care unii din aceștia au fost reduși la starea de iobăgie să fi fost o altă cauză a mișcărilor.

Dar adoptarea lui ca maramureșean este foarte interesantă în condițiile în care folosea Maramureșul doar ca bază pentru atacurile pe care le făcea până departe în Crișana sau în Secuime, iar tovarășii săi originari din Maramureș erau ca număr jumătate față de cei din Satu Mare. De fapt mereu mi-am pus întrebarea de ce nu a fost preluat ca erou de către localitatea de baștină sau alte localități din comitatul Satu Mare. Poate un răspuns la această întrebare l-ar oferi documentele care atestă că Maramureșul a fost comitatul cel mai serios și cu rezultate notabile în prinderea hoților. După atacul din Polonia, identificat probabil greșit ca atac asupra castelului Rona din hotarul Poloniei², trimișii comitatului Maramureș au reușit nu doar să-i prindă pe hoți ci și să le confiște marfa, un procent de 30% revenind comitatului ca recompensă pentru strădanie³.

În ceea ce privește atribuirea calității de luptător român ce acționa pe baza naționalității și a religiei strămoșești împotriva habsburgilor cel puțin pentru cea de-a doua afirmație nu există nici un suport documentar, doar unul legendar. Documentele publicate demonstrează fără urmă de tăgadă că Pinteia era conducătorul unor haiduci români, unguri, ucraineni, sârbi, care acționau la fel și se înțelegeau între ei în problemele ce-i interesau. Informațiile erau oferite la fel de către informatori de etnii diferite, tăinuitorii erau români, unguri, ucraineni, din aceleași etnii făceau parte și cei la care erau ascunse prăzile.

Concluzionând s-ar putea spune că Pinteia are 2 fațete diferite, una de erou legendar creat de literatură și etosul popular și una adevărată, ce ține de adevărul istoric, încă insuficient cunoscută, și care la toate popoarele este dificil de acceptat.

2 Susana și Avram Andea, *Documente privind mișcarea lui Pinteia 1693-1703*, Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003, p. 36-37.

3 *Ibidem*; Susana și Avram Andea, *Haiducul Pinteia și lumea sa 1693-1703*, Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003, p. 91.

Unul dintre primele atacuri ale lui Pintea, insuficient cunoscut, a fost cel produs asupra cetății Kossow, din Galiția estică, azi Kossiw în Ucraina, regiunea Ivano-Frankiwsck. Cetatea a fost atestată documentar în Evul Mediu și a fost distrusă de turci. În anul 1700 a avut loc interogatoriul, luat la Satu Mare, la 10 aprilie⁴.

Se pare că ecoul acestui atac a ajuns în mod greșit la urechile unor funcționari transilvăneni. Imediat după atacul ce a avut loc în iulie 1698 judele târgului Baia Sprie scria în grabă despre informația primită de la judele primar Iura Ionaș în legătură cu atacul bandei lui Pintea asupra cetății Rona, de fapt asupra cetății Kossiw, situată la aproximativ 200 km. de prima localitate, cerând și informarea comandantului cetății Chioar. Informația primită se referea la uciderea a 250 oameni și jefuirea de bunuri și odoare ce au fost încărcate pe spinarea a 150 cai⁵ și la trecerea hoților în Maramureș, în munții Budeștiului, unde erau urmăriți de către maramureșeni. De fapt numărul celor uciși se ridica la 11 oameni, pagubele fiind într-adevăr foarte mari, cifrându-se la 126.000 de florini polonezi.

Interogatoriul

În cauza celor din tovărășirea tâlharilor lui Pintea încarcerați la Satu Mare, făcută cu ocazia procesului tâlharilor la cererea ilustrului generalisim domn Bartolomeu Michail Lodriewicz, regent al cetății Zydacowiens și al ilustrului și generalisimului Domn Antoniu Wereszczynski, familiar și mare Palatin al Curții Podoliei.

Despre tâlharul Samuel Lupul vice locotenent (hotnog) la mandatul(ordinul) ilustrisimului domn comite Friederich von Loewenburg, comandant al locului

Dat la Satu Mare 10 aprilie 1700

Desfășurat după rânduială (după normă, regulă)

Cercetarea a fost făcută cu ocazia invaziei de către tâlhari a bunurilor orașului Kossow, ale ilustrului și magnificului Qiedoszchi, palatin al Podoliei, și a solicitării despăgubirilor de 126.000 de florini polonezi, din cauza uciderii a 11 oameni.

Întrebările puse cu această ocazie, în număr de 5, au fost următoarele:

-
- 4 Arhivele Naționale Maramureș (în continuare AN MM), Fond Liceul Reformat Sighet, Inv. 966, Dosar 44/1698-1703.
 - 5 Susana și Avram Andea, *Documente privind mișcarea lui Pintea 1693-1703*, Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003, p. 36-37.

Întrebarea 1: Cine este? Care este prenumele și numele de familie. De unde este? De când tâlhărește? Și dacă a fost prezent la atacul de la Kossow?

2. Cine a fost inițiatorul și căpetenia acestei invazii? Cine i-a condus asupra cetății și i-a informat despre bunurile aflate atât de departe, la Kossow?

3. Unde au ascuns prada atât de bogată și bunurile jefuite?

4. Dacă comitatul Maramureș a primit ceva și a participat la superatac? Care dintre ei (tâlhari) și din ce motiv l-au ucis pe nobilul Ionașcu, din comitatul Maramureș?

5. Cine i-a informat pe tâlhari despre depozitul de odoare și argintăria avută în casa din Kossow și în satul Sokolonka?

Răspunsul la întrebări

Primul martor

La întrebarea 1. **Samuel Lupul**. Locotenent adjunct (Vicehotnog) al tâlharilor din satul Ferneziu, din apropiere de Baia Mare. Este prima dată când s-a alăturat tâlharilor când a mers în Rusia la bunurile târgului Kossow.

La întrebarea 2. Pintea a fost principalul conducător al acelor tâlhari. Informatorii săi au fost Ivan, Dimitrie, care a fost ucis, apoi al treilea venit, Fedor, pe care i-a chemat din pădurea Crasnei de pe muntele de înălțime mică numit Stog. Al patrulea a fost Vasile, fiul lui Herasim, nu știe din ce sat, care se zice că erau trei frați. Din comitatul Maramureș au fost următorii: Teodorka Ianos din satul Sârbi, Molonar Simion din satul Hoteni, încarcerati deja, și Iacob din Hoteni, evadat.

La întrebările 3 și 4 a răspuns că și-au împărțit între ei banii pe munții Poloniei (Polonica) (Pop Ivan). Toate bunurile, adevărata avere, aurul, argintăria, odoarele, straiile provenite din pradă au fost purtate pe cai. Au avut 65 de cai, și când au ajuns în comitatul Maramureș, deasupra (lângă) satului Glod iată-l pe cunoscutul Dunca Alexa (judele plășii), cu oamenii aceluiași comitat și cu haiducii maramureșeni din satul Botiza, care cu braț înarmat le-au ieșit în cale, și au intrat în conflict cine să le fie șeful. Toate poverile, prada și bunurile furate și cu toți caii (cu excepția a 8 cai despovărați) au fost capturate. Ei înșiși evadând, în apărare l-au capturat pe nobilul Ionașcu. Pe acesta în circa 5 ore cum l-au văzut mai mulți dintre comitatensi (locuitori ai comitatului) l-au alergat și l-au ucis; înfierbântându-se că nu au fost mulțumiți, au luat prada și au năvălit asupra lui, iar după

conflict alți 8 tâlhari au luat cei 8 cai despovărați și i-au dus cu ei.

La întrebarea 5. a răspuns că un om a venit din proprie voință și i-a condus (informat), venind el însuși dinspre depozitul existent în satul Sokolonka, apoi l-a dat legat pe mâna tâlharilor, care i-au dat o haină evreiască și l-au lăsat să plece.

Martorul al 2-lea

Declară fără tortură că se numește Gyreck Ilie, din satul Peleş, comitatul Satu Mare. La ancheta prin tortură a spus că nu a fost printre ceilalți tâlhari la prădarea locuitorilor din Kossow, ci după 1 lună s-a alăturat lor și a mărturisit că a participat la atacul asupra grecilor

A afirmat că pe lângă Pinteau erau Molonar Simon și Ioan Botizai din satul Botiza, comitatul Maramureș.

Martorul al 3-lea

Molonar Simon din satul Desești, comitatul Maramureș, a răspuns fără tortură că nu a fost prezent pe timpul prădării cetății Kossow, a auzit că a fost pradă mare făcută de tâlharii ductorului (hodnogului) Pinteau în Kossow și tâlharii au fost prinși de către comitatul Maramureș. A mai afirmat că a auzit că tâlharii aceluia ductor Pinteau ar fi dobândit mai multe lucruri din bunurile locuitorilor din Kossow.

Martorul al 4-lea

Ioan Batiz din satul Botiza, comitatul Maramureș, a răspuns că înainte de prădarea cetății Kossow a fost în slujba comitelui Michail Teleki, comite suprem al Districtului Chioar. Apoi are cunoștință despre numărul mare de hoți prinși de comitatul Maramureș după prădarea cetății Kossow și a celor moșii jefuite. Câștigul a fost împărțit apoi de către tâlhari. El s-a alăturat tâlharilor și a participat la prădarea grecilor.

Martorul al 5-lea

Teodorka Ionucz din satul Sârbi, comitatul Maramureș, a răspuns negativ la toate întrebările, în afară de faptul că în anul trecut, împreună cu vecinii săi, s-au alăturat tâlharilor la jafuri și a participat la prădarea grecilor

Martorul al 6-lea

La întrebarea 1. **Cupșa Pinteau**, conducătorul tâlharilor, nobil din Transilvania, din satul Măgoaja. A răspuns că este haiduc, tâlhar, (praedones,) de 2 ani.

La întrebarea 2. Recunoaște că el a fost conducătorul tâlharilor și inițiatorul și a confirmat că un om oarecare de înălțime mijlocie din Rusia, Crasna, după ce i-a ieșit rău o afacere în aceste locuri, a fugit la ei și i-a

informat despre bogăția de bunuri potrivite ca pradă și a afirmat că acesta este deja torturat.

La întrebările 3.4. Spune că el a avut 77 de oameni. Prăzile dobândite și toate cele luate în Kossow (în română se pronunță Cosău!!!) au fost confiscate de către comitatul Maramureș și se află în locul numit Glod.

La întrebarea 5. Răspunde că el nu știe cine i-a informat încă din cauza (ilizibil) și nu a fost prezent la împărțirea prăzii din satul Sokolonka și la ascunderea ei, totuși a văzut o cingătoare de argint, 4 linguri de aur, niște straie țărănești, totuși prețioase, echivalente a 3-4 ducați de aur. Despre banii furați spune că florinii de argint au fost împărțiți în 77, între cei 77 haiduci, iar cei ungurești câte 21 florini ungurești la fiecare haiduc, bani pe care i-a purtat într-un singur loc, fiind exclusă posibilitatea ca să-i ascundă careva dintre ei. Despre poverile (încărcăturile) destinate vânzării și toate cele jefuite confirmă că au fost confiscate de către oamenii comitatului Maramureș și haiducii din Botiza, el a scăpat doar cu armele sale.

A mai adăugat că a auzit că banii, nu știe în ce monedă, luați de la oamenii comitatului, au fost cărați pe calul negru al unui tâlhar, acoperiți cu ceară, dar nu știe unde au dispărut

Despre moartea lui Ionașcu a confirmat depoziția primului.

Această anchetă s-a făcut în prezența noastră,

Carol Sigismund de Wiese, căpitan

Christophor Henrich de Talendorff, căpitan

Johann Gerhand Morkens, locotenent

Johann Hermann Mecklenburg, auditor, secretar și prim jurat al comitelui Frederic von Loewenburg

Actul este anexă la adresa trimisă în numele vicecomitelui comitatului Maramureș, Michail Jodzienicz, la 20 aprilie 1700, notarului aceluiași comitat, Francisc Darvai, prin care i-a trimis o copie a ascultării de martori făcută după atacul asupra cetății Kossow, cerând documente despre mersul procesului, declarații și informații despre această problemă.

Dat la Sighet la 20 aprilie 1700

New Data on the Heroic Outlaw Pintea and the Attack on the Kossow Fortress

(Summary)

Keywords: *thief attack, stolen goods,
witness interview, shire tracking thieves*

A famous character from Maramures, about whom many volumes were written, offers us surprises, and decipher of facts bring us closer to deciphering this legendary figure.

One of the first, not enough known attacks of Pintea, was the one on the citadel Kossow from east Galicia, today Kossiw in Ukraine, Ivano-Frankiwska region. This episode was interpreted mistakenly, literature was presenting the attack as being an attack on the citadel Rona, at the border with Poland and the news about this act heightened its intensity. From the 11 men who were killed, the story says that 250 men were killed. From the 77 horses which transported the goods, the story got to saying that 150 horses were used. This is a prime example of the mystification of reality.

Witness interviews offer us additional information about the birthplace, social status, family, stolen goods, accomplices, transfer of goods and the tracking of the thieves by the county Maramures.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: atacul hoților, bunuri furate, ascultare de martori, urmărirea hoților de către comitat

Personaj celebru în Maramureș, despre care s-au scris mai multe tomuri, ne oferă mereu surprize, iar descifrarea faptelor ne aduc mai aproape de descifrarea personajului legendar. Unul dintre primele atacuri ale lui Pinteș, insuficient cunoscut, a fost cel produs asupra cetății Kossow, din Galiția estică, azi Kossiw în Ucraina, regiunea Ivano-Frankiivsk. Episodul a fost greșit interpretat, bibliografia prezentând atacul care ar fi avut loc asupra cetății Rona, de la granița cu Polonia, iar veștile despre acest atac au crescut intensitatea lui. De la cei 11 oameni uciși s-a ajuns la 250 oameni, de la 77 cai, cu care ar fi fost transferate bunurile furate, s-a ajuns la 150 cai, acesta fiind un exemplu de mistificare a realității.

Ascultarea de martori ne oferă informații suplimentare despre locul nașterii, starea socială, familia, despre obiectele furate, complici, transferul bunurilor, urmărirea hoților de către comitatul Maramureș.

Familia Szaplanczai și testarea bunurilor în favoarea Liceului Piarist din Sighet

Dr. Livia Ardelean

Absolventă a Facultății de Istorie și Filozofie, Facultatea Istorie, Cluj-Napoca, 1992. Din 1992 arhivist la S.J.A.N. Cluj. Doctor în istorie în 2011, cu tema *Istoria economico-socială a Maramureșului în secolul XVII*. Teza a fost publicată în 2012 sub titlul *Istoria economico-socială a Maramureșului între 1600-1700*, Baia Mare, Editura Ethnologica. Arhivist la Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale. Preocupări de istorie a Ardealului și a Maramureșului în epocile medievală, pre și modernă, publicând numeroase studii pe această temă. Preocupată și de publicarea de documente medievale, de științe auxiliare ale istoriei, de istoria populației germane din Ardeal, precum și de arhivistica internațională, mai ales cea din spațiul german, participând la întâlniri internaționale pe această temă. Realizator al unor expoziții legate de istoria Clujului, participant la 2 proiecte de cercetare, privind Sistemul integrat de dezvoltare de conținut arhivistic adnotat semantic și în Proiectul de restaurare și conservare din Arhivele clujene, împreună cu parteneri germani.

Drd. Orosz Kristofer

Absolvent al Facultății de Teologie Romano-catolică și Asistență Socială în cadrul UBB. Masterat în Psihologie pastorală. Arhivist la Biserica romano-catolică Cluj-Napoca. Doctorand în cadrul Facultății de Teologie Romano-catolică a UBB, la școala doctorală Ecumene, cu tema: Protopopiatul Romano-catolic de Maramureș în perioada celui de-al doilea război mondial și regimul comunist. Interesat de istoria Maramureșului istoric, în special istoria bisericii locale. Pe această temă a apărut în 2014 o culegere de scrisori și însemnări a fostului călugăr piarist din Sighet, Kadar Jozsef, din perioada celui de-al doilea război mondial, carte editată împreună cu Koltai Andras, arhivist șef la Arhiva Centrală a Ordinului Piarist din Budapesta

Cuvinte cheie: *biserica piaristă din Sighet, călugării piariști, averea familiei Racz-Szaplanczai, testament, revocare testament, bunuri avitece (strămoșești)*

Prezentarea noastră își propune să scoată în evidență un aspect necunoscut de la începutul bisericii piariste din Maramureș, legat de construcția complexului piarist din Sighet, pe baza documentelor de arhivă adunate de Ioan Mihalyi de Apșa, aflate în fondul familial Mihalyi¹. Imediat

1 Arhivele Naționale Cluj (în continuare AN CJ), Fond familial Mihalyi, nr. 87, 88, 89.

după preluarea Ardealului de către habsburgi contrareforma religioasă a cunoscut o afirmare și creștere a suportului public a Casei de Habsburg pentru tot ce însemna biserica catolică. În acest context a început în Maramureș construcția bisericii catolice, pentru noii coloniști catolici aduși din Imperiu și pentru populația română și ucraineană, trecută la greco-catolicism.

Primul așezământ religios, biserica piaristă a fost construită la Sighet și a reprezentat baza catolicismului din Maramureș. A fost construită din banii obținuți de la Viena ca bani publici, de la Pesta și de la persoane publice, conform obiceiului medieval, prin care se testau bunuri pentru iertarea sufletelor. La 1729 înainte ca fundația călugărilor piariști din Sighet să funcționeze s-au dat 800 florini din Casa de la Viena pentru ca 3 persoane să țină slujbe la Coștiui, Bocicoi, Sighet. Aceștia au primit 3 terenuri fiscale în piața principală a orașului Sighet pentru a construi un Colegiu pentru 12 călugări, școală și biserică. În acest timp slujba se ținea în Sala cu rondele din clădirea Cămarii de sare, era ținută de 3 călugări minoriți din Baia Mare, care la plecare au luat tot inventarul din Capela din Sighet.

La 1730 s-a decis ca piariștii să construiască Colegiul din Sighet, în anul următor superiorul piariștilor din Sighet, Ioan Christophor, a preluat capela și lucrurile bisericii din Coștiui, iar la 13 noiembrie minoriții din Baia Mare au predat, contra sumei de 5 florini, lucrurile bisericii duse din Sighet.

În 4 decembrie 1736 împăratul Carol VI a pus bazele fundației prin care 5 călugări, împreună cu un laic, urmau să fie întreținuți la Sighet, fiind trecute în scris beneficiile și obligațiile acestora. Peste 1 an comitele suprem a fost obligat să dea o scrisoare de mărturie pentru terenul cedat de familia Nagy de Bölöny, pentru călugări piariști din Sighet, contra sumei de 1000 florini, ce urma să fie plătită din banii fundației. La 1739 în locul acestei sume ce urma să fie dată familiei respective comitele Ioseph Bethlen a decis ca banii să fie folosiți pentru achiziționarea materialelor de construcție necesare construcției clădirii Colegiului piarist. Un alt teren repartizat pentru fundația piaristă a aparținut minoriților din Baia Mare și a fost răscumpărat de Fisc pentru 158 florini și 20 creițari, din care au fost plătiți în 1733 doar 110 florini. Pe acel teren se găseau și 2 case pentru piariști. Acestea au fost reparate pe banii Fiscului în 1734, și pentru cazarea superiorului piariștilor Stefan Balka, viceprefectul sării, funcționar fiscal a fost obligat să-și părăsească locuința fiscală și să se mute în spatele curții. Din fundația Ferdinand au fost dați piariștilor 600 florini, iar pentru întreținere s-au acordat 900 florini anual, și până la finalizarea clădirii urmau să fie dați anual, din Casa provincială, timp de 11 ani câte 2000 florini, fie în bani, fie în materiale de construcție. În 1736

fundației călugărilor piariști li s-a dat pe 5 ani, pe bază de chitanță, anual câte 8 legături de sare, pe care o puteau vinde..

În 1736 de ziua tuturor sfinților s-au pus bazele bisericii din Bocicoi, iar în duminica următoare a celei din Sighet.

În 1753 piariștii au cerut ajutor de la Viena pentru continuarea construcției clădirii bisericii și a Colegiului din Sighet și au trimis 2 Memorii, din primul reieșind că pentru construcția clădirii din Sighet au fost primiți 22000 florini și materiale de construcție. Au explicat că au construit atât de puțin cu bani așa de mulți deoarece maistrul constructor și ucenicii au fost plătiți cu bani de construcție de la Pesta, dar datorită scumpetei în primii 12 ani au primit de la piariști ca supliment 39 crețari zilnic, pentru alimente și vin, fierul a fost mult mai scump aici, varul era pe jumătate pietrificat, țigla, datorită lipsei unui suport mai bun, se decojea, datorită vremii grele. Fundația a fost făcută mai adânc, datorită terenului. Apoi Pesta s-a retras datorită scumpirii banilor. Unii ucenici au fost plătiți din capitalul fundației și au murit în epidemia de ciumă. Cei 900 florini destinați celor închiși în clădirea piariștilor nu au fost suficienți, a lipsit lemnul pentru prinderea clădirii, datorită epidemiei au murit călugării, alții au fost aduși pe banii din fundație etc. Țiglele așezate inițial s-au topit, s-a pus acoperiș din șindrilă, turnurile au fost acoperite cu tablă albă, iar datorită prezenței mai multor meșteri acoperișul a costat foarte mult.

În 1773 s-a construit sanctuarul și jumătate din biserica piaristă, s-a zidit o parte din sfertul mănăstirii, 2 case de piatră și lemn, Reflectoriul, bucătăria și Cămara de alimente. Nava bisericii nu era gata, în urma audienței din 15 Iulie de la împărat, aflat pentru o săptămână în vizită prin Maramureș, părintele superior piarist a obținut promisiunea înființării fundației caroline de învățământ din Sighet. În anul viitor s-a aprobat ca școala publică a călugărilor piariști din Sighet să fie întreținută din banii Cămării. În 1776 s-au dat alți 600 florini pentru continuarea construcției Colegiului piarist din Sighet. La 26 octombrie au fost date materialele de construcție pentru fortificație, șanțuri, rechizite, bunuri, la 28 octombrie au fost predate câteva instrumente pentru capelă și preotul local, iar în 9 noiembrie 1776 a murit administratorul cameral Rudniansky, care a fost înmormântat în biserică, sub o piatră marcată.

În 1778 pentru continuarea construcțiilor piariștilor din Sighet s-au dispus să se dea de pe domeniul Bocicoi suma de 15700 florini. În Sighet au fost aprobate mai multe clopote, a fost adus un preot plătit din fundația carolină a piariștilor. În 1779 s-a definitivat ridicarea bisericii, din fundația

carolină, și a 2 camere de locuit, pentru terminarea bisericii fiind nevoie de alți 5000 florini. În 1780 piariștii au cerut din nou la Viena bani pentru terminarea construcțiilor. La 15 septembrie 1780 piariștii au predat biserica preotului Stefan Balogh. Banii necesari terminării construcțiilor, și anume 24000 florini, au fost aprobați a fi dați de la Oradea. În 1781 pentru ridicarea altarului mare a bisericii piariste s-au dat de la Viena bani suplimentari. Peste un an preotul din Sighet a primit subsidiu din fondul preoților de la Viena.

În 1786 pentru terminarea turnului bisericii piariste din Sighet au fost aprobați din partea Inspectoratului minier din Baia Mare banii necesari, deoarece atunci clădirile camerale din Maramureș au trecut la Oficiul Montanistic.

În 1789 s-a dispus acoperirea bisericii piariste din Sighet, s-a comandat la Schmölnitz cupru pentru 176 florini și 48 creițari, se lucra la frontispiciu, la fel ca în anul următor, când s-a turnat acest frontispiciu. Ajustările din acest an, de la frontispiciu și uși au costat 8682 florini și 48 creițari, bani care au fost ceruți la Viena, cererea a fost aprobată, biserica urma să fie folosită pentru slujba normală, urmând ca ulterior să se mai lucreze la sacristie, la clopotul mare, la pavajul de piatră din interior, la scaune, la acoperirea cupolei turnului cu cupru în locul tablei. În 1790 pentru pietrele din biserica piaristă (paviment) și punerea Capitulului au fost dați 699 florini și 11 creițari. Din acești bani s-au confecționat la Kasovia 150 plăci, dintre acestea au fost trimise la Sighet 146 bucăți, în valoare de 175 florini și 12 creițari, s-a ordonat confecționarea altora. În 1791 s-a dispus comandarea și plata plăcilor din piatră. Tot acum a fost terminată ușa bisericii piariste, împreună cu a supra parterului. În favoarea bisericii piariste din Sighet s-au comandat 2400 plăci de piatră șlefuite la Pesta, pentru 480 florini, care au fost plătiți integral de Curtea de la Viena, documentele fiind trimise la Viena la Cămara montanistică.

Piariștii nu au fost de acord ca biserica din Sighet să intre sub jurisdicția Provinciatalui, ci mai degrabă sub cea imperială. Ușa bisericii piariste din Sighet a fost finalizată în 1791, iar pentru ca biserica să fie gata pentru slujbe a primit un adaos de la Viena, de 17038 florini și 45 creițari. În 1792 călugării piariști au înaintat un Protocol Vienei, care n-a fost aprobat, și s-a dispus trimiterea unei delegații a Inspectoratului minier la Dieceza romano-catolică și Ordinul piarist, pentru încheierea unui tratat. Protocolul, în 8 puncte, a fost trimis la Viena, la Dieceză, la arhivă. În 1793 au fost observate greșelile de construcție ale bisericii piariste din Sighet. În același an au fost angajați preotul din Sighet, organiștii, clopotarul, plătiți de către

Provinciatul din Sighet. În acest an pentru acoperirea turnului bisericii din Sighet, pentru frontispiciu s-au dat 5064 florini și 26 creițari, pentru paviment, cel de-al doilea altar pentru cumpărarea și repararea orgii, pentru care s-au dat alți 575 florini. Pentru prima slujbă religioasă publică s-au mai dat 67 florini și 28 creițari, iar la 1 noiembrie 1793 s-a ținut prima slujbă religioasă publică.

În afara banilor publici dați de către stat și această biserică a beneficiat și de donații private pe parcursul secolului al XVIII-lea până la 1785 au fost consemnate nu mai puțin de 5 burse în favoarea bisericii și a Colegiului piarist din Sighet².

Prima a fost lăsată prin testament, la 28 august 1742 de către Iacob Steinberg, era în valoare de 1500 florini renani, a fost testată pentru slujbe veșnice. Averea lăsată poate fi împărțită în 2 părți, și anume o parte se referea la bunurile din Sarasău, în valoare de 1000 florini și o altă parte se referea la o sumă de 500 florini dați spre fructificare (împrumut) baronesei Rosalia Haller în 1759.

O altă fundație a fost creată de către Ioan Nitray la 2 aprilie 1748 la Sighet, care a lăsat prin testament o sumă de 200 florini de aur pentru celebrarea slujbelor. Anterior, la moartea fiicei sale, Anna, a dat jumătate din casa, terenul și bunurile fiicei sale moarte, în valoare de 1161 florini călugărilor piariști.

Una dintre cele mai mari averi private intrate în posesia Colegiului piarist din Sighet este cea a familiei RaczIoan-Szaplonczai Agneta (Agnes), nepoată a lui Vasile Szaplonczai³.

Acesta și-a lăsat bunurile din Sarasău fiicei Anuța și bunurile din Slatina și Breb fiicei Măriuța. Bunurile din Sarasău au revenit apoi fiicei Anuței, Agneta Rosalia Szaplonczai. La 31 iulie 1749 la Sarasău a fost încheiat testamentul celor 2, în favoarea piariștilor, în prezența mai multor martori, și anume administratorul fiscal Ștefan Rednic, juratul asesor al comitatului Maramureș, Ioan Rednic, și a nobililor români Iacob Bosa, Nicolae Bosa, Ladisalu Kotírlă. Prin acest act toate bunurile mobile și imobile din Maramureș și din afara lui au fost lăsate călugărilor piariști, inclusiv bunurile răscumpărate din mâini străine să poată fi cumpărate de călugări, cu condiția ca aceștia în schimb să-i întrețină pe cei 2 nobili, în condiții de trai demne de starea lor socială, adică cu bani pentru îmbrăcăminte de interior și exterior, pe banii veniți din administrarea

2 Arhiva bisericii romano-catolice din Sighet, fără număr, copia fundațiilor, întocmită la Sighet la 10 ianuarie 1785, de către vicecomitele comitatului Maramureș, Paul Szaplonczai de Săpânța.

3 AN CJ, Fond familial Mihalyi, nr. 88.

averii. Este vorba despre un testament condiționat de respectarea condiției nobiliare a celor 2 soți. Testamentul a fost atacat după moartea lui Ioan Racz de către văduva acestuia și noul ei soț, toate instanțele, inclusiv instanța a II-a de la Debreczen stabilind obligația ca averea de dinainte de căsătorie a Agnete Szaplanczai, nobilă adevărată și nu dotalistă, căreia i se aplicau legile Approbate și Compilate ale Transilvaniei, în valoare de 5359 florini să-i fie restituită, pe seama călugărilor rămânând o avere de 3250 florini, sumă ce era mai mare decât toate celelalte 4 donații la un loc.

O altă fundație lăsată prin testament era cea a lui Antoniu Varterosovits, lăsată prin testament la 21 martie 1762, în valoare de 500 florini ungurești.

La 1786, ianuarie 7, tot printr-un testament condiționat a fost creată o fundație pentru sufletul părinților lui Grigore Paszakatz, Maria și David, pentru celebrarea a câte unei slujbe de 4 ori/an.

Revenind la familia Szaplanczai, aceasta a fost una dintre cele mai importante din partea de jos a Maramureșului. Încă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea *Vasile Szaplanczai, (Ladislau) Szaplanczai (Săpânțan, Tivadar)*, a fost înregistrat la 1666-1668 la o Universitate europeană, la Trnava (Nagyszombat), la iezuiți, ca *nobilus Valachus Maramarosiensis*, unde a studiat 2 ani și a obținut bacalaureatul (Philosophia Baccalaureatus). Școala oferea o pregătire religioasă și de drept, decanul fiind de cele mai multe ori o persoană laică. Pregătirea de bază era în domeniul fizicii, metafizicii, logicii, eticii, limbii latine și materii umaniste⁴.

După reîntoarcerea acasă acest nobil și-a pus în practică cunoștințele dobândite deținând o serie de funcții de jurat asesor al Plășii Sighet, dar nu a avut o aplecare specială pentru funcțiile politice, preferând activitatea economică, dobândind, prin luarea în zalogire sau cumpărare, o serie de terenuri ale unor nobili din zona Sighet, Slatina, Sarasău, Biserica Albă, Apșa de Mijloc.

Un alt membru al familiei, din ramura de Vișeu, Simion, avea cu certitudine o educație poate chiar mai bună, acesta deținând ani la rând funcția de jude al Plășii de Sus, unde a jucat un rol politic important, fiind adesea trimisul comitatului în străinătate, ceea ce ne arată că stăpâna mai multe limbi străine precum și arta diplomației. În anul 1634 când a plecat ca trimis al comitatului în Polonia, întrucât situația politică nu era foarte bună, iar călătoria era socotită primejdioasă, acesta și-a întocmit un testament prin care a decis modul în care trebuiau îngrijiți copiii minori, căutând un tutore bun.

4 Livia Ardelean, *Istoria economică și socială a Maramureșului între 1600-1700*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2012, p. 107-108.

Deținea și bune cunoștințe de contabilitate, îndeplinind și funcția de strângător al dărilor de soldă pentru militarii comitatului, fiind remunerat pentru această funcție cu câte 9 dinari adunați de la fiecare diviziune nobiliară.

Nepoata lui Vasile Szaploneczai⁵, Agneta Rosalia, fiica Anuței Szaploneczai, cea de-a doua soție a nobilului Ioan Racz de Cuzdrioara, a fost prezentă la întocmirea celui de-al doilea testament făcut de soțul său mult mai în vârstă, semnând testamentul, fără a ridica vreo opoziție, deși la doar la 3 zile după moartea soțului a cerut revizuirea lui, deoarece îi aducea mari pagube și daune. Din ascultările de martori ulterioare reiese că nobila ar fi fost oarecum constrânsă să accepte testamentul, care nu ar fi fost semnat de ea, semnul crucii fiind aplicat în numele ei fie de reprezentantul Fiscului, nobilul Ștefan Rednic, după ce acesta ar fi tradus testamentul în limba română, fie de soțul ei bolnav. Judele satului, Ioan Szikel, care prin natura funcției deținute cunoștea toate problemele nobililor din raza de competență, a declarat chiar în mod expres că văduva a fost împotriva testamentului, care a fost semnat apoi în numele ei. Vicarul greco-catolic, Andrei Bacinsky a fost și el martor și a declarat că nici un preot greco-catolic nu a fost lăsat de către călugărul piarist să-l viziteze pe bolnav; legat de aplicarea semnului crucii de către o altă persoană călugărul ar fi afirmat că așa trebuie să fie. (megkellenni). Problema văduvei a fost că în testamentul original se prevedea că era făcut pe vecie și nu putea fi atacat de nici un fel de dispoziție viitoare și nu putea fi schimbat. Pentru renunțarea la orice pretenții călugării piariști i-au oferit o sumă de 300 florini renani.

Testamentul (cel de-al doilea) a fost întocmit de către nobilul român Ștefan Rednic, om al Fiscului și reprezentantul legal al călugărilor piariști, la sfârșitul lui Iulie 1749 și a anulat primul testament întocmit anterior. Prezenți la casa nobilului, părintele superior Dionisie și Ștefan Rednic au stat la Sarasău în ultimele 5 zile din viața lui Ioan Racz, care era deosebit de bolnav și neputincios. În această perioadă, conform declarațiilor martorilor călugărul piarist ar fi interzis surorii Maria Zadovski (cu vorbele ki!ki! Idy do diablo) și altor rude să-l viziteze. La fel preotul greco-catolic local a fost oprit de la ținerea mesei, iar cei 30 florini renani promiși în timpul ciumei din 1740 de către cei 2 soți pentru ridicarea bisericii din Sarasău nu au mai fost plătiți de către părintele superior. La un an de la încheierea testamentului Agneta Szaploneczai s-a adresat deja împărătesei Maria Terezia, opunându-se sumei de bani pentru care soțul său a înscris bunurile sale Ordinului piarist. Împărăteasa, ținând cont de nobilitatea persoanei, a dispus cercetarea problemei, conform legilor, călugării fiind reprezentați de același nobil Ștefan Rednic.

5 AN CJ, Fond familial Mihalyi, nr. 88.

În paralel, Congregația nobiliară a comitatului Maramureș a fost sesizată de către Agneta Szaploneczai pentru contestarea și revocarea testamentului, în partea care se referea la averea ei proprie, deținută înainte de căsătoria cu Ioan Racz. Văduva ataca testamentul vorbind de bunurile avitice ale familiei Szaploneczai⁶. La 10 iulie 1750, la reședința din Sighet a comitelui suprem al comitatului Maramureș, Ladislau Haller, nobila a forțat încheierea unei înțelegeri cu călugării piariști, pentru bunurile ei, fiind bunuri ale unui nobil adevărat, nu unul dotalist, folosindu-se de prevederile legilor Approbate și Compilate. Deși înțelegerea a fost fermă călugării au tergiversat mereu achitarea părții Agnetai Szaploneczai. Din nou, la 1758 la Pesta, în urma presiunilor continue, călugării au promis plata părții aflate în dispută. În anul 1752 au avut loc 2 momente importante, și anume la 19 august în Congregația nobiliară de la Sighet notarul Petru Darvay a consemnat acordul de revocare a testamentului, făcut de către Agneta Szaploneczai, recăsătorită cu Wolfgang Zsigovenyi, reprezentată de împuternicitul Anton Biro, cu care avea un contract de reprezentare, încheiat în 1750, revocare ce era necesară datorită faptului că testamentul a fost încheiat în defavoarea ei, a urmașilor și succesorilor săi legitimi, în favoarea școlii piariste „ScholarumPatrumSzigethiensis”, aducând ca argument major înțelegerea din 1715, conform căreia bunurile ereditare și strămoșești nu puteau fi testate, motiv pentru care cerea recuperarea lor.

Acest episod trădează situația de inegalitate dintre sexe, legalizată de Tripartit, datorată „ușurinței în cuget” a femeilor, care nu purtau arme, deci nu puteau avea drepturi egale cu bărbații⁷. Apoi în noiembrie a avut loc o ascultare de martori, la care au participat 49 persoane, care aveau o legătură oarecare cu cauza. Lucrurile nu au fost tranșate însă definitiv, în 1760 au avut loc alte evenimente, la 5 decembrie a fost încheiată o înțelegere, în care Agneta Szaploneczai cerea 5000 florini renani pentru partea ei care a ajuns la piariști. Apoi a avut loc un proces între aceasta și Sigismund Orosz, custodele Ordinului piarist, a urmat o înțelegere, în 6 puncte, făcută de rectorul Școlii din Debreczen, un protest împotriva unui transumpt eliberat la Viena la 6 Iunie 1760, la cererea călugărilor piariști (de către Cancelaria mică a împărătesei Maria Terezia), pentru călugării care nu dețineau nici un fel de acte vizavi de averea familiei. În anul 1762 Anselmo Nagy, părintele superior, și Ștefan Rege, din partea Școlii piariste au comunicat la Sighet

6 Alexandru Herlea, *Studii de istorie a dreptului, Dreptul de proprietate*, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985.

7 Georgeta Fodor, *Perspective asupra feminității medievale românești, Ipostaze ale femeii în familia medievală românească*, în „Studia Universitatis Petru Maior, Historia”, 9, Târgu Mureș, 2009, p. 17.

că au deschis un proces la Debreczen, împotriva părții adverse. Peste 3 ani, la 1765, în fața înlocuitorului vicecomitelui, Mihail Balea de Ieud și a oficialilor comitatului, a avut loc un proces deschis de călugări. Interesant este faptul că la 25 aprilie 1755 Adolf, viceprovincial al Ordinului piarist a trimis un răspuns Agnetei Szaploneczai, celor 2 vicecomiți ai comitatului, informându-i că a studiat, împreună cu mai mulți cunosători ai legilor, contractul întărit la dorința doamnei Zsigovenyi (fostă Szaploneczai), căreia i s-a propus o înțelegere considerată bună, și la dorința noului soț, care l-a vizitat și s-a informat despre bunurile soției, afirmând „multe persoane îmi dau sfaturi, dar nu-mi dau cozonaci”. Propunerea de contract era în 4 puncte, aceasta a fost trimisă vicecomitelui, pentru ca acesta să le trimită celor 2 soți, așteptând un răspuns de la aceștia, răspuns care nu a mai venit niciodată. Conform înțelegerilor, până la plata sumei datorate, călugării s-au obligat să plătească o dobândă de 6% de an, însă documentele nu ne lămuresc dacă au și plătit dobânda stabilită.

La 1798, 19 septembrie, s-au scris mai multe scrisori către George Iura, notar al Tablei regale, în care se spune că Iosif Szaploneczai dorea reluarea bunurilor rudei sale, Agneta Szaploneczai, care au ajuns la piariști, care le-au vândut ulterior, la 1782 lui Adam Csáto, consilier și administrator cameral, pentru o datorie de 7000 florini. Între aceste bunuri se afla și moșia Apșa. Noul proprietar l-a numit pe Adam Morvai ca administrator, dar sub administrarea lui bunurile au suferit deteriorări majore, valoarea lor scăzând de 3 ori. A așezat pe moșia din Sarasău țărani, a construit clădiri noi, case, îngrădituri, a adus slujitori.

La sfârșitul secolului fiica Barbarei Zadovsky, sora lui Ioan Racz, care avea actul de împărțire a averii, încheiat la 5 Iulie 1745, de mama sa Barbara și de cei 3 frați (Ioan Racz, Ștefan Racz și Maria Zadovsky un act de împărțire a averii materne din Sarasău, ce provenea de la mama lor Maria Petrovai⁸, a cerut să-i fie recunoscut dreptul de răscumpărare pentru suma de 7000 florini a întregii moșii avitice, care nu mai avea aceeași valoare. A depus inițial 1800 florini, casa ei în valoare de 2800 florini, angajându-se ca în următorii 10 ani să aducă și restul banilor, dar reformatul Vasadi George, a primit acele bunuri în arendă pe 10 ani. La sfârșit nobila a ridicat o serie de argumente naționale, în favoarea națiunii române, socotind că neplata de către vinovat i-ar aduce ofensă ei, orfanilor, națiunii române din Maramureș, a nobililor de acolo, discutând despre unirea religioasă, care a promis „să-i apere de reformații majoritari”, unire impusă „prin încarcerarea nefericiților

8 AN CJ, Fond familial Mihalyi, nr. 89.

de preoți români”. Acest fapt urma să-i îndepărteze pe români de catolicism, cerând ca bunurile catolicilor să nu fie date reformatilor, ci catolicilor.

Despre modul de construcție a clădirii Colegiului piarist din Sighet câteva date ne sunt oferite de alte documente. În descrierea comitatului Maramureș din 1767, făcută de generalul austriac Carracioli⁹ acesta consemna că la Sighet erau 8 călugări piariști, din care 7 locuiau în mănăstire, care nu era încă gata, deși mai mulți ani aceștia au primit foarte mulți bani de la habsburgi și de la Pesta dar acești bani au fost folosiți în alte scopuri. Cei 7 piariști ce locuiau în mănăstire primeau 900 guldeni de la austrieci și pentru întreținerea fiecărui călugăr comitatul plătea 150 florini din banii obținuți din vânzarea sării (o sumă mai mare decât cea primită de la austrieci). În afara acestor bani piariștii aveau un domeniu bun la Sarasău, lăsat prin testament de Ioan Racz, și dobândit după mai multe procese. În anul 1782, din raportul trimis la Viena reiese că alți 9000 florini au fost cheltuiți pentru construcția școlii piariste și a clădirii mănăstirii, terminate în 1786.

În ceea ce privește modul de intrare în posesia averii, călugării piariști au procedat cu totul altfel decât creștinește. În noiembrie 1749, imediat după moartea lui Ioan Racz, cu care Agneta Szaplonezaia fost căsătorită 12 ani (1737-1749), conform mărturiei martorilor, călugării au luat totul de la văduvă, care a fost izgonită în plină iarnă, la 19 decembrie, din moșia ei din Sarasău, unde acesta s-a reîntors și a locuit 7 săptămâni, fiind bolnavă. După 7 săptămâni preotul superior a scos-o pe femeie din patul ei, în care aceasta zăcea bolnavă, a izgonit-o cu armele până la Sighet și i-a ocupat moșia. Martorii au declarat la 16 noiembrie 1760 că imediat după moartea lui Ioan Racz călugării piariști din Sighet i-au luat văduvei bunurile mobile, cerealele și vitele. Văduva a fost scoasă din casă într-o zi de sărbătoare, dusă de călugări la Sighet, pentru a asculta Sfânta Liturghie, preotul superior, Anton, a ocupat casa, pe văduvă au dus-o la biserică, la etaj.

Preotul superior a adus un lăcătuș de la Sighet, care a deschis casele, a luat toate mobilele din casa din Sarasău, le-a încărcat în căruțe și le-a dus la Sighet. După un timp petrecut la Sighet văduva s-a întors la Sarasău și a constatat că i-au fost luate toate lucrurile, fiind nevoită să rămână câteva zile în casa goală, timp în care s-a îmbolnăvit. În acest timp preotul superior s-a reîntors la Sarasău și împreună cu Carol Ionaș, administratorul moșiei, au dat-o afară pe nobilă cu pușca, deși era bolnavă. Totodată i-au fost luate vitele, caii, porcii și văduva nu le-a mai primit înapoi. Totodată au fost duse la Sighet 7 căruțe cu roți de fier, o caleașcă, o trăsură, toate în stare bună.

9 Arhivele Naționale ale României, Colecția de microfilme, Rola 199.

La fel au fost duse la Sighet cereale (grâu, ovăz, porumb). Animalele duse la Sighet demonstrează puterea economică a familiei Szaploneczai-Racz. Au fost mânate 44 vaci cu lapte, împreună cu vițeii, 36 boi de jug, 28 juncani de 3 ani, 2 bivolițe cu lapte, 2 bivoli, 28 oi, 18 vițeii de 2 ani, 29 iepe de herghelie, împreună cu mânjii, 7 cai din grajd, 31 scroafe, 29 porci, 35 porci, 8 scroafe pentru bucătărie. În plus călugării au adunat și datoriile locuitorilor din Sarasău, Vișeu de Sus, Borșa, Iapa, Leordina, Petrova, Apșa, Slatina etc. La fel au fost răscumpărate o serie de terenuri zălogite anterior familiei Szaploneczai și banii au revenit piariștilor. Foarte interesant este faptul că martorii au declarat că pe timpul când Agneta Szaploneczai locuia la conac casa era în stare bună, însă după preluarea ei de către călugări aceștia au lăsat-o în paragină și s-a dărăpănat rapid.

Concluzionând se poate afirma că acest episod petrecut pe parcursul secolului XVIII în capitala Maramureșului istoric, la Sighet și în satul învecinat Sarasău, încă insuficient cunoscut a reprezentat un exemplu de trecere a unei averi dobândite avitic pe parcursul a cel puțin 100 de ani pe seama unei instituții bisericești.

Datorită neatenției și posibil și a inegalității sociale, în care femeia, fie ea și nobilă înstărită, juca un rol secundar în viața politică și economică s-a pierdut cea mai mare avere românească din zona amintită.

Procese și contestațiile văduvei Agneta Szaploneczai, recăsătorită cu Wolfgang Zsigovenyi, se bazau pe practica și dreptul maghiar, conform căroră bărbatul nu avea drept de administrare sau uzufruct asupra averii femeii sale, care, cu excepția dotei, era o avere liberă, coachiziția conjugală referindu-se doar la averea câștigată de soț în timpul căsătoriei, rămasă după plățirea eventualelor datorii și a averii separate¹⁰, deși această coachiziție nu se referea principal la nobili. Testamentul comun a fost revocat de văduvă imediat după moartea soțului deoarece legea interzicea revocarea dispozițiilor testamentare întocmite pentru terți dacă beneficiul lăsat lui de răposat era cel puțin la fel de mare ca partea lui de moștenire¹¹.

Pe de altă parte rămâne deschisă analiza modului de transfer al bunurilor, către un ordin monahal, care pe baza articolului de lege 71 din 1715 nu avea facultate de drept, neputând dobândi proprietate de bunuri¹².

10 Dr. Anca I. Leontin, *Compendiu de drept civil cuprinzând Codul civil austriac în vigoare în Transilvania*, Editura Alexandru Anca Cluj, p. 58 (Dreptul patrimonial de căsătorie).

11 *Ibidem*, p. 62.

12 Dr. Georgiu Plopu, *Părți alese din dreptul privat ungar*, tomul I, Oradea-Mare, Tipografia Ateneul Societate anonimă, 1929, p. 328.

The Szaploneczai Will and the Legacy to the Piarists Church in Sighet

(Summary)

Keywords: *the Piarists church from Sighet, the piarist monks, Racz-Szaplonczai's family fortune, the will, revocation of the will, ancestral goods*

After the takeover of Maramures by the Austrians, these introduced counter reform as an official state religion, helping, through the establishment of funds and foundations, the installation of catholic religious orders in our region. The piarist order was established in Sighetu Marmatiei, the capital of Maramures, where the recatholization of Maramures began, especially in the locations which fell within the fiscal domain, where the catholic population was colonized in the so-called “*intelligent colonization wave*” specific to the XVIII-th century. Here began, in 1729, the preparations for the construction of the church and of the Piarist Grammar-School of Sighet, school which played a major role in the education of the German population, nobles and Romanian Greco-catholic priests, of the Greco-catholic Ukrainians, as well as other populations which were gradually established in Maramures (Armenians, Slovaks etc.). The construction of the grammar-school took a long time and cost large sums of money, money which came from public funds from Vienna and Peste, as well as private funds.

One of the greatest fortunes which came into the possession of the piarist monks and which represented a huge support for these constructions, was the fortune of the family Racz-Szaplonczai, which was left through a will to the monks. This was the estate and goods from Sarasau and the surroundings of family Szaploneczai and Racz, which came from the common fortune of the families, gathered on the line of Vasile Szaploneczai, who from

the beginning of the XVII-th century gathered large fortunes in the area of Sighet, fortunes hidden at Agneta Szaploneczai. Her husband left all their common fortune to the Piarist Order when he was sick, through a will which he made at the pressure of the higher priest of the order.

After her husband's death, the willow revoked the testament, the trials and mutual understandings unfolding over the length of more decades. The end of the century shows us a transfer of this fortune by the reformed Adam Csato.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: *biserica piaristă din Sighet, călugării piariști, averea familiei Racz-Szaplonczai, testament, revocare testament, bunuri avitice (strămoșești)*

După preluarea Maramureșului de către austrieci aceștia au introdus contrareforma ca religie oficială de stat, ajutând, prin constituirea unor fonduri și fundații, la instalarea unor ordine religioase catolice și în spațiul nostru. Ordinul piarist a fost instalat la Sighetu Marmăției, capitala Maramureșului, de unde s-a început opera de recatolicizare a Maramureșului, mai ales în localitățile ce țineau de domeniul fiscal, unde a fost colonizată populație catolică, în așa numitul *val de colonizare inteligentă* specific secolului XVIII. Aici au început la 1729 pregătirile pentru construcția bisericii și Colegiului piarist din Sighet, Colegiu ce a jucat un rol important în educarea populației germane, a nobililor și preoților români greco-catolici, a ucrainenilor greco-catolici, precum și a altor populații stabilite treptat în Maramureș (armeni, slovaci etc.). Construcția Colegiului a durat mult și a costat sume mari de bani, provenite din fonduri publice, de la Viena și Pesta, precum și din fonduri private.

Una din cele mai mari averi, care a intrat în posesia călugărilor piariști, care a reprezentat un suport uriaș pentru aceste construcții, a fost averea familiei Racz-Szaplonczai, lăsată prin testament pe seama călugărilor, a fost moșia și bunurile din Sarasău și împrejurimi ale familiei Szaplonczai și Racz, ce provenea din averea comună a familiilor, adunată pe linia lui Vasile Szaplonczai, care încă de la începutul secolului al XVII-lea a adunat averi mari în zona Sighetului, averi ajunse la Agneta Szaplonczai. Soțul acesteia a lăsat în 1749, bolnav fiind, printr-un testament făcut la presiunea părintelui superior al Ordinului, testament care l-a anulat pe cel vechi, toată averea comună Ordinului piarist.

După moartea soțului, văduva a revocat testamentul, procesele și înțelegerile reciproce desfășurându-se pe parcursul mai multor decenii, sfârșitul secolului ne arată un transfer al acestei averi către reformatul Adam Csato.

Cel mai vechi regulament al comunității nobiliare din Dragomirești

Balogh Adalbert

Absolvent al Facultății de Istorie din cadrul Universității din Cluj Napoca în anul 1957, fost arhivist în cadrul Filialelor Arhivelor Statului Maramureș și Lugoj - Regiunea Banat (unde a deținut, până în anul 1969 și funcția de șef al filialei) s-a remarcat pe parcursul carierei sale prin publicarea a numeroase studii, articole de arhivistică și istorie locală, respectiv lucrări sau volume de documente semnate atât individual cât și în colectiv: *A máramorosszigeti református liceum diáksága, 1682-1851*, *A máramorosszigeti református lyceum tortenete, Bányászat és pénzverés a Gutin alatt. Nagybánya és környékének bányászata, ércfeldolgozása és pénzverése 1700 előtt, Nagybányai boszorkányperek, 1848-1849 Nagybánán etc.*

Cuvinte cheie: Maramureș, Dragomirești, regulament, comunitate nobiliară, nobili

Începând cu mijlocul secolului al XVI-lea, locuitorii satelor neiobăgești din Transilvania, în scopul reglementării condițiilor de conlocuire și folosire rațională a bunurilor comune, au trecut la constituirea regulamentelor sătești scrise și confirmate. Literatura de specialitate consideră că cele mai vechi regulamente sunt cele din satele săsești și secuiești.¹ De pe teritoriul comitatului Ugocea, vecin cu Maramureșul istoric, cel mai cunoscut este regulamentul satului Dobolț, cu populație majoritară de mici nobili.²

Cu siguranță, astfel de regulamente au fost întocmite și în Maramureș, dar până în prezent acestora li s-a acordat puțină atenție. Din acest motiv regulamentul din Dragomirești,

cu data întocmirii la 17 iulie 1741, este cel mai vechi document de acest gen cu care ne-am întâlnit cu ocazia cercetărilor efectuate cu alte scopuri. Regulamentul în cauză a fost conceput în fața vicecomitelui și al unui

1 Imreh Istvan, *A torvenyhozo szekely falu* (Satul secuiesc și regulamentele sale proprii), București, 1983, 511 p.

2 Balogh Bela, *Dabolci falutorvenzek-Regulamentele sătești din Dobolț*, în Satu Mare. Studii și comunicări, nr. XIII/1996, p. 99-110.

jurat al nobililor din Maramureș și întărit de antistia comunității nobiliare din localitate, compusă din doi locuitori de încredere ai comunității sătești. Originalul, conform uzanței vremurilor, purta pecetea individuale ale celor nominalizați precum și semnătura dactorului Zubașcu și a juratului cu numele Grec, iar restul persoanelor nominalizate în regulament probabil nu știau încă să scrie și în loc de semnătură și-au pus amprente de degetelor.

Cu scopul ca regulamentul în cauză să nu se piardă, acesta ulterior a fost prezentat la lucrările congregației particulare a comitatului Maramureșului, ținută la data de 9 mai 1757 la Vișeu de Sus și trecut în protocolul dezbaterilor comitatense, unde sub formă de copie întărită se păstrează și în prezent.³

Prin acest regulament, în numele comunității nobiliare din Dragomirești, se interzice folosirea individuală a două păduri, a unui laz defrișat și a unei ape cu pești, toate din hotarul satului și ca urmare tăierea copacilor din pădurile nominalizate, pescuitul și cositul lazului rămânând doar în folosul obștei. Nerespectarea prevederilor regulamentului, pentru fiecare caz, se pedepsește cu plata amenzii substanțiale în valoare de 12 florini. Pentru acordarea unei importanțe și mai mai accentuate, regulamentul prevede că amenda poate să fie aplicată și numai de un singur jurat al nobililor constatator și ca urmare nu este necesar ca, așa cum se făcea în general, judecarea și pedepsirea vinovaților să aibă loc doar în fața scaunului nobiliar comitatens.

În cele ce urmează, regulamentul în cauză îl publicăm atât în forma originală cât și traducerea în limba română⁴:

Falutörvények.

Anno 1757 Die 9-a May in possessione Felső Visó, sub praesidio Perillustris ac Generosi Francisci Buday de Bölcse, or/dinarius/ v/ice/comitis, cum praesentia complurium Magistratualium Officialium et nobilium celebratur Particularis Co/mi/t/a/tus Maramarosiensis Congregatio.

/.../

Lectum et publicatum est Possessionis Dragomirfalva sequentis Tenoribus Statutum:

Mi Te/kin/t/e/tes Nemes Máramaros v/á/r/me/gyében Dragomirfalván lakó egész falusi közönséges Lakosok, adjuk tudtára mindeneknek kiknek

3 Arhivele Naționale Marmureș, fond *Prefectura Județului Maramureș, Protocoalele comitatense*, inventar nr. 338, nr. 22, p. 497-499.

4 Denumirile toponimice se publică în forma în care ele apar în regulamentul publicat.

illik ezen Transactionalis Levelünknek általa, Hogy mi egymás között lévő megegyezett akaratokból tiltottunk meg egymás között bizonyos alább megírt erdőket, Helyeket és Vizeket úgy mint Paltinisul nevű Lázat de in Valye Trimtur pe Vale Jezenoj Koboreste de in Jodisor. 2. A Halászó Vízét is de in Valye Krucsisorirul in szusz, hogy azokat senkinek pascuálni, a vízben halászni ne lehessen, hanem Falu közönséges szükségére legyenek a Dato praesentium, ennek felette pro 3. A gyepük mellett lévő Erdőket is, de in Polile Gululuj Sandru, pene in Vale Szocsirol si pene in virvul Farnisze. Item pro ultimo Gyalul de kete Bocsko ku Stezer pe lenge Gyblintzu, mely nevezett erdőket, Helyeket és Vizeket sub vinculo fl/ore/nor/um/ 12 irremissibiliter toties quoties per transgressores medio unius Judicy Nobilium desumendorum egymás között megtiltyuk. Hogy a felyebb írt birság alatt senkinek pascuálni, halászni, tilalmas erdőket vágni azon megtiltott helyeken ne lehessen, hanem azok maradjanak in perpetuum tilalomban. Melyről adjuk ezen levelünket, Signatum Dragomirfalva, Die 1-a July Anni 1741. Koszu Mihok Duktur X. L.S., Zubasko Stephan Ductor, L.S., Turkus Illyés hites X L.S., Grek Vaszilye hites L.S., Plohod Mihok hites, X L.S., Bogdány Filimon hites X L.S., Czulan Vaszily lakos x L.S., Petrovay Nakul lakos X L.S. Coram me Franciscus Szerentsy Ordinario I/nclitus/ Co/mi/t/a/tus Maramor/osiensis/ V/ice/comite S.S., Coram me Ladislao Szaplanczay, ordinario I/nclitus/ Co/mi/t/a/tus Maramor/osiensis/ Judlium S.S.

Traducere:

„Congregația particulară a comitatului Maramureș, ținută la data de 9 mai 1757 în localitatea Vișeu de Sus, sub președenția ilustrului și generosului Franciscus Buday de Bolcse, vicecomitele actual, cu participarea multor magistrați oficiali și nobili. /.../

Se citește și se publică regulamentul comunității nobililor din Dragomirești, cu următorul conținut: Noi întreaga comunitate a locuitorilor satului Dragomirești din onoratul și nobilul comitat Maramureș, dăm de știre tuturor cărora li se cuvine prin intermediul prezentului regulament, că în urma înțelegerii noastre cu voință comună, interzicem folosirea de către noi /individual/ a unor păduri, locuri și ape notate mai jos: 1. Iazul cu denumire de Păltiniș, începând cu Valea Frânturii, pe valea Iezenului /Iezerului/ și coboară în Iodișor; 2. Apa de pescuit începând cu Valea Crucișorului în Sus, ca pe acestea nimeni să nu pescuiască, pescuitul în apă să nu se facă, cu de la această dată să fie în folosul comun al satului; în plus pentru nr. 3. Pădurile situate lângă hotarul satului, începând cu Poalele Guiului Șandru, până în

Valea Socilor și până în vârful Farnise și ca ultimul Dealul de către Bocicău cu Stezer, pe lângă Ghiblintu, pe care păduri, locuri și ape le interzicem cu plata amenzii de 12 florini pentru încălcarea, pe care să le perceapă de către un singur jude al nobililor, pentru că cu pedeapsa arătată mai sus, în acele locuri interzise nimeni să nu aibă dreptul la păscut, pescărit și tăierea pădurilor interzise, ci acestea pe veșnicie să rămână sub interzicere.

Despre care dăm această srisoare a noastră. Emis la Dragomirești, în ziua de 1 iulie 1741. Cosu Mihoc, ductor/hotnogi/. L.S. Zubașcu Ștefan ductor, L.S. Grec Vasile jurat, L.S. Plohod Mihoc, jurat, L.S. Turcuș Ilie, jurat, L.S. Bogdan Filimon, jurat, L.S. Ciulan Vasile locuitor, L.S. Petrovay Nacul, locuitor, L.S. În fața mea Franciscus Szerentsy, vicecomitele ordinar de Maramureș, L.S. În fața mea Ladislaus Szaplanczay, jude al nobililor de Maramureș.

The oldest Regulation of the Dragomirești Noble Community

(Summary)

Keywords: *Maramureș, Dragomirești, regulation, noble community, noble men*

The regulation of the Dragomirești noble community was written in 1741, and subsequently strengthened and transcribed in Maramures County congregation protocol. The document refers to prohibiting grazing, fishing and the individual use of the forests. These rights belonged only to the village community. The regulation is the oldest of its kind in Maramures.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: *Maramureș,
Dragomirești, regulament, comunitate
nobiliară, nobili*

Regulamentul comunității nobiliare din Dragomirești a fost redactat în anul 1741 și ulterior întărit și transcris în protocolul congregației comitatului Maramureș. Documentul face referire la interzicerea păscutului, pescuitului și tăierea pădurilor în mod individual, dreptul de folosire a bunurilor nominalizate revenind doar comunității satului. Este cel mai vechi regulament de acest gen din Maramureș.

Câteva documente românești din veacul al XVIII-lea provenind de pe teritoriul actual al județului Maramureș, aflate în Arhiva de Stat de la Beregovo, Ucraina

Dr. Viorel Ciubotă

Studii universitare la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca între anii 1972-1976. Teza de doctorat și-a susținut-o tot la Universitatea Babeș-Bolyai în anul 2002 cu teza *Lupta populației românești sătmărene pentru unire*. Director al Muzeului Județean Satu Mare în perioada 1992-2012. Actualmente cercetător științific I la aceeași instituție. În decursul activității sale a scris sau a coordonat circa 25 de cărți, monografii, culegeri de studii și peste 150 de articole științifice și de popularizare publicate în reviste de specialitate și de cultură.

Cuvinte cheie: documente, secolul XVIII, Episcopia Greco-catolică de Mukacevo, Maramureș, Baia Mare

Cele trei documente pe care le prezentăm se află în Arhiva de Stat a Regiunii Transcarpatia și fac parte din fondul Episcopia greco-catolică de Mukacevo, episcopie de care au aparținut și românii din comitatele Satu Mare, Maramureș, Ugocea. Reamintim că această arhivă este compusă de fapt din două fonduri distincte. Fondul 151, *Conducerea eparhiei greco-catolice Mukacevo, oraș Ujgorod 1254-1948*, cuprinde 58345 de dosare și fondul 64, *Mănăstirea ordinului bazilican de la Cerno Gora-Mukacevo, oraș Mukacevo 1360-1939*, cuprinzând 5999 de dosare¹.

Vom menționa că documentele în limba română provenind din mediul sătesc transilvănean sunt destul de rare și cu atât mai mult ele ne pot ajuta la restituirea istoriei celor mici, linie inaugurată în istoriografia română încă de Nicolae Iorga în anul 1922. La fel este de remarcant că documentele ne restituie fapte din viața comunităților rurale cu problemele lor zilnice care nu au nimic spectaculos.

¹ *Episcopia greco-catolică de Munkacevo. Documente*, volum coordonat de Viorel Ciubotă, Mihai Delegan, Ovidiu Ghitta, Vasile Rus, I, Satu-Mare- Ujgorod, 2007, p. 5.

Primul document² datează din anul 1749 și relatează un episod din timpul unei vaste acțiuni de colectare de fonduri de la preoții și cantorii subordonați episcopiei, fonduri necesare unui imperiu care era secătuit în urma războiului pentru succesiunea la tronul Imperiului Habsburgic (1742-1748). Documentul specifică clar că acest impozit a fost impus de comitat care s-a ocupat prin executorii săi de strângerea lui (*...plata ce au ținut cinstita oarmede pe noi pe popi și au mănă jicuție pe noi de a luat cu tăria bani și altă marhă...*). Acțiunea a provocat o adâncă consternare în rândul preoților deoarece sumele cerute erau extrem de mari, până la 8-10 zloți, ceea ce depășea cu mult posibilitățile financiare a preoților, dintre care unii nu posedau nimic, astfel că executorii nu au luat nimic de la preoții din Chiuzația și Tăuți iar de la cel din Băița i-au luat haine din casă în valoare de 7 zloți. Mai trebuie menționat că documentul provine din comitatul Satu Mare de altă dată care cuprindea și zona Baia Mare. Din păcate se păstrează doar listele pentru zona muntoasă a comitatului.

Importanța documentului rezidă în faptul că ne arată stadiul la care ajunsese limba română în această zonă la mijlocul veacului al XVIII-lea, iar în al doilea rând ne demonstrează faptul că locuitorii români foloseau, cu foarte puține excepții, denumiri românești pentru localitățile în care viețuiau (Dumbrăvițe, Șindrești, Ruși, Ungurași, Mocira, Bontăeni, Dănești) sau românizau puținele denumiri maghiare pe care le foloseau (Fechete Falu, Vărșmot, Popbicău).

Există o problemă în ceea ce privește datarea documentului deoarece arhivarul episcopiei a notat ca dată de intrare a documentului 27 martie 1749 ori din cuprinsul documentului reiese că acesta a fost întocmit în timpul episcopului Gheorghe Blajovszky care a păstorit episcopia între anii 1738-1743. Este greu de crezut ca preoții să nu fi știut cine le era ierarh pentru că în anul 1749 episcop era Mihail Olsavszky (1743-1767) care funcționa deja de 6 ani în demnitatea de episcop! Deci documentul datează probabil din primele luni ale anului 1743 pentru că episcopul Blajovszky moare în decembrie 1742 iar Olsavszky este numit din data de 20 martie 1743 de către împărăteasa Maria Teresia și confirmat de către papa Benedict al XIV-lea în 6 septembrie 1743³.

2 Arhiva de Stat a regiunii Transcarpatia, fond 151, opis 1, dosar 1212, f. 1-2. Documentul a fost publicat cu datarea greșită în *Episcopia Greco catolică de Mukacevo. Documente*, vol. II, Satu Mare, 2012, p. 352-353.

3 Cf. Ioanicio Basilovits, *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits*, pars tertia, Cassoviae, 1799, p. 6-10.

Al doilea document⁴ provine din Maramureșul istoric și anume din localitatea Borșa, datând din anul 1783, fiind o scrisoare de mărturie dată de conducătorii localității unui anume Șandro Ioan care luase în căsătorie pe Danci Titiana, deși aceasta fusese nevasta nepotului mort a lui Ioan! În mod normal preoții satului ar fi trebuit să se adreseze episcopului care era singurul în măsură să aprobe o astfel de însoțire considerată între rude de gradul II, ori este știut faptul că în secolul al XVIII-lea biserica greco-catolică a dus o luptă susținută, sprijinită și de autorități, pentru a împiedeca consumarea unor astfel de acte aplicând pedepse care mergeau de la amenzi mari până la închisoare, precum și desfacerea căsătoriei incestuoase.

Documentul, scris într-o frumoasă limbă română, a fost redactat de dascălul satului, deci nu de unul dintre preoții satului, numit Hazot Ioan, *cu zisa satului și a tisturilor satului Borșia*. Din păcate documentul ne arată și cât de gravă era situația cunoașterii de carte în satele românești în plină epocă a luminilor. Din cei opt oficiali ai localității, din care cel puțin trei erau nobili, nici unul nu știa să scrie. Va mai trece multă vreme până când și la nivelul satelor românești se va forma o elită capabilă să scrie și să citească.

Personajele care apar în acest document sunt pomenite și de alte surse documentare. Astfel din anul 1751 se păstrează nu mai puțin de trei conscripții ale preoților din comitatul Maramureș și care ne dau numele celor șase preoți slujitori la cele două biserici de lemn din Borșa. Printre ei apare și numele lui popa Lupul (Lupei Pap, Eustratius Pap, Ioannes Pap, Gabriel Pap, Lupus Hers, Petrus Pap, în lista datând din ianuarie 1751 și Nicetas Sandrin, Eustratius Szteczo, Lupul Steczo, Gabriel Steczo, Ioannes Steczo, Petrus Szteczo, Petrus Malina, în celelalte două liste datând de la mijlocul anului 1751⁵). Popa Lupu de la Borșa mai apare pe un Chiriadromion de la Bălgrad (1699): *Anul Domnului 1786, iunie 20. Și am scris aici Șandor sin popa Lupu ot Borșe*⁶. Grad Dumitru donează în două rânduri icoane pentru biserica de lemn din josul satului: *Această sfântă icoană au cumpăratu Gradu Ștefan și Domitro și Gafie, ca să le fie pomană în veci de veci...1772, dechembrie 30 de zile*⁷. Pe altă icoană apare din nou scris: *Aceste sfinte icoane doavo au cumpăratu Gradu Domitro și cu soața Gafie...Anul de la naștere lui Isus Hristos 1770, luna lui martie*⁸.

4 Arhiva de Stat a regiunii Transcarpatia, fond 151, opis 1, dosar 3001.

5 Arhiva de Stat a regiunii Transcarpatia, fond 151, opis 1, dosar 884, 1288, 1303.

6 Ioan Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909, p. 37-38.

7 *Ibidem*, p. 35.

8 *Ibidem*.

Tot Grad Dumitru și Mihai Dumitrași sau Dumitru apar ca plătitori ai picturii interioare din biserică: *...au plătitu Mihai Dumitrași, Gradu Dumitru, pintru zugrăvitu... în anul 1775, în luna lui noembrie, în zua 3°.*

Cel de-al treilea document¹⁰ provine din zona Băii Mari și datează, probabil, din anul 1784, reprezentând un memoriu al preoților din protopopiatul Baia Mare, adresat episcopului Andrei Bacinszky (1772-1807) al Munkaciului în care se plâneau de ingerințele funcționarilor domeniiali în problemele clerului precum și de lipsa de reacție a protopopului Andrei Boitor, deși i s-au plâns de nenumărate ori de aceste lucruri. Ei cereau schimbarea protopopului precum și intervenția episcopului la forurile competente pentru apărarea privilegiilor preoțimii. Este de remarcat că toate localitățile protopopiatului sunt doar în românește: Baia Mare, Șurdești, Dănești, Fitești (Șișești), Ruși, Dumbrăviță, Cetățele, Bontăieni, Chechișu. Pe Andrei Boitor îl găsim în funcție încă din anul 1777 când apare pe un Apostol, tipărit în 1767 și păstrat în biserica din Ferneziu: *În zilele cinstului Vițe arhidiacon Boitori Andrei... în ani 1777.* În anul 1781 apărea și pe un Chiriadromion de la Bălgrad (1699) aflat în parohia Rus: *în zilele protopopului Boitor Andrei, anii 1781.*¹¹ În orice caz pe Andrei Boitor nu-l mai găsim în Șematismul din 1792, ceea ce poate însemna că între timp decedase sau poate chiar a fost mutat din comitatul Satu Mare¹².

Datarea documentului o putem face doar după faptul că documentul se află integrat într-un dosar cuprinzând 108 file dintre anii 1781-1792, documentul în cauză aflându-se la anul 1784. Se păstrează și o listă a preoților din comitatul Satu Mare din anul 1782 care ne poate ajuta să facem această datare. Astfel în listă apar în zona Băii Mari două protopopiate: al Băii Mari și al Băii Sprie. Protopopiatul Baia Mare avea în frunte pe protopopul Grigore Magyar și era format din 13 parohii: Satu Nou de Sus (preot Ioan Keresy), Satu Nou de Jos (Grigore Papp), Groși (Grigore Kovacs), Ocoliş (vacant), Chechiș (George Tott), Dumbrăvița (Atanasie Pop), Recea (Vasile Erdelyi), Mocira (Vasile Moldovan), Băița (Ioan Molnar), Ferneziu (Petru Papp), Firiza (vacant), Chiuzaia (Demetriu Kolta). Protopopiatul Baia Sprie avea în frunte pe protopopul Andrei Boithor și avea 11 parohii: Baia Sprie (Andrei Boitor, paroh protopop), Tăuții de Sus (vacantă), Negreia (vacantă), Șurdești

9 *Ibidem.*

10 Arhiva de Stat a regiunii Transcarpatia, fond 151, opis 1, dosar 3066, f. 91-92.

11 Aurel Socolan, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Baia Mare, 2005, p. 229 și 282.

12 Bendasz István, Koi István, *A Munkácsi Görög – katolikus Egyházmegye lelkészszégeinek 1792. Évi katalógusa*, Nyiregyháza, 1994, p. 80-81.

(Teodor Bud, preot protopop, probabil onorar), Cetățele (Demetriu Puskas), Rus (Bartolomeu Papp), Dănești (George Poducz), Bontăeni (Simion Papp), Șindrești (vacantă), Șișești (Ștefan Poduț), Unguraș (vacantă)¹³. După cum observăm două dintre parohiile amintite în documentul din 1784 aparțineau de protopopiatul Baia Mare și restul de 6 de protopopiatul Baia Sprie care apare condus de Andrei Boitor. Probabil că nici preoții din vremea aceea nu prea știau exact protopopiatele la care erau arondați!

Merită amintit că episcopul Andrei Bacinszky introduce ca o practică curentă în afacerile curente ale episcopiei folosirea limbii române el fiind primul care expediază în parohiile românești circularele în românește¹⁴. Tot el deschide la teologia din Ujgorod o secție în limba română începând cu anul școlar 1778-1779.

În concluzie putem afirma că deși parohiile din actualul județ Maramureș erau subordonate din punct de vedere religios unei episcopii străine, episcopia de Mukacevo, până în anul 1853, și care folosea în activitatea sa mai ales limbile latină, slavă și maghiară, totuși parohiile românești nu au încetat niciodată să folosească limba română. Este cu atât mai îmbucurător că se mai păstrează astfel de documente în arhivele străine.

Anexa I

„După porunca Măriei Sale Episcopului nostru Gheorghe Gavril Blajovschi¹⁵, fiind adunate în soboarul din vidicul Băi*e* în Satul Nou de Sus la casa lui Popa Andreiu pintru plata ce au ȕipat cinstita oarmede¹⁶ pe noi pe popi și au măn*at* jicuție¹⁷ pe noi de au luat cu ȕăria bani și altă marhă, de la carii n-au avut marhă au luat așe zăloațe¹⁸ și așe chitelen¹⁹ neu fostu ale oltălui cine cum nem pututu în*să*ma că neu v*r*utu și mai multă pagubă și om arăta mai jos cine câ*t* am dat. Aceste săvârșindu și începând dinainte lui Protopop Simion din Borlești pre dreptate ale scrie pre rând cu nemică nu voim a în*gre*una numai ce au loat. Din soborul meu a lui protupopu Daniilu din Dumbrăvite întăe arătăm:

13 Viorel Ciubotă, *Lista preoților din comitatul Satu Mare în anul 1782 în Candela Sătmarului*, anul II, nr. 3 (13), martie 2010, p. 3-4.

14 Dariu Pop, *Mărturii strămoșești*, Satu Mare, 1938, p. 110-121.

15 Gheorghe Gavril Blajovszky (1738-1742), episcop al diecezei greco-catolice a Munkacevo-ului.

16 cuvântul maghiar „vărmege” – județ, comitat.

17 Execuție.

18 zloți – monedă poloneză de argint.

19 cuvântul maghiar „kentelen” – obligatoriu.

De <la> protopopu Daniilu au luoatu / zgloț / 6 / tălpășag²⁰ / 1 / mărieșu
 Popa Constantin din Șindrești / zgloț / 4 / tălpăș / 20 / de bani
 Popa Toader din Rusi / zgloț / 8 / tălpăș / 1 / pătacu
 Popa Ioan din Ungurași²¹ / zgloț / 6 / tălpăș / nui / nemicu /
 Popa Ioan, Popa Gheorghe din Finteșt / zgloț / 9 / tălpăș / 7 / portori /
 Popa Toader din Bontăeni / zgloț / 6 / tălpăș / 2 / mărieș /
 Popa Iacobu din Cetățele / zgloț / 7 / tălpăș / 1 / mărieș
 Popa Vasalie din Șurdești / zgloț / 4 / tăl / 2 / mărieș
 Popa Zaharie din Dănești / zgloț / 7 / tălpă / 1 / mărieș
 Popa Gheție din Negreaiu / zgloț / 7 / tălpăș / 20 / de bani /
 Popa Ștefan din Chiuzbae / nau / datu nemică
 Popa Ioan din Tăuț / nemică
 Scris în Satulu Nou de Sus mar<tie> 27

Iată eu potrupop Petre din Groși după porunca Mării Sale a Vlădicului am scris după giurământ carele cât au dat.

Datu-am potrupop Petre din Groși ... 12 zloți
 Popa Andreiu din Satul Nou de Sus 8 zloți
 Popa Gheorghie de Checheș au dat 6 zloți
 Popa Dumitru din Fecete Falu²² 8 zloți
 Popa Costin din Satul Nou de Gios au dat 5 zloți
 Popa Gavriila din Mociră au dat 9 zloți
 Popa Vasiiu din Bușac au dat 8 zloți
 De la Popa Chirilă din Băiță au luat haine de 7 zloți
 Popa Pavel din Mănăștiur au dat 8 zloți
 Popa Ion din Bărgău au dat 7 zloți
 Diiacul din Cercălău au dat 2 zloți
 Popa Samson din Ilba au dat 3 zloți
 Popa Petre din Rece au dat 8 zloți

Porunca Mării Sale Episcopului nostru Ghiorghe Gavrilă Blajeivschi am avut săbor în Borlești pentru care lucru au mănânat ormede jucuței²³ pă popți și de pă care popă cât au luat ormede deci acele le scriem sus pă drept pă cât ni-au jăcuit²⁴.

20 Cuvânt folosit în sens de mărunțiș.

21 Unguraș.

22 Ocoliș.

23 Executori.

24 Jefuit.

Din săborul mneu a lui Popa Șimon din Borlești

Întâe

Arată

Popa Costin din Siiu

4 forinți

Popa Ion din Lipău

4

Popa din Borhid²⁵ și diacul

7 forinți

Diacul din Vărșmot²⁶

4

Popa din Pomni

8 Diiacu 1 florint

Din Borlești

5

Din Bicău Săcalaș²⁷

5

Popa din Ardușadu

17 cu diiacu au dat

Din Buzești diiacu

6

Din Tămae popa

6 florin

Din Sârbi au dat popa

8 florinți

Din Pobicău popa au dat

8 florinți

Din Măereuș

4 florini

Așe au luat tot bani fără alte mănări și băuturi și fără abrac ce au mâncat.

1749 27 mar<tii>

103²⁸

F<első>Banyensi districtus

147

G. Catholici Parochis per Comitatus injecta taxa

86,19

Iam insertum

273

609,19

Anexa II

Adicăte noi satul Borșe dinpreună cu toate tisturile²⁹ satului Borșii dat-am încredințata scrisoare noastră la mâna lui Șandro Iuan din Borșe pentru rândul găzdușagului³⁰ său: că luând el Șandro a doa gazdă anume pe Danci Titiana cu lege: și cu știința a tot satul, și ace femeie au fost măritată întâie după un nepot de soră a lui Ivan Șandro: și murind femeia lui Ivan și murind și nepotul lui Ivan: au luat-o pe muere nepotu-su +³¹și au luat-o în sat dară nu pe alte sate: și aceasta și aceasta (sic!) au luoatu-o cu știrea tot

25 Valea Vinului.

26 Roșiori.

27 Crucișor.

28 operațiunea de adunare este făcută probabil la episcopie și este contemporană cu documentul.

29 Oficialii (l. maghiară în original).

30 Gospodărie (l. maghiară în original).

31 Mort.

satul și a Preuților satului.

Ruku Bojie³² 1783 în Meseția septembrie 1

Amen

Tisturi satului Borșii întracea vreme

Mihai Dumitru nemișbiro³³ x

Al doile Grad Dumitru x

Iivașco Gheorghie x

Birău satului Borșie Lozu Ion x

Timiș Vasile Hodje x și au zis nemiș

Stesco Ion x Timiș Nechita x

Și am scris eu Hazot Ion dascălul

cu zisa satului și a tisturilor³⁴ satului Borsia

<Anexă:>

Popa Lupul

Ivan

Maria

Gavrilă Timiș

Uxor Dăncs Titiana

hanc de mortuo marito

Timiș Gavrilă duxit

Ivan³⁵

³² Anul Domnului (l. slavă în original).

³³ Judele nobililor (l. maghiară în original).

³⁴ Oficiali (l. maghiară în original).

³⁵ Gavrilă Timiș soție Dăncs Titiana pe care de la moartea soțului Timiș Gavrilă a luat-o Ivan (l. latină în original)

Anexa III

La Prea Luminatul și prea osfințitul Domnului Domn Excelenția Sa Andrei Baceskii, episcopul Munkaciului umilită cerere

Noi preuții din sborul Băii Mari avînd mare nepază despre multe părți și neavînd pre cineva mai aproape ca să ne folosască la baiurile noastră. Precum și amu s-au întîmplat despre domnii cămării mare pedeapsă și rușine. De care baiu ne-am jeluitu cătră cinstitul Părinte vițiarhidiacon să ne folosască au să ne dea o *lastă*³⁶, și n-am avut nice unu ajutoriu precum am avut de la alți protopopi.

Pentru aceia că și tocma după cuvîntul părintelui său dusă diiacii la leagea domnilor pămîntești și mare pedeapsă au pusu pe diiaci și rușine, despre care lucru am datu în scisoare la cinstitul Domnul vicariușu³⁷. Încă și alte baiuri a besearicii și a clerului nu foloseaște nemică, ce încă s-au făcut sminteale în sărbătorile ceale oprite. Și despre taina căsătoriei și despre alte multe prin care să smintească norodul. Alta-i și cuprinu tare cu domnii. Și pentru aceasta nu ne sta noao întru agiutoriu ce sântemu foarte fără de rîndu.

Deci ne rugăm Excelenței Sale, ca să ne rînduiască protopop spre plăcere Excelenței Sale și spre folosul clerului și norodului. Iară prea cistitul părintele Andrei Boitoriu vițiarhidiacon nice decum nu-l poftim să ne fie protopop, nice noi nice norodulu.

Iarăși cu mare plecare cearemu și ne rugăm ca diregătoria noastră încât stă cu priveleghiomul celu preuțesc să-l putem dobîndi prin dreapta socotire a Excelenții Sale, ca să nu să amestece domnii cești pămîntești întru ale noastre trebi, precum să amestecă și acum.

Pentru aceste toate prin sărace întinsă rugăciunile noastre ca în mulți fericiti ani să plinească cu umilită și datornică plecare sărutînd sfințitele mâni respunsu bun să dubîndim milii Excelenței Sale ne cucerim și același bizuindu-ne, aceleș jinduind cătră Milostivul Dumnezeu. Sântem până la moarte

A Excelenței Sale

Pururea smeriți fii

Cucernicul cleru a soborului Băii Mari

36 În sensul de îndrumare.

37 Vicar al Sătmarului era preotul de la biserica ruteană din Carei, George Kovács, fost capelan al episcopului Bacsinszky în perioada când acesta a funcționat ca preot protopop la Hajdudorog, Ungaria.

Budu Teodor din Șurdești parohos m.p.
 Poduțu Gheorghie parohușul din Dănești
 Poduțu Ștefan parohușul din Fitești
 Popa Vartolomeu parohul din Rusi
 Gavrince Atajanasii* parohușul din Dumbrăviță
 Pușcașu Dimitrie din Cetățele parohușul
 Pinte Simion parohușul de la Bontăeni
 Tăutu Ghiorghii parohuș din Chechișu

*Relicta Domo Parochiali in fundi<...>³⁸.... parochiali sita trnsivit ad fundus rusticam

<f.92v:>

Memoriale parochorum districtuus Nagy Banyensis ad suam Praesuleam Excelentiam, quo proponuat sua gravamina contra Dominos Terrestres, quod videlicet se misciant negotiis Parochorum et cantorum, Vice Archi Diaconus autem districtuales ipsis <...>³⁹

38 Cuvânt ilizibil.

39 Cuvânt ilizibil.

Some Romanian Documents from the XVIIIth Century from the Present Territory of Maramures County, at the State Archive from Beregovo, Ukraine

(Summary)

Keywords: *documents, eighteenth century, Greek Catholic Diocese of Mukachevo, Maramures, Baia Mare*

The work presents three documents in Romanian language from the State Archive Beregovo, Ukraine, that makes part from two founds of a marvelous value: The Greek-catholic Bishopric from Mukacevo (58345 folders) and the Basilitan Monastery from Mukacevo (5999 folders).

As we know the north – west part of Romania, Maramures, Satu Mare, Ugocea county made part, religiously from the Greek-catholic Bishopric of Mukacevo, at least from the end of the XVIIth century, passing to the Romanian Greek-catholic bishopric from Oradea in 1824 firstly and in 1853 secondly.

The documents are among the fewer like that and demonstrate that in the XVIIIth century, the Romanian parishes used Romanian language in the relationship with the bishopric and in the daily life. Unfortunately the number of these documents kept is very little.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: documente, secolul XVIII, Episcopia Greco-catolică de Mukacevo, Maramureș, Baia Mare

Lucrarea prezintă trei documente în limba română aflate în Arhiva de Stat a regiunii Transcarpatia, care fac parte din două fonduri de o valoare excepțională: Episcopia greco-catolică de Mukacevo (58345 dosare) și Mănăstirea Bazilitană de la Mukacevo (5999 dosare).

După cum se știe partea de nord vest a României și anume județele Maramureș, Satu Mare și Ugocea au făcut parte, din punct de vedere religios, din episcopia de Mukacevo, cel puțin de la sfârșitul veacului al XVII-lea, trecând la episcopia greco-catolică românească de la Oradea în anul 1824 într-o primă etapă, iar în anul 1853 într-o a doua etapă.

Documentele sunt printre puținele de acest gen păstrate și ne demonstrează că în secolul al XVIII-lea, parohiile românești foloseau limba română atât în relațiile cu episcopia cât și în viața lor de zi cu zi. Din păcate numărul acestor documente păstrate este extrem de mic.

Disponerea și acțiunile militare ale Legiunilor poloneze în Maramureș. Bătălia de la Berbești

Dr. Batin Laurențiu

Absolvent al Facultății de Drept din București și al Facultății de Teologie din cadrul Universității de Nord Baia Mare; masterat în “Drepturile Omului” și “Managementul Strategic al Afacerilor Interne”; doctor în Filosofie. Doctorand al Universității Ștefan cel Mare Suceava (U.S.V.). Ofițer M.A.I. Autor al unor lucrări și studii pe teme privind istoria Maramureșului, respectiv frontiera comună româno-polonă.

Domenii de interes: istorie ecleziastică, Maramureșul istoric, istoria frontierei

Cuvinte cheie: Maramureș, Berbești, Sighetu Marmației, cazaci, legionari polonezi

La începutul lunii octombrie 1914, armata rusă a pătruns pe teritoriul Maramureșului cu intenția de a ajunge la Budapesta. Cea mai lungă ședere pe teritoriul județului nostru (aflat atunci în componența Ungariei) a avut-o armata a IV-a rusească care a intrat în Maramureș, cu forțe mult mai numeroase, prin pasul Frasin/Yasinia.

Apărarea frontierei maramureșene a fost asigurată în Yasinia de un Batalion întărit de infanterie, dotat cu două mitraliere și patru tunuri de

munte. Comandantul de batalion a fost informat în ultima săptămână a lunii septembrie că, de câteva zile au fost observate trupe rusești, aparent separate, care se îndreptau spre Carpați ¹.

În același timp, Batalionul a primit ordin să informeze imediat comandamentul din Sighetu Marmației despre apariția inamicului și să apere trecătoarea până la sosirea întăririlor. Comandantul de Batalion a asigurat o supraveghere atentă, nu numai cu pânde înaintate, ci și cu patrulă pe care le-a trimis în capătul din Galiția al trecătorii. O astfel de patrulă, formată

¹ Zigany Arpad, *A vilaghaboru Története 1914-1916*, Diplomaciai okiratok, hivatalos jelentések, szmtanuk hiteles foljegyzesei es eredeti adatok nyomán, *A magyar kereskedelmi kozlony hirlap – es konyvyado – vai. Lalat kiadasa, Budapest, II Kotet. (Istoria Războiului Mondial 1914-1916, Pe baza documentelor diplomatice, rapoartelor oficiale, declarațiilor veridice ale martorilor și ale datelor originale, Ed. Societății Comerciale Maghiare de Buletine, Gazete și Cărți, Budapesta, vol. II), p.79.*

din 4 militari, în noaptea de 26 septembrie a înaintat adânc pe versantul din Galiția și s-a adăpostit într-o colibă, unde soldații au fumat pipă foarte liniștiți și fără a bănuî nimic, discutau despre evenimentele războiului.

La miezul nopții, șeful patrului a fost atent la un foșnet suspect. A cerut colegilor să facă liniște și s-a auzit clar un tropot înfundat... Aceștia au fost călăreți... După câteva minute de așteptare tensionată a apărut o duzină de cazaci. A fost avanpostul invaziei rusești. Caporalul a dat ordinele în șoaptă și militarii s-au ascuns după stânci. Între timp au ajuns și muscalii. Au cercetat zona foarte atenți, parcă știau că se întâmplă ceva, când au auzit gemete stranii. Conducătorul lor și-a strunit calul și a privit cu îngrijorare. După două-trei minute, s-au auzit din nou gemetele de durere, precum și un gâfâit misterios. Rușii superstițioși nu au înțeles nimic și au fost pregătiți să se întoarcă, dar comandantul lor a înaintat și calul său a căzut în genunchi, iar călărețul aproape s-a răsturnat din șauă².

Soldații din patrulă au întins sârme de-a curmezișul drumului și caii s-au împiedicat în ele. În acest moment, cu strigăte puternice, cei patru militari din patrulă au sărit îndărătul a mai multor stânci și au tras rafale în aer. Nu au vrut să-i omoare pe cazaci, ci să-i determine să se întoarcă și să povestească că trecătoarea din Iablonița este păzită de oameni misterioși și puternici de pe altă lume. Planul a funcționat, cazacii s-au întors imediat.

A doua zi nu s-a întâmplat nimic, abia a treia zi s-au primit informații că trupe rusești mai numeroase s-au îndreptat spre trecători. În acest moment, sosirea lor nu a constituit o surpriză și Batalionul i-a așteptat, reușind să-i respingă până la Deleatyn. Aici, rușii au primit întăriri, au atacat cu 30 tunuri împotriva celor două ale batalionului și trupele austro-ungare au fost obligate să se retragă în fața superiorității inamicului. În trecătoarea îngustă, din pozițiile pregătite din timp, austro-ungarii au inițiat lupta, sprijiniți de cele două tunuri. Conform ordinului, comandantul de Batalion a intenționat să informeze comandamentul din Sighetu Marmăției, dar nu au funcționat nici telegraful, nici telefonul. Liniile au fost tăiate. Comandantul a trimis un furier călare spre Sighet, dar nici acesta nu a ajuns. A fost capturat și ucis de cei care au tăiat liniile telefonice.

Astfel, deasupra Yasiniei, Batalionul cu 1.200 oameni a luptat cu hotărâre eroică împotriva superiorității numerice a inamicului³.

Întreaga țară a fost surprinsă de siguranța și orientarea cu care rușii au traversat vârfurile, practic inaccesibile ale Carpaților, deodată în 25-30

2 *Ibidem*, p.80.

3 *Ibidem*, p.81.

de locuri, dar acest fapt a surprins și conducerea militară. Cazacii, căci ei au reprezentat avanpostul inamicului apărut în Carpați, au cunoscut cele mai ascunse poteci și cărări și au înaintat nu numai pe drumurile cele mai accesibile, ci și pe cărările secrete situate în terenul muntos foarte dificil, invadând practic întreaga zonă⁴. Acest lucru s-a datorat sentimentelor pro-slave ale locuitorilor ruteni, în rândul cărora s-au găsit „călăuze ale muscalilor”, care pentru bani sau din fanatism au arătat inamicului cărările secrete⁵.

Trupele rusești au intrat prin Pasul Iablonița și după respingerea rezistenței eroice a trupelor maghiare au coborât pe valea Tisei. Armata maghiară, relativ redusă numeric, a ținut piept 17 ore inamicului, care a suferit pierderi foarte mari și cu eforturi disperate s-a străduit să-și dispună tunurile pe înălțimile din împrejurimile Yasiniei. Rușii au transportat tunurile cu cai și oameni pe drumuri impracticabile, dar artileria maghiară le-a împiedicat de fiecare dată intențiile și a tras asupra artileriștilor ruși, care s-au așezat la hamuri și au tras tunurile pe drumurile pe care nici caii nu le puteau străbate.

Rușii au inițiat două atacuri corp la corp împotriva pozițiilor batalionului maghiar, dar de fiecare dată au fost nevoiți să se retragă. În noaptea de 30 septembrie luptele încă au continuat, dar, deși inamicul nu a înaintat nicio palmă de pământ, forțele maghiare nu au reușit să își mențină pozițiile de luptă în fața superiorității numerice.

Trupele maghiare au început retragerea, pe de o parte datorită faptului că nu au primit întăriri din Sighetu Marmăției, fiindcă furierul nu a ajuns acolo, pe de altă parte fiindcă grupuri de ruși, conduse de spioni, au traversat Carpații pe cărări secrete ale migranților și contrabandiștilor și amenințau să îi ocolească pe austro-ungari și să-i prindă între două focuri. În aceste condiții, Batalionul a părăsit Yasinia și s-a retras în cea mai mare ordine spre Rahiv. Având în vedere rezistența puternică, rușii au tras concluzia că se află în fața unei trupe numeroase și până în 1 octombrie nu au perturbat retragerea Batalionului⁶.

4 Mark von Hagen, *War in a European Borderland: Occupations and Occupation Plans in Galicia and Ukraine, 1914-1918*, Seattle, Washington: Washington University Press, 2007, p. 86.

5 Tolnai, *A világháború Története, 1914-1918 (Istoria Războiului Mondial)*, Telejesen atdolgzott II. Kiadás diplomáciai okiratoc, hivatalos jelentések, szemtanúk hiteles följegyzéséies eredeti adatok nyomán, Többszáz képpel, eredeti felvételekkel és térképekkel, III. Kötet, (Ediția a II-a revizuită pe baza documentelor diplomatice, rapoartelor oficiale, relatărilor autentice ale martorilor și datelor originale, cu mai multe sute de fotografii, imagini originale și hărți, Volumul al III-lea), Budapest, Ed. Tipografia Tolnai S. A., p. 10.

6 Zigany Arpad, *op. cit.*, p.81.

În valea îngustă a Rahivului, trupele maghiare în retragere au ocupat poziție de luptă și au încercat a doua oară să respingă înaintarea rusească. Aici au avut o surpriză neplăcută: rușii care au pătruns în Yasinia au primit noi întăriri, fiindcă lor li s-au alăturat alte trupe care au pătruns prin Cerna Hora și au amenințat cu un atac din spate ⁷.

În seara de 3 octombrie 1914, ziarul **Budapesti Tudósító** a comunicat următoarele:

„Diviziunea rusească care a pătruns în țară pe la Körösmező este singura care se află pe teritoriul nostru; acesteia i s-a opus și astăzi o mică trupă de graniță, după ce trupele noastre de întărire numai acum sosesc pe linia aceasta extremă; din motivul acesta trupele noastre de apărare au trebuit să se retragă până la Câmpulung la Tisa (în maghiară Hosszúmező), unde dimpreună cu trupele de ajutor, în parte deja sosite, după cum se poate prevedea, vor pune capăt și acestui episod...” ⁸.

Iată cum a descris evenimentele un ofițer al armatei austro-ungare:

„Până la Sighetu Marmăției, cea de-a IV-a divizie rusă aproape că n-a întâmpinat nicio rezistență, numai la Frasin/Yasinia a încercat o trupă mai mică de-a noastră s-o rețină pentru un timp, până să sosească o trupă mai mare de-a noastră din zona Muncaci, Munceag/Mukacevo la Câmpulung, unde am planificat lupta decisivă. Dar s-a comportat vitejește și această trupă mai mică de la Frasin/Yasinia.

Am reușit să reținem divizia de muscali timp de 17 ore doar cu pușca, provocându-le pierderi îngrozitoare în timp ce noi abia dac-am avut câțiva morți și răniți...

Între Valea Vișeuului și Bocicoiu Mare unde terenul ne era prielnic, am ocupat pozițiile de apărare și am mai rezistat în fața armatei rusești încă șase ore, timp suficient ca autoritățile să evacueze comunele aflate în spatele nostru.

Spre seara zilei de 1 octombrie am continuat deplasarea către Sighetu Marmăției. Rușii veneau după noi cu mare prudență, așa că au ajuns în oraș numai în ziua următoare” ⁹.

În timp ce divizia a IV-a rusească se îndrepta spre orașul reședință de județ, trupele austro-ungare se adunau la Teceu și Câmpulung. Aici au hotărât să aștepte inamicul.

7 Tolnai, *op. cit.*, p. 21.

8 *Budapesti Tudósító*, 3 október 1914.

9 *A világháború Képekronikája* (Cronica în imagini a Războiului Mondial), Ed. Révai, nr.26/4 aprilie, 1915, p. 397.

Fiindcă două treimi din „adevăratul câmp de luptă” – respectiv Galiția – s-a aflat deja în mâna rușilor, incursiunea din Carpați a fost importantă și din punct de vedere militar, fiindcă a transformat și Ungaria în câmp de bătălie, fapt care nu numai politic, dar și din punct de vedere moral a reprezentat un izvor de îngrijorare.

Din acest punct de vedere a apreciat situația și prim-ministrul, contele Tisza István, care la vestea invaziei rusești din Carpați a plecat imediat la Viena și a solicitat urgent măsuri energice la nivelul cel mai înalt pentru respingerea rușilor.

Acțiunea energetică a contelui Tisza István a dat rezultate, fiindcă conducerea militară a procedat imediat la eliberarea Ungariei Superioare, prin redistribuirea corespunzătoare a trupelor, dar între timp rușii au ocupat Sighetu Marmăției ¹⁰.

Correspondentul ziarului **Magyarország**, în raportul său întocmit la fața locului, scria următoarele:

„Trupele rusești, după ce au ocupat Sighetul, în 4 octombrie au înaintat până la Hosszúmező (Câmpulung la Tisa). Marți dimineața la 9 ore rușii au evacuat Hosszúmező și s-au așezat din nou la Sighet, după ce trupele noastre din Hust cu legiunea din Galiția au început avansul în trei coloane. Focul de artilerie al rușilor din Sighet n-au făcut nicio stricăciune în Hosszúmező “ ¹¹.

Rușii s-au deplasau de la Sighetu Marmăției prin Teresva la Teceu și Câmpulung la Tisa, unde în 5 și 6 octombrie au suferit o înfrângere nimicitoare. Armata bătută, scindată în mai multe părți s-a străduit acum să treacă frontiera.

Secțiunile **legiunilor poloneze** care au ajuns la Hust pe 3 octombrie 1914, au fost împărțite în trupe restrânse de maxim un batalion și desfășurate pe un teritoriu de un diametru de 120 km. Misiunile lor nu au fost foarte bine definite, iar desfășurarea acestor efective a fost următoarea:

Batalionul III al **căpitanului Kazimierz Fabryky** din Regimentul II Infanterie a fost expedit la Dolha ¹², la nord de Hust. Inițial acesta a fost

¹⁰ Tolnai, *op. cit.*, p. 24.

¹¹ Ziarul **Magyarország** – traducere în limba română consemnată în ziarul „**Unirea**”, anul XXIV, Blaj, Sâmbătă 10 octombrie 1914, nr. 103, p. 2.

¹² **Dolha** era un oraș mic, cu biserică, fabrică de cherestea, farmacie, școală, câteva magazine și o stație de tren cu ecartament îngust (capăt de linie), locuit de slovaci, evrei, ruteni și maghiari. A făcut parte din Comitatul Maramureș, iar în prezent se află în Ucraina Subcarpatică.

cantonat în localitatea Herincse ¹³, de unde, după câteva ore de odihnă, s-a deplasat prin Lipcse ¹⁴, pe Valea pârâului Osavy ¹⁵, la Poiana Lipcse ¹⁶ și de aici la Dolha. Ca avangardă a avut o patrulă puternică care s-a deplasat cu mașini confiscate din diverse confruntări, și care a avut ca principală misiune să ajungă cât mai aproape de Dolha în vederea clarificării situației din acel oraș. Avangarda a raportat faptul că în apropiere de Dolha nu au fost reperate patrule inamice, iar orașul a fost ocupat de două companii de honvezi. Comandantul Batalionului III, căpitanul Kazimierz Fabryky, l-a contactat pe șeful intendent al orașului Dolha pentru clarificarea unor aspecte de interes operativ.

Comandantul Companiei de honvezi din Dolha l-a informat pe căpitanul Fabryky că inamicul se află la nord de creasta muntelui Pryslyp - Kuk – Kliva, în regiunea Repenye ¹⁷– Maidan ¹⁸, la o distanță de 20 km de oraș.

Compania de honvezi s-a retras după o puternică încăierare în Repenye, unde a suferit pierderi serioase, iar răniții au transportați în Dolha. A doua zi ambele Companii s-au retras la Hust.

La vest de Dolha, la o distanță de 10 km, a cantonat grupa austriacă a căpitanului Faixa, formată dintr-un Batalion și un escadron honved. Din această poziție a fost posibilă asigurarea legăturii telefonice cu conducerea grupului din Hust. De asemenea, a existat și o cale ferată cu ecartament îngust, care făcea legătura între partea de sud a localității Dolha, prin Nagy-Szöllös ¹⁹ (Seleușul Mare) și Kiralyhaza ²⁰.

Căpitanul Fabryky a împărțit sectorul lui în două secțiuni, lăsând două Companii în rezervă. Acesta a intenționat să efectueze o apărare activă, și a dispus patrule pe jos și auto la distanțe apreciabile de oraș.

În Dolha, căpitanul Fabryky a primit următorul ordin al comandantului militar din Lemberg:

13 *Herincse* este o localitate din Ucraina, raionul Hust, care până la tratatul de la Trianon a aparținut de județul Maramureș. A fost atestată documentar, pentru prima dată, în anul 1350.

14 *Lipcse* este o localitate aflată în Ucraina, raionul Hust. Este situat pe malul drept al râului Rika, între localitățile Berezovo și Hust.

15 *Osavy* este un pârâu din raionul Hust, care se varsă în râul Rika, în dreptul localității Lipcse.

16 *Poiana Lipcse* este o localitate din Ucraina, aflată la nord de Lipcse, fiind situată pe malul drept al pârâului cu același nume.

17 *Repenye* este o localitate aflată în Ucraina, la nord de Pasul Ökörmezö (Boureni).

18 *Maidan* este o localitate aflată în Ucraina, la nord-est de Pasul Ökörmezö (Boureni).

19 *Seleușul Mare* este o localitate aflată în vestul Ucrainei, situată pe malul drept al râului Tisa, la nord de localitatea Tarna Mare.

20 *Kiralyhaza= Korolevo* se află în Ucraina, oraș situat pe malul râului Tisa, după localitatea Teceu; a făcut parte din Marmureșul Istoric.

„Pentru a opri inamicul în partea de nord-est a zonei dintre râul Nagy-Ag²¹ (Rika), drumul Toronya²² - Ökörmező (Boureni) - Hust dintr-o parte și linia Beskid - Volocs-Szolyva din cealaltă parte, au fost create patru grupe. Pe aripa dreapta, în Dolha, se află Batalionul II din Regimentul III, sub comanda căpitanului Fabrycky și un escadron. Căpitanul va dispune o Companie în Poiana Lipcse și Bronka²³ de la Nagy-Ag inclusiv, până în satul Maidan (10 km nord de Ökörmező) pe aliniamentul Stonba (1016 m) - Róžańsk (911 m) - Jaszenowa (751 m) - Szinjak (1040 m) - Laze (472 m) și satul Szilce, inclusiv.

La vest de această linie a fost dislocată grupa austriacă a căpitanului Faixa în localitatea Kerecsky²⁴ (Batalionul 11 honved). Acesta va asigura zona până la linia Alső Bistra²⁵ - Ökörmező - Maidan - Tarfalu²⁶ - Fülöpfalva²⁷ - Volovăț²⁸, cu excepția muntelui Kuk situat la cota 1365 m. Legătura se va realiza cu forțele din stânga”²⁹.

În conformitate cu acest ordin, căpitanul Fabryky a împărțit din nou sectorul lui de responsabilitate în trei sub-sectoare: Compania a 11-a, condusă de locotenentul Sikoeski a fost mutată din satul Bronka la nord de Dolha, și i-a fost atribuit sectorul delimitat la vest de linia Szinjak (cota 1040 m) - Jaszenowa (cota 751 m) - Róžańsk (cota 911 m) - satul Maidan, iar la

- 21 *Nagy-Ag= Rika este un râu din Ucraina, ce străbate mai multe localități importante și se varsă în Tisa, în dreptul localității Hust. Are o lungime de aproximativ 92 de km, iar bazinul acesteia se întinde pe o suprafață de 1240 .*
- 22 *Toronya este o localitate din Ucraina, situată pe comunicația principală ce leagă orașele Dolha și Hust, la nord de confluența râului Rika cu pârâul Lăpușna.*
- 23 *Bronka este o localitate aflată la nord de orașul Dolha, situată la confluența dintre râul omonim cu râul Borzhava.*
- 24 *Kerecsky este o localitate aflată în Ucraina, la nord de orașul Dolha, situată pe malul drept al râului Borzhava.*
- 25 *Alső Bisztra este o localitate aflată în Ucraina, la sud de Pasul Ökörmező (Boureni), situată pe malul drept al râului Rika.*
- 26 *Tarfalu (ucr. Holyatyn) este o localitate aflată în Ucraina, situată pe râul Hotynka.*
- 27 *Fülöpfalva este o localitate din raionul Mizhigirya, Ucraina, situată la confluența râului Pylypets cu râul Repinka. A fost atestată documentar în anul 1463.*
- 28 *Volovăț este o localitate din vestul Ucrainei, regiunea Transcarpatia. Localitatea este de asemenea centru administrativ al raionului omonim. A fost atestată documentar în anul 1433.*
- 29 *A. W. Akta, Oper. 2 p. Leg. IX-XII 1914 r. Rozkaz k.u.k. Mil. Kmdo Lemberg În Munkacs. Op. 607 z 5.X.1914 r. - gen. bryg. Kazimierz Fabryky, „Wspomnienia z II Żelaznej Brygady”, Federacja z.r. 1930, nr. 3-4-5, str. 23-24, oraz relacja gen. bryg. Kazimierza Fabrycego. Teka relacji Nr. 1. (Arhiva Armatei, fond Actul de operații nr. 2 al legionarilor. Septembrie -decembrie 1914, ds. 1, Comandamentul militar din Lemberg și Muncaci. Operațiunea nr. 607 din 5.X.1914 - general de brigadă Kazimierz Fabryky „Amintiri din Brigada a II-a de Fier”. A se vedea și Federația, anul 1930, nr. 3-4-5, p. 23-24. Relațiile generalului de brigadă Kazimierz Fabryky).*

est de linia Kicera (cota 687 m) – Volosanca ³⁰ (cota 1233 m) - cota 412 m, până la gura de vărsare a râului Kozai în râul Rika.

La est de aceasta linie s-a aflat sectorul Companiei a 10-a, condusă de locotenentul Kosakowski, dispus la vest de linia Poiana Lipce - Jastrable (cota 882 m) - moara Shyroke ³¹ - Kornuta (cota 986 m) - gura râului Mognati. Compania a 9-a, comandată de locotenentul Florka, a avut în subordine sectorul cuprins de la această linie până la râul Rika.

În Dolha a staționat în rezervă Compania a 12-a, condusă de sublocotenentul Dziekanowski și aflată la dispoziția locotenentului Kosakowski.

Compania a 11-a a locotenentului Sikorski s-a aflat în Bronka și a avut dispuse patrulă în două sub-sectoare. Primul, la marginea de nord a satului Szuche (Kruszono), iar cel de-al doilea la intersecția drumurilor la est de Szuche. Ambele sub-sectoare au trimis patrulă pe drumurile dinspre vârful Kuk (cota 1365 m).

Compania a 10-a, comandată de locotenentul Kosakowski, a fost cantonată în Dolha și a distribuit efectivele în două echipe puternice la Jasenie și la cota 885 m. Deoarece zona a fost lipsită de locuințe, au fost construite mai multe adăposturi pentru timpul de staționare. Din acest punct de comandă au fost trimise zilnic patrulă la Korotisto (cota 1166 m) și la moara Shyroke.

Compania a 9-a, comandată de locotenentul Florka, a avut dislocate trei plutoane în satul Poiana Lipce, baza fiind formată din două echipe puternice la intersecția drumurilor Mănăstire ³² - Medvezhyi ³³ - Poiana Lipce, care au patratat la Mihaly (cota 1009 m), Sanyevo (cota 954 m) până la Alsö Bistra și la Medvezhyi. Un pluton din Compania a 9-a a fost dispus în Lipce, pe valea râului Rika, cu baza în satul Bereznie și a patratat până la Alsö Bistra.

Compania a 12-a a primit ordin să trimită în următoarea zi o patrulă puternică de cercetași, sub comanda sublocotenentului Dziekanowski, prin Jasenie (cota 885 m), Vodice (cota 1026 m), Korotisto (cota 1166 m) până la Pasul Ökörmezö (Boureni). Potrivit unei informații, în localitatea Maidan

30 *Culme muntoasă din Ucraina, situată la nord de Pasul Ökörmezö (Boureni).*

31 *Shyroke este o localitate din Ucraina, situată la confluența pâraurilor Uhrynyu și Shyrokyi.*

32 *Mănăstire este o localitate din Ucraina, regiunea Transcarpatia, situată pe cursul inferior al pâraului Chekhovets, foarte aproape de vărsarea acestuia în râul Rika.*

33 *Medvezhyi este o localitate din Ucraina, regiunea Transcarpatia, situată în dreapta pâraului Chekhovets.*

au continuat luptele cu inamicul și au fost înregistrate pierderi de ambele părți ³⁴.

Batalionul IV al **căpitanului Boleslaw Roja** din cadrul aceleiași Regimenta fost detașat la Alsö Neresznytsya ³⁵, la nordul Sighetului. Batalionul s-a deplasat în marș asigurând zona din Kryva ³⁶ spre amonte râului Teresva. În frunte a mărșăluit o jumătate din Compania a 15-a, sub comanda ofițerului Smolarski, care la ora 14.15 a preluat localitatea Alsö Neresznytsya și a ocupat o poziție strategică lângă podul de cale ferată de pe râul Teresva.

Restul Batalionului IV a ocupat în totalitate localitatea Alsö Neresznytsya la ora 18.15, nefiind semnalat vreun contact cu inamicul. Conform informațiilor primite, în pădurile din jurul satului Kőkényes ³⁷ a fost amplasată o unitate de cazaci, formată din aproximativ 200 de soldați.

Batalionul a staționat peste noapte fără incidente ³⁸.

Batalionul II al căpitanului Kittay din cadrul Regimentului III Infanterie a ajuns Kiralyhaza, unde Compania a 5-a a fost dotată cu arme Mannlicher (M. 90 și 95) ³⁹, fără baionete. După sosirea sa în Hust la ora 12.00, Batalionul a primit, pentru prima oară de la începutul călătoriei, un prânz cald. O bună parte din Batalion a primit puști Mannlicher-Schonauer, cu câte 300 de cartușe pentru fiecare soldat, conserve și biscuiți. În localitatea Hust, Batalionul a primit informații cu privire la cazacii care pândesc, jefuiesc și distrug totul în regiunea Maramaros-Sziget. După-amiază, Batalionul a primit ordinul de deplasare cu trenul până la Teceu ⁴⁰. Seara, intrând în Teceu, Batalionul s-a aflat într-o stare avansată de agitație, cauzată de focurile de armă ce se auzeau în apropiere.

Comandantul Batalionului, căpitanul Kittay, convocat la comanda

34 A. W. Teka, **Kmdy Leg. Pol. „Rozne”**, - Rozkazy i meldunki II/2 p. (Arhiva Armatei, **fond Comandamentul Legiunilor Poloneze „Rózne”**, ds. 2, Ordine și rapoarte II).

35 **Alsö Neresznytsya** este un oraș din Ucraina, care a făcut parte în trecut din Maramureșul istoric, situat la confluența râurilor Luzhanka și Teresva.

36 **Kryva** este o localitate din Ucraina, aflată în apropierea frontierei cu România. Aceasta este situată pe malul stâng al râului Teresva, pe direcția localității Câmpulung la Tisa.

37 **Kőkényes** este o localitate din Ucraina, raionul Teceu, situată pe malul râului Teresva, între localitățile Kryva și Alsö Neresznytsya.

38 A. W. Akta, **Oper. 2 p. Leg. IX-XII 1914**. P. Leg. oraz Boleslaw Roja, „Legionisci w Karpatach”, Warszawa, 1933, str. 43-53. (Arhiva Armatei, **fond Actul de operații nr. 2 al legionarilor septembrie – decembrie 1914**). A se vedea și Boleslaw Roja, **Legionarii în Carpați**, Varșovia, 1930, p. 43-53.

39 Armele Mannlicher au fost concepute la sfârșitul secolului al XIX-lea, fiind folosite de armata austro-ungară în confruntările din Primul război mondial.

40 A. W. Akta, **Oper. 2 p. Leg. IX-XII 1914**, Teka nr. 1, Pamietnik leg. Sitki Jozefa. (Arhiva Armatei, **fond Actul de operații nr. 2 al legionarilor septembrie –decembrie 1914**, ds. 2, Jurnalul legionarului Sitki Jozef).

austriacă din Teceu, a primit informații de ordin general cu privire la faptul că Sighetu Marmăției a fost ocupat de către inamic și că Batalionul va fi folosit în scurt timp în ofensiva recuceririi acestui oraș. Batalionul a fost nevoit să rămână în vagoane unde fumatul nu a fost permis. Pentru a asigura poziția unității au fost dispuse mai multe patrulare de-a lungul căii ferate, spre est.

Seara, comandantul Batalionului, căpitanul Kittay, s-a îmbolnăvit și a predat comanda Batalionului, locotenentului Hofbauer Zygmunt Roklan, iar comandant al Companiei a 5-a a fost numit sublocotenentul Orlik Lukowski.

Batalionul a petrecut noaptea de 6 spre 7 octombrie în vagoane ⁴¹.

Batalioanele I și IV ale Regimentului III Infanterie comandate de **căpitanul Haller** au fost expediate la Koenigsfeld (spre pasul din Pantyr).

Batalioanele I și II a Regimentului II Infanterie comandate de **colonelul Zielinski** au aparat nord-estul Sighetului.

Celelalte secțiuni au fost regrupate în împrejurimile localităților Neu-Szolfos și Kiralyhaza.

Grupul **colonelului Zygmunt Zieliński** ⁴² a fost detașat din Regimentul II Infanterie și a fost compus din Batalionul I al **căpitanului Januszajtis** și din Batalionul II al **căpitanului Rucinski**. Acest grup a fost transportat cu trenul până la **Felsobanya** (Baia-Sprie) pentru a ataca sud-estul **orașului Sighetu Marmăției** ocupat de cazaci. După cinci zile de transport pe calea ferată, fără nicio aprovizionare, și după un marș forțat prin pasul Gutâi (987 m), secțiunile poloneze au coborât pe valea râului Mara, unde teritoriul a fost invadat de grupurile de recunoaștere ale cazacilor. Legiunile au avut acolo câteva lupte cu ei. (**Anexa**)

Grupul a plecat în marș din localitatea Mara (Kracsfalu) la ora 5.30, de-a lungul râului Mara spre Ferești (Fejerfalu). Marșul a fost asigurat de Batalionul I, care a trimis două companii ca avangardă. Împreună cu comandantul avangardei, căpitanul Januszajtis, au mărșăluit comandantul Regimentului, colonelul Zielinski și comandantul Batalionului II, căpitanul Ruciński.

41 *A. W. Akta, Oper. 2 p. Leg. IX-XII 1914, Teka nr. 1, oraz pamiętnik leg. Sitki Jozefa i relacja pplk. Zabitych Zigmunda. (Arhiva Armatei, fond Actul de operații nr. 2 al legionarilor septembrie – decembrie 1914, ds. 2, Jurnalul legionarului Sitki Jozef și relația acestuia cu Hofbauer Zygmunt).*

42 *S-a născut la 1 august 1858 și a decedat în 11 aprilie 1925. A fost un ofițer polonez, colonel în armata austro-ungară. În 1914 s-a înscris voluntar în Legiunile poloneze. A trecut în rezervă în anul 1922 după ce a luptat în războiul polono-ucrainean și în cel polono-rus.*

După ce a ajuns la Ferești, grupul a înaintat spre est, peste Gruiul-Arat, pe valea râului Iza. Drumul a fost obositor, cu atât mai mult cu cât grupul se afla deja în a doua zi fără hrană. Patrulele avangardei, situate în față și pe lateral (dintr-o parte în alta) au anunțat prezența în depărtare a unor grupuri de călăreți, care însă nu s-au apropiat de cei aflați în marș. Legionarii neliniștiți, obosiți după marș, au vorbit încontinuu despre inamic. Urmărirea adversarului i-a entuziasmat. În a doua zi de marș, legionarii au avut parte de admirația populației din zonă. Țăranii maramureșeni de pe Valea Marei i-au servit cu pâine, fructe și lapte. După ce a coborât pe valea râului Iza, grupul s-a îndreptat la ora 16.00 spre Oncești (Vancsfalva), unde o patrulă din Batalionul I a atacat un grup de cazaci, omorând doi dintre aceștia, după care le-a capturat mașina cu hrană. Din Oncești, grupul de legionari, aflând despre unele trădări din partea populației, care a informat inamicul despre prezența trupelor pe valea Izei, s-a deplasat urgent înapoi la Ferești și apoi până la Berbești ⁴³.

În jurul orei 20.00, ambele Batalioane, complet epuizate de foame și de efort, de înfruntarea cu patrulele inamice și de marșul efectuat pe un teren muntos, s-au odihnit, culcați în coloană de marș pe ambele părți ale șoselei Berbești-Vadu Izei.

În fruntea grupei, ca avangardă, la 1 km nord de Berbești a fost situat Batalionul I. Restul a fost cantonat în Berbești. Forța principală reprezentată de Batalionul II s-a odihnit între Berbești și podul de peste râul Mara, fiind asigurat de patrule din direcția Ferești. În noapte ar fi trebuit să pornească la Gyulafalu (Giulești). Dinspre Maramaros–Sziget (Sighetu Marmăției) s-a auzit din când în când câte un foc de artilerie.

La un moment dat, un grup de aproximativ 10-15 cazaci, venit de pe Valea Cosăului și trecând prin Ferești, s-a infiltrat între trupele poloneze și a deschis focul asupra legionarilor de la mică distanță. În confuzia creată, aflându-se întâmplător în spatele focului (în ariergarda), colonelul Zieliński a ordonat următoarele: „Sunteți polonezi! Înainte polonezi!”

Aflată în bătaia armelor, o patrulă din cadrul Companiei a 7-a, sub îndemnul acestor cuvinte, a deschis focul asupra cazacilor și a răpus doi dintre aceștia și câțiva cai.

Inamicul, folosindu-se de întuneric, a reușit să se retragă în direcția sud, dar fiind surprinși de efectivele Batalionului II care s-au odihnit în

43 A.W. Teka, *Kmdy Leg. Pol.*, Nr. 51, *Raport bojowy plk. Zielinskeigo* (Arhiva Armatei, *fond Comandamentul Legiunilor Poloneze*, ds. 51, *Rapoartele de luptă ale colonelului Zieliński*).

tranșee pe ambele părți ale drumului, au început să tragă întâmplător, într-un întineric complet. Focurile de armă au durat cam 10 minute, dar ofițerii abia au putut stăpâni nervozitatea legionarilor. Confruntărilor cauzate de venirea cazacilor, s-au soldat cu opt morți din cadrul Batalionului II și alți trei legionari răniți. Pe drum s-au aflat cazaci morți, precum și câțiva răniți. Au fost capturați trei cai și trei puști ⁴⁴.

După acest incident Batalionul I s-a cantonat peste noapte în Berbești. Compania întâi a asigurat apărarea Batalionului la nord și est. Batalionul II a trimis patrulă în recunoaștere la Ferești, care după o jumătate de oră, au raportat că inamicul nu s-a mai aflat în zonă. Batalionul II s-a deplasat în marș până la Giulești, unde s-a oprit pentru a înnopta. Legionarii polonezi nu au primit nici în această zi mâncare caldă, hrănindu-se doar cu cele primite de la țăranii din Berbești ⁴⁵.

Târziu în seară, Compania a 2-a, aflată în Berbești pe direcția nord, s-a deplasat în urma cazacilor care s-au retras. Cazacii au pierdut câțiva soldați și au înregistrat și câțiva răniți, iar Compania a II-a a înregistrat doi morți, din rândul legionarilor ⁴⁶.

După miezul nopții, Batalionul II, care a înnoptat în Giulești, a fost alertat de focuri de armă. Legionarii veniți călare din Mara spre Giulești, nu știau exact locul de dispunere al celorlalte trupe poloneze și au început să tragă asupra acestora. Efectivele Batalionului II au răspuns, de asemenea, cu focuri de armă. În urma altercației armate a murit plutonierul Łagiewski Karol din Compania a 7-a. Confuzia a fost risipită repede, iar focurile de armă au încetat.

44 A. W. Tekla, **Kmdy Leg. Pol.**, Nr. 51, Raport bojowy plk. Zielinskeigo oraz pamietnik por. Leg. Wieckowskiego Mieczysława (Arhiva Armatei, **fond Comandamentul Legiunilor Poloneze**, ds. 51, Rapoartele de luptă ale colonelului Zieliński. Jurnalul locotenentului legionar Więkowski Mieczysław).

45 A. W. Akta, **Oper. 2 p. Leg. IX-XII 1914**, Leg. Meldunek II 2 p. Leg. Pamietnik leg. Dunina Bogdana oraz por. leg. Wieckowskiego Miecz. listy s. p. gen. Broni Zielinskiego Zygm., relacje gen. Dyw. Januszajtisa Mariana i mjr. Wójcika Wojciecha Tekla relacji Nr. 1. (Arhiva Armatei, **fond Actul de operații nr. 2 al legionarilor septembrie-decembrie 1914**, ds. 1, Jurnalul legionarilor Dunin Bogdan și Więkowski Mieczysław. Scrisori pentru veșnica amintire a armatei generalului Zielinski Zygmund. Legătura dintre generalul Januszajtis Marian și maiorul Wójcik Wojciech)

46 A. W. Akta, **Oper. 2 p. Leg. IX-XII 1914**, r. Meldunek d-cy 2 kompanii ppor. Stozka oraz Pamietnik por leg. Wieckowskiego Mieczysława. listy s. p. gen. broni Zielinskiego Zygmun, Dziennik 2 p. Leg. relacje gen. dyw. Januszajtisa Mariana i mjr. Wójcika Wojciecha. (Arhiva Armatei, **fond Actul de operații nr. 2 al legionarilor septembrie-decembrie 1914**, ds. 1, Raportul comandantului Companiei a 2-a locotenent colonel Stozka. Jurnalul legionarilor Dunin Bogdan și Więkowski Mieczysław. Scrisori pentru veșnica amintire a armatei generalului Zielinski Zygmund. Legătura dintre generalul Januszajtis Marian și maiorul Wójcik Wojciech)

În noaptea de 6/7 octombrie, după ora 23.00, grupul colonelului Zieliński a primit de la generalul Attems ordinul să ocupe satul Vadu Izei pentru a forța întoarcerea cavalerie cazace.

După sosirea în această localitate, grupa, în conformitate cu precizările generalului Attems, a ocupat poziția de pe dealurile din sud-vest și sud-est de Vad, deplasându-se spre est la Hurgon (cota 668 m), cota 290 m și satul Berbești, Coasta (cota 488 m), Căietar (cota 513 m) și cota 530 m. Inamicul a ocupat poziția la vest de Crăciunești și a intenționat să atace Sighetu Marmației ⁴⁷.

În data de 7 octombrie, Compania II din cadrul Batalionului I, aflat sub comanda sublocotenentului Stozka, a atacat la ora 4.00, la ieșirea din Berbești spre Vadu Izei mai mulți cazaci. Împușcăturile puternice l-au alarmat pe colonelul Zieliński care a alertat și Compania a 4-a. În urma acestor confruntări au fost uciși doi cazaci, iar alții doi au fost răniți.

Activitate militară desfășurată de către **legionarii polonezi** a permis, cum a precizat și comandamentul austriac, **generalul Attems**, dislocarea rușilor din Sighetu Marmației ⁴⁸.

Cele mai interesante și exacte amănunte cu privire la incursiunile cazacilor în această zonă ne sunt relatate de către preotul și profesorul Ion Bârlea, fiul protopopului din Berbești, care în perioada decembrie 1913 - 1 noiembrie 1920, a fost preot **în localitatea Călinești de pe Valea Cosăului**.

Din autobiografia lui Ion Bârlea, consemnată de istoricul literar și etnologul Iordan Datcu, aflăm următoarele:

„Tot în parohia Călinești (în 6 octombrie 1914) mi s-a întâmplat alt episod, când o patrulă ucraineană a pătruns pe Valea Cosăului, trecând și prin comuna Călinești, și enoriașii fiind spăimântați m-au rugat să-i primesc în fruntea unei delegații cu un steag alb, ceea ce am îndeplinit și astfel i-am scutit pe credincioșii mei de orice neajunsuri. Patrula și-a continuat drumul, dar la reîntoarcere, la podul peste râul Mara, la intrarea în comuna Berbești, i-a așteptat un regiment de tineri polonezi, cari au venit dinspre Baia Mare, și aci s-a produs o violentă ciocnire; ca urmare, un ucrainean călare a căzut cu calul său și a fost îngropat la fața locului, împreună cu calul său, iar dintre tinerii polonezi

47 A. W. Akta, *Oper. 2 p. Leg. IX-XII 1914*, (Arhiva Armatei, fond Actul de operații nr. 2 al legionarilor septembrie-decembrie 1914).

48 Andrzej Wielocha, *II Brigada Legionow Polskich w Berbești* – <http://karpaccy-brigada-legionov-polskich-w-berbești>. Consultat în decembrie 2013.

au căzut cinci inși, pe care protopopul Petru Bârlea i-a înmormântat în cimiterul comunei într-o groapă comună ⁴⁹. După un timp oarecare, au venit părinții unui tânăr erou căzut la acea ciocnire, venind chiar din Cracovia, dar au abzis să-l deshumeze, deoarece au fost îngropați într-o groapă comună” ⁵⁰.

În completare la cele relatate de parohul comunei Călinești, au venit mărturiile tatălui său, **Petru Bârlea**, parohul localității Berbești, care, în raportul înregistrat cu numărul 206 din data de 22 octombrie 1914 și înaintat episcopului greco-catolic din Gherla, a menționat următoarele: „**au trecut prin Berbești o ceată de 50-60 muscali călăreți care au mers până la Ocna Șugatag la Salinele de sare, de acolo apoi s-au împărțit, și o parte din ei au trecut pe apa Cosăului în Sârbi, ceilalți pe la Hoteni și Hărniciești pe apa Marei...**

Tot în 6 octobrie curent, seara pe la 8-9 ore, la podul de peste fluviul Mara, din sus de Berbești s-au ciocnit militarii noștri cu călăreții muscali care veneau din comuna Sârbi și mergeau spre Sighet. Aici au rămas morți de ai noștri 6 (șase) ostași, și dintre muscali unul ⁵¹ și 4 cai, ceilalți s-au refugiat; pe ostașii noștri morți (tinerii legionari polonezi) i-am prohodit și îngropat în 7 luna curentă miercuri, pe la 1 ora după amiază, altă ciocnire sângeroasă în tractul Marei nu s-a întâmplat” ⁵².

Tradiția locală confirmă acest eveniment și mulți dintre bătrânii satului își amintesc relatările părinților lor despre această luptă. Această întâmplare a fost relatată de Codrea Eudochia, care a participat la înmormântarea **tinerilor polonezi**, având pe atunci vârsta de 15 ani (s-a născut la 16 martie 1899 și a decedat în iunie 1999, la vârsta de peste 100 de ani).

Dislocarea Regimentelor de legionari polonezi pe teritorii întinse ca suprafață a avut drept consecință o coordonare greoaie a efectivelor.

49 Din discuțiile purtate cu bătrânii satului, aflăm că în cimitirul vechi al localității Berbești există o groapă comună în care sunt înmormântați cinci sau poate chiar șapte soldați (părerile sunt împărțite) căzuți la datorie în timpul Primului Război Mondial. Cei cu care am stat de vorbă își amintesc relatările părinților lor; prezenți la acea înmormântare. Se spune că a participat întregul sat, iar femeile din apropierea cimitirului au adus și au așezat mai multe cearceafuri peste cadavrele depuse în groapă.

50 Iordan Datcu, *Articole și studii-Autobiografia lui Ion Bârlea*, în „Memoria etnologică” nr. 21-22-23 ianuarie-iunie 2007 (An VII), p. 2039.

51 În locul în care a fost înmormântat muscalul, ulterior a fost ridicată o cruce cunoscută de berbeșteni ca și „**Crucea Muscalului**”. În prezent această cruce nu mai există, dar s-a păstrat o fotografie în presa vremii, sub care scrie „Cruce din Berbești”. Nu poate fi confundată cu „Troia Rednicenilor”.

52 S.J.A.N. Cluj, *Episcopia greco-catolică Cluj - Gherla*, ds. 8053. Raportul întocmit de preotul Petru Bârlea, protopop al tractului Mara. **Document inedit.**

Primele lupte s-au soldat cu mai multe eșecuri. A rezultat, foarte des, slaba cunoaștere a tacticii militare. Un exemplu al acestei situații este trecerea Batalionului II al Regimentului II Infanterie, pe podul de peste râul Mara, la sud de Berbești. Invazia neașteptată a unei patrule de cazaci dinspre spatele batalionului care se deplasa spre Sighet, a creat panică și deschiderea focului reciproc între legionari timp de aproximativ 10 minute (foc amical). Ca și consecință a acestei erori, au fost câțiva soldați omorâți și 30 de răniți”⁵³.

Este sigur că în cimitirul satului Berbești, numit pe vremea aceea Bardfalu (Bartfalva), sunt înmormântați soldați din **Brigadă a II-a a Legiunilor poloneze**, mai exact ai celui de-al II-lea Regiment de Infanterie care au fost omorâți în luptele cu cazacii de la Kouban⁵⁴ în data de 6 octombrie 1914. Din diverse surse s-a aflat că au fost uciși între 8 și 11 legionari, în primul contact al soldaților de la viitoarea Brigadă a-II-a cu inamicul. Luptele din Bartfalva, conform consemnărilor istorice legate de Brigada a-II-a a Legiunilor poloneze sunt egalmente prezentate ca și luptele din Kracsfalv (Crăcești, azi satul Mara, jud. Maramureș), unde legionarii au petrecut noaptea din 5 octombrie 1914.

Din documentele consultate până în prezent de istoricii polonezi, legate de mormântul de la Berbești, a rezultat că aici sunt înmormântați: **sergentul Zygmunt Karol Lagiewski, soldații Jan și Jozef Bojarek și 5 legionari**⁵⁵ necunoscuți de la Compania a 7-a⁵⁶.

Legionarii polonezi au mai purtat și alte lupte în regiunea Maramureș între 6 și 11 octombrie 1914: pe 7 octombrie în Maramarossziget (Sighetu Marmatei); pe 9 octombrie la Bocsko (Bocicoiu Mare) și pe 10 octombrie la Vissovolgy (Valea Vișeuului). Nu trebuie uitat faptul că acești bravi eroi au fost cei care au intrat primii în Sighet, eliberând orașul de cazaci.

53 Stanisław Czerep, *Brigada a II-a a Legiunilor poloneze, „bellona” warszawa*, ediția a 2-a, 2007, p. 73.

54 **Kuban** (în limba rusă : Кубань) este o zonă geografică din sudul Rusiei din jurul râului cu același nume atașat la **Marea Neagră**, între stepă, în delta Volgăi și Caucazul de Nord. Terre ancestrale des , la région fut pendant un temps un lieu de rassemblement pour les durant la . *Origine ancestrală a cazacilor de Kuban*, regiunea a fost pentru un timp un loc de întâlnire pentru **Armata Albă** în timpul războiului civil rus. La péninsule du Kouban tient lieu de cadre à l’action du film de , durant la retraite allemande de 1943. *Peninsula Kuban a servit ca și cadru de acțiune pentru filmul Crucea de Fier a lui Sam Peckinpah în timpul retragerii germane în 1943.*

55 Numărul legionarilor polonezi căzuți în bătălia de la Berbești și îngropați în acest sat, într-o groapă comună, trebuie să fie 6, considerând că cel mai credibil este preotul care i-a înmormântat și care a întocmit documentul raport la doar câteva zile după bătălie.

56 Andrzej Wielocha, *II Brigada Legionow Polskich w Berbești* – <http://karpaccy-brigada-legionow-polskich-w-berbesti> (consultat în decembrie 2013).

Anexa

Harta de operații a legiunilor poloneze în zona Maramureș

The Setting and Military Actions of the Polish Military Units in Maramures, the Battle of Berbesti

(Summary)

Keywords: *Maramureș, Berbești, Sighetu Marmației, Russian Cossacks, Polish legionnaires.*

At the beginning of October 1914, the Fourth Russian Army entered Maramures, which was back then part of Hungary, through Frasin/Iasinia Pass, intending to get to Budapest.

They faced a weak resistance from the Austrian-Hungarian troops, managing to get to Sighet on 3rd October, in the morning. There came 3 days of sufferance for the people of Maramures in all the villages of the county, which was caused by the Russian Cossacks who performed all kinds of robberies, rapes, violence and even the complete destruction of some villages by setting them on fire.

Among the troops which set Maramures free, there were also the Polish Military Units (Batallions I and II of the Regiment II Infantry) commanded by Colonel Zygmunt Zelinski.

Before the liberation of Sighet, these young Polish legionnaires had fought several battles in certain areas of Maramures. One of these battles was fought at the entrance of the locality of Berbesti, where 6 legionnaires were killed and buried in a common grave in the cemetery of this locality.

In the memory of those Polish heroes, in the village of Berbesti there was erected a roadside crucifix in 2013.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: *Maramureș, Berbești, Sighetu Marmației, cazaci, legionari polonezi*

La începutul lunii octombrie 1914, Armata a IV-a rusă a pătruns în Maramureș care în acea perioadă făcea parte din Ungaria, prin Pasul Frasin, cu intenția de a ajunge la Budapesta.

Aceasta s-a confruntat cu o rezistență slavă a trupelor austro-ungare, reușind să ajungă în Sighet în dimineața zilei de 3 octombrie. A urmat trei zile de suferințe pentru întreaga populație din Maramureș, cauzate de cazacii ruși care au recurs la jafuri, violuri, violențe, chiar distrugerea completă a unor sate prin incendierea acestora.

Printre trupele care au eliberat Maramureșul se aflau și unități militare poloneze (Batalionul I și II din cadrul Regimentului II Infanterie), comandate de Colonelul Zygmunt Zelinski. Înainte de eliberarea Sighetului acești tineri legionari polonezi au luptat timp de mai multe zile în diferite părți ale Maramureșului. Una dintre bătălii a fost purtată la intrarea în localitatea Berbești, unde 6 militari polonezi au fost uciși și îngropați într-o groapă comună din cadrul cimitirului localității.

În memoria acestor eroi polonezi, în anul 2013 a fost ridicată o troiță în localitatea Berbești.

Primarii orașului Baia Mare în perioada 1919-1950. Cronologie și câteva date personale

Dr. Robert C. Tókölyi

Absolvent al Facultății de Istorie și Filosofie, Secția Istorie, Specializarea Istorie Contemporană, Universitatea “ Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca (2004) și al Facultății de Științe Politice și Administrative, Secția Administrație Publică, Universitatea “ Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca (2010); Masterat în Drepturile Omului, Universitatea de Nord Baia Mare (2006); Doctor al Institutului de Istorie „George Barițiu” din cadrul Academiei Române, Filiala Cluj. Profesor, în prezent arhivist la Arhivele Naționale Maramureș. Autor al volumului *Alexiu Pokol. Viața și activitatea (1872-1935)*, Baia Mare, 2012. Domenii de interes: istoria locală, istoria presei locale; diplomație și relații internaționale; Holocaustul; regimuri politice în secolul XX; mișcarea feministă, drepturile omului. Articole și materiale publicate în reviste de specialitate și presă locală.

Cuvinte cheie: Baia Mare, Primărie, Primari, perioada interbelică, elită

Prezentul studiu nu are în vedere o istorie o realizărilor Primăriei Orașului Baia Mare în perioada indicată. El vine pentru a îndrepta greșeli perpetuate de-a lungul timpului și asumate inclusiv de cei din administrația locală (administrația Anghel). Ne referim aici la lista primarilor întocmită de Aurel Feștilă, mare activist de partid în perioada comunistă, dar un amator în ceea ce privește scrisul istoric. Domnia sa, într-una din cărțile sale, a publicat o listă, cu unele greșeli, a primarilor acestui oraș. Totuși, greșeala lui părea să fie una de bună credință. Personajul nu cercetase suficient, poate chiar nu avusese acces la unele documente. În anul 2014, un alt pasionat de istorie, domnul Vasile Gaftone, prolific în ultima perioadă prin publicarea mai multor volume, unele din ele chiar interesante, a tipărit o lucrare în care readuce în discuție lista lui Feștilă,

fără a-i aduce îmbunătățiri. În consecință, în ciuda recunoașterii bunelor lor intenții, considerăm că unele lucruri trebuie îndreptate și dat fiind accesul nostru la documente, care altora păreau a fi neaccesibile, considerăm că este de datoria noastră să ne aducem o contribuție în acest sens.

Reiterăm faptul că prezentul studiu nu este dedicat activității

primăriei acestui oraș în perioada menționată ci este mai degrabă o cronologie a primarilor. Acestei cronologii se alătură numeroase informații de ordin personal și familial care pot să creioneze în mintea cititorilor o anumită imagine despre cei care au condus destinele acestui oraș. Unele fapte mai interesante sunt menționate, însă întregul proces al reconstituirii întregii activități a acestei instituții necesită un timp mult prea îndelungat, de care nu dispunem în acest moment.

Lista lui Aurel Feștilă, publicată în lucrarea Baia Mare. Ghid Turistic, Editura Proema, 1996.¹

Nr crt	Nume și prenume	perioada în care au funcționat
1	Gavril Nagy Ajtai	până în mai 1919
2	Victor Maniu	mai 1919 – aprilie 1920
3	Gheorghe Popovici	aprilie 1920 – martie 1922
4	Camil Pop	ianuarie 1922 – martie 1925
5	Iuliu Filip	martie 1925 – august 1926
6	Anton Turcu	august 1926 – iulie 1927
7	Victor Pop	iulie 1927 – octombrie 1927
8	Alexiu Pocol	octombrie 1927 – decembrie 1928
9	Alexandru Breban	decembrie 1928 – martie 1931
10	Ioan Bohățiel	martie 1931 – decembrie 1933
11	Augustin Dragoș	decembrie 1933 – iunie 1934
12	Alexandru Iancu	iunie 1934 – decembrie 1935
13	Aurel Nistor	decembrie 1935 – noiembrie 1936
14	Romulus Ciontea	noiembrie 1936 – decembrie 1937
15	Zeno Barbul	decembrie 1937 – aprilie 1938
16	Gheorghe Nitescu	aprilie 1938 – decembrie 1938
17	Iustin Iuga	decembrie 1938 – aprilie 1940
18	Alexandru Rakoczi	aprilie 1940 – septembrie 1940
19	Gavril Nagz-Ajtai	septembrie 1940 – noiembrie 1940
20	Tibor Stoll	noiembrie 1940 – ianuarie 1941
21	Miklos Szabo	ianuarie 1941 – septembrie 1941
22	Karol Tomasi	septembrie 1941 – octombrie 1942
23	Zoltan Czizmandia	octombrie 1942 – martie 1943
24	Arpad Koncz	martie 1943 – octombrie 1944
25	Mihail Nezandânov, comandant militar sovietic	octombrie 1944 – martie 1945
26	Alexandru Oros	martie 1945 – februarie 1949
27	Eugen Pituk	februarie 1949 – decembrie 1950

1 Lista lui Feștilă a fost întocmită până la primarul Cristian Anghel însă pentru că perioada 1950-1993 nu face obiectul studiului nostru nu reproducem decât numele celor care pot fi incluși în perioada aflată în dezbateri 1919-1949.

Vasile Gaftone preia această listă și o anexează lucrării sale „**Baia Mare cosmopolită. O istorie problematică a fondării și modernizării urbei**”, apărută la Editura Risoprint, Cluj Napoca în anul 2014 fără să îi aducă îmbunătățiri.

Lista noastră, propusă aici, este cea mai completă și corectă până la această dată:

Nr. crt.	Nume și prenume	Anii de viață	Profesia	Perioada în care a fost primar
1	Dr.Fesus Menyhert	1802-1874	medic	1848-1874
2	Gellert Lazslo	? -1888		1874-1887
3	Oliver Thurmman	1841-1899		1887-1899
4	Gellert Endre	1855-1921		1899-1907
5	Dr. Makray Mihaly	1869-1955	avocat	1907-1918
6	Dr. Ajtai Nagy Gabor	1878-1942	Notar/ avocat	Viceprimar cu atribuții de primar decembrie 1918 – aprilie 1919
7	Dr. Victor Man	1887-1947	notar	mai-august 1919
8	Dr. Gheorghe Popovici	1882-1922	avocat	august 1919-februarie 1922
9	Dr. Camil Pop	1891- ?	avocat	februarie 1922- decembrie 1925.
10	Iuliu Filep	1876-1927	Contabil- funcționar	ianuarie-august 1926
11	Anton Turcu	1891-?,	avocat	august 1926 până în septembrie 1927
12	Alexiu Pokol	1872-1935	Învățător/ proprietar de mine	septembrie 1927-decembrie 1928.
13	Dr. Victor Pop de Băsești	1873-1930/ 1931?	avocat	ianuarie-decembrie 1929
14	Dr. Alexandru Breban	1876-1944	Preot- protopop	ianuarie 1930-februarie 1931.
15	Dr. Ioan Corneliu Bohățiel	1902-1946	avocat	Februarie 1931-septembrie 1933
16	Alexandru Manu	1881-1948	învățător	Sept.-Nov. 1933
17	Augustin Dragoș	1872-1948	Mare proprietar	noiembrie 1933-iunie 1934.
18	Ing. Alexandru Iancu	1874-1963	Inginer miner	iunie 1934-aprilie 1935.
19	Dr. Aurel Nistor	1873-1946	avocat	mai 1935-noiembrie 1936
20	Romul Ciontea	1898-1944	preot	noiembrie 1936-ianuarie 1938.
21	Dr. Zeno Barbul	?-?	probabil avocat	Ianuarie-februarie 1938
22	Loc.-Col. Gheorghe Nițescu	1885 - ?	Militar de carieră	februarie 1938- ianuarie 1939)
23	Dr. Alexandru Rakoczi-Filip	1886-?	avocat	iulie 1939-septembrie 1940.
24	Dr. Ajtai Nagy Gabor	1878-1942	avocat	Septembrie 1940-1941
25	Dr. Stoll Laszlo			1941
26	Dr. Szabo Miklos			1942
27	Tamassy Karoly			1943-1944
28	Andor Csiszmandia			Octombrie 1944-februarie 1945
29	Dr. Oros Alexandru	1905-1974	Funcționar la primărie	Februarie 1945-aprilie 1949
30.	Eugen Pituk	1922-?	Strungar	Aprilie 1949 – Decembrie 1950

A. Perioada 1848-1918.

Fără a ne fi ocupat de perioada dinaintea anului 1918, considerăm necesară și enumerarea primarilor aflați în fruntea și slujba orașului până la finele primului război mondial. Astfel, ordinea acestora este următoarea:

1. **Dr. Fesus Menyhert (1802-1874) primar în perioada (1848-1874);**
2. **Gellert Lazslo (? -1888) primar în perioada (1874-1887);**
3. **Oliver Thurmman (1841-1899) primar în perioada (1887-1899);**
4. **Gellert Endre (1855-1921) primar în perioada (1899-1907);**
5. **Dr. Makray Mihaly (1869-1955) primar în perioada (1907-1918);**
6. **Dr. Ajtai Nagy Gabor – viceprimar, cu atribuții de primar (decembrie 1918 – aprilie 1919).**

Pentru că nu au intrat în sfera noastră de interes nu putem în acest moment să furnizăm informații personale despre acești primari. În consecință, perioada 1848-1918, rămâne deschisă unor cercetări viitoare, în momentul de față concentrându-ne asupra perioadei interbelice și postbelice.

B. Perioada interbelică 1919-1940.

După Unirea din 1918 și pe parcursul perioadei interbelice șirul primarilor se continuă astfel:

7. **Dr. Victor Man (1887-1947), primar în perioada mai-august 1919.**

S-a născut la 13 ianuarie 1887 în Tăuții de Jos. Tatăl său, Victor Man era notar cercual iar mama sa, Eufrosina (Zina) Pop, ambii români, de confesiune greco-catolică.² Victor Man (Maniu) senior, student la Budapesta, la Facultatea de Drept și Științe Politice din cadrul Universității Regale Maghiare între anii 1871-1875³, s-a stabilit inițial, împreună cu soția sa Eufrosina Pop, la Baia Mare. Se născuse pe la 1854 iar în jurul anului 1875 a încheiat această căsătorie cu Eufrosina, născută în jurul anului 1859. Fiind absolvent de Drept, Victor Maniu senior este încadrat după absolvirea studiilor sale la Judecătoria Baia Mare, inițial ca „practicant”, ulterior

2 Arhivele Naționale Maramureș (în continuare A.N. MM, *Colecția Matricole confesionale*, registrul 161/1876-1894, botezați, greco-catolici, localitatea Tăuții de Jos, poz. 4/1887.

3 Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2000, poziția 312, p. 357.

apărând în documente ca „practicant de advocatură”⁴. Tânăra familie și-a stabilit inițial domiciliul pe strada Baia Sprie⁵ și ulterior pe strada Olarilor⁶ din acele timpurilor după care, prin 1885-1886, familia se mută la Tăuții de Jos unde Victor primește funcția de notar cercual. Victor Maniu senior, moare subit, înainte de vreme, la doar 47 de ani, în 1898, la 12 februarie, de oftică lăsând-o singură cu 4 copii pe tânăra sa soție.⁷

Împreună, cei doi soți au avut 6 copii: **Emil** (?-1917), despre acest copil al familiei Man (Maniu) nu cunoaștem anul nașterii sale și nici alte informații de natură personală. Se știe doar că în timpul primului război mondial, alături de alți localnici, Emil a fost recrutat în armata austro-ungară. În scurt timp a căzut prizonier în Rusia, probabil în zona Bucovinei și concentrat într-un lagăr pentru prizonieri, în Siberia. Aici, aflând de sosirea lui Vasile Lucaci pentru a face recrutări în Divizia Tudor Vladimirescu, pentru eliberarea Transilvaniei, Emil s-a oferit voluntar. Condițiile grele, luptele, nu i-au dat posibilitatea să-și revadă vreodată familia, murind pe front⁸; **Otilia (1879-1902)** s-a născut la 23 iunie 1879 la Baia Mare. A fost botezată de preotul protopop de Baia Mare, Ștefan Bilțiu și i-a avut ca nași pe Drumariu Ioan, avocat și pe soția acestuia Cresta Gizella.⁹ În anul 1899, la 20 februarie s-a căsătorit la Tăuții Măgherauș cu Varna Vasile din Mireșu Mare, fiul lui Alexiu și Andercan Emilia, ambii din Felsoszivagy (Asuaju de Sus).¹⁰ Din păcate, după doar 3 ani, tânăra soție a murit la doar 23 de ani la Baia Mare, în data de 22 iulie 1902 din cauze care nu au putut fi identificate¹¹; **Elena Maria Man (1881-?)** s-a născut la 17 mai 1881, la Baia Mare, fiind botezată de același Ștefan Bilțiu, parohul și protopopul greco-catolic al orașului Baia Mare¹². În anul 1903, la 21 mai, Elena s-a căsătorit

4 A.N. MM, *Colecția Matricole profesionale*, registrul 6/1879-1886, născuți, greco-catolici, localitatea Baia Mare, poziția 51/1881.

5 *Ibidem*.

6 *Ibidem*, poziția 114/1883.

7 *Idem*, registrul 165/1876-1905, decedați, greco-calici, localitatea Tăuții de Jos, poz. 2/1898.

8 Melania Maria Fogaș, Tăuții-Măgherauș. Monografie, Baia Mare, Editura Enesis, 2013, passim.

9 A.N. MM, *Colecția matricole profesionale*, registrul 6/1879-1886, născuți, greco-catolici, localitatea Baia Mare, poziția 81/1879.

10 *Idem*, registrul 502/1895-1904, căsătorii, greco-catolici, localitatea Tăuții-Măgherauș, poz. 11/1899.

11 AN MM, *Colecția Registre de Stare Civilă*, inv. 1373, registrul 319/1899-1902, decedați, poz. 87/1902 ; *Colecția matricole profesionale*, registrul 165/1878-1905, decedați, greco-catolici, localitatea Tăuții de Jos, poziția 9/1902.

12 A.N. MM, *Colecția matricole profesionale*, registrul 6/1879-1886, născuți, greco-catolici, localitatea Baia Mare, poziția 51/1881.

cu Alexandru Mihuț, născut în 1877 la Santău Mare, județul Bihor, fiul lui Emeric și Kiss Maria din aceeași localitate¹³. Deși nu deținem alte informații cu privire la viața și activitatea ei, presupunem că Elena și-a urmat soțul în Bihor, acesta devenind preot; **Cornelia Silvia Man (1883-)** s-a născut la 20 octombrie 1883 tot la Baia Mare. Deși nu deținem alte informații până în acest moment, presupunem că această fiică a decedat de timpuriu, întrucât în 1898 la moartea lui Victor Maniu senior, ea nu este amintită printre orfani¹⁴; **Alexandru Vasile (1886)**. S-a născut la 11 februarie la Tăuții de jos. Nașii săi de botez au fost Alexandru Smit, pretor cercual și soția acestuia Maria Makray, romano-catolici. Din păcate, după doar o lună de viață, copilul a decedat la 31 martie.¹⁵

Victor Aureliu Man (1887-1947) s-a născut în Tăuții de Jos, la 13 ianuarie 1887 și a fost botezat la 30 ianuarie de către preotul local Vasile Pop, avându-i ca nași pe soții Smit.¹⁶ Dintre toți copiii familiei Man, acesta s-a remarcat în mod deosebit atât printr-o carieră profesională cât și academică și politică. A absolvit cursurile Gimnaziului superior de stat din Baia Mare, apoi a fost student la Cluj¹⁷, Victor Maniu obținând la 29 de ani titlul de Doctor în Științe Politice al Facultății de Drept din cadrul Universității Francisc Iosif din Cluj.¹⁸ A fost totodată și Doctor în Filozofie și profesor de fizică experimentală și universală al Academiei Maghiare de Fizică, a efectuat cercetări între anii 1909-1915, iar pentru o scurtă perioadă de timp, 1910-1911 a deținut chiar și poziția de prodecan.¹⁹ În anul 1913 s-a căsătorit cu Florica Bretan, despre care credem că era sora viitorului avocat Lucian Bretan din Certeze, județul Satu Mare, om politic și jurnalist din perioada interbelică. Împreună, cei doi au avut o fiică, Elena Silvia Cornelia Man, născută la 19 decembrie 1913, botezată la 8 ianuarie 1914, avându-i ca nași pe Ștefan Rednic, pretor, împreună cu soția acestuia Aloiza Pop.²⁰ Fiica lor s-a căsătorit ulterior, în anul 1933, la 12 noiembrie cu Romul Nagy, fiul lui Petru Nagy, învățător pensionar și Larna Iluț. La cununia religioasă tânăra

13 *Idem*, registrul 502/1895-1904, căsătorii, greco-catolici, localitatea Tăuții-Măgherauș, poz. 10/1903.

14 *Idem*, registrul 6/1879-1886, născuți, greco-catolici, localitatea Baia Mare, poziția 114/1883.

15 *Idem*, registrul 161/1876-1894, botezați, greco-catolici, localitatea Tăuții de Jos, poz. 4/1886.

16 *Idem*, registrul 161/1876-1894, botezați, greco-catolici, localitatea Tăuții de Jos, poz. 4/1887.

17 Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2000, poziția 3770, p. 521.

18 *Ibidem*.

19 Melania Maria Fogaș, *op.cit.* p. 180.

20 A.N. MM, *Colecția matricole confesionale*, registrul 162/1895-1934, născuți, greco-catolici, localitatea Tăuții de Jos, poziția 27/1913.

pereche i-a avut ca nași pe Dr. Lucian Bretan notar public la aceea dată și soția acestuia Iuliana Burcuș. Slujba religioasă de cununie, în urma celor 3 vestiri din biserică, a fost oficializată dintr-un sobor de preoți format din reverendismul Alexandru Mihuț, Monseniorul Victor Băcila preot în Băița, Monseniorul George Nagy, preot în Bozânta și preotul paroh local Vasile Pogăciaș.²¹ Conform informațiilor de pe piatra funerară a familiei din curtea bisericii românești din Tăuții Măgherauș, se pare că fiica lui Victor Maniu a mai fost căsătorită încă o dată cu Constantin Popa (1915-1990).²²

În 1918, Victor Maniu, membru marcant al CNR Tăuții de Jos, în contextul Marii Unirii, este secretarul acestei organizații el fiind cel care a și încheiat procesul verbal.²³ Imediat după săvârșirea Unirii, autoritățile române au preluat controlul instituțiilor administrative, politice și chiar militare. În acest context liderii CNR Baia Mare l-au impus la conducerea Primăriei Orașului Baia Mare pe acest tânăr în vârstă de doar 32 de ani. Mandatul său nu era decât temporar, credem că de la început așa s-a stabilit, scopul fiind acela de a pune în practică primele ordine și instrucțiuni primite de la Consiliul Dirigent.

Dr. Victor Maniu și-a exercitat mandatul de primar din **luna mai până în august 1919**²⁴. Deși a fost o perioadă scurtă, în același timp ea a fost una complicată, marcată finalizarea de războiul dintre România și Ungaria, de toate problemele inerente care apar după un conflict militar, de problema impunerii autorității românești peste un oraș în majoritate maghiar la acea dată.²⁵ Din august 1919 a fost numit un nou primar, ceea ce a făcut ca Dr. Victor Maniu să se retragă în localitatea sa natală ca și notar și consilier local. În anii 1926-1927, Victor Maniu este ales consilier județean, fiind ales chiar secretar al consiliului cu 34 de voturi. Totodată, mai făcea parte din Comisia Administrativă ca membru supleant și Comisia Economică ca raportor. În perioada în care Victor Maniu a fost consilier județean, s-au discutat probleme foarte importante pentru județ și pentru orașul Baia Mare. Spre exemplu în ședința din 2 octombrie 1926 s-a decis mutarea reședinței județului de la Baia Mare la Satu Mare iar în ședința din 2 martie 1927 s-a decis dezlipirea

21 *Idem*, registrul 163/1885-1934, căsătorii, greco-catolici, localitatea Tăuții de Jos, poz. 6/1933.

22 Inscricție de pe piatra funerară a familiei, în curtea bisericii din Tăuții Măgherauș.

23 Vasile Căpălnean, Ioan Sabău, Valeriu Achim, *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918*, București, 1981, p. 319, 320.

24 A. N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte Administrative*, anul 1919, passim.

25 Csoma Gheorghe, *Baia Mare 670*, Baia Mare, Editura Helvetica, 2000, vol. II, pp. 64-70.

orașului Baia Sprie de la Baia Mare, comunele Tăuții de Sus și Ferneziu urmând să rămână alipite.²⁶ După retragerea din funcția de consilier județean, Victor Maniu a revenit în localitatea natală și și-a reluat vechile atribuții, din 1930 figurând ca membru al Comisiei Interimare din Tăuții de Jos²⁷. În timpul ocupației maghiare din perioada 1940-1944, Victor Maniu împreună cu alte personalități au plecat în România²⁸. Bănuim că s-a retras undeva spre Lugoj sau Caransebeș, cele două centre ale emigrației sătmărene. A revenit după război și s-a afirmat în continuare în fruntea conducerii administrative ale comunei natale, în 1947 fiind scos la pensie.²⁹ Din primele informații pe care le deținem rezultă ca Victor Maniu a făcut politică țărănistă, locuitorii din Tăuții de Jos considerându-l chiar rudă cu Iuliu Maniu³⁰. Totodată, se pare că Dr. Victor Maniu era și proprietarul unei bănci, Banca „Sf. Gheorghe” pe care o înființase în primii ani după război.³¹

În vara anului 1947, la 2 iulie Dr. Victor Maniu a încetat din viață în Spitalul din Satu Mare unde fusese internat pentru cancerul său de stomac de care suferea. A fost adus acasă de către familia sa și a fost îngropat în Tăuții Măgherăuș în cimitirul din curtea bisericii din localitate.³²

8. Dr. Gheorghe Popovici (1882-1922), primar între august 1919-februarie 1922

S-a născut la 1 decembrie 1882 într-o localitate aflată azi în afara granițelor statului român, în apropiere de Arad și Oradea, Ketegyháza³³, azi unul dintre centrele cele mai importante ale comunității românești din Ungaria. Era de naționalitate română, doctor în studii politice și drept. Vorbea fluent mai multe limbi: română, maghiară, germană și italiană.³⁴ Era fiul lui Gabriela și Dr. George Popovici, medic comitatens al Bihorului, decedat la doar 56 de ani în anul 1905, la 7/20 iulie³⁵. Totodată, Gheorghe Popovici mai avea două surori, Irina, care s-a căsătorit cu Dr. Emil Grozda, notar public, ulterior pretor în județul Bihor, împreună având la rândul lor doi

26 Colecția *Gazeai Oficială a Județului Satu Mare*, anii 1926-1929.

27 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte Administrative*, actul 1507/1930.

28 Melania Maria Fogaș, *op.cit.* p. 92, 102.

29 *Ibidem*, p. 109.

30 *Ibidem*, p. 102.

31 *Ibidem*, p. 82.

32 A.N. MM, *Colecția matricole confesionale*, registrul 167/1935-1950, decedați, greco-catolici, Tăuții de Jos, poziția 7/1947.

33 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte administrative*, actul 3911/1921.

34 *Ibidem*.

35 *Revista Familia*, anul XLI, nr. 29/1905, p. 348.

copii, pe Anisia și Marius Grozda. Cea de a doua soră a lui Gheorghe, Ela, s-a căsătorit cu Dr. Aurel Nilvan, avocat din Șomcuta Mare³⁶.

Deși nu cunoaștem alte informații cu privire la viața și activitatea profesională dinainte de a veni la Baia Mare, Gheorghe Popovici a fost numit primar al orașului Baia Mare pe baza deciziei prefectului nr. 12 din august 1919³⁷.

Dr. Gheorghe Popovici, după un mandat de 3 ani, la începutul anului 1922, în luna februarie, a fost schimbat politic din funcția de primar, fiind mutat la Sedria Orfanală a Județului cu sediul la Carei³⁸. Din păcate, după doar câteva luni, în presa locală de limbă maghiară era anunțată tragică veste a sinuciderii fostului primar, la Oradea, din cauze amoroase. În mormântarea sa a avut loc la Oradea în data de 5 iulie 1922, Primăria Orașului Baia Mare prezentând în amintirea lui Gheorghe Popovici steagul în bernă³⁹. Totodată, primăria a dat publicității un comunicat de presă în amintirea fostului primar:

„Memoria decedatului va rămâne mult timp neștearsă în inimile cetățenilor orașului Baia Mare, în inimile prietenilor, colegilor și subalternilor lui, de care s-a făcut vrednic prin calitățile superioare și nobile a sufletului său în timpul cât a petrecut în mijlocul nostru ca primar al orașului. Pășirea lui pe scaunul de primar al orașului nostru s-a întâmplat în anul 1919 adică în acel timp, când după terminarea războiului mondial toată lumea fierbea întru provocarea unei noi constelații ce privește viața de stat și cea socială. Mult regretatul defunct a luat în mână cârma orașului nostru în acel timp, când a trebuit cu cea mai mare febrilitate să începem la construirea aceluia zid puternic care să asigure integritatea României Mari de azi și a prosperării ei.

Activitatea lui în această privință a fost una dintre cele mai mari succese căci prin rutinul de conducere și prin dreptatea sufletului său în puțin timp a câștigat toată încrederea și iubirea cetățenilor orașului, astfel cu ușurință s-a putut achita de datorințele ce i se impuneau în calitate de primar. Conducându-l de un caracter fin, de o inimă bună și nobilă, cu credință în Dumnezeu, ajuns a fi cel mai plăcut primar, chiar și de către naționalitățile străine din oraș. A dovedit aceste calități către Țara lui, Superiorii lui, toată activitatea lui ținând la promovarea binelui obștesc.

E bine înțeles că pierderea unui atare om de valoare rezultă o mare

36 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte administrative*, actul 4551/1922.

37 *Idem*, actul 3911/1921.

38 *Gazeta Oficială a Județului Satu Mare*, 16 februarie 1922, anul IV, nr. 7, p. 35.

39 Csoma Gheorghe, *Baia Mare 670*, vol II, Baia Mare, Editura Helvetica, 2000, p. 96.

*durere, care mult timp va sângera inimile cunoscuților lui. Exprimându-ne din nou sincerele noastre regrete, zicem „să-i fie memoria binecuvântată.”*⁴⁰

9. Dr. Camil Pop (1891-), primar între februarie 1922- decembrie 1925.

S-a născut la 18 august 1891 în Făgăraș. A studiat la Blaj, unde a absolvit liceul în 1909. A urmat cursurile Facultății de Drept de la Cluj, pe care a absolvit-o în anul 1913/1914. A dobândit titlul de doctor în drept, tot la Cluj, în anul 1920 iar din 1924 a devenit avocat. Cunoștea limbile germană și maghiară, nu a fost căsătorit, a satisfăcut stagiul militar la artilerie în Primul Război Mondial. Din punct de vedere profesional a ocupat următoarele funcții: între 1911-1918 a fost practicant administrativ la Prefectura din Târnava Mare, între 1918-1919 a fost pretor în Făgăraș, între 1919-1920 șeful Poliției din Făgăraș, în 1920 este mutat la Poliția din Cluj, iar în același an devine șeful Poliției din Baia Mare. A deținut această funcție până în anul 1922 când este numit primar al orașului Baia Mare. A deținut această funcție până la sfârșitul anului 1925. După această dată a ocupat, pentru câțiva ani, fotoliul de consilier local și județean⁴¹. Apoi dispare brusc din anale.

În anul 1957, fostul primar Camil Pop a fost expropriat în baza Decretului 269/1957, restul părților rămase în proprietatea sa fiind naționalizate prin decretul 92/1950 în anul 1959.

Locuințele erau situate pe actuala stradă Progresului la numerele 17 și 19 și aveau o suprafață de 17.534 72 mp. Proprietățile sale au fost evaluate înainte de a fi naționalizate și expropriate, comisia constatând o sumă de 132.000 de lei în anul 1953. Interesant este că fostele sale proprietăți erau situate pe actuala locație a Policlinicii nr. 2 ridicată acolo la începutul anilor 60⁴².

10. Iuliu Filep (1876-1927), primar între ianuarie-august 1926.

S-a născut la 17 ianuarie 1876 la Tăuții de jos, în familia lui Gavril Filep, greco- catolic și Parasca Szabo, evanghelică⁴³. A fost licențiat în Drept. Din 1900 a fost avocat stagiar, apoi a fost procurist juriconsult la Banca

40 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte administrative*, actul 4551/1922.

41 Robert C. Tokolyi, *Alexiu Pokol. Viața și activitatea 1872-1935*, Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2012, p. 116.

42 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, secția Oficiul Juridic*, dos. 2/1959, poziția 104.

43 A.N. MM, *Colecția matricole confesionale*, registrul 160/1858-1878, născuți, cununați, decedați, localitatea Tăuții de Jos, anul 1876, poziția 1.

Orașului până în 1914. Mobilizat pe front cu gradul de sublocotenent, a căzut prizonier în Rusia de unde se reîntoarce doar în 1921. A ocupat funcția de primar al comunei Baia Sprie începând cu 1 mai 1923⁴⁴. Începând cu ianuarie 1926 a deținut funcția de primar al orașului Baia Mare în forma sa extinsă prin alipirea comunelor Baia Sprie, Tăuții de Sus și Ferneziu.

Iuliu Filep, fusese aproape întreaga sa viață celibatar, însă în anul 1921, la 21 decembrie, încheie o căsătorie cu Mariei Czier, nașii cuplului fiind Dr. Victor Maniu și soția acestuia Florica Bretan⁴⁵.

La doar 4 ani de la căsătorie, Iuliu Filep a decedat la 10 aprilie 1927 de „oftică” și a fost înmormântat în cimitirul familiei din Tăuții de Jos. A fost condus pe ultimul drum de protopopul greco-catolic Alexandru Breban și preotul paroh Vasile Pogăciaș. Avea doar 51 de ani și a lăsat în urma sa un orfan de 3 ani⁴⁶.

11. Anton Turcu (1891-?), primar din august 1926 până în septembrie 1927.

S-a născut la Baia Mare la 9 aprilie 1891, mama sa fiind Margareta Marian. A mai avut încă cinci frați: Francisc, Paul, Ioan, Ștefan și Alexandru. Mama sa s-a stins din viață la vârsta de 74 de ani în anul 1927, la două săptămâni de la căsătoria lui Anton, acesta din urmă, plecat fiind în luna de miere, neputând participa la funeralii⁴⁷.

Anton a absolvit liceul Gheorghe Șincai din Baia Mare iar din 1924 era avocat⁴⁸. Era căsătorit din 1927 cu Gabriela Chișu, fiica pretorului interimar de Baia Mare, Nicolae Chișiu⁴⁹. Anton Turcu cunoștea limbile germană și maghiară, era greco-catolic și își satisfăcuse stagiul militar în cadrul Batalionului 10 Vânători de Munte, fiind chiar decorat⁵⁰. Înainte de a fi primar la Baia Mare a ocupat funcția de primar al comunei Baia Sprie⁵¹. Cât timp s-a aflat în funcția de primar a fost și consilier județean ca reprezentant al urbei pe care o conducea.

44 Ziarul *Baia Mare* din 14 aprilie 1927, p. 3.

45 AN MM, *Colecția matricole confesionale*, registrul 163/1885-1934, cununați, greco-catolici, localitatea Tăuții de Jos, anul 1921, poziția 11.

46 Ziarul *Baia Mare* din 14 aprilie 1927, p. 3.

47 Ziarul *Baia Mare* din 19 mai 1927, p. 3.

48 Robert Tokolyi, *op. cit.* p 117.

49 Ziarul *Baia Mare* din 21 aprilie 1927, p. 3.

50 Robert Tokolyi, *op. cit.* p. 117.

51 *Gazeta Oficială a Județului Satu Mare*, anul 1926, *passim*.

12. Alexiu Pokol (1872-1935), primar în perioada septembrie 1927-decembrie 1928.

S-a născut la 24 august 1872, nu în Lozna ci în localitatea Letca. Alexiu a urmat cursurile Preparandiei din Blaj pe care a absolvit-o dobândind o diplomă de învățător, precum și cursurile Preparandiei din Sighetu Marmației, obținând o diplomă de institutor. Alte surse sugerează faptul că Alexiu Pokol avea și studii de Teologie, pe care le finalizase tot la Blaj. Cunoștea limba maghiară perfect și știa și puțină germană. După finalizarea studiilor s-a dedicat timp de câțiva ani carierei didactice, profesia lui de bază fiind cea de învățător. În jurul vârstei de 20 de ani, Alexiu Pokol apare ca învățător suplinitor la Școala Primară Greco-catolică din Baia Mare (1891-1892), după care la Școala Primară de pe Valea Borcutului, ca învățător definitiv.

În calitate sa de mare proprietar de mine de aur, Pokol Alexiu a construit faimosul conac sau castel de pe Valea Borcutului, ridicat în jurul anilor 1903-1904. Conacul a fost martorul multor vizite din partea unor mari personalități: Cincinat Pavelescu, în 1905 și încă o dată în 1910, prințul Leon Ghica, de conții François de Roussy și Claude de Fountenelle, ambii consuli ai Franței la București. Un alt musafir faimos a fost Nicolae Iorga, găzduit de Alexiu Pokol în 1906. Au urmat apoi Nunțiul Papal Marmaggio din București, în 1921. Oaspeți de seamă au mai fost generalul Moșoiu, ministru al Transporturilor, în anul 1922, prințesa Cantacuzino, generalul Petala, doamna Bragadiru, în 1923, iar în 1921-1922 Take Ionescu, diplomat, ministru de externe, parlamentar de Baia Mare, fost prim-ministru al României, precum și scriitorul Duiliu Zamfirescu.

A ctitorit Biserica Greco-catolică de pe Valea Borcutului, care, conform inscripției de la intrare, a fost ridicată în 1907. Pe lângă această biserică, Alexiu Pokol a sprijinit până la moarte Școala Confesională din Baia Mare. Alexiu Pokol nu s-a limitat pe parcursul vieții sale doar la ctitorirea bisericilor. A desfășurat o amplă activitate socială și culturală, sponsorizând orice acțiune. Alexiu Pokol a deținut, în mai multe rânduri funcția de președinte al Băncii Comerciale din Baia Mare. A deținut funcția de președinte al Filialei din Baia Mare a Crucii Roșii, organizație întemeiată în orașul nostru în anul 1923, sub conducerea doamnei Terezia Colceriu, soția Dr. Victor Colceriu, medic primar. La 29 februarie 1912, Alexiu Pokol este unul dintre fondatorii unei instituții de credit și economie, în fapt, o bancă românească, cu numele „Mercur”. Alexiu Pokol mai era și membru al Reuniunii Femeilor Române „Regina Maria” din Baia Mare, începând din anul 1920, alături de soția și

fica sa. Alexiu Pokol a fost și un membru marcant al ASTRA, primele date despre implicarea sa activă în această societate datând din 1903 când s-a organizat la Baia Mare Adunarea Generală a acesteia, orașul nostru fiind gazda tuturor personalităților culturale și politice ale vremii. Pokol era și membru al Partidului Național Român, date certe în această privință având de la 1904 când a făcut parte din delegația prezentă la conferința națională a partidului din partea cercului electoral Carei. Mai știm despre el că a fost și deputat din partea PNR în Parlamentul de la Budapesta. Aceasta trebuie să fi avut loc prin anii 1906-1907. După o perioadă de câțiva ani în care nu mai știm nimic despre activitatea politică a marelui proprietar de mine, acesta re apare în centrul atenției în toamna anului 1918 în contextul constituirii Consiliului Național Român Comitatens și Cercual Baia Mare, organizația Baia Mare fiind condusă chiar de Pokol. După Marea Unire, Alexiu Pokol a fost ales senator de Baia Mare în două rânduri, între 1919-1922. Înfrânt în alegerile parlamentare din 1922, Alexiu Pokol se retrage în viața politică a orașului Baia Mare, în 1926 devenind președinte al organizației locale a Partidului Național Țărănesc până în vara anului 1927 când trece la Partidul Național Liberal, în care rămâne până la moarte. În anul 1926, Pokol Alexiu devine primarul orașelor Baia Mare, Baia Sprie și al comunelor Ferneziu și Tăuții de Sus, ca urmare a alegerii sale în această funcție de către consilierii locali, întruniți se pare într-o ședință ilegală, deoarece prefectul a refuzat să recunoască această nominalizare, anulând două luni mai târziu alegerea. În urma alegerilor organizate cu acea ocazie primar a devenit Dr. Anton Turcu, care a condus orașul până în toamna anului 1927. Alexiu Pokol a devenit primar cu acte în regulă al orașului Baia Mare la 23 septembrie 1927, funcție pe care a deținut-o până la 31 decembrie 1928. După debarcarea de la Primărie, Pokol a continuat să activeze în cadrul Partidului Național Liberal, candidând în mai multe rânduri pe listele acestui partid pentru funcțiile de consilier local și județean, pe care se pare că nu le-a mai atins.

A decedat la vârsta de 63 de ani, la Budapesta, la 23 martie 1935, într-un sanatoriu în care se internase pentru a-și trata problemele pe care le avea, cauza morții sale de altfel fiind o boală de rinichi. A fost căsătorit cu Maria Pokol (1858-1926), născută Oncea și împreună au avut 6 copii dintre care doar 2 au supraviețuit: Inocențiu (1896-1934) și Melania (1900-1987)⁵².

52 Pentru mai multe informații despre viața și activitatea lui Alexiu Pokol, a se vedea Robert C. Tokolyi, *Câteva date cu privire la familia Pokol de Lozna Mare*, în *Revista Arhivei Maramureșene*, nr. 3/2010, pp. 175-184 și Robert C. Tokolyi, *Alexiu Pokol. Viața și activitatea 1872-1935*, Baia Mare, 2012.

13. Dr. Victor Pop de Băsești, (1873 -1930/1931?) primar între ianuarie-decembrie 1929.

Victor Pop s-a născut la 28 iulie 1873⁵³, nașterea sa fiind înregistrată la Cehu Silvaniei și botezul la Băsești. Era fiul lui Alexandru Pop (1838-1907), fratele lui George Pop de Băsești, și era judecător cercual în Cehu Silvaniei⁵⁴ și al Tereziei Șorban de Cernești (1840-1913), fiica căpitanului suprem al Chioarului, Ioan Șorban⁵⁵. Împreună cei doi au avut mai mulți copii: Cornelia Pop (n. 1867)⁵⁶, Laura (n.1868-1957)⁵⁷, Sigismund (n. 1871)⁵⁸, Victor (n.1873)⁵⁹, Alexandru (1877-1929)⁶⁰.

Victor Pop a studiat la Facultatea de Drept și Științe Politice din cadrul Universității din Cluj în perioada 1893-1895, obținând titlul de doctor în științe politice în anul 1903⁶¹. A fost avocat la Baia Mare, proprietar de mină. A deținut în anii 1926-1928 funcția de consilier local⁶², în timpul mandatului lui Alexiu Pokol a fost viceprimar⁶³ iar în 1929 devine primarul localității Baia Mare.

Politic, a fost afiliat Partidului Național Țărănesc. De la 1 noiembrie 1929, Dr. Victor Pop își mută domiciliul la Cehu Silvaniei unde revine la vechea sa profesie de notar public⁶⁴. Din păcate, doar pentru o scurtă perioadă, pentru că în 1930 sau 1931, moare. A fost căsătorit cu Irina și a avut o fiică, Magdalena Pop, care în anul 1931 se căsătorește cu Simion Pop, avocat în Zalău, originar din Oarța de Jos, fiul protopopului Vasile Pop din aceea localitate⁶⁵.

53 AN MM, *Colecția matricole profesionale*, registrul 660/1870-1884, nașteri, greco-catolici, localitatea Băsești, anul 1873, poziția 22.

54 Valentin Băințan, *Băsești, "Mica Romă" de sub poalele Codrului*, Baia Mare, Editura Cybela, 2000, p. 269.

55 *Ibidem*, p. 269.

56 AN MM, *Colecția matricole profesionale*, 659/1858-1870, născuți, greco-catolici, localitatea Băsești, anul 1867, poziția 1.

57 *Ibidem*, anul 1868, poziția 34.

58 *Idem*, registrul 660/1870-1884, nașteri, greco-catolici, Băsești, anul 1871, poziția 14.

59 *Ibidem*, anul 1873, poziția 22.

60 Valentin Băințan, *op. cit.* p. 270.

61 Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2000, poziția 2705, p. 457

62 Robert C. Tokolyi, *op. cit.*, p. 92-94.

63 *Ibidem*, p. 154.

64 Ziarul *Baia Mare* din 5 ianuarie 1930, p.1.

65 *Idem*, din 10 septembrie, p. 3.

14. Dr. Alexandru Breban (1876-1944) primar în perioada ianuarie 1930-februarie 1931.

S-a născut la 1 august 1876 în localitatea Someșeni din Satu Mare. tatăl său a fost Avram Breban, preot paroh local iar mama sa, Roza, era sora lui Ștefan Bilțiu, vicarul general episcopal de Gherla, viitor protopop de Baia Mare. Studiile medii le finalizează la Beiuș în anul 1894 după care urmează cursurile Seminarului Unit din Oradea și Academia Teologică din gherla până în anul 1898. În 1899 este hirotonit preot celibatar iar din 1901 va fi numit administrator parohial și protopop de Baia Mare, apoi arhidiacon și canonic al Capitlului Arhiepiscopiei romano-catolice din București, din 1931 canonic și prepozit al Episcopiei greco-catolice a Maramureșului iar din 1937, prepozit capitular de Baia Mare⁶⁶.

În plan politic s-a afirmat ca activist al Partidului Național Român, fiind vicepreședinte al CNR comitatens Satu Mare, constituit la 12 noiembrie 1918 la Baia Mare, iar în 1919 a fost numit comisar guvernamental pe lângă comitetele școlare din județele Satu Mare, Maramureș și Ugocea. În 1921 este ales deputat de Satu Mare pe listele PNR din 1932 fiind reales în camera deputaților. După 1925 ocupă funcții importante în conducerea PNT Satu Mare, pentru o scurtă perioadă de timp fiind chiar președintele acestei organizații (1925-1927), până la Congresul PNT Satu Mare din 15 martie când este ales vicepreședinte și membru în comitetul executiv⁶⁷. A fost de asemenea consilier județean din partea orașului Baia Mare. Pentru contribuția s-a în vederea înființării Episcopiei greco-catolice a Maramureșului la Baia Mare a fost decorat ofițer al ordinului „Steaua României” și comandor al ordinului „Coroana României” ultima distincție primind-o personal din mâna regelui Carol al II-lea.

15. Dr. Ioan Corneliu Bohățiel (1902-1946) primar între februarie 1931-septembrie 1933

Era fiul preotului Ioan Bohățiel, paroh al Lăpușelului. Acesta se născuse la 15 aprilie 1861 în localitatea Măgura, județul Solnoc-Dăbâca. Seniorul absolvise primele patru clase liceale la Liceul armenesc din Gherla, clasa a cincea a efectuat-o la Blaj iar clasele VI-VIII și examenul de maturitatea le-a finalizat la Beiuș în anul 1881, la 29 iunie. Apoi a urmat cursurile Academiei Teologice din Gherla, în anul 1885 fiind hirotonit preot.

66 Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, Editura Solștițiu, 2000, p. 47.

67 *Ibidem*, p. 48.

La început a fost preot , pentru 2 ani, 1885-1887 la Cernești, apoi între 1887-1889 la Bizușa după care a devenit parohul localității Lăpușel⁶⁸, până la moarte.

Seniorul avea un frate, Teodor Bohățiel, născut în anul 1864. Acesta a absolvit Gimnaziul din Năsăud în anul 1884 și Academia de teologie din Oradea în anul 1888. După hirotonire a fost o perioadă scurtă preot în localitatea Sălățiș județul Sălaj⁶⁹. Ulterior a devenit protopop. Mama celor doi frați, Maria Bohățiel, născută Bodea în Lăpușul Unguresc (Tg. Lăpuș) locuia în ultimii ani de viață la fiul său Ioan în Lăpușel. Aici se stinge din viață în 1927 la venerabila vârstă de 90 de ani.⁷⁰

Ioan Bohățiel senior a fost căsătorit cu Carolina Linca Pop și a avut doi fii, pe Coriolan (1885-1945)⁷¹, pe Ioan Corneliu (1902-1946)⁷² precum și o fiică Veturia Eugenia (1893-1901)⁷³.

Ioan Bohățiel, fiul, s-a născut la 8 septembrie 1902 la Lăpușel. Studiile liceale le face la Baia Mare iar din 1920 a studiat la Facultatea de Drept din Cluj Napoca. Între 1925-1926 a practicat avocatura la Oradea de unde se reîntoarce la Baia Mare și devine prim jurist în cadrul Primăriei Baia Mare. Ulterior, între anii 1931-1933 a devenit primarul orașului Baia Mare. S-a remarcat și în afara domeniului administrativ, fiind implicat în diferite organizații sportive sau culturale, fie ca președinte al acestora, fie ca membru fondator⁷⁴. A fost căsătorit cu Zamfira Bohățiel, profesoară. Nu cunoaștem dacă cei doi au avut descendenți. Ioan Bohățiel s-a stins din viață la 17 martie 1946 la Baia Mare.⁷⁵

16. Alexandru Manu (1881-1948), primar în perioada Sept.-Nov. 1933.

Născut la 7 februarie 1881 în familia învățătorului Ioan Manu (1858-1930) și a Veronicăi, căsătorii din anul 1879. S-a născut, în actualul județ Bistrița Năsăud, în localitatea Căianul Mic. A avut încă opt frați: Leon, Maria, Veturia, Valentin, Florentina, Virgil, Octavian, Ludovica. Atât

68 *Șematismul greco catolic de Gherla din anul 1900*, Gherla, 1900, p. 287.

69 *Ibidem*, p. 287.

70 A.N. MM, *Colecția Matricole Confesionale*, registrul 124/1895-1929, decedați, greco-catolici, localitatea Lăpușel, anul 1927, poz. 3.

71 *Idem*, registrul 818/1870-1906, botezați, greco-catolici, localitatea cernești, anul 1885, poziția 27.

72 *Idem*, registrul 120, anul 1902, poziția 28.

73 *Ibidem*, anul 1893, poziția 1.

74 Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, p. 36.

75 *Ibidem*.

patriarhul familiei cât și soția sa proveneau din familii numeroase, având mai mulți frați și surori. Ioan Manu s-a stins din viață în anul 1930, la vârsta de 72 de ani și a fost înmormântat la Căianul Mic, după ce o viață întreagă slujise învățământul românesc, atât în satul său Căianu Mic cât și în alte localități precum Sântejude, comuna Țaga, județul Cluj. Era absolvent de preparandie. Fratele său George/Gheorghe a fost preot o viață întreagă în parohia Nima din județul Cluj⁷⁶.

Nu avem până în prezent foarte multe informații despre celelalte rude ale lui Alexandru Manu, însă este cunoscut faptul că Leon, (1883-1958) fratele său a devenit călugăr, slujind ca preot paroh în Cluj, în parohia Cluj-Mănăștur II, ulterior devenind egumen/stareț al Mănăstirii Nicula. În anul 1948 a fost arestat și închis la Jilava, Timișoara și Gherla unde încetează din viață la 23 martie 1958. Un nepot de frate al lui Alexandru Manu, Dumitru Manu (1889-1952), s-a remarcat mai târziu în politică, devenind deputat și președinte al organizației județene Someș a Partidului Național Țărănesc. A fost canonic și profesor de teologie la Seminarul din Cluj. A făcut parte din elita politică a țării în perioada interbelică. A fost arestat în 1948 chiar după finalizarea unei slujbe în care vorbise împotriva regimului, a fost închis la Gherla, Sighet și Aiud și a murit în detenție⁷⁷.

Nu știm până la această dată unde și-a finalizat studiile Alexandru Manu, cert este că a devenit învățător. Se pare că tânărul dascăl și-a început cariera didactică în localitatea Șoimuș, județul Sălaj, unde a fost învățător circa 20 de ani. În 1919 se transferă la Baia Mare devenind învățător și director al Școlii Primare de Stat, nr. 2, în prezent Școala „Octavian Goga” de pe strada Vasile Lucaciu. Rămâne în această poziție până în anul 1937, când își încheie cariera, intrând în pensie. Este descris ca fiind *“un om integru, bun gospodar, cu o prestare morală exemplară”*⁷⁸.

A fost căsătorit, din anul 1905⁷⁹, cu Ana Pogăciaș (1886-1969) din Hideaga, fiica lui Ioan Pogăciaș (1858-1931) și a Veronicăi. Cei doi au mai avut o fiică Maria, care se pare nu s-a căsătorit niciodată. Împreună, tânăra familie Manu a avut trei copii: Iulian (1908-1980), Olga Volumia

76 Informații primite de la domnul Liviu Buciuman din Hideaga, pasionat de istorie locală, care s-a deplasat personal la Căianu Mic și încearcă să reconstituie istoria unor familii din satul natal : Dragoș, Pogăciaș, Manu.

77 *Ibidem*.

78 Simion Vaida, *Școala cu clasele I-VIII Octavian Goga* Baia Mare, Baia Mare, p. 49.

79 A.N. MM, *Colecția matricole confesionale*, registrul 1450/1883-1924, localitatea Hideaga, anul 1905, poziția 1, căsătorii.

(1910-1999) și Alexandrina (1912-?)⁸⁰. Alexandru Manu s-a stins din viață în anul 1948 și este înmormântat la Hideaga alături de soția sa, decedată în anul 1969⁸¹. În prezent familia se continuă prin fiica adoptivă a Olgăi și descendenții acesteia.

La 6 februarie 1933, Alexandru Manu, devine viceprimar, iar la 10 septembrie, într-o luni după amiază, la orele 17, în prezența prefectului Oșianu este numit primar al orașului ca urmare a demisiei fostului primar DR. Ioan Bohățiel. Mandatul dat noului primar Alexandru Manu a fost retras după circa două luni, în contextul căderii de la putere a guvernului Vaida Voevod și înlocuirea acestuia cu un guvern liberal.

17. Augustin Dragoș (1872-1948) primar între noiembrie 1933-iunie 1934.

A fost fratele lui Dr. Teofil Dragoș. S-a născut în Hideaga la 25 martie 1872, fiind fiul lui Gabriel, notar cercual și Maria.⁸² Nu cunoaștem informații personale despre el. Știm doar că a fost mare proprietar, el ocupându-se de moșia familiei din Hideaga, directorul Băncii Aurora, fondată de fratele său și colaborator al ziarului Baia Mare⁸³, fondat tot de fratele său. Din 1926 a fost consilier local, după care către sfârșitul anului 1933 a fost numit primar al orașului Baia Mare. Politic, era afiliat Partidului Național Liberal.

18. Ing. Alexandru Iancu (1874-1963) primar în perioada iunie 1934-aprilie 1935.

S-a născut la 28 martie 1874, în localitatea Nădrag⁸⁴, județul Timiș, după alte surse în localitatea Sacarâmb⁸⁵, județul Hunedoara, iar după altele în Nojag⁸⁶, județul Hunedoara, tatăl său, Iosif, fiind un mare proprietar din regiune⁸⁷. A studiat Gimnaziul superior de stat din Sibiu și era absolvent al Academiei Miniere și Silvice din Schemnitz, secția minieră, în 1893⁸⁸. A fost directorul Societății Miniere „Borsodi Banyatarsulat” până la data de 5 aprilie 1919, când a fost numit de către Consiliul Dirigent ca director

80 Informații furnizate de locuitorii satul Hideaga.

81 Date de pe piatra funerară a lui Alexandru Manu din cimitirul din Hideaga.

82 A.N. MM, *Colecția matricole confesionale*, registrul 1449/1858-1883, poz. 1/1872.

83 Csoma Gheorghe, *op. cit., passim*.

84 Rethy Karoly, Totk Janos, *Nagybanya es Maramoros videkenek. Foldtani, asvantani, koolajipari kutatoi, irodalma a XX statad kozepeig*, Zsáegerszeg, 2010, p. 83; Damo Jenő, *op. cit.* p. 184.

85 AN MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte Administrative*, actul 547/1923.

86 Cornel Sigmirean, *op. cit.*, poziția 6581, p. 664.

87 *Ibidem*.

88 *Ibidem*.

general la Minele și Topitoarele Statului Baia Mare⁸⁹. Înainte de a sosi la Baia Mare, Iancu Alexandru a fost inginer minier la Reșița între 1900-1905 după care s-a mutat la mina Rudabanya (1915-1919)⁹⁰. S-a căsătorit cu Ștefania Wilhemina Bubenicek și împreună au avut patru copii: Eugenia, Alexandru, Aurel și Elisabeta⁹¹. După sosirea la Baia Mare a devenit directorul Direcției Minelor, funcție pe care a ocupat-o între anii 1919-1931, precum și director și profesor al Școlii Miniere Baia Mare în perioada interbelică.⁹²

Inginerul Iancu Alexandru, neafiliat politic, a preluat conducerea primăriei Baia Mare în luna iunie 1934 într-o atmosferă tensionată. După nici un an, în aprilie 1935, noul prefect al județului Dr. Octavian Ardelean a efectuat o scurtă vizită la primăria Baia Mare cerând cu această ocazie primarului Iancu să demisioneze. Acesta a refuzat fapt pentru care a fost demis, în locul său fiind numit Dr. Aurel Nistor.

19. Dr. Aurel Nistor (1873-1946) primar în perioada mai 1935-noiembrie 1936.

S-a născut la 25 decembrie 1873 în localitatea Lucăcești, județul Satu Mare, însă a fost botezat în localitatea natală a tatălui său, Posta (Săpâia). Părinții săi au fost preotul Ioan Nistor, paroh în Lucăcești și Lucreția⁹³. Tatăl său, se născuse la 6 iulie 1847 la Posta. A absolvit gimnaziul din Beiuș pe care l-a absolvit în anul 1865-1866. A urmat mai apoi Academia de Teologie de la Gherla pe care a finalizat-o în anul 1870, în anul 1871 fiind încadrat ca preot paroh la Lucăcești până în 1877 după care este mutat la Lăpuș până în anul 1893. Vine mai apoi paroh la Cavnic până în 1896 după care se mută la Sălsig până în anul 1900 când este numit vicearhiepiscop în protopopiatul Mireșu Mare și inspector școlar. În anul 1914 era preot paroh în Baia Sprie, vice arhiepiscop al protopopiatului Baia Mare și inspector școlar⁹⁴.

Fiul său, Aurel, a urmat cursurile facultății de Drept la Budapesta devenind doctor în drept iar din 1908 a practicat avocatura. În domeniul politic s-a remarcat ca un lider de marcă al PNL, în anul 1928 fiind ales

89 Staicu Bălănescu, Valeriu Achim, Aurel Ciolte, *Istoria conducerii mineritului, a metalurgiei neferoase și prețioase din Nord Vestul României*, Baia Mare, Editura Gutinul, 2002, p. 88.

90 Damo Jenő, *op. cit.* p. 184-185.

91 Informații primite de la strănepotul lui Alexandru Iancu, Alexandru Pop, care trăiește în prezent în Italia.

92 Staicu Bălănescu, Valeriu Achim, Aurel Ciolte, *op. cit.* p. 106.

93 A.N. MM, *Colecția matricole confesionale*, registrul 1332/1858-1876, născuți, greco-catolici, localitatea Posta, anul 1873, poziția 1.

94 *Schematismul de Gherla*, anul 1900. p. 322.

membru în delegația permanentă a organizației permanente după care din 1934 a devenit vicepreședinte al partidului, poziție confirmată la Congresul PNL Satu Mare din 30 mai 1935. La 16 noiembrie 1933 a devenit prefectul județului Satu Mare pe care o va deține până a 21 iunie 1934, mandatul său fiind marcat de relansarea economică și administrativă a județului. Aurel Nistor, ca personalitate de marcă, a făcut parte, ca membru sau în conducerea mai multor societăți și asociații, a fost directorul ziarului Baia Mare, organul de presă al PNL Baia Mare⁹⁵.

A fost căsătorit cu Cornelia Pop, născută în anul 1877 la Sighetu Marmăției și au avut împreună 3 copii: Silviu (n. 1910, devenit la rândul său avocat în anul 1937), Aurel (n. 1914), Cornelia (n. 1919), dar informații mai complexe avem doar despre aceasta din urmă. Astfel, Cornelia Victoria Mihaela s-a născut la 10 iunie 1919 la Baia Mare. După ce a absolvit cursurile Liceului Gh. Sincai și Baia Mare în anul 1937, a urmat mai apoi cursurile Academiei maghiare regale de muzică „Franz Liszt” din Budapesta pe care a absolvit-o în anul 1942. După război, și-a echivalat studiile la Academia regală de Muzică și Artă Dramatică din București, secția pedagogică, în anul 1946. După absolvire a fost încadrată ca profesoară de muzică la Liceul Gheorghe Șincai din Baia Mare între 1944-1945, la Gimnaziul de Fete din Dej în perioada 1945-1946 și din 1946 la Gimnaziul de fete din Baia Mare⁹⁶. După această dată nu mai deținem informații despre fiica lui Aurel Nistor.

Fostul primar al orașului a decedat la 29 octombrie 1946⁹⁷.

20. Romul Ciontea (1898-1944) primar în perioada noiembrie 1936-ianuarie 1938.

S-a născut în localitatea Dumbrăvița la 20 decembrie 1898, în familia preotului Demetriu Ciontea preot în Dumbrăvița între anii 1889-1926 și a Elenei Valeria Cionte, învățătoare în acest sat în perioada 1927-1928⁹⁸. A urmat cursurile liceului din Baia Mare, după care a studiat Teologia. S-a căsătorit cu Elena Mureșan, născută în anul 1905. Împreună cei doi, au avut doi copii: Teofil Raul Demetriu, născut la 15 nov. 1928 în Dumbrăvița și Flavia Elena Maria, născută la 5 aprilie 1930⁹⁹.

95 Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 148-149.

96 A.N. MM, *Gimnaziul de fete Baia Mare, dosarul personal al Corneliei Nistor*, passim.

97 Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, p. 149.

98 Ștefan Mihali, *Dumbrăvița 1411-2011. Istorie, oameni, locuri*, Ed. Risoprint, Cluj Napoca, 2011, p. 62.

99 Informații primite de la domnul Ștefan Mihali, cunosător al istoriei localității Dumbrăvița, în 2012.

Preotul Paroh de Dumbrăvița s-a remarcat ca un lider marcant al Partidului Național Liberal, din această calitate ajungând să ocupe funcția de primar al orașului Baia Mare în perioada mai sus menționată. S-a stins din viață înainte de vreme, la doar 46 de ani, în 7 ianuarie 1944, din cauza diabetului care-l măcina și este înmormântat în localitatea Dumbrăvița. După moartea sa, soția împreună cu copiii s-au retras la Baia Mare.

21. Dr. Zeno Barbul (? - ?) primar în perioada ianuarie-februarie 1938.

În fruntea unei delegații, prefectul I.C. Barbul s-a prezentat la 10 ianuarie 1938, la primăria Baia Mare pentru a instala noua conducere în frunte cu primarul Dr. Zeno Barbul, Mihalca Vasile-viceprimar, dr. Brânzeu Vasile, Mătiuț Dumitru și Dumitru Manu, membrii ai comisiei interimare. În sala de consiliu a primăriei au participat membrii vechii conduceri, noua conducere, șefii autorităților administrative, funcționarii primăriei și numeroși cetățeni. Noua conducere a depus jurământul.¹⁰⁰

Singura măsură din perioada în care acest personaj a fost primar a fost punerea în practică a deciziei guvernului cu privire la îndepărtarea servitoarelor creștine aflate în slujba evreilor. De fapt conform documentelor, Zeno Barbul nici măcar nu și-a asumat conducerea, el transferând toate atribuțiile viceprimarului Mihalca¹⁰¹.

În luna februarie, primarul și echipa sa de conducere au fost înlăturați de la conducere, primăria fiind încredințată unui reprezentant al armatei, locotenent-colonel în rezervă Gheorghe Nițescu de la Cluj.

22. Loc.-Col. Gheorghe Nițescu (1885 - ?) primar în perioada februarie 1938- ianuarie 1939)

S-a născut în anul 1885, era căsătorit din anul 1924 cu doamna Angela și aveau o fiică Simona, care după venirea în Baia Mare a fost înscrisă la una dintre școlile primare de stat din oraș. Noul primar era un militar de carieră care la data numirii în funcție se afla în rezervă. Nu cunoaștem alte date personale despre acest personaj decât că vine la Baia Mare de la Cluj¹⁰².

Spre deosebire de primarii de până atunci care au condus orașul în colaborare cu un consiliu comunal și o delegație permanentă, noul primar Nițescu, în contextul intern și internațional al anului 1938, a condus orașul

100 Ziarul *Cronica*, din 12 ianuarie 1938, p.3.

101 Colecția *Gazeta Oficială a Județului Satu Mare*, anul 1938, passim.

102 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte Administrative*, actul 7364/1938.

în mod autoritar, prin dispoziții, fără aportul altor organisme legislative sau consultative administrative.

Încetând mandatul de primar, prefectul Coman a efectuat o vizită la primăria Baia Mare unde întreaga activitate a fost atribuită viceprimarului inf. Nagy Vasile. Întrebat de ziaristii locali cine este persoana care va fi numită în funcția de primar al orașului Baia Mare, prefectul Coman a răspuns: „anticipările-zvonuri ce se fac asupra persoanei ce va fi numit primar a Băii Mari sunt premature și absurde. Nu am hotărât încă persoana ce va fi numită primar al acestui oraș.”¹⁰³

23. Dr. Alexandru Rakoczi-Filip (1886-?) primar în perioada iulie 1939-septembrie 1940.

S-a născut la 28 august 1886 la Dej¹⁰⁴ într-o veche familie nobiliară românească din Remetea Chioarului. Din această familie, un anume Ștefan Filip a deținut funcții importante în conducerea Chioarului în 1815 și ulterior în 1847, iar un anume Gheorghe Filip a deținut funcții importante în cadrul trezoreriei Transilvaniei în 1847¹⁰⁵. Ulterior, Ștefan Filip (1829- ?) a deținut funcția de vicecăpitan al Districtului Chioarului¹⁰⁶. Acesta s-a căsătorit cu Eleonora (1834-1899¹⁰⁷), membră a familiei de conți bihoreni Beothy¹⁰⁸. Împreună au avut două fete, Maria și Ana. Ana s-a căsătorit în anul 1895 cu Alexandru Stan din Lipău, fiul lui Szaploneczay Sztan Pal și Roza Covaciu¹⁰⁹. Alexandru Stan a devenit ulterior senator al României în primul Parlament de după Unire, reprezentând zona Seini¹¹⁰ iar la sfârșitul anului 1919 a semnat împreună cu alți senatori din Nord Vestul țării un memoriu adresat Consiliului Suprem de la Paris prin care aceștia solicitau ca mai multe parohii, care în prezent sunt situate în Ucraina, să fie integrate României și își exprimau bucuria desființării episcopiei de Hajdudorog, considerată „unul dintre cele mai josnice atentate politice a guvernului maghiar în contra

103 Ziarul *Cronica* din 4 ianuarie 1939, p. 3.

104 Damo Jenő, *Ki Kicsoda? Az erdélyi es bansági koezet lexikonja*, Timișoara-Arad, 1931, p. 217.

105 Nagy Ivan, *Magyarország családai czimerekkal es nemzekrendi tablakkal*, Pest, 1853, vol 4, p. 174.

106 A.N. MM, *Colecția Matricole confesionale*, registrul 1972/1858-1872, nașteri, greco-catolici, localitatea Remetea Chioarului, anul 1863, poziția 32.

107 *Idem*, registrul 1974/1880-1901, decedați, greco-catolici, loc. Remetea Chioarului, anul 1899, poziția 7.

108 Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, Cluj Napoca, Editura Dacia, vol. 1, p. 193.

109 A.N. MM, *Colecția Matricole confesionale*, registrul 1310/1873-1934, căsătorii, greco-catolici, localitatea Remetea Chioarului, anul 1895, poziția 4.

110 Marin Pop, *Organizația Partidului Național Român din județul Satu Mare și primele două alegeri parlamentare de după Marea Unire (noiembrie 1919 și iunie 1920)*, în *Satu Mare, Studii și comunicări. Seria istorie-etnografie-artă*, nr. XXV/II, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2008, p. 139.

poporului românesc”, și trecerea unei părți a acestei episcopii la dieceza de Oradea¹¹¹.

Maria Filip (1863-1944) s-a căsătorit în ianuarie 1886 cu Alexandru Racoți din Coaș (1848-1889), asesor la Sedria orfanală din Dej¹¹². Tânăra pereche s-a mutat la Dej, unde, în același an vine pe lume fiul Alexandru, viitorul prefect. În scurt timp, după doar 3 ani de căsătorie, Maria rămâne văduvă¹¹³ și se întoarce la Remetea Chioarului, unde va rămâne pentru restul vieții, din când în când implicându-se și în viața socială a orașului Baia Mare. Familia a întreținut relații foarte bune cu liderii români din Transilvania, în special cu Alexandru Vaida Voevod¹¹⁴. Maria a fost președinta de onoare a Reuniunii Femeilor Române „Regina Maria” din Baia Mare¹¹⁵, precum și președinta societății caritabile „Altarul” Baia Mare¹¹⁶.

Cu sprijinul liderilor români ai PNR, Alexandru a fost trimis la studii în străinătate. Astfel, în perioada 1904-1908 urmat studii de drept la Budapesta¹¹⁷, după alte surse studiind și la Berlin¹¹⁸ și chiar Oxford¹¹⁹. A devenit doctor în științe juridice la 23 august 1908¹²⁰. În anii de studenție, a fost implicat foarte profund și activ în mișcarea studențească românească, în special în organizația „Petru Maior”, care își desfășura activitatea la Budapesta și Berlin¹²¹. După finalizarea studiilor sale, Alexandru a activat ca avocat la Satu Mare, București și ulterior la Baia Mare¹²². A fost mare proprietar, la Baia Mare deținând și o Fabrică de Mobilă¹²³.

După Marea Unire, a devenit primul Prefect român al județului Satu Mare, în anul 1919 (27 martie 1919-ianuarie 1920)¹²⁴. Politic, a fost afiliat

111 Doru Radosav, Viorel Ciubotă, *1918 în Sătmar*, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1996, p. 138.

112 AN MM, *Colecția Matricole confesionale*, registrul 1310/1873-1934, căsătorii, greco-catolici, localitatea Remetea Chioarului, anul 1886, poziția 1.

113 *Idem*, registrul 1974/1880-1901, decedați, greco-catolici, loc. Remetea Chioarului, anul 1889, poziția 20.

114 Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, Cluj Napoca, Editura Dacia, vol. 1, p. 193, vol. 4, p. 121.

115 Robert C. Tokolyi, *Alexiu Pokol. Viața și activitatea 1872-1935*, Baia Mare, 2012, p. 34.

116 Csoma Gheorghe, *Baia Mare 670*, vol. II, Baia Mare, Editura Helvetica, 2000, *passim*.

117 Cornel Sigmirean, *op. cit.* poziția 1042, p. 385.

118 Alexandru Vaida Voevod, *op. cit.* vol. 1, p. 194.

119 Damo Jenő, *op. cit.* p. 217.

120 Cornel Sigmirean, *op. cit.* poziția 1042, p. 385.

121 Alexandru Vaida Voevod, *op. cit.* vol. 1, p. 194.

122 Damo Jenő, *op. cit.* p. 217.

123 Csoma Gheorghe, *op. cit.* *passim*

124 Doru Radosav, Viorel Ciubotă, *1918 în Sătmar*, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1996, p. 126-146.

Partidului Poporului lui Averescu¹²⁵. Din august 1926 și până la începutul anului 1929, Dr. Alexandru Rakoczi-Filip a devenit primul Președinte al Consiliului Județean Satu Mare¹²⁶. Nu cunoaștem activitatea fostului prefect și președinte al consiliului județean în perioada 1929-1939. Este cert că nu a ieșit din viața politică a județului și a orașului Baia Mare dar pentru o perioadă nu s-a mai aflat în prim planul acesteia. Însă odată cu instaurarea regimului autoritar al regelui Carol al II-lea și înființarea FRN-ului, Alexandru Racoți-Filip revine ca membru al conducerii centrale ale acestuia.¹²⁷

În acest context și, probabil din această poziție, în perioada 1939-1940 devine ultimul primar român al orașului Baia Mare în perioada interbelică. Astfel, se pare că după plecarea primarului Gh. Nițescu, conducerea orașului a rămas timp de câteva luni în mâinile viceprimarului după care la 15 iulie, Alexandru Racoți-Filip a fost înscăunat primar pe 6 ani al orașului, în prezența tuturor oficialităților¹²⁸. Perioada mandatului de primar al Dr. Alexandru Racoți-Filip nu s-a remarcat prin evenimente deosebite pe plan local. Conjunctura internă și internațională era de așa natură încât accentul a căzut aproape în totalitate asupra pregătirii tuturor pentru apărare în cazul izbucnirii unui conflict.

În primele zile ale lunii august 1940, în contextul Dictatului de la Viena, Dr. Alexandru Racoți-Filip rămâne primar al orașului deși autoritățile românești au început a se retrage. După pătrunderea trupelor maghiare în oraș și stabilirea noii administrații, el a predat simbolic conducerea orașului în favoarea reprezentantului noului regim Dr. Ajtay Nagy Gabor (1940-1941)¹²⁹.

A fost conectat la politica de vârf atât prin prieteni de familie, cât și prin intermediul socrului său, Dr. Florea Lupu, jurist, publicist, activist bucovinean și parlamentar român după 1918¹³⁰. În timpul celui de-al doilea război mondial, familia Rakoczi Filip s-a stabilit la Turda. În anul 1952, organele de securitate îl arestează pe fostul prefect și primar acesta fiind închis în colonia Cap Midia între 1952-1957¹³¹.

125 Damo Jenő, *op. cit.* p. 217.

126 Colecția *Gazeta Oficială a Județului Satu Mare*, anii 1926-1929, *passim*.

127 Csoma Gheorghe, *op. cit.* p. 356.

128 *Ibidem*, p. 357.

129 *Ibidem*, p. 209.

130 Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, Cluj Napoca, Editura Dacia, vol. 4, p. 121.

131 Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și memoria Exilului Românesc, Fișa matricolă penală a lui Alexandru Racoți, accesată la adresa <http://www.iiccr.ro/> în 20 septembrie 2014.

După ce a fost eliberat, Alexandru se întoarce la familia sa care acum era stabilită la Târgu-Mureș. În prezent, descendenții direcți ai familiei trăiesc în Germania și la Târgu-Mureș, sub alte nume. Nu știm până în acest moment data exactă a morții sale.

Bilanțul perioadei interbelice.

În mod intenționat nu am menționat realizările primăriei din timpul fiecărui primar, urmând ca în rândurile de mai jos să realizăm, pe baza unui document din 1939, o sinteză. Astfel, către sfârșitul anului 1939, forurile superioare cereau Primăriei Orașului Baia Mare înaintarea unei situații-bilanț cu toate realizările în perioada interbelică. Primăria a întocmit un document sintetic structurat pe mai multe domenii. Astfel, la capitolul „**Drumuri și căi de comunicație**” Primăria consemna următoarele: au fost deschise drumuri noi în suprafață de 25 000 m pătrați, lucrare ce s-a ridicat la suma de circa 8.750 000 lei; au fost pietruite străzi în suprafață de circa 40 000 m.p. în sumă de circa 5.000.000 lei; au fost pavate piețele și străzile cu asfalt, piatră cubică și bolovani în suprafață totală de circa 20.568 m.p. în valoare totală de circa 4.532.948 lei; au fost construite două poduri noi de lemn în valoare de 14.000 lei; au fost reparate 7 poduri din care 1 de beton și 1 de cărămidă, restul din lemn, în valoare totală de circa 266.000 lei¹³².

La capitolul „**Starea sanitară**” erau trecute următoarele realizări: au fost construite și înzestrate două spitale noi (Spitalul de Stat și Spitalul Casei Cercuale) în valoare totală de circa 53.500.000 lei. O campanie sanitară mai pronunțată a fost executată în cursul anului 1938 cu ocazia unei puternice propagande ordonată de către Ministerul Sănătății, de către personalul sanitar al ministerului și cu concursul organelor administrative și de poliție. Totodată, cu excepția medicamentelor ce se distribuiau în mod obișnuit și gratuit prin organisme sanitare ale statului, orașul Baia Mare a distribuit medicamente pentru săraci în valoare de 250. 000 lei¹³³.

În ceea ce privește sistemul de **învățământ**, în cei 20 de ani ai perioadei interbelice au luat ființă: Școala de conductorii tehnici minieri și metalurgi; Școala Supraprimară; Liceul Industrial; Grădina de copii nr. 4; Internatul Liceului Gheorghe Șincai, Internatul Gimnaziului de fete, Internatul Liceului Industrial, Cantina Liceului Industrial, Cantina Gimnaziului de fete, Cantina Grădinii de copii nr. 4.

132 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte Administrative*, actul 11439/1939, f. 1.

133 *Ibidem*, f. 1-2.

Cultele reprezintă un alt domeniu în care au fost consemnate realizări importante. Astfel, în perioada interbelică a fost construită biserica ortodoxă în valoare de 800.000 lei și o nouă biserică greco-catolică, în roșu, în valoare de 1.000.000 lei. Celelalte biserici au fost renovate: Catedrala greco-catolică (3.000.000 lei), Biserica Romano-catolică (600.000 lei), Biserica Luterană (200 000 lei), Biserica reformată (120 000 lei) Biserica catolică de lângă ordinul Minorităților (160. 000 lei). Conducerea orașului a ajutat cultele, în special în perioada 1931-1939 cu o sumă totală de circa 1. 135. 380 lei în timp ce anterior unirii aceste ajutoare s-au ridicat la numai 500. 000 lei.¹³⁴

Agricultura a fost un alt domeniu sprijinit de autoritățile locale. Astfel, după primul război mondial, în contextul Reformei Agrare, au fost în proprietăți 400 de persoane îndreptățite, cu loturi de casă de câte 300 de st.p. și cu câte 800 st.p. loc de cultură, toate acestea din proprietatea orașului. Au mai fost atribuite, tot din proprietatea orașului, circa 6000 jugăre pășuni și păduri la un număr de 11 comune românești situate în jurul orașului nostru. Totodată, agricultorii au fost sprijiniți cu ajutoare, în natură, reprezentând semințe de grâu, trifoi dar și cu mașini de semănat, pluguri, sape mecanice. Au fost vaccinate animalele, s-au făcut demersuri în vederea îmbunătățirii raselor acestora prin procurarea unor tauri, armăsari etc.¹³⁵.

În domeniul **asistență și ocrotire socială**, orașul a înregistrat anual o contribuție de circa 600 m. st. lemne de foc către săraci și ajutoare bănești în valoare de 10 000 lei anual cu suportarea cheltuielilor cu înmormântarea celor sărmani, sumă ce varia anual între 10-18 000 lei.

În perioada interbelică s-au înființat Cooperativa de consum „Dacia”, Cooperativele de aprovizionare „Unirea” și „Agrofruct”. Au mai fost înființate 4 bănci populare „Gutinel”, „Plugarul”, „Industria”, „Comerțul și Industria”, împreună cu un capital social de circa 5.500 000 lei. S-au înființat și au funcționat în orașul Baia Mare și un număr important de societăți culturale sau de binefacere: „Altarul”, Reuniunea Mariană „Adormirea Maicii Domnului”, „AGRU”, „ASTRA”, Congregația Mariană Romano-catolică, Reuniunea Femeilor Române, Reuniunea Femeilor Maghiare, „Garda Inimii lui Iisus”, Filiala „Societatea Crucea Roșie”, Filiala Societății „Principele Mircea”, Societatea evreiască Wizo, mai multe coruri bisericești ale diferitelor confesiuni, Cazina Intelectualilor Români, Cercul de lectură, Căminul Sf. Iosif, Reuniunea Meseriașilor și Comercianților Români,

134 *Ibidem*, f. 2.

135 *Ibidem*, f. 3.

Uniunea generală a micilor Industriași și Patroni, Sindicatul Muncitorilor Mineri precum și două Cluburi Sportive „Tricolor” și „F.C. Carpați”¹³⁶.

Dincolo de aceste domenii concrete, primăria orașului a cheltuit sume importante cu diferite **lucrări edilitare**: renovarea abatorului comunal, construirea fabricii de gheață, renovarea sălii de teatru, renovarea sediului primăriei, renovarea sediului cercului de recrutare, renovarea Hotelului Ștefan Vodă, a locuinței medicului veterinar, a Băii cu aburi, a școlii de Bell-Arte, construirea unui garaj la cazarma pompierilor, construirea cazărzii Regimentului 7 Grăniceri, amenajarea Parcului din Piața unirii, prelungirea liniei trenului industrial, lărgirea sistemului de apeduct, construirea a peste 1400 de metri de canal, amplificarea rețelei electrice etc.¹³⁷

Funcționarii din primărie care au întocmit această sinteză precizau în finalul documentului că datorită timpului limitat în care le-a fost solicitată această situație nu au cuprins toate detaliile. Astfel, multe dintre realizările perioadei nu au fost încadrate. Cu toate acestea, documentul rămâne revelator pentru activitatea primăriei în perioada interbelică.

Dincolo de realizările cuprinse în acest document avem datoria de a menționa alte câteva la fel de relevante pentru activitatea primarilor noștri interbelici. Astfel, în mandatul primarului Victor Pop au fost luate primele măsuri în vederea declarării orașului ca stațiune climaterică. Următorul primar, Alexandru Breban a fost cel care a primit acest statut pentru oraș în 1930 iar Dr. Ioan Bohățiel a definitivat procesul birocratic cu privire la acest aspect în anul 1932. În anii 1931-1936, primarii vremii și-au concentrat întreaga atenție asupra problemelor edilitare ale orașului, în special asupra transformării centrului vechi din târg într-o zonă modernă. Dintre minusurile perioadei trebuie să evidențiem eșecul total al autorităților locale de a salva de la faliment Banca Orașului, problemă ce s-a aflat pe agenda primăriei în special în primul deceniu interbelic.

În timpul mandatului lui Dr. Aurel Nistor avem prima luare, nominală, în evidență a romilor trăitori în Baia Mare, la începutul anului 1936. În urma verificărilor autorităților locale, s-a constatat faptul că în orașul nostru trăiau 269 romi, din care 70 bărbați, capi de familie, 68 femei și 131 de copii. Din cele 70 de familii, soții erau căsătoriți în 41 de cazuri iar în 27 de cazuri partenerii trăiau în concubinaj. Această situație e importantă pentru că ne înfățișează mai multe date despre ȣiganii din orașul nostru, mai multe și mai

136 *Ibidem*, f. 3-4.

137 *Ibidem*, f. 5.

importante decât un simplu recensământ. Astfel, din actele întocmite de către primărie reiese faptul că meseriile de bază ale romilor erau următoarele: muzicanți (18), cărămidari (51), hingheri (1). Principalele nume de familie ale ȝiganilor băimăreni erau în 1936 următoarele: Boda, Baghi, Balog, Bertok, Covaci, Cozac, Cardoș, Dula, Dongo, Gerebeneș, Hirko, Horvath, Măciucaș, Marcovici, Martocian, Rostaș, Rezmoves, Tivadar, Varga. Primăria Orașului Baia Mare atrăgea atenția forurilor superioare că în cazul cuplurilor bazate pe o relație de concubinaj, pentru a legaliza legătura dintre parteneri, era nevoie ca întregul demers al oficiului stării civile precum și serviciile oferite de bisericile din oraș să fie gratuite „*până când nu le este asigurată gratuitatea încheierii căsătoriei, credem că nu se pot face demersuri pentru a-i îndemna la aceasta.*”¹³⁸ Considerăm că demersul autorităților locale de a-i lua în evidență pe romii din oraș este cel mai amplu demers de acest gen din perioada interbelic, dat fiind faptul că primul recensământ al romilor din Transilvania a fost realizat în 1893. Recensămintele oficiale ulterioare, au un caracter generic, astfel că de multe ori populația de etnie romă nici nu apare de sine stătătoare în cadrul acestor lucrări. Din acest considerent, dincolo de evidențele numerice, demersul din anul 1936 aduce în atenția tuturor alte informații, cum ar fi numele, ocupația și starea civilă a romilor din oraș.

În timpul mandatului primarului lui Romul Ciontea a fost elaborat **Regulamentul edilitar al orașului Baia Mare**, un document esențial pentru dezvoltarea orașului din punct de vedere edilitar. Structurat în 27 de capitole, regulamentul reglementa diferite probleme precum: parcelări și deschideri de străzi, alinieri, ieșiri din aliniere, înălțimi, lucrări edilitare, împrejmuiri și plantațiuni, autorizații, edificii publice, fabrici și stabilimente industriale, prescripțiuni pentru clădiri, prescripțiuni pentru coșuri, măsuri contra incendiilor, prescripțiuni pentru dependințe, arderea cărămizilor, dispoziții privind apărarea pasivă, transformări și reparații, dărâmarea clădirilor, schelărie, interesele vecinilor, experți, diverse, mașini, trotuare, sancțiuni și, în fine, taxe.

Conform regulamentului, suprafața orașului Baia Mare era împărțită din punct de vedere edilitar în mai multe zone: zona limitată prin raza urbană. Aceasta cuprindea întreaga suprafață clădită sau parcelată plus suprafețele considerate necesare pentru dezvoltarea comunei în viitor; zona rurală, situată în afara zonei urbane și limitată prin hotarul comunei cuprinzând și cimitirele orașului; coloniile valea Borcutului și Blidar; o fâșie de teren din jurul razei

138 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte Administrative*, actul 312/1936, f. 1-9.

urbane cu suprafețe de 100-300 m, pe care era interzis a se construi întrucât era rezervată pentru plantații; terenurile din zona urbană, destinate a deveni parcuri și plantații și care erau excluse la a se construi pe ele.¹³⁹

Din punctul de vedere al utilizării, zona urbană era împărțită în cinci cartiere: cartierul comercial, cartierul locuințelor, cartierul climatic, cartierul muncitoresc, cartierul industrial.

În primul cartier puteau fi construite doar clădiri cu etaje având partea dinspre stradă a parterului rezervată pentru prăvălii. În cartierul al doilea se puteau construi numai locuințe, clădiri publice, hoteluri, birouri, mici ateliere care nu produc zgomot, fum sau miros sau orice alt tip de inconvenient care să incomodeze vecinii. Cartierul climatic era rezervat exclusiv pentru case de locuit, vile sanatorii, ștranduri, arene sportive. Toate clădirile erau obligate a avea grădini împrejmuite cu garduri transparente, cu soclu în față. Cartierul muncitoresc erau admise doar locuințe individuale cu curți economice, grajduri, cocini, grădini de cultură sau mici industrii salubre. În cartierul industrial se puteau construi doar fabrici, uzine, depozite etc. În zona rurală a orașului se puteau construi ferme de gospodării, crescătorii de animale.¹⁴⁰

Toate clădirile aveau reglementate înălțimile în funcție de zona în care se dorea amplasarea lor. Înălțimea unei clădiri se calcula de la trotuar până la partea superioară a cornișei principale. La clădirile cu parter înălțimea trebuia să fie de 4 m în cartierele IV și V și de 4,50 m în cartierele I și II. Înălțimea maximă era prospectul străzii plus un etaj.

Înălțimea caselor de locuit sau dependințe construite în curte nu puteau depăși înălțimea construcției din aliniere. În străzile cu regim închis, înălțimea caselor pe aceeași stradă va fi egală, cornișele principale formând o linie dreaptă. Pentru casele care formau colț cu două străzi de diferite lățimi urma a se alege o înălțime potrivită, racordându-se estetic cu înălțimea caselor vecine. Înălțimea minimă interioară a caselor de locuit trebuia să fie de 2,65 m.¹⁴¹ Clădirile cu etaj trebuiau să aibă planșeul din beton armat și toate clădirile din zona urbană trebuiau a fi acoperite cu materiale neinflamabile.¹⁴²

Edificiile publice trebuiau să aibă o formă arhitecturală pronunțată și o capacitate de cel puțin 500 de persoane. În jurul bisericilor nu erau

139 A. N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, Secția Arhitectură-Sistematizare*, dos. 5/1937, f. 3.

140 *Ibidem*, f. 3.

141 *Ibidem*, f. 9.

142 *Ibidem*, f. 5.

admise crâșme, stabilimente industriale sau comerciale producătoare de zgomot, closete, bucătării, spălătorii sau grajduri. În jurul edificiilor publice, a monumentelor importante și în jurul piețelor, Primăria va putea impune diferite dispoziții arhitecturale și înălțimi care să contribuie la armonizarea ansamblului.¹⁴³

Toate clădirile, indiferent de natura lor, trebuiau să fie prevăzute cu guri de apă împotriva incendiilor. Acestea trebuiau instalate la 10 m depărtare față de clădire și 30 de m una de alta la fiecare etaj pe coridoare în fiecare latură a clădirii. Gurile de apă trebuiau să fie prevăzute cu furtun și echipament specific.¹⁴⁴

Toate construcțiile indiferent de natura lor trebuiau, în mod obligatoriu să aibă closet propriu. Restaurantele, cafenelele și orice tip de local public de consumație erau obligate a avea closete cu spălare de apă, cu cabinete suficiente pentru ambele sexe, și pisoare. Cabinetele closetelor trebuiau a fi bine aerisite și cu lumină directă din exterior. Pardoseala era necesar a fi construită din materiale impermeabile și asigurată cu scurgere pentru lichide. Pe străzile necanalizate fiecare construcție va avea latrină. Haznalele trebuiau construite în afara corpului clădirilor la distanța minimă de 6 m de la stradă, 2 m de la hotarul vecinului și 2,5 m de la clădirea proprie. Acestea trebuiau construite din zidărie de cărămidă, ciment sau beton iar interiorul, pereții laterali și a fundului trebuia să aibă minim 30 cm.

Fiecare hazna trebuia asigurată cu o gură de extracție de 60/60 cm bine închisă cu capac din fontă prevăzută cu inel de ridicat. Haznalele din cartierele I, II, IV urmau a fi asigurate cu o ventilație printr-o conductă specială care va trece peste acoperișul casei celei mai apropiate. Înălțimea haznalelor era reglementată la 2 m iar capacitatea la 4 m.c. Distanța dintre hazna și fântâna de apă potabilă proprie era reglementată la minimum 12 m. Regulamentul edilitar specifica numeroase chestiuni și în privința celorlalte anexe ale unei gospodării.¹⁴⁵ În zona urbană, străzile erau împărțite în două categorii: **a.** străzi și aliniamente de clasa I de construcție. Aici erau admise numai clădiri cu etaje. Se puteau construi și clădiri fără etaje numai dacă erau retrase 15 m din aliniamentul prevăzut în planul de aliniere și dacă terenul dispensabil satisface mai multe condiții de mărime. În această categorie

143 *Ibidem*, f. 16.

144 *Ibidem*, f. 23.

145 *Ibidem*, f. 24.

intrau străzile Regele Ferdinand de la îmbinarea cu strada Take Ionescu și până la Piața Unirii; strada Vasile Lucaciu de la Piața Unirii până la catedrala greco catolică; Calea Traian de la Piața Unirii până la Podul Viilor; strada Teofil Dragoș, strada Crișan, Piața Unirii, Piața Libertății, Piața Iorga și Piața General Traian Moșoiu; **b.** străzi de clasa a II-a de construcție. Aici se puteau ridica construcții cu sau fără etaj. Toate străzile intrau în această categorie, cu excepția celor mai sus amintite.¹⁴⁶

Construirea trotuarelor se făcea de către Primărie, proprietarii de pe tronsonul respectiv contribuind cu 2/3 din cheltuieli, în cazul în care trotuarul avea o lățime de 3 m. Cheltuielile privind lărgirea de trotuar peste cei 3 m erau suportate în întregime de Primărie. Trotuarele din cartierele I și II erau din asfalt, în restul din asfalt sau piatră lată.¹⁴⁷

În cazul cheltuielilor edilitare, acestea erau suportate de către Primărie în proporție de 2/3 și diferența, de către proprietari. Orice lucrare edilitară realizată cu contribuția proprietarilor riverani și indiferent de măsura contribuției este și rămâne proprietatea primăriei. Întreținerea lucrărilor edilitare care în sarcina primăriei iar îngrijirea și curățirea trotuarelor în seama proprietarilor.¹⁴⁸

Orice construcție, pentru a fi ridicată, avea nevoie de o autorizație de construcție emisă de către Primăria Orașului Baia Mare, în baza avizului Serviciului Tehnic Comunal. Pentru orice acțiune, fie că era vorba de edificare sau numai de așezarea vitrinelor, firmelor, vopsirea împrejmuirilor spre stradă, proprietarul trebuia să ceară voie Primăriei prin depunerea unui dosar ce trebuia să conțină o documentație extrem de riguroasă: proiectul construcției, plan de situație, plan subsol, parter, etaje, calculele statistice complete, extras din cartea funciară, o declarație în scris de la fiecare vecin, declarația în scris a antreprenorului prin care își asumă răspunderea pentru munca ce urma să o presteze, chitanțe cu privire la achitarea tuturor taxelor necesare.¹⁴⁹ În cazul în care cetățenii sau instituțiile nu respectau prevederile regulamentului edilitar erau pasibili de amenzi stabilite între 500 și 50 000 lei.¹⁵⁰

146 *Ibidem*, f. 4.

147 *Ibidem*, f. 38.

148 *Ibidem*, f. 10.

149 *Ibidem*, f. 13.

150 *Ibidem*, f. 39.

C. Anii celui de-al Doilea Război Mondial (septembrie 1940-februarie 1945)

În timpul ocupației maghiare șirul primarilor debutează cu mandatul lui **(24) Dr. Ajtai Nagy Gabor (1878-1942)**¹⁵¹ care a preluat conducerea orașului în **septembrie 1940** pe care o deține până în anul următor **1941**. Acest personaj interesant din istoria orașului nostru, era avocat. A fost căsătorit cu Thordai Gizella (1882-1965)¹⁵² și a deținut o lungă perioadă de timp funcții importante la nivelul conducerii primăriei Baia Mare. Astfel, el a fost viceprimarul lui Dr. Makray Mihaly, cel mai longeviv primar (1906-1918), iar după promovarea acestuia în demnitatea de comisar comitatens în 1918, Ajtay Nagy Gabor rămânând să conducă orașul în vremuri foarte tulburi, până la instaurarea administrației românești în primăvara anului 1919. Pe parcursul perioadei interbelice, Ajtay Nagy Gabor și-a continuat cariera de notar în paralel cu cea politică. Astfel, fiind membru marcant în conducerea Partidului Maghiar din Baia Mare a deținut calitatea de consilier local în mai multe rânduri, în timpul mandatului lui Alexandru Breban, fiind ales din nou viceprimar al orașului¹⁵³.

În 1940, în contextul cedării Nordului Transilvaniei, el este cel care a preluat conducerea orașului de la ultimul primar român Dr. Alexandru Racoti-Filip. Doi ani mai târziu, Ajtay Nagy Gabor s-a stins din viață fiind înmormântat în cimitirul reformat din Baia Mare.

Următorul primar al orașului a fost **(25) Dr. Stoll Laszlo** care a deținut această funcție pe parcursul anului 1941¹⁵⁴. În anul 1942, primarul orașului a fost **(26) Dr. Szabo Miklos**¹⁵⁵ pentru ca din anul următor această funcție să fie ocupată de **(27) Tamassy Karoly**. Acest primar a deținut funcția și pe parcursul anului 1944, până în primăvara aceluiași an, când demisionează, refuzând aplicarea măsurilor dispuse în vederea ghetozării evreilor. În acest context, conducerea primăriei a fost preluată de viceprimarul **Dr. Rozner Istvan**¹⁵⁶, un funcționar cu vechime în primărie, care și-a asumat toate măsurile dispuse în vederea exterminării evreilor, fapt pentru care, după

151 Cimitirul reformat din Baia Mare, piatra funerară a lui Ajtai Nagy Gabor.

152 Ibidem.

153 Csoma Gheorghe, *Baia Mare 670*, Baia Mare, Editura Helvetica, 2000, vol. II., passim.

154 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, secția Secretariat*, registrul 1/1941, passim.

155 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte administrative*, anul 1942, passim.

156 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte Administrative*, actele 445/1932, 7364/1938; 11448/1938. Rozner Ștefan era născut în anul 1888, era licenția și doctor în științe juridice, angajat în cadrul Primăriei din 1915, a avansat în cariera sa devenind șef de serviciu. Era căsătorit cu Boda Margareta și aveau doi băieți: Ștefan și Vasile.

război a fost judecat și condamnat pentru crime împotriva umanității.

În documente mai apare un personaj, **(28) Andor Czișmandia**¹⁵⁷ consemnat ca fiind primar în preajma eliberării orașului din octombrie 1944 dar nu cunoaștem mai multe informații despre acesta. Acest personaj a deținut cu adevărat funcția de primar al orașului în perioada **17 octombrie 1944-20 februarie 1945**, fiind urmat în funcție de viceprimarul său, Dr. Oros Alexandru, un funcționar vechi și experimentat.

D. Primii ani postbelici 1945-1949

29. Dr. Alexandru Oros, (1905-1974), primar în perioada februarie 1945-aprilie 1949.

S-a născut la 2 februarie 1905, părinții săi fiind Andrei Oros, miner, originar din Căvnic, în vârstă de 24 de ani și Nagy Ana, din Baia Mare, fără ocupație, în vârstă de 21 de ani¹⁵⁸. Tatăl său, Andrei se născuse la 6 aprilie 1880 în Căvnic și era fiul lui Andrei al Iulianei¹⁵⁹, despre care nu cunoaștem alte informații dar bănuim că erau oameni simpli, poate chiar mineri. A absolvit cursurile Liceului Gheorghe Șincai din Baia Mare iar mai apoi Facultatea de Drept din cadrul Universității „Regele Ferdinand” din Cluj, în anul 1934 obținând și titlul de doctor în drept¹⁶⁰. În anul 1925 s-a angajat la Primăria Orașului Baia Mare ca diurnist după care a urcat treptat în funcții. Astfel, între 1926-1927 a fost impiegat sanitar, 1928-1929 subșef de birou la Prefectura Județului Satu Mare, 1930-1933, șef birou la prefectură, 1934 secretar general al Primăriei Orașului Baia Mare și șef secție. Între 1934-1935 din nou la prefectură după care din 1935 și până în 1940 a fost șef serviciu. Între 1940-1944 a fost sub notar în cadrul Primăriei iar în perioada cuprinsă în 17 octombrie și 20 februarie 1945 a ocupat funcția de viceprimar¹⁶¹.

Din punct de vedere politic, a fost afiliat Partidului Național Liberal Baia Mare din conducerea chiar făcea parte în perioada 1926-1936, precum și membru în organizația județeană de conducere. A publicat articole cu tentă politică în ziarul PNL Baia Mare. Din 1939 s-a înscris în Frontul Renașterii Naționale

Era căsătorit din anul 1927 cu Drența Irina, angajată la oficiul poștal

157 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, secția Secretariat*, registrul 1/1940, passim

158 A.N. MM, *Colecția Registre de Stare Civilă*, registrul 10/1905, născuți, localitatea Baia Mare.

159 A.N. MM, *Colecția Matricole Confesionale*, registrul 438/1872-1890, poziția 11 din 1880.

160 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, secția Secretariat*, dos. 5/1946, f. 33.

161 *Ibidem*.

din Baia Mare și nu aveau copii¹⁶². În anul 1963 s-a căsătorit a doua oară cu Pop Ana Estera¹⁶³.

A murit la 22 iulie 1974 și este înmormântat în cimitirul Horea din Baia Mare¹⁶⁴. A fost primarul orașului Baia Mare între 20 februarie 1945 și până în aprilie 1949.

Primarul Oros Alexandru s-a aflat în fruntea administrației băimărene într-o perioadă extrem de complicată, marcată de amintirea destul de recentă a ororilor războiului, de o schimbare de mentalitate dar și de profunde modificări în plan politic, economic și social. A fost un primar priceput, care a dat drumul relansării economice a orașului Baia Mare. A fost ultimul primar „burghez” al orașului Baia Mare. În ciuda faptului că Dr. Oros Alexandru se diferenția fundamental de înaintașii săi interbelici, prin proveniența sa dintr-o familie simplă de muncitori mineri, el poate fi considerat ultimul exponent al perioadei dintre războaie. Este ultimul primar al orașului cu o educație sănătoasă, aleasă. Este ultimul primar cu o vastă experiență administrativă.

Dovadă în acest sens stă chiar caracterizarea pe care organele Partidului Muncitoresc Român i-o făceau în contextul verificărilor de partid și a excluderilor : „*sub ocupație maghiară a fost menținut în posturi de răspundere, funcționar la Primărie, la aprovizionare, unde nu voia să vorbească decât limba maghiară. În biroul de aprovizionare a folosit metode fasciste purtându-se brutal cu muncitorii și subalternii săi. A dat afară muncitorii din birou cu ajutorul servitorilor pe care îi avea la îndemână.*

Din 1945 este primarul orașului Baia Mare. Ca primar s-a înconjurat de o serie de elemente burgheze, dușmani ai regimului, făcând chefuri sau petreceri sau primind cadouri de la ei. Pe când muncitorii răbdau în anii grei de secetă. Din această cauză muncitorii aveau o ură foarte mare față de el și de primăria pe care o conducea.

Frecventează mai mult cercurile reacționare și elemente dubioase, care-l influențează în muncă, ca Dr. Gal. La repartizarea locuințelor a folosit protecțiunea, având o atitudine indiferentă față de muncitori și purtându-se brutal cu oamenii săraci. Tot în calitate de primar a preluat părțile sociale de la Cooperativa Spartacus a unui refugiat politic pe nume Pataki, în mod ilegal, însușindu-și o sumă de 350 000 lei, transcriind părțile sociale pe numele soției, dejucând astfel autoritățile.

162 Ibidem.

163 A.N. MM, *Colecția Registre de Stare Civilă*, registrul 10/1905.

164 Cimitirul Horea Baia Mare, informație înscrisă pe piatra funerară a lui Oros Alexandru.

La înființarea magazinului de stat, a căutat să împiedice deschiderea lui, din care cauză a și întârziat.

În concluzie, este un element care a fost un slugarnic fidel al tuturor regimurilor servindu-i conștincios. Este îngâmfat, încrezut, șovin, naționalist, cu mentalități putrede mici burgheze. Folosește metode de comandă, a susținut un funcționar fascist care a sabotat împreună cu el aprovizionarea muncitorilor din bazinul băimărean și care în prezent este arestat.

În fața colectivului de verificare a avut o poziție dușmănoasă, căutând prin metode diplomatice să ducă în eroare comisia și colectivul dar a fost demascată și în majoritate tovarășii au cerut excluderea lui. Este foarte urât de clasa muncitoare.....” motiv pentru care, după cum era și firesc având în vedere toate invectivele ce i s-au adus, a fost exclus din partid în anul 1950¹⁶⁵.

E. Perioada comunistă

30. Eugen Pituk (n. 1922), primul primar comunist (aprilie 1949 – decembrie 1950), a fost doar un simplu strungar. Avea finalizate 4 clase primare. După ce fusese internat într-un lagăr pentru prizonieri în Austria în zona engleză, s-a reîntors la Baia Mare în anul 1943 și s-a angajat ca simplu muncitor într-o întreprindere. Datorită faptului că a devenit între timp și membru de partid, a început să fie promovat în muncă, după care a fost plasat în fruntea administrației locale. Astfel, în anul 1948 a fost scos din producție și pus director la Magazinul de stat deschis în timpul primarului Oros. Apoi, din aprilie 1949 a fost promovat în fruntea administrației locale unde s-a remarcat ca un bun soldat al partidului, încercând să ducă la îndeplinire sarcinile ce i-au fost trasate. În același timp însă, a folosit, spuneau comuniștii în descrierea ce i-au făcut-o cu ocazia verificărilor de partid, mașina instituției în mod excesiv în folosul propriu ceea ce ar fi dat naștere unor discuții în rândul funcționarilor « tovarăși». Pentru că în timp ce ocupa cea mai înaltă funcție din administrația locală s-a folosit de influența sa pentru a-și schimba locuința bună cu una și mai bună și că întreținea relații cu elemente dubioase și că nu a contribuit la demascarea altor elemente dușmănoase de pe plan local, dar mai ales pentru că nu a putut dovedi sub nicio formă că în timpul războiului ar fi fost prizonier la englezi ci doar că s-a aflat în Austria, conducerea partidului a decis înlăturarea lui din poziția

¹⁶⁵ AN SM, Comitetul Județean PCR Satu Mare, Comisia Județeană de verificare, dos. 9/1949, f. 88.

în care se afla cu recomandarea ca acest personaj să nu mai primească alte munci de răspundere. În aceste condiții, Eugen Pituk a deținut funcția de Președinte al Comitetului Provizoriu până la sfârșitul anului 1950¹⁶⁶, exact perioada până la care au funcționat și comitetele provizorii. Atunci au fost organizate primele alegeri pentru sfaturile populare. Astfel începe lungul șir al primarilor comuniști, majoritatea fiind numiți din rândul muncitorilor¹⁶⁷.

166 Idem, dos. 14 /1950, f. 100

167 Despre primarii orașului Baia Mare în perioada comunistă ne vom ocupa într-un studiu viitor.

The Mayors of Baia Mare during 1919-1950 Period. Timeline and Some Personal Data

(Summary)

Keywords: *Baia Mare, Town Hall,
Mayors, interwar period, elite*

In this study we propose to those interested, a timeline of the mayors of Baia Mare for the period 1919-1949. The focus is not on their activity while acting in the local administration but rather on personal data, family. By this approach local history enthusiasts can outline an objective opinion about the elite members of that period. Our study is to correct a series of errors, certainly unintended, that other authors have elaborated on this subject.

(Rezumat)

***Cuvinte cheie:** Baia Mare, Primărie, Primari, perioada interbelică, elită*

În acest studiu propunem celor interesați, o cronologie a primarilor orașului Baia Mare pentru perioada 1919-1949. Accentul nu cade asupra activității acestora în funcție ci mai degrabă asupra datelor personale, familiale, astfel încât iubitorii de istorie locală să-și poată creiona o părere obiectivă cu privire la membrii elitei perioadei respective. Articolul vine pentru a corecta o serie de erori, cu siguranță neintenționate, ale altor autori care s-au aplecat asupra acestui subiect.

Restitutio: Reprezentanți ai învățământului băimărean: Marta Iepure Fabian, Ioan Iepure, Dr. Gheorghe Hetcou, Emile Rousselot Iosif Levandovschi, Aurel Coza

Dr. Robert C. Tókölyi

Absolvent al Facultății de Istorie și Filosofie, Secția Istorie, Specializarea Istorie Contemporană, Universitatea “ Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca (2004) și al Facultății de Științe Politice și Administrative, Secția Administrație Publică, Universitatea “ Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca (2010); Masterat în Drepturile Omului, Universitatea de Nord Baia Mare (2006); Doctor al Institutului de Istorie „George Barițiu” din cadrul Academiei Române, Filiala Cluj. Profesor, în prezent arhivist la Arhivele Naționale Maramureș. Autor al volumului *Alexiu Pokol. Viața și activitatea (1872-1935)*, Baia Mare, 2012. Domenii de interes: istoria locală, istoria presei locale; diplomație și relații internaționale; Holocaustul; regimuri politice în secolul XX; mișcarea feministă, drepturile omului. Articole și materiale publicate în reviste de specialitate și presă locală.

Cuvinte cheie: Baia Mare, învățământ, profesori, perioada interbelică, carieră

Acest studiu vine în continuarea celui anterior despre viața și activitatea directoarei Gimnaziului de Fete din Baia Mare, profesoara Livia Levandovschi, publicat în nr. 5/2012 al Revistei Arhivei Maramureșene.

Marta Iepure-Fabian (1873-1953)

Născută la Bârsana la 15 martie 1873 în familia învățătorului Fabian Nicolae. Clase primare le-a urmat în satul natal iar cele secundare la Sighet. Apoi urmează cursurile Școlii Normale de la Budapesta, după care merge la Școala Superioară de Pedagogie din capitala Ungariei, fiind eleva cea mai bună. Fiind apreciată de profesori, i se propune funcția de directoare la o

școală secundară din Ungaria. Marta Fabian refuză acceptând în schimb funcția de directoare a Școlii de Fete din Beiuș unde rămâne 24 de ani. După finalizarea războiului înființează un orfelinat în această localitate. În 1919 se transferă la Școala de Fete din Baia Mare, ocupând funcția de directoare a acestei unități de învățământ timp de 16 ani.¹ În anul 1935 prin pensionare, se retrage la Cluj, unde se stinge din viață în 1953 la vârsta de 80 de ani.²

Dincolo de activitatea sa pe tărâmul educației, ce mai mare realizare a Martei Iepure-Fabian la Baia Mare a fost înființarea și coordonarea Reuniunii Femeilor Române „Regina Maria” 7 noiembrie 1920.³ A fost căsătorită cu profesorul Ioan Iepure, profesor la Liceul din Beiuș și ulterior la Liceul Gheorghe Șincai din Baia Mare. Nu știm dacă cei doi au avut urmași.

Ioan Iepure (1869-?)

S-a născut la 19 mai 1869. A urmat la Budapesta studii teologice iar la Cluj Facultatea de Științe Matematice. A fost încadrat ca profesor suplinitor încă din 1897 la Liceul de Băieți din Beiuș după care devine profesor definitiv în cadrul aceluiași liceu. S-a transferat la Liceul Gheorghe Șincai din Baia Mare în anul 1920. S-a pensionat în anul 1934 după 37 de ani de activitate⁴ și împreună cu soția sa, Marta Fabian, se retrage la Cluj.

Dr. Gheorghe Hetcou (1884-1958).

Acesta se născuse la 20 iulie 1884 în localitatea Abrănut, județul Bihor. A urmat cursurile școlii primare la Oradea pe care a absolvit-o în 1895 iar liceul la Baia Mare, finalizându-l în anul 1903. Între anii 1905-1912, Gheorghe Hetcou studiază la Cluj, în Ungaria la Strigoni și Budapesta și în Germania la Leipzig, teologia, dar și filosofia și literale, obținând titlul

1 *Gazeta Ilustrată*, Cluj Napoca, anul V, nr. 3-4, martie-aprilie 1936, p. 53-54.

2 Pamfil Bîlțiu, *Reuniunea femeilor din Baia Mare și jur - o pagină luminoasă din trecutul luptei pentru emancipare social economică și culturală a orașului Baia Mare și a împrejurimilor sale*, în *Acta Musei Porolissensis*, XX, 1996, pp. 357-358.

3 Pamfil Bîlțiu, *Ibidem*, p. 358; *Idem*, *O istorie a culturii maramureșene*, Baia Mare, Editura Casei Corpului Didactic Maramureș, 2003, p.138; *Anuarul Reuniunii Femeilor Române „Regina Maria” din Baia Mare și jur pe anii 1920-1922*, Baia Mare, Tipografia Dacia, p. 7.

4 *Anuarul Liceului Gheorghe Șincai*, nr. 5/1925, p. 14, nr. XI/1932, p. 120; Pavel Constantin, *Școalele din Beiuș 1828-1928*, Beiuș, 1928, p. 242.

de doctor în teologie și litere și filozofie. După finalizarea studiilor, în anul 1913 întreprinde o călătorie de studii în Italia. Încă din 1910 a fost încadrat ca profesor suplinitor la Liceul Samuil Vulcan din Beiuș, în 1912 devine profesor titular provizoriu la același liceu. A predat limba română și germană la clasele IV-V, VII-VIII. Aici rămâne până în 1919, când prin ordinul 7569 din 5 iulie al Consiliului Dirigent este numit director al Liceului Gheorghe Șincai din Baia Mare. Deține această funcție până în anul 1940, când, în condițiile cedării Ardealului de Nord, se refugiază la Lugoj unde rămâne profesor la liceul de băieți din localitate până la sfârșitul vieții sale, survenit în anul 1958.

Cât timp a fost directorul liceului din orașul Baia Mare, Gheorghe Hetcou a redactat și publicat după o concepție proprie un anuar al școlii. A fost un orator desăvârșit dovadă stând discursul său din 3 noiembrie 1919 cu ocazia deschiderii anului școlar la liceul Gheorghe Șincai. Încă din primul an a înființat Societatea de lectură „Gheorghe Șincai” iar mai târziu Societatea de lectură „Petre Dulfu”. A făcut parte din numeroase asociații, societăți și alte organizații culturale sau de altă natură, dintre care amintim ASTRA și Liga Antirevizionistă. S-a remarcat ca un dascăl exigent, meticulos extrem de serios. În timpul mandatului său, Liceul Gheorghe Șincai din Baia Mare a devenit un focar de cultură, un centru și un reper în ceea ce privește învățământul de calitate.

A publicat „Columna lui Traian”, studiu publicat în Anuarul Liceului Samuil Vulcan din Beiuș, pe anul 1914-1915 în urma călătoriei de studiu din 1913 în Italia. De asemenea, și-a publicat teza de doctorat „Subdialectul român bărcăuan din Bihor”, la Beiuș în 1912. Totodată a publicat și o teză în limba germană ca urmare a studiilor sale de la Leipzig „Die Sturm und Drang periode” în 1910. Pe tărâm ecleziastic a fost distins cu titlul de protopop onorific și consilier consistorial în Eparhiile Maramureșului și Cluj-Gherla. În eparhia Oradea a primit titlul de vice arhidiacon onorific. În domeniul social, cultural și național a fost ales membru corespondent al secției școlare a ASTRA în 1921. În legătură cu acest aspect al activității sale, Gheorghe Hetcou scria, în 1939: „În anii 1919, 1920, 1921 am reorganizat în calitate de președinte al Despărțământului Baia Mare, acest despărțământ, înființând cazinoul intelectualilor români din Baia Mare, ținând prelegeri în

oraș și la sate, înființând agenturi culturale și biblioteci populare, activitate pentru care am primit adresa de mulțumită nr. 784 din 23 iunie 1923 de la Comitetul Central. De atunci și până azi activez în cadrele ASTREI ca membru în comitetul local. Am conferențiat în cadrul Asociației profesorilor, secția Baia Mare.”

A fost căsătorit din 28 iulie 1914 cu Maria Oșianu și au avut împreună 4 copii: Mărioara (n. 27 mai 1915), Gheorghe (n. 13 iulie 1917), Augustin (14 septembrie 1918), Romul (n. 5 iulie 1923). Cunoștea limbile română, maghiară, germană.⁵

Emile Joseph Auguste Rousselot
(1880-1952)

S-a născut la 2 septembrie 1880, în localitatea Bourdounnay din Lorena. După ce a absolvit 5 clase primare în anul 1891 la școala din localitatea natală, în 1894 a absolvit Școala Primară superioară din Reims. Patru ani mai târziu, în 1898 a absolvit cursurile Școlii Normale din Reims și în același an și-a susținut examenul de capacitate la Academia din Paris. Imediat, tânărul absolvent este încadrat în învățământ ca învățător, funcție în care a activat între anii 1899-1906, cu o perioadă de întrerupere în 1900, când a trebui să-și satisfacă stagiul militar ca sergent major în cadrul infanteriei. Era vorbitor nativ de limbă franceză, dar datorită locului în care se născuse și crescuse, cunoștea bine și limba germană. Ulterior, după ce s-a stabilit în România, a devenit și un bun vorbitor al limbii acestei țări. Mai cunoștea și puțină limbă engleză⁶.

În 1907 el apare profesor la Școala Reală și Privată din Craiova unde a activat până în 1910. La plecarea sa din această instituție de învățământ în anul 1910, directorul școlii craiovene îl caracteriza astfel : „*cu sânguință și zel împreună cu o deosebită capacitate de predare și metodă bună a obținut cele mai bune rezultate în timpul activității sale ca institutor*”.⁷ După susținerea unui examen, probabil de echivalare a studiilor sale, la Cernăuți în anul 1910, Emile se mută ca profesor la o Școală de Comerț (Handeschule) în Austria, unde rămâne circa 2 ani, până în 1912.⁸ În acești ani petrecuți în

5 Arhivele Naționale Maramureș, *Primăria Orașului Baia Mare, secția Învățământ*, dos. 487, f. 1-6.

6 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, Secția Învățământ*, dos. 914, passim.

7 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte administrative*, doc. 1693/1930, f. 6.

8 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, Secția Învățământ*, dos. 914, passim.

Imperiul Austro-Ungar și-a cunoscut și viitoarea soție, Tereza Mayerhofer, austriacă de origine, născută la 14 aprilie 1875, la Viena,⁹ care îl urmează în România.

Revine la Craiova, fiind numit ca pedagog de limba franceză și germană prin ordinul M.R. nr. 1800, ordin de zi 158/1912 la Liceul Militar din localitate¹⁰ iar la 26 ianuarie 1913 relația dintre cei doi devine oficială, Emile și Tereza căsătorindu-se la Craiova,¹¹ stabilindu-și domiciliul în strada Unirii la nr. 119.¹²

În timpul Primului Război Mondial, Emil Rousselot a fost concentrat pe front. Întrucât în anul 1919 el a fost decorat de către Ministerul Războiului din Franța cu medalia „Medaille coloniale avec agrafe Tunisie”¹³, este aproape cert faptul că Rousselot a luptat în Nordul Africii.

După finalizarea conflictului mondial, Emil Rousselot revine paradoxal în România și nu în Franța, fiind reangajat ca preparator de limbi străine la Liceul Militar din Craiova, în mai 1919, prin ordinul D.M. nr. 279/1919, unde rămâne până la sfârșitul anului. La părăsirea acestei unități prestigioase de învățământ, conducerea acesteia i-a eliberat următoarea caracterizare, probabil pentru a-i folosi în alte locuri în care francezul ar fi urmat să lucreze: „ca valoarea pedagogică, Dl. Emile Rousselot s-a dovedit un element excelent cu o cultură profesională suficientă, foarte muncitor, punctual și foarte corect. Școala a tras mari foloase de pe urma sa.”¹⁴

După înfăptuirea României Mari, Consiliul Dirigent prin Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice îi trimitea lui Rousselot o scrisoare prin care i se aducea la cunoștință faptul că prin ordinul nr. 9567/1919 a fost numit profesor la liceul Simion Bărnuțiu din Șimleul Silvaniei: „Domnule, am onoarea a vă aduce la cunoștință că în urma cererii Dv. v-am transferat cu toate drepturile avute până acum în vechiul regat ca profesor la liceul Simion Bărnuțiu din Șimleul Silvaniei. Aducându-vă aceasta la cunoștință îmi place a crede că neamul nostru și școala românească de aici a găsit în Dv. un patriot convins și un dascăl devotat care se va grăbi să aducă prinos Transilvaniei românești toată mintea și toată inima și toată viața sa. După sacrificiul de sine al soldatului român pentru înfăptuirea României mari credem că sacrificiul dascălului român pentru deplina consolidare a acesteia

9 Matricola confesională romano catolică pentru decedați creată de Parohia Romano-Catolică Șomcuta Mare, poziția nr. 1/1958.

10 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte administrative*, doc. 1693/1930, f. 3.

11 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, Secția Învățământ*, dos. 914, f. 1.

12 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte administrative*, doc. 1693/1930, f. 5.

13 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, Secția Învățământ*, dos. 914, *passim*.

14 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte administrative*, doc. 1693/1930, f. 3.

nu va fi mai prejos. În interesul școalei pe care veți avea să o serviți de aici înainte, vă rog să vă prezentați în timpul cel mai scurt la Șimleul Silvaniei spre a vă pune în legătură cu Dl. Dr. Ioan Oșianu directorul Liceului și spre a lua din vreme toate măsurile atât de ordin personal cât și general școlar.”¹⁵

Din fericire pentru orașul nostru, s-a revenit imediat asupra acestei scrisori cu telegrama nr. 15675/1919 prin care transferul la Șimleul Silvaniei era anulat și înlocuit cu transfer la Baia Mare, la Liceul „Gheorghe Șincai” și la Școala Civilă de Fete.¹⁶

Ajuns la Baia Mare, la fel ca și ceilalți profesori nou veniți (V.D. Gălușcă, I Cristian, N. Țarină) Emile Rousselot împreună cu soția sa au fost repartizați într-o chirie, beneficiind de 3 camere și o „culină”, probabil bucătărie. Pentru că nou veniții trebuiau să se gospodărească, Rousselot și ceilalți profesori s-au adresat Primăriei Orașului Baia Mare solicitând acordarea unei cantități de lemne de foc pentru locuințele lor „la un preț cât mai redus posibil¹⁷.” La 6 septembrie 1921 profesorul și-a cumpărat o casă în strada Horea la nr. 25, de la Carol Bremer din Pribilești. Imediat după achiziționare, francezul a intrat în atenția poliției pentru că, fără a cere voie primăriei, a tăiat patru castani sălbatici din fața casei sale. Trecând la investigarea cazului, hilar în anumite privințe, autoritățile au luat declarații de la cei implicați, profesorul declarând următoarele „*pe stradă se găseau patru arbori, castani. Cele două camere din față fiind întunecoase și cam umede din cauza celor 4 pomi am întrebat pe domnul Bremer dacă pot tăia pomii din față. El mi-a răspuns chiar în fața avocatului Dr. Victor Pop că pomii sunt ai mei și că ei sunt proprietatea mea, fiind sădiți de Bremer însuși. Nu m-am gândit un moment că pomii aceștia ar fi crescut pe terenul orașului și că ar trebui să informez primăria pentru obținerea autorizației de a le tăia. Am fost de bona fide. Dacă proprietarul nu ar fi vorbit în sensul acesta aș fi făcut demers la locul competent pentru a obține autorizația*”. Problema era că nici fostul proprietar Bremer și nici avocatul lui Rousselot nu au recunoscut o astfel de discuție. În orice caz, în urma demersului poliției s-a stabilit faptul că profesorul a fost de bună credință și i s-a aplicat doar o amendă¹⁸.

În anul 1922, la locuința lui, profesorul a efectuat o serie de lucrări de amenajare și introducere facilități. Astfel el a solicitat Primăriei permisiunea de a instala canal și apaduct, cerere aprobată de autoritatea locală cu o serie

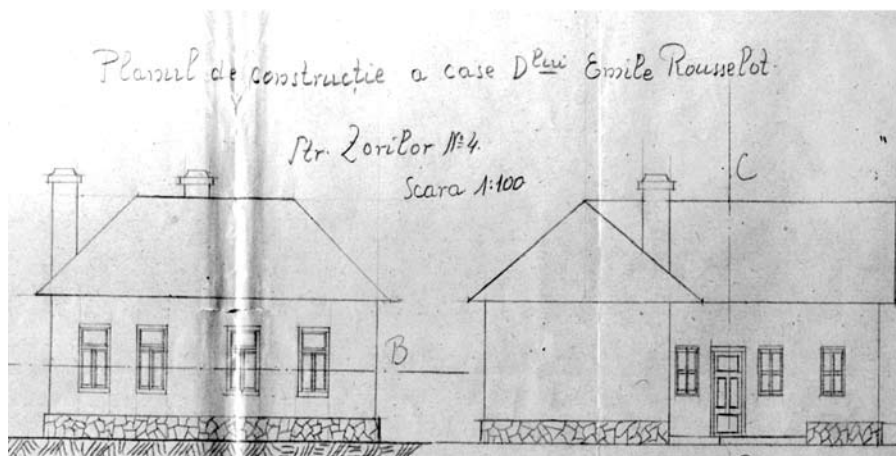
15 *Ibidem*, f. 5.

16 *Ibidem*, f. 7.

17 A.N. MM, fond Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte administrative, doc. 4279/1919, f. 1-2.

18 *Idem*, doc. 2840/1922, *passim*.

de menționi. ¹⁹ Ulterior, pe parcursul anilor care au urmat, Emile Rousselot și-a construit încă o casă în strada Zorilor la nr. 4. Aici profesorul de franceză își cumpărase o casă veche și simplă, în care nu a locuit efectiv. A dăruit-o și a reconstruit-o în anul 1932 pe baza concesiunii de edificare nr. 6009/1932. Casa avea 4 camere, fără etaj, era din cărămidă și acoperită cu șindrilă. În anul 1933, profesorul, în urma lucrărilor efectuate, se adresează primăriei solicitând concesiune de edificare motivând că solicită atât de târziu acest act întrucât „am fost indus în eroare de maestrul zidar care mi-a spus că întrucât voi edifica casa în locul celei vechi nu este necesar a cere în prealabil concesiune de edificare.” Bineînțeles că Primăria a eliberat acest document pentru ca dascălul să se afle în legalitate. ²⁰

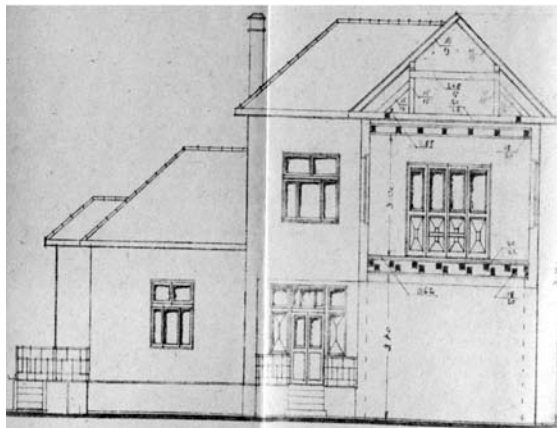
Doi ani mai târziu, în 1935, Emile Rousselot a solicitat o nouă autorizație de construcție, de data aceasta pentru ridicarea unei case cu etaj în locul celei pe care o deținea deja pe strada Horea. Casa urma să fie construită din cărămidă, pe un fundament de piatră de carieră și de râu și urma a fi acoperită cu material neinflamabil. Această locuință era proiectată să aibă un etaj, un parter iar la subsol o pivniță. La parter avea 1 cameră, 1 bucatărie, 1 baie, 1 hol, 1 cămară și o terasă, iar la etaj 2 camere și un antreu. ²¹ Pentru că profesorul făcea parte din conducerea administrativă a orașului la această dată, pentru ridicarea locuinței cu etaj el a fost scutit de taxele de construcție în baza regulamentului taxelor comunale. ²²

¹⁹ *Idem*, doc. 1918/1922, f. 2.

²⁰ *Idem*, doc. 7607/1933, f. 3, 5, 8.

²¹ *Idem*, doc. 3268/1935, f. 6-7.

²² *Ibidem*, f. 7.

Între 1930-1931 este transferat la Liceul „Dragoș Vodă” din Sighetu Marmăției²³ după care a revenit la Baia Mare, la Liceul „Gheorghe Șincai”. În paralel, profesorul Rousselot era și titularul catedrei de limba franceză de la Școala Civilă de Fete²⁴ din Baia Mare. Aici, la Baia Mare, Emil Rousselot, obține în anul 1938 titlul de

profesor titular definitiv²⁵, după care în anul 1940 a fost pensionat.²⁶

În plan extrașcolar, încă din momentul sosirii sale la Baia Mare, Emil Rousselot a organizat cursuri private sau publice de limba franceză. Mărturie în acest sens stă solicitarea sa către Primăria Orașului Baia Mare din anul 1920 de închiriere a sălii consiliului de două ori pe săptămână, între orele 6-7 seara, pentru un grup de intelectuali care doreau perfecționarea în limba franceză. Solicitarea a fost acceptată imediat de primarul orașului din aceea vreme.²⁷

Pentru că probabil cererea era destul de mare din partea locuitorilor de a învăța sau de a se perfecționa în limba franceză, în anul următor, 1921, profesorul se arată interesat de închirierea mai multor camere pentru cursurile sale în casa lui Steinfeld Bela din strada Petofi nr.1, chiria fiind stabilită la 2400 lei.²⁸ Șirul acestor cursuri a continuat pe tot parcursul perioadei interbelice. Mai mult, profesorul Rousselot a participat împreună cu elevii săi la mai multe excursii organizate de școală, iar la finalul anului școlar printre premiile acordate de școală, copiii buni la limba franceză erau răsplătiți cu cărți din partea profesorului lor.²⁹

23 A.N. MM, *Liceul Dragoș Vodă Sighetu Marmăției*, registrul cu date personale ale cadrelor didactice, nr. 49/1925-1948, poziția 76.

24 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte administrative*, doc.1693/1930, f. 7.

25 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, Secția Învățământ*, dos. 914, *passim*.

26 *Monitorul Oficial al României*, nr. 46/24 februarie 1940, partea I, p. 26.

27 A.N. MM, *Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte administrative*, doc.6147/1920, f.1.

28 *Idem*, doc.2754/1921, f.1.

29 A se vedea *Anuarul Liceului „Gheorghe Șincai”* apărut la Baia Mare pe parcursul întregii perioade interbelice, sub coordonarea directorului instituției Gheorghe Hetcou.

În anul 1930 Emile Rousselot se afla în România, cu mici întreruperi, de circa 20 de ani. Vorbea și scria perfect românește, deja devenise în bună parte român deși era poliglot, vorbind impecabil franceza, germana dar și puțin engleza. În aceste condiții, având la bază un regulament din anul 1924³⁰ cu privire la dobândirea naționalității române prin naturalizare, Emile Rousselot a luat decizia de a solicita să devină cetățean cu drepturi depline al țării noastre, renunțând la cetățenia sa franceză. Astfel, la 4 aprilie 1930, se adresa Primăriei Orașului Baia Mare, aducând la cunoștința acesteia următoarele: „am onoare a depune declarația de renunțare la cetățenia franceză și optarea la cea română, cu rugămintea să binevoiți a lua la cunoștință și un exemplar al păstra în arhiva primăriei iar unul al trimite Prefecturii județului Satu Mare. Totodată, vă comunic că odată cu prezenta am înaintat un exemplar de declarație și poliției de stat baia Mare iar cererea de naturalizare Ministerului de Justiție, Comisia de Naturalizare.”³¹ Declarația de renunțare la cetățenia franceză a fost legalizată de notarul Bella Kepes și cuprindea următorul text: „Eu, Emile Joseph Auguste Rousselot, profesor în Baia Mare, județul Sătmar, prin prezenta declar că renunț la cetățenia franceză. Doresc să devin cetățean român și mă oblig a observa cu sfințenie legile și regulamentele acestei țări. Efectul de drept al prezentei declarații se extinde și asupra soției mele născută Therese Mayerhofer, născută la Viena, cu care am încheiat căsătorie în Craiova, județul Dolj, în anul 1913.”³²

În perioada mai 1935-noiembrie 1936 Emile Rousselot s-a implicat și în administrație, pentru o scurtă vreme, făcând parte din conducerea Primăriei Orașului Baia Mare în calitate de membru al Comisiei Interimare.³³

După finalizarea celui de al doilea război mondial, Rousselot a fost acceptat din nou la catedră, făcând parte din colectivul de profesori de la Liceul Gheorghe Șincai până la sfârșitul anului 1947, când dispare brusc din peisaj, fără ca în registrul proceselor verbale ale consiliului profesoral să fie consemnat motivul dispariției sale.³⁴

Emile Rousselot s-a retras împreună cu soția sa la Șomcuta Mare unde a încetat din viață la 3 aprilie 1952. Soția sa Tereza i-a supraviețuit șase ani, decedând la 13 ianuarie 1958, de bătrânețe.

30 Monitorul Oficial, nr. 104/16 mai 1924, Regulamentul 1131/14 mai 1924 privitor la dobândirea naționalității române prin naturalizare și la redobândirea acestei naționalități, *passim*.

31 A.N. MM, Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte administrative, doc.1765/1930, f.2.

32 Ibidem, f. 4.

33 Csoma Gheorghe, *Baia Mare 670*, vol II., Baia Mare, Editura Helvetica, 2000, p. 256.

34 A.N. MM, *Liceul Gheorghe Șincai*, registrul ședințelor consiliului profesoral, nr. 42/1944-1950. Emile Rousselot apare pentru ultima dată ca membru al consiliului profesoral la sfârșitul anului 1947.

Iosif Levandovschi (1888-1959).

S-a născut la Suceava în anul 1888. Întrucât tatăl său, Gheorghe, moare de timpuriu, Iosif este nevoit ca după finalizarea claselor primare și a primului an de liceu la Suceava, să plece la unchiul său la Baden, lângă Viena unde face clasele II-VII liceale pentru clasa VIII întorcându-se la Suceava. Aici termină liceul și se înscrie la Universitatea din Cernăuți, unde deoarece era foarte sărac făcea meditații cu copii muncitorilor de la o fabrică de sticlă.

După 2 ani își întrerupe studiile fiind recrutat în armată după circa un în 1910 întorcându-se la Universitatea din Cernăuți dând în continuare lecții particulare pentru a se putea întreține. Finalizează studiile iar în 1914 se înscrie pentru continuarea studiilor la Viena însă este înrolat în armata austro-ungară și trimis pe frontul italian, astfel că până în anul 1917 își întrerupe din nou studiile. Pe front a fost rănit și decorat iar mai apoi, bolnav de tifos este trimis la Viena pentru a lucra la biroul de cenzurare a corespondenței. După finalizarea războiului este încadrat la comisia de lichidare de pe lângă Ambasada României din Viena timp de un an 1919-1920. În anul 1920 este trimis curier diplomatic la Cluj în serviciul Comisariatului Regal Român din Viena. În anul 1920 își finalizează și studiile din cadrul Facultății de Filozofie din Viena și își susține examenul de pedagogie și limba latină. La cererea sa este numit profesor suplinitor la Liceul Gheorghe Șincai din Baia Mare iar în anul 1923 susține o serie de examene de diferență sau de echivalare a diplomelor la limba română și greacă la Universitatea din Cluj fiind apoi numit profesor titular. A fost profesor la liceul din Baia Mare până în anul 1940 când împreună cu familia pleacă în refugiu în Banat. Astfel pentru un an Iosif Levandovschi este numit profesor la Liceul de băieți Traian Doda din Caransebeș iar din august 1941 este mutat la Lugoj unde rămâne până în anul 1945. În anul 1945 familia revine la Baia Mare, Iosif este din încadrat ca profesor la Liceul Gheorghe Șincai până în anul 1947. Între anii 1947-1952 a fost pensionar, după care este din nou încadrat la Sfatul Popular Baia Mare secția Învățământ ca și contabil, ulterior fiind mutat la centrul de documentare de pe lângă Inspectoratul Minier Baia Mare împreună cu soția sa.

A fost căsătorit cu Livia Pașca (1897-1980) directoarea Gimnaziului de Fete din Baia Mare și au avut împreună doi copii: Maria Magdalena (1923-1994) și Nicolae Iosif (1926-1948)³⁵.

Iosif Levandovschi s-a stins din viață în anul 1959 la Baia Mare și este înmormântat alături de fiul său în cimitirul reformat din oraș.

Aurel I. Coza (1892-1978)

S-a născut la 17 septembrie 1892 în localitatea Pribilești, fiind fiul preotului paroh local Ioan Coza. A urmat cursurile școlii primare din Lăpușel, apoi din Șomcuta Mare. Primele trei clase liceale le urmează la Oradea, următoarele trei la Baia Mare iar clasele finale a VII-a și a VIII-a la Liceul Samuil Vulcan din Beiuș unde susține bacalaureatul în anul 1910. Între 1910 și 1914 studiază teologia la Oradea și Gherla iar între 1914-1918 latină și istorie la Universitatea din Budapesta.

În anul 1919 este numit profesor la Liceul Gheorghe Șincai din Baia Mare unde rămâne până în anul 1926. În paralel, din 1923 este numit și în funcția de custode al Muzeului Orășenesc. În anul 1926, este numit director al Liceului „Vasile Lucaciu” din Satu Mare, funcție ocupată până în anul 1938. Din anul 1938 se mută la Cluj ca inspector școlar al Regiunii Ținutului Cluj, funcție ocupată până în anul 1940.

Aurel Coza nu a plecat în refugiu pe parcursul războiului. A rămas la Cluj ca profesor de latină și istorie la Liceul „George Barițiu” dar și la preparandia din Gherla. După anul 1944 este încadrat din nou la Liceul George Barițiu din Cluj, apoi doi ani activează ca inspector școlar pentru învățământul secundar. După o perioadă relativ scurtă de șomaj, este încadrat ca secretar la Școala Profesională Mixtă Comercială din Cluj. În anul 1952 a fost arestat și condamnat la închisoare ca membru al Partidului Național Țărănesc. A fost închis la Gherla pentru 3 ani dar a fost eliberat după circa un an cu stabilirea domiciliului forțat la Vatra Dornei. În ultimii ani de viață s-a stabilit la Cluj, unde se stinge în anul 1978.

A fost căsătorit cu Augusta Pelle și au avut doi copii: Aurel A. Coza (1926-2005) și Maria (?- 1990)³⁶.

35 Mulțumim pe această cale nepoatei lui Iosif Levandovschi, doamna Maria Magdalena Anghelescu, care ne-a pus la dispoziție toate informațiile despre viața și activitatea bunicului ei.

36 Horea Gheorghe Mărieș, *Aurel I. Coza, păstrătorul memoriei lui Vasile Lucaciu pe aceste meleaguri*, publicat online în patru părți pe pagina virtuală a revistei Buletin de Carei <http://www.buletindecarei.ro/>.

**Restitutio: Exponents of Education in Baia Mare:
Marta Iepure Fabian, Ioan Iepure, Dr. Gheorghe
Hetcou, Emil Rousselot
Iosif Levandovschi, Aurel Coza**

(Summary)

***Keywords: Baia Mare, education,
teachers, interwar period, career***

This study is a continuation of the previous articles that emphasize the life and work Levandovschi Livia, the headmaster of Baia Mare Girls Gymnasium, published in nr. 5/2012. In this number are relieved several personalities of education from Baia Mare in the interwar period: Marta Rabbit-Fabian, John Hare, Dr. George Hetcou, Emile Rousselot, Joseph Levandovschi Aurel I. Coza, each with very interesting lives and careers.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: Baia Mare, învățământ, profesori, perioada interbelică, carieră

Acest studiu vine în continuarea celui precedent despre viața și activitatea Lievei Levandovschi, directoarea Gimnaziului de fete din Baia Mare, publicat în nr. 5/2012. În acest număr sunt prezentate mai multe personalități ale învățământului băimărean interbelic: Marta Iepure-Fabian, Ioan Iepure, Dr. Gheorghe Hetcou, Emile Rousselot, Iosif Levandovschi, Aurel I. Coza, fiecare cu vieți și cariere deosebit de interesante.

Preoții - „medici trupești și judecători laici”- chemați să conducă comunitatea greco-catolicilor din Protopopiatul Iza „în lumina credinței și adevărului” în perioada 15 octombrie 1942- 6 aprilie 1943

Dr. Lavinia Buda

Absolventă a Facultății de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, secția Istorie, specializarea Istorie Modernă (2006). Masterat Socio-Antropologie Istorică, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca (2007). Doctor în istorie, titlu obținut în anul 2012 la Facultatea de Istorie și Filosofie din cadrul UBB Cluj-Napoca. În prezent profesor de istorie. Urmează cursuri postdoctorale prin proiecte POSDRU.

Cuvinte cheie: Iza, protopopiat, greco-catolic, parohie, reuniune religioasă

Pornind de la concluzia formulată de preotul din Poieni potrivit căreia: „*Ce ne rezervă viitorul Dumnezeu știe.*”¹, analizând rapoartele despre starea religios-morală a comunității greco-catolice din Maramureș de după 1940 constatăm că populația și conducătorii au traversat o perioadă de sentimente și trăiri antagonice caracterizată prin renașterea sentimentului religios pe de

o parte, iar pe de altă parte de resemnare în fața schimbărilor și vremurilor grele generate de cel de al doilea război mondial.

Atenția noastră se va opri asupra rapoartelor înaintate de preoții din următoarele parohii: Bocicoel, Botiza, Cuhea, Dragomirești, Glod, filia Slătioara, Ieud I și II, Poieni, Rozavlea, Săcel, Săliștea de Sus I și II, Strâmtura, Șieu² în vederea sinodului de primăvară din Săliștea din data de 6 aprilie 1943, unde urma să se ia în discuție ultimele evoluții din cadrul

1 Arhivele Naționale Maramureș (în continuare AN MM), Fond Episcopia greco-catolică a Maramureșului, Dosar nr. 92/1943, f. 10.

2 Menționăm numele preoților ce conduceau acestea parohii în cazurile în care am putut să descifrăm semnăturile, anume: Vasile Dunca- Cuhea, Gheorghe Petrovay- Rozavlea, Gavril Dunca- Bocicoel, Ioan Bârsan- Poieni, Iosif Tămăian- Săliștea de Sus I, Ioan Dunca- Ieud I, Vasile Vlad- Șieu, Alexandru Pop- Ieud II, Grigore Dăncuș- Botiza, Ioan Gheorghe Iavanciuc- Glod.

comunității greco-catolice de la sinodul din toamnă adică din 15 octombrie 1942. În protopopiatul greco-catolic Iza mulți preoți remarcău că deși viața a avut mult de suferit din cauza războiului „*mai pe scurt necaz și jale*”, în plan religios se constată o renaștere spirituală, „*setea după hrana sufletească este mai mare ca oricând*”.³

În articolul nostru vom împrumuta structura rapoartelor despre starea religios-morală ce erau înaintate de preoți periodic pentru a constitui subiect de dezbatere în cadrul sinoadelor de primăvară și toamnă ce aveau loc în cadrul fiecărui protopopiat greco-catolic. Aceste rapoarte constituie și o fidelă reprezentare a necazurilor și reușitelor pe care le avea comunitatea respectivă de la ultimul raport înaintat protopopiatului. Evident că multe din aceste rapoarte au fost redactate cu patimă de autorii lor tocmai pentru a evidenția mai clar problemele comunității, dar trecând de aceste aspecte firești din majoritatea rapoartelor putem constata preocupări și speranțe similare. Nota de originalitate a unor rapoarte intervine în momentul în care preotul și-a permis să încalce canoanele oficiale atât de bine cunoscute și să introducă rubrici proprii tocmai pentru a aduce la cunoștința protopopului problemele cu care se confruntă în plan personal și a evidenția eforturile lui permanente pentru strângere credincioșii în jurul bisericii.

A) Momente mângâietoare(Lumini)

Statutul preotului-intelectualului în general

Includerea în rapoarte a trei secțiuni intitulată extrem de sugestiv lumini, umbre respectiv indiferente apare ca extrem de benefică, astfel preoții putea să enunțe problemele și impedimentele pe care le întâmpinau în pastorație dar și să nu omită realizările pe care le aveau datorită enoriașilor lor.

Înainte de a trece la abordarea propriu-zisă a subiectele tratate de aceste rapoarte trebuie să atragem atenția că majoritatea au o prezentare antagonică, bine-rău, subliniind că cu toate dificultățile create, războiul a avut totuși și efecte benefice făcându-i pe oameni să-și reconsidere atitudinea față de relația lor cu Biserica și reprezentanții ei.

Preotul avea un rol extrem de important în cadrul comunităților rurale, acordând sprijin și asistență enoriașilor în toate aspectele vieții. Preotul Gavril Dunca din Bocicoel remarcă că cu toate că toți intelectualii sunt sprijiniți de săteni, totuși preotul se bucura de cea mai mare atenție și apreciere având o gamă largă de atribuții spirituale și laice. „*Care intelectual venit în comună*

3 *Ibidem*, f. 12, 15.

este primit cu simpatie și sprijinit după puteri. Preotul se bucură de cea mai mare atenție. De multe ori el trebuie să fie și medic trupesc și judecător laic”.⁴

Și preotul Ioan Bârsan din Poieni raporta lucruri similare privind atitudinea credincioșilor față de preot: „În general credincioșii stau, - pot afirma cu tărie -, mai strânși în jurul bisericii și preotului decât în trecut, în vremurile aceste grele”.⁵

Aportul reunitilor mariane la viața spirituală a comunității

Contribuția reuniunilor mariane la renașterea spirituală din perioada celui de al doilea război mondial ar merita un studiu separat, aici ne vom limita să prezentăm opiniile preoților referitoare la influența acestora în comunitate.

Prin intermediul marianiștilor bărbați și femei s-au introdus o serie de devoțiuni mariane și nu numai, amintim: Rozarul Maicii Domnului, Paraclisul, Rozarul Sf. Rane⁶, Calea Crucii, Binecuvântarea Euharistică etc. Caritatea și colectele realizate pentru diferite scopuri au constituit un alt aspect al muncii desfășurate de marianiști. Înfrumusețarea și asigurarea curățeniei în biserică au reprezentat peste tot țelul principal al reuniunilor. În parohia Bocicoel preotul constatând că reuniunea mariană funcționa doar pe hârtie a hotărât să o întemeieze pe bază de statute și să crească numărul de membri. Rezultatele nu s-au lăsat așteptate: „Activitatea este promițătoare. Din banii ei s-a edificat o clopotniță – de care a fost nevoie – pentru salvarea clopotului... Tot ei i se datorează și înfrumusețarea capelei care servește de biserică, precum și curățenia care se face regulat de Societatea Mariană cu scrupulozitate. Membrii ei participă la toate serviciile obișnuite în duminici și sărbători, adăugând în plus: Rozarul Maicii Domnului, Paraclisul, Rozarul Sf. Rane. Din zelul Societății Mariane s-au putut face și opere de caritate. De lăsatul secului, au fost ajutate cu alimente șase familii grele și nevoiașе”.⁷

Nu peste tot activitatea era atât de complexă, de exemplu activitatea Reuniunii Mariane din Glod se reducea la „la recitarea Rozarului în biserică în duminici și sărbători și împărtășirea în prima vineri din lună”.⁸ Iar Reuniunea Mariană din Deagomirești se rezuma la strângerea de colectă pentru steagul marian, până la data înaintării raportului adunase suma de

4 Ibidem, f. 1.

5 Ibidem, f. 10.

6 Ibidem, f. 1.

7 Ibidem.

8 Ibidem, f. 5.

150 Pengő.⁹ *Reuniunea Mariană din Poieni* traversa o perioadă nefastă „din cauza morții prezidentei trece prin criză trecătoare”.¹⁰ O altă direcție a activității desfășurate de marianiști a fost încercarea de a asigura mărturisirea și cuminecarea tuturor credincioșilor inclusiv a celor bătrâni și bolnavi aflați în imposibilitatea de a se deplasa până la biserică, prin vizite periodice și lecturi din cărți de rugăciuni încercau să le ofere alinare. „*Reuniunea Mariană din Săliștea de Sus II își continuă munca prin ajutorul săracilor și cercetarea bolnavilor pentru a nu rămâne nimeni nemărturisit*”.¹¹

Reuniunea Mariană din Ieud I și II avea un număr impresionant de membri - 340, „care a cumpărat următoarele lucruri numai pentru parohia noastră: ornate preoțești de 500 Pengő; drapelul societății de 400 Pengő; Evanghelie și Molitvnic cu 135 Pengő și alte lucruri din pânză, precum și 3 prapori. S-a făcut o colectă pentru două familii a căror gospodărie au fost distruse de foc, în numerar 2362 Pengő și una vițică”.¹² Deși asociația reunea membri din ambele parohii, a doua parohie funcționa doar din 1 ianuarie 1941, activitatea ei întâmpina obstacole deoarece nu avea un local propriu pentru întruniri. Și în cazul Asociației Generale a Românilor Uniți (AGRU) exista aceeași dificultate, „nu a putut ține ședințe deoarece nu are local; câteva s-au ținut în fața bisericii dar era prea frig”.¹³

În raportul înaintat Ordinariatului protopopul greco-catolic de Iza constata că „reuniunile mariane sunt lucrătoare și premereg cu pilde bune, sporind în număr. Au făcut colecte pentru diferite scopuri. Reuniunea Mariană din Strâmtura a adunat 610 P. pentru ornate, Reuniunea Mariană din Dragomirești 45 P., Reuniunea Mariană din Botiza 460 P. pentru ornate, Reuniunea Mariană din Glod 33 P. pentru misiuni, Reuniunea Mariană din Slătioara 23 P. tot pentru misiuni și 21 P. pentru săraci, iar Reuniunea Mariană din Ieud I pentru un sinistral în urma incendiului 2000 P.; Reuniunea Mariană din Ieud II tot în acest scop 2362 P. și una vițică”.¹⁴

Alte asociații catolice ce funcționau în această perioadă și au fost amintite de rapoarte au fost AGRU din Dragomirești¹⁵, Poieni¹⁶, Strâmtura.¹⁷

9 Ibidem, f. 4.

10 Ibidem, f. 10.

11 Ibidem, f. 15.

12 Ibidem, f. 8.

13 Ibidem.

14 Ibidem, f. 17.

15 Ibidem, f. 4.

16 Ibidem, f. 10.

17 Ibidem, f. 16.

În Dragomirești AGRU nu activa, iar în Poieni „*AGRUl față de anul trecutul acționează mai slab având în vedere timpurile ce le trăim...*”.¹⁸ Acestora li se mai adăugau Opera Pontificală din Strâmtura¹⁹ și Societatea Cultul Inimii lui Iisus din Șieu, ai cărei membri obișnuiau să facă „*mărturisire și cuminecare în prima vineri din lună, după rugăciunea către inima lui Iisus se face Calea Crucii cu diferite scopuri*”.²⁰

Din cele 15 parohii și filii ale protopopiatului Iza avem cunoștință de 11 reuniuni mariane(Bocicoel, Botiza, Cuhea, Dragomirești, Glod, filia Slătioara, Ieud I și II, Poieni, Rozavlea, Săliștea de Sus I și II, Strâmtura), doar în Săcel și Șieu nu au fost amintite. Preotul Vasile Dunca din Cuhea vedea ameliorarea vieții spirituale din parohia sa drept o consecință a activității marianiștilor care și-au intensificat acțiunile devoționale oferind astfel exemple pozitive și celorlalți credincioși. „*Toate aceste îmbunătățiri în mare parte se atribue Reuniunii Mariane din Cuhea, care cu cele peste 260 de membre dau un exemplu de urmat. În timpul Postului Mare în fiecare seară se face în biserică din partea sutelor de credincioase Paraclise, Rozare, Calea Crucii și alte rugăciuni publice... Mulțumită activității Reuniunii Mariane... s-a practicat mai intensiv faptele milei creștinești prin ajutorarea celor lipsiți și ajunși la ceva pagube*”.²¹

O altă consecință a numărului crescut de reuniuni mariane s-a manifestat prin influența tot mai mare pe care o aveau ordinele călugărești mariane în comunitățile catolice. Inclusiv din parohia Ieud II aflăm de patru fete care „*au plecat la călugărie, la Institutul «Notre Dame de Sion» din Budapesta*”.²²

Cercetarea bisericii

În sezonul rece peste tot preoții încearcă să scuze prezența mai redusă a credincioșilor la serviciile divine motivând că lipsa îmbrăcămintei și încălțăminteii îi împiedică să participe cu toate că mulți ar veni. „*Credincioșii nu pot asculta Sf. Liturghie decât cu schimbul din cauza lipsei de încălțăminte și îmbrăcămintă*”.²³ Acestor impedimente de natură practică li se adăugau și altele care nu depindeau de oameni, frigul și zăpada mare împiedicau deplasarea credincioșilor. „*Motivul stagnării practicilor religioase a*

18 *Ibidem*, f. 10.

19 *Ibidem*, f. 16; Remarcăm că în Strâmtura funcționau: AGRU, Opera Pontificală și Reuniunea Mariană, fiind singura parohie din protopopiat unde avem cunoștință de trei asociații religioase.

20 *Ibidem*, f. 20.

21 *Ibidem*, f. 3.

22 *Ibidem*, f. 8.

23 *Ibidem*, f. 1.

membrilor acestei reuniuni a fost frigul iernii care s-a manifestat mai aspru din cauza lipsei de îmbrăcăminte care este tot mai pronunțată...”.²⁴ Preotul Alexandru Pop din parohia Ieud II a fost nevoit să informeze că cu toate că a intervenit pe la autoritățile locale nu a reușit să le convingă să ridice o punte peste râul ce traversa localitatea și care îi împiedica pe o bună parte din credincioși să ajungă la biserică. „La fel din lipsa de alimente și a unei punți corespunzătoare peste râul care desparte o bună parte a parohiei de biserică și care punte mi s-a promis de autoritățile comunale, dar care nu s-a făcut nici până azi deși am rugat aceste autorități de mai multe ori”.²⁵

Deși mulți credincioși se confruntau cu aceste lipsuri, preoții constată cu vădită satisfacție că războiul a avut printre alte urmări și intensificarea practicilor religioase. „Credincioșii din parohie având și ei parte de necazuri și neajunsuri din zilele de față în rugăciuni și cercetarea bisericii caută mângâiere și ajutor. Biserica față de trecut e mai cercetată și viața morală mai intensă”.²⁶ Schimbarea comportamentului religios al credincioșilor a determinat și în rândul bărbaților intensificarea practicilor de pietate, aceștea luau parte nu doar la Sf. Liturghie de duminică ci și la restul devoțiunilor din timpul săptămânii sau din sărbători. Iată ce nota preotul din Dragomirești: „Cercetarea bisericii – deși se observă lipsa îmbrăcămintelor – este mângâietoare și bărbații în număr foarte mare iau parte la serviciile divine”.²⁷ Și în rândul tineretului se observă aceeași atitudine: „Marianiștii și marianistele, între care sunt mulți tineri, mai ales fete, își îndeplinesc toate obligațiunile impuse de statute”.²⁸

Și în filii unde preotul nu putea fi prezent în permanență în mijlocul enoriașilor observăm același comportament religios. De exemplu în filia Slătioara ce aparținea de parohia Glod preotul Ioan Gheorghe Ivanciuc era fericit să informeze protopopul și prin intermediul acestuia Ordinariatul din Baia Mare, că în ciuda problemelor arhicunoscute chiar și în filie a înregistrat un progres față de ultima raportare. „Între momentele ce pun în lumină progresul spiritual al filiei Slătioara, în ultima jumătate de an, se înșiră în primul rând participarea credincioșilor în număr tot mai mare la sfintele servicii ce se celebrează în mijlocul lor tot a doua duminică și sărbătoare”.²⁹

24 *Ibidem*, f. 2.

25 *Ibidem*, f. 8.

26 *Ibidem*, f. 2.

27 *Ibidem*, f. 4.

28 *Ibidem*, f. 8.

29 *Ibidem*, f. 6.

Creșterea numărului de mărturisiri și cuminecări

În strânsă legătură cu cercetarea bisericii a fost creșterea numărului de mărturisiri și cuminecări. Având exemplul marianiştilor și ceilalți credincioși apelau tot mai des la Sf. Taine pentru a obține iertarea păcatelor și a invoca mila lui Dumnezeu în acele vremuri grele. Preoții a fost tot mai ocupați să acorde Sf. Taine nu doar în Postul Paștilor cum se obișnuia ci și în restul anului, în prima vineri din lună când se mărturiseau și cuminecau marianişti, cu ocazia unor sărbători sau alte variate momente. Preotul din parohia Ieud I, Ioan Dunca consemna: „*Frecventarea bisericii este mulțumitoare. De asemenea spovedaniile sunt făcute nu numai în Postul Paresimilor ci și în celelalte posturi, în bună parte, ba chiar și în restul anului. La rugăciunile făcute pentru pace, ori pentru alte scopuri pii credincioșii s-au dovedit înțelegători participând în număr frumos iar unii spovedindu-se în acele scopuri... Se observă apoi, mai dese cuminecări zilnice, îndeosebi membrii Societății Mariane din Ieud I fiind în practică aceste deprinderi pii*”.³⁰

Și în Săcel numărul și frecvența mărturisirilor în acest interval cronologic a crescut, probabil și datorită activității reuniunii mariane din parohie: „*atât mărturisirile cât și împărtășirile în parohie sunt dese și în creștere...*”³¹

În Strâmtura din cauza războiului „*... se crează o stare de spirit și un climat impropriu pentru destindere și înseninare. În viața religioasă și morală se abservă o aprofundare prin frecvența tot mai mare a Sf. Taine și a altor deprinderi de pietate, care sporesc zelul și evlavia, determinate și de ... vremurile de război și de nesiguranța zilei de mâine*”.³²

Ajutorarea aproapelui și fapte ale milei creștinești

Caritatea față de aproape a fost condiționată de condiția materială a credincioșilor dar și de caracterul lor, în unele cazuri preoții semnalând că pur și simplu sunt răi și egoiști. Caritatea nu se restrângea doar la acordarea de ajutor sub diferite forme celorlalți credincioși, ci și Bisericii și implicit preotului.

Preotul din Săcel în raportul său a stabilit o legătură între sărăcia credincioșilor și disponibilitatea lor față de datorințele creștinești. Iată cu ce se confrunta în pastorație: „*Vremurile grele ce le străbatem împiedică orice activitate vrednică. Credincioșii luptă cu mari greutate. Parohie cu familii*

30 *Ibidem*, f. 7.

31 *Ibidem*, f. 12.

32 *Ibidem*, f. 16.

numeroase, cu recoltă puțină și insuficientă. Familiile în loc de bonuri pentru făină au primit bonuri pentru cereale, care nu se află și trecând vremea au expirat și bonurile și nu au putut ridica nimic, din care cauză sunt lipsuri mari mai pe scurt năcaz și jale. Din cauza aceasta nu e de mirare că datorințele creștinești față de aproape nu sunt ca și alte dăți”.³³

Și preotul Iosif Tămâian din Săliștea de Sus I din cauza unor neînțelegeri cu colaboratorii săi apropiați și a unei stări tensionate între credincioși, și-a exprimat o opinie extrem de categorică la adresa credincioșilor săi care și-ar urmări doar interesul și ar căuta să exploateze pe oricine doar să obțină profit. „Concluzia generală e că credința celor mulți e un interes deghizat a celor sfinte și dacă ar putea atunci ar exploata chiar și pe preoții lor în loc să-i ajute”.³⁴

Aceste opinii pot fi considerate ca marginale, cei mai mulți dintre preoți menționau că atitudinea și comportamentul credincioșilor au fost influențate în mod pozitiv de situația în care se aflau. Peste tot se realizau colecte cu diverse scopuri, sumele strânse evident variau dar nu erau extrem de reduse. Se realizau colecte pentru AGRU, Misionari, ajutorarea săracilor și a unor biserici etc. „Oamenii văzând, cât de mari prăpăduri face războiul, încep să devină mai buni, mai cercetători ai sfintei biserici și mai darnici în colecte”.³⁵

În situații excepționale cum ar fi starea de război, statul intervenea printr-o legislație specială care reglementa drastic modul în care se puteau desfășura colecte și scopurile pentru care se realizau. În aceste condiții asociațiile religioase trebuiau să găsească cele mai potrivite mijloace pentru a obține acordul autorităților în realizarea colectelor. AGRU, Opera Pontificală, Reuniunea Mariană din Strâmtura făceau periodic: „opere caritative(colecte locale pentru cei aflați în lipsă extremă - îmbrăcăminte, alimente, agape, ajutoare individuale); ajută Biserica...” dar „Colectele și ajutoarele în natură sunt foarte îngreunate de restricțiile legilor și de repetatele rechiziții din ultimul timp”.³⁶

Pelerinajele la marile praznice și în restul anului

Și pelerinajele cunosc o revalorizare în această perioadă, credincioși credeau că sacrificiul lor va fi răsplătit neapărat odată ce vor termina călătoria la sfântul protector. Remarcăm intensificarea numărului de pelerinaje de

33 *Ibidem*, f. 12.

34 *Ibidem*, f. 14.

35 *Ibidem*, f. 15.

36 *Ibidem*, f. 16.

peste an, schimbarea intervine în faptul că acestea nu se realizau doar la sărbătorile arhicunoscute ci și în restul anului. Evident că în acest protopopiat pelerinajele au fost favorizate și de apropierea geografică de Mănăstirea de la Bixad, de Mănăstirea de la Moisei și de Biserica votivă din Șișești.

Pelerini din Ieud luau parte anual la marile praznice de peste an la mănăstirile din cuprinsul Episcopiei greco-catolice de Maramureș și din afara episcopiei. După 1940 preotul constata că numărul pelerinajelor crește: „De ceva timp se observă înmulțirea peregrinajelor la sf. mănăstiri, în afara praznicelor solemne oficiale. Credincioșii, în număr tot mai mare se expun oboselii apropiindu-se de sfintele locașuri pentru a cerși, în acest fel ajutorul lui Dumnului”.³⁷

Și preotul din Săcel mărturisea: „După cunoștința mea mulți credincioși cercetează în duminici și sărbători Mănăstirea Moiseiului unde se mărturisesc și cuminică. Cu credincioși de ai noștri mai merg și unii dintre catolici și ortodocși...”.³⁸ În cazul credincioșilor ortodocși preotul se referea la cei care au revenit la credința greco-catolică, după cum vom vedea în rândurile de mai jos.

Dezlegarea generală de la post pe timpul războiului

La fel ca alte măsuri din această perioadă și aceasta a fost primită de credincioși extrem de variat, cei săraci s-au bucurat, cei bătrâni au continuat să o ignore, iar pentru restul credincioșilor a însemnat posibilitatea de a alege.

„Dispensa generală de la post nu a avut un efect prea deosebit. Acei credincioși care și până acum, din diferite motive, au solicitat această dispensă se folosesc de ea. Mai sunt, apoi câțiva care sănătoși fiind și care altădată au postit, acum, din cauza sărăciei se folosesc de dispensă. Mulți, însă mai ales din cei mai în vârstă, postesc și acum oricât de slabă mâncare de post ar avea. Uneori trebuie să li se spună să nu postească, pentru a nu-și primejdui sănătatea și pentru a putea duce greul muncii de familie”.³⁹ Credem că expunerea preotului din Ieud I- Ioan Dunca reflectă cel mai bine situația acelor vremuri. Și în Săliștea de Sus cu toate că dispensa a fost „bineprimită de toată lumea. În zilele de miercuri și vineri maramureșanul nu mănâncă carne și sunt foarte puțini aceia care mănâncă lapte”.⁴⁰

37 Ibidem, f. 7.

38 Ibidem, f. 12.

39 Ibidem, f. 7.

40 Ibidem, f. 15.

Legea repaosului duminical

Intensificându-se actele de pietate adoptarea unei legi care reglementa repausul duminical a fost mai mult decât bine primită. Toate rapoartele menționează că aceasta a fost primită cu bucurie și că era respectată încă înainte de a fi adoptată deoarece țăranul are frică față de cele sfinte. În consecință singurele mențiuni făcute de preoți sună astfel: „*Legea repaosului duminical e respectată*”.⁴¹

Amenajarea și ridicarea de noi biserici sau case parohiale

Mențiuni legate de aceste aspecte sunt omise sau unii preoți prezintă planuri ce vor fi puse în practică după terminarea războiului. Doar parohia Ieud II a avut parte de lucrări de amenajare și întreținere a casei și acareturilor parohiale în urma donațiilor benevole făcute de credincioși, iar în Rozavlea „terminarea sfintei biserici noi, încă este un dor neîmplinit”.⁴²

Impedimente și umbre(Umbre)

Chestiunea ortodoxă

Acest subiect a fost extrem de discutat și a ridicat multe controverse în rândul comunităților greco-catolice din Maramureș, care se vedea în situația de a pierde credincioși în beneficiul unui alt cult creștin. Ani la rând a fost un subiect aprins discutat în cadrul sinoadelor.

Și viața parohiilor pe care le urmărim a fost tulburată de chestiunea ortodoxă. Unele parohii semnalează revenirea unor familii la credința greco-catolică, dar cer mai mult sprijin din partea protopopiatului pentru ca această revenire să se facă în conformitate cu legea și de ea să ia act și Oficiul Stării Civile. Preotul din Botiza afirma că din câte cunoaște „... *revenirea lor s-a făcut prin intimidare din partea autorităților civile, iar oficiul parohial nu a făcut nici o declarație nici verbal nici în scris*”.⁴³

O prezentare mai realistă a situației a făcut preotul din Dragomirești: „*Chestiunea credincioșilor ortodocși fără preoți proprii tot deschisă este. Mulți au făcut trecere formală, dar și cei netrecuți din tot sufletul lor, ci numai la Oficiul Stării Civile în anul 1941, apelează la serviciile noastre în cazuri de necesitate ultimă. Preoți proprii nu primesc, sufletul lor este alimentat din partea Episcopiei lor din trecut. Situația gravă, că nu poate fi socotită chestiunea așa de ușor aranjată, cum cred mulți Frați preoți din acest județ, care asemenea au avut credincioși și socotesc pe ei pur și simplu*

41 *Ibidem*, f. 6.

42 *Ibidem*, f. 8, 11.

43 *Ibidem*, f. 2.

trecuți, deși, în realitatea chestiunea stă altcum... în parohiile Dragomirești și Săcel, unde acești credincioși au avut parohii și preoți cu aprobare deja din anii 1903-04”⁴⁴

Și preotul din Săcel era preocupat de acest subiect, vorbind despre pelerinii greco-catolici ce mergeau la Mănăstirea Moisei spunea că aceștea erau însoțiți și de ortodocși „care și-au făcut trecere oficială la Of. St. Civile [care trecere, revenire nici până azi Of. Parohial nu le-a primit de la Of. St. Civile că au trecut la bis. gr.cat. română]dar fără să fi făcut făgăduința prescrisă în fața preotului. După ce n-au preot, tot în felul acesta unii cercetează biserica noastră. Sunt și din aceia, care au făcut trecere la Of. St. Civile și n-au cercetat și nu cercetează biserica noastră, ci a lor, îndestulându-se cu utrenia svârșită de cantor. Au mare credință în răutatea și fățarnicia lor. De la ultimul sinod s-au întors făcând făgăduință solemnă /jurământ/ 16 persoane iar de toți până în prezent 39 persoane”⁴⁵

Sectele(baptiști, sâmbeteni etc.)

Chestiunea ortodoxă rămânând nerezolvată și propaganda tot mai susținută din partea membrilor unor secte au creat sentimentul că Biserica este asaltată de pretutindeni. Situația cultelor neoprotestante din parohiile protopopiatului greco-catolic Iza în perioada investigată se prezenta astfel: „... în Dragomirești a revenit una femeie de la sâmbeteni și au rămas 25 de suflete. În Cuhea este staționar dar fără conducător fiind dus la Segedin de autoritățile civile. La Slătioara a încetat iar la Rozavlea a crescut cu unul. La Săliștea II 3 familii cu 14 suflete au revenit și au mai rămas 7 familii cu 33 suflete iar în Săcel una femeie dă semne de revenire”⁴⁶

Limbajul folosit de preoți pentru a face referire la secte încalcă canoanele cunoscute și apelează la latura întunecată a lumii, preotul din Bocicoel vorbește de „trei familii care susțin cu încăpățânare deavoleasca erezie”, iar în Șieu „având în parohie câțiva sectanți mereu își vâra coada printre credincioși și așa îi împiedică în duminici și sărbători de la ascultarea sfintei liturghii”⁴⁷

Dar situația în unele parohii nu se dovedește la fel de tragică, deoarece prin efortul preoților mai există nădejde că acest fenomen va fi eradicat definitiv. Astfel în preotul din Săliștea de Sus II prin intermediul raportului ne permite să cunoaștem acțiunile sale în acest sens: „... după

⁴⁴ *Ibidem*, f. 4.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 12.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 17-18.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 1, 20.

ce am luat contact cu cele mai de frunte dintre aceste familii, Domnul i-a luminat și azi au revenit dintre ei.. am stabilit ca în această primăvară într-un cadru solemn... - după ce vor fi pregătite – să primească într-un mod fastuos taina sf. botez. Azi vocea tremurândă dar frumoasă, a celui ce a fost douăzeci de ani în ghiarele pocăitismului, răsună din nou împreună cu a celorlalți cantori în sf. Biserică. Nădejde că se vor reîntoarce”⁴⁸

Relațiile cu comunitatea romano-catolică

Deși greco-catolicii erau parte alături de romano-catolici a lumii catolice, s-au dovedit suspicioși și neîncrezători când în parohia lor se înființa o filie romano-catolică. Această atitudine se datora probabil și vremurilor pe care le traversau și mult mai probabil faptului că membrii comunității respective urmau să fie conduși de cineva din afară care le era străin din toate punctele de vedere. Înființarea filiei romano-catolice din Dragomirești pentru populația germană și maghiară din localitate condusă de un preot din Vișeu de Sus a fost pe larg raportată protopopului pentru a cere detalii cum ar trebui să acționeze: „În anul trecut s-a înființat filia romano-catolică, serviciile țin în localul grădiniței de copii, lunar se servește liturghie. Filia aparține bisericii matre din Vișeu de Sus. Numărul credincioșilor 91, după etnicitate germani și maghiari”⁴⁹

În Raportul rezumat asupra stării religioso-bisericești făcut pe baza rapoartelor înaintate de parohiile din districtul protopopesc gr.cat. român Iza pentru sinodul din primăvara anului 1943, raportorul s-a rezumat să menționeze cele relatate de preotul din Dragomirești și că era „o chestiune care până acum s-a adevărit”⁵⁰ În procesul verbal redactat la sfârșitul lucrărilor sinodului pentru a fi înaintat Ordinariatului din Baia Mare cazul e doar enunțat. Deci doar la nivel local a produs neliniște și oarecare îngrijorare.

Certurile pentru locurile în biserică

În general această chestiune era rezolvată prin intervenția preotului și a Senatului Bisericii sau în cazuri excepționale se apela la medierea protopopului sau a altor foruri abilitate în acest sens.

Chestiuni interne - colaborarea cu curatorul prim, Senatul bisericesc, cantorii, crâșnicul, rudeniile etc.

Uneori preoții se văd în situația de a semna și anumite neînțelegeri personale pe care le aveau cu unii din slujitorii Bisericii și care persistau de

48 *Ibidem*, f. 15.

49 *Ibidem*, f. 4.

50 *Ibidem*, f. 17.

ceva vreme. De exemplu în Săliștea de Sus I: „*O parte mică a credincioșilor; rudenii de ale fostului crâșnic, se țin departe de biserică și mă urăsc din tot sufletul, deoarece am dat afară din biserică pe tineretul catehizat de crâșnic, deoarece a făcut scandal în biserică*”.⁵¹ Pe lângă povara faptului că biserica din Bocicoel era improprie desfășurării serviciului divin preotul se mai confrunta și cu lipsa cantorilor. „*Cantorii îți consideră serviciul ca pe o povară neplăcută mai ales în duminici și în sărbători... Din doi cantori câți sunt... în parohie am rămas fără nici unul! Unul a plecat la o exploatare de pădure, ca să-și câștige pâinea pentru el și pentru o familie grea, iar celălalt își vede de gospodărie. De multe ori am fost nevoit să improvizez un cantor – care nefiind inițiat- lasă mult de dorit serviciul. Îndreptătorul tipical nu este respectat. Cantorul în afară de Înseratul de duminică vers I nu face niciodată Înserat. Când încearcă un credincios să-l acompanieze îi aruncă o privire care-l paralizează pe loc*”.⁵²

În scurt timp același preot a reușit să obțină colaborarea curatorilor care nu au ezitat să facă cheltuieli pentru dotarea și întreținerea bisericii. „*Curatorul care la început arată îndărătnicie s-a corectat și arată toată bunovoința pentru interesele bisericii. Mulți curatori s-au deplasat pe speșele proprii în comunele din jur pentru furnizarea materialului necesar la reparațiunile cele mai urgente*”.⁵³

Starea deplorabilă a unor biserici

Preotul Gavril Dunca într-un raport detaliat printre chestiunile abordate se oprește și asupra stării în care a găsit biserica la sosirea sa în parohia Bocicoel și sentimentelor care îl încearcă. „*Când am văzut biserica am fost cuprins de o durere mare observând starea deplorabilă în care se află. Lipsită de orice...; pereții crăpați..., turnul înclinat și acoperișul stricat. În interior: praf și neorânduială. N-am servit mult timp în biserică – autoritățile civile observă pericolul ce-l prezintă pentru public au hotărât închiderea ei*”.⁵⁴

Cărțile bisericești

Preotul din Bocicoel semnala că: „*Cărțile bisericești sunt scrise majoritatea cu litere chirilice pe care nu le cunosc decât cei doi cantori*”.⁵⁵

51 *Ibidem*, f. 14.

52 *Ibidem*, f. 1.

53 *Ibidem*.

54 *Ibidem*.

55 *Ibidem*.

În absența unor cărți redactate cu litere latine serviciul religios avea de suferit dacă cei doi cantori lipseau s-au nu vroiau să asigure ajutorul necesar.

Rechiziționarea clopotelor

Una din cele mai grave probleme ce putea afecta o parohie a fost rechiziționarea clopotelor, pierderea lor era similară în plan simbolic cu pierderea unui membru al familiei. Rechiziționarea clopotelor peste tot a fost întâmpinată cu proteste și nemulțumiri din partea sătenilor, care nu puteau înțelege de ce era necesară o astfel de măsură extremă. Clopotele erau achiziționate de cele mai multe ori cu sacrificii enorme din partea sătenilor și inaugurate cu mare fast în prezența întregii comunități și a unor invitați din afară.

În parohia Săliștea de Sus II vestea rechiziționării clopotelor a produs mare vâlvă în rândul credincioșilor. „*Vestea, că clopotele vor fi reschiziționate a produs o mare durere sufletească în rândurile credincioșilor. Noi nu am avut decât un singur clopot timp de douăzeci de ani, iar acum după ce am cumpărat încă două cu atâta jertfă și colecte să fim din nou despuiți de podoaba bisericii a căror glas armonios ne cheamă la rugăciune. Din gurile tuturor se aude murmur*”.⁵⁶

B) Indiferente

Indiferentismul religios și nepăsarea față de chestiunile bisericești

Preoții semnalează multiple cauze care au stat la baza acestui fenomen, nu uită să amintească atitudinea unor persoane care dețineau un anumit stat în comunitate și ar trebui să fie exemplu de pietate pentru toți ceilalți. „*Aceași pildă rea de imoralitate stăruie cu obrăznicie de la cei ce ar trebui să dea pildă bună mulțimii, aceeași sărăcie, golătate și mizerie prea mare a pocit și mai mult, la mulți credincioși viața sufletească ce ar trebui să fie mai vie*”.⁵⁷ Indiferentismul religios este perceput ca o consecință a sărăciei și lipsurilor aduse de război: „*Omul disperat aleargă să-și câștige existența, uitând de sărbători și de Dumnezeu*”.⁵⁸

Colportajul

Consecință a creșterii procentului de populație alfabetizată și a activității asociațiilor religioase care printre practicile devoționale promovau

⁵⁶ *Ibidem*, f. 15.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 11.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 15.

și lectura, asistăm la un număr tot mai mare de credincioși care și-au achiziționat cărți de rugăciuni, calendare, ziare și altfel de lecturi cu caracter moralizator. Distribuirea de variate produse ce erau adaptate fiecărui potențial cititor a avut atâta succes și datorită existenței unor tipografii în mănăstiri care puteau sa-și valorifice producția cu ocazia diverselor pelerinaje.

Putem afirma una din cele mai importante consecințe a sporirii pietății în această perioadă a fost și intensificarea lecturii. Raportul protopopului constata referitor la colportajul în parohii că: „*Nu există parohie în care să nu se fi distribuit manuale catehetice și calendare iar ziarul «Tribuna» la fel; și în unele și «Săptămâna» în număr destul de frumos și după împrejurări*”.⁵⁹

Sărăcia împiedica oamenii să își procure cărți și alte asemenea materiale, astfel încât în unele parohii se distribuiau doar puține ziare iar abonații erau puțini. Preotul Gavril Dunca din Bocicoel se plângea că: „*Colportajul este aproape inexistent; abia câteva ziare – exemplare – și o gazetă sunt abonate în comună*”.⁶⁰ În Săcel și Săliștea de Sus apropierea de Mănăstirea de la Bixad a făcut ca aprovizionarea să se facă mult mai ușor și oferta să fie variată. „*Aproape fiind de mănăstire, de acolo se cumpără multe cărți de rugăciuni, rozare pe care le văd folosindu-le credincioșii de ele*”. „*Am adus de la Mănăstirea Bixadului tot felul de cărți tipărite acolo în valoare de peste 400 pengő, și toate au trecut ca pâinea caldă*”.⁶¹

Enumărăm publicațiile care s-au distribuit în parohia Dragomirești în această perioadă: «Calendarul de la Bixad» 160 buc., «Calendarul Viața Creștină» 40 buc., «Calendarul Tribunei» 45 buc., ziarul «Tribuna» zilnic 16 exemplare și alte publicații de la Bixad de 410 pengő; în parohia Ieud II preotul Alexandru Pop menționa «Calendarul Viața Creștină» 100 buc., «Calendarul Trbuna Ardealului» 50 buc., «Cartea Tinerilor» 130 buc., «Sf. Liturghie» de C. Gârleanu 52 buc. etc.⁶²

Închirierea edificiilor bisericesti de către stat

Peste tot preluarea unor edificii aparținând Bisericii de către autorități și neacordarea de chirie pentru utilizarea lor a reprezentat o problemă pentru ierarhii greco-catolici care conștientizau că urmează să piardă aceste proprietăți în beneficiul statului laic. Ierarhii încurajau preoții ca înainte de închiriere să încheie contracte legale, pentru ca ulterior să poată dovedi că au fost de bună credință. Referitor la această problemă concluzia rapoartelor

⁵⁹ *Ibidem*, f. 17.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 1.

⁶¹ *Ibidem*, f. 13, 15.

⁶² *Ibidem*, f. 4, 8.

preoților suna astfel: „*Parohia Glod nu primește chirie pentru școala confesională și învățătorul nu vrea să încheie contract. Cazul în legătură cu închirierea edificiilor bisericești nu este unic în felul său, ci chiar pare a se fi generalizat Bocicoel, Săliștea de Sus II, Botiza, unde edificiul școlii confesionale e pretins de stat. Titularii vor avea în vedere ca să precedeze la încheierea de contracte legale, iar despre orice caz să raporteze imediat Preaveneratului Ordinariat*”.⁶³

Preluarea de către stat a învățământului confesional a însemnat o grea lovitură pentru Biserică care își pierdea astfel un pilon de influență și control a societății. Această evoluție s-a înscris într-un proces mai amplu de laicizare a tuturor instituțiilor statului, Biserica rămânând să domnească doar asupra sufletelor.

Rostirea rugăciunilor în românește la începutul și sfârșitul orelor de curs, utilizarea limbii maghiare în școală

Ocuparea Transilvaniei de Nord de statul maghiar a însemnat introducerea limbii maghiare în școală și nu numai. Această inițiativă s-a lovit de rezistența preoților care considerau că una din misiunile lor era păstrarea valorilor naționale, mai mult măsura afecta și orele de catehism deoarece elevii din clasa I nu mai învățau să scrie și citească în limba română. Relatările pe marginea acestui subiect au fost extrem de dramatice.

Cu toate piedicile pe care le aveau de înfruntat preoții din partea autorităților, aceștea au reușit să mențină trează conștiința națională în rândul populației și prin intermediul rugăciunilor. Astfel: „*Președintele întreabă pe toți în legătură cu rostirea în românește a rugăciunilor la începutul și sfârșitul lecțiilor. În general se rostește în românește, cu mici abateri*”.⁶⁴

În parohia Bocicoel situația se prezenta astfel: „*Catehizarea este stânjenită din lipsa de manuale de religie și din lipsa de cunoștințe elementare; a cititului și a scrisului în limba română pentru clasa Ia. În această clasă lecțiile se țin în limba statului pe motivul că ar fi prea greu pentru copii să învețe două limbi deodată*”.⁶⁵

Bilanțul demografic (mortalitatea-natalitatea)

Raportul natalitate-mortalitate varia în funcție de diverși factori și de condițiile locale. Preotul din Cuhea amintea de mortalitatea redusă – 35 de cazuri, în timp ce natalitatea „*a ajuns la un număr excepțional de 88*

⁶³ *Ibidem*, f. 46.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 1.

cazuri”⁶⁶, în Dragomirești situația se prezenta altfel: „În urma epidemiilor bilanțul demografic al parohiei e defavorabil... în general numărul de nașteri în scădere...”⁶⁷

Casătoria

În unele rapoarte se constată părerea de rău referitoare la modul în care a evoluat instituția casătoriei: „*La contractarea căsătoriilor se observă cu ușurință atât din partea tinerilor, cât și din partea părinților, totul în mai multe cazuri se face numai în vederea a unor socoteli trecătoare materiale. În unele cazuri chiar avansarea debitului conjugal*”.⁶⁸

Concubinajul

Și în această perioadă mai persista concubinajul deși preoții se străduiau să distrugă acest flagel care afecta sănătatea spirituală a creștinilor. În majoritatea parohiilor mai erau semnalate astfel de cazuri. „*Concubinarii se căsătoresc civil și nu religios doar din indolență*”.⁶⁹

Alcoolismul - consumul de spirt denaturat, rachiul etc.

Alcoolismul era o plagă care afecta pături largi din populație și care luase proporții înspăimântătoare. Toate mesajele moralizatoare ale preoților s-au dovedit în zadar, preotul din Săliștea de Sus II nota că: „*Deși rachiul e scump, - cum mai tare nu se poate - românul nostru bea când e flămând, bea când e bolnav, bea când e supărat ca să-i treacă de necaz și bea când e vesel. Acest viciu îl face să sufere mult și să rabde, deși e făcut mereu atent prin predici și conferințe*”.⁷⁰

Printre efectele consumului de alcool de cele mai multe ori contrafăcut preoții enumără și „*afectarea trupului și sufletului*” pentru care nu se putea găsi un leac decât prin abstenență. „*Alcoolismul este o mare plagă atât pentru trup cât și pentru suflet. Unii credincioși după ce-și câștigă câțiva bani îi duc la crăsmă, iar familiile le lasă în lipsuri și în mizerie. Adeseori consumă chiar și spirt maturat «otravă»!*”

Extrem de afectați de acest viciu erau și locuitorii din Rozavlea, despre care preotul afirma că preferau să achite amenzi decât să renunțe la consumul de alcool contrafăcut. „*Aceeași pildă rea de imoralitate stăruie cu obrăznicie de la cei ce ar trebui să dea pildă bună mulțimii, aceeași sărăcie,*

66 *Ibidem*, f. 2.

67 *Ibidem*, f. 4.

68 *Ibidem*.

69 *Ibidem*, f. 12.

70 *Ibidem*, f. 15.

golăciune și mizerie prea mare a pocit și mai mult, la mulți credincioși o viața sufletească a unei religiozități ce ar trebui să fie mai vie. La slăbirea sufletească și trupească a contribuit și consumarea de spirt denaturat în mare cantitate. S-a distribuit ... cam 1200 litri de la Crăciun(n.a. până la 5 aprilie 1943). Le-a făcut rău, au plătit amenzi de vreo 15.000 pengő”.⁷¹ Situația din Rozavlea a constituit subiect de discuție în cadrul sinodului de primăvară, preotul Georghe Petrovay fiind solicitat să informeze detaliat protopopiatul și Ordinariatul deoarece s-a comis un grav abuz, chiar la data de desfășurare a sinodului cazul „... e cercetat din partea organelor administrative”.⁷²

Traversarea graniței- contrabanda

Preoții au semnalat și cazuri de traversare a graniței fie pentru a face contrabandă, fie a pentru a părăsi definitiv locurile natale. Traversarea graniței era mai frecventă în cazul tinerilor care aveau spirit de aventură și erau dornici să-și asume orice riscuri. Aceste fenomene au fost semnalate în Cuhea unde: „Numărul celor care au trecut granița este destul de mare însă în afară de 6 capi de familie restul e tinerime”.⁷³

Aprovizionarea populației

În aceste vremuri populația a avut de suferit și din cauza aprovizionării proaste sau insuficiente cu cele necesare traiului. Această situație genera la rândul ei alte probleme: „Mizeria e mare cei mai mulți n-au pâinea de toate zilele. Pretutindeni e lipsă. Omul disperat aleargă să-și câștige existența, uitând de sărbători și de Dumnezeu”.⁷⁴

Preoții se văd nevoiți să intervină pe lângă autorități în favoarea populației: „... toți conducătorii sunt de multe ori învinuiți, în unele cazuri și cu dreptul – și această situație de enervare aparținătoare stărilor prin care trece toată populația, lasă urme în sufletul enoriașilor”.⁷⁵

Vicii: furtul, avortul, certurile, înjurăturile, blestemul, denunțurile etc.

Preoții se străduiau să corijeze viciile credincioșilor și prin exemplul lor personal să ofere un model de comportament. Cu toate că se străduiau ani la rândul să elimine din rândul enoriașilor lor viciile enumerate mai sus, tot se mai găseau cazuri de raportat care îi mâhneau și le puneau în umbră realizările.

71 *Ibidem*, f. 1, 11.

72 *Ibidem*, f. 46.

73 *Ibidem*, f. 3.

74 *Ibidem*, f. 12.

75 *Ibidem*, f. 4.

Preotul din Glod, Ioan Gheorghe Ivanciuc propunea și soluții pentru problemele parohiei sale care erau: „*Avortul, beția, furtul, credințele deșarte și indiferentismul ca și nepăsarea față de chestiunile bisericești...*”, sugerând că schimbarea curatorilor și organizarea unor Misiuni Sfinte ar avea efectul dorit asupra comportamentului credincioșilor.⁷⁶ În cazul filiei Slătioara preotul considera că această stare de fapt era „... *o consecință a feluritelor concepții religioase din trecut, credincioșii nici astăzi nu se împacă unii cu alții, certurile și înjurăturile se țin lanț*”.⁷⁷

Și preotul din Ieud I mărturisea că nu reușește să-i facă pe credincioși să uite de unele vicii în ciuda eforturilor sale continue pe acest teren. „*Mai puțină sudalmă, pentru că sunt mai puține chefuri. Nu se poate însă, desbăra credinciosul nostru de criminalul obicei de a denunța pe seamănul său autorităților pentru a câștiga pe seama proprie bunăvoința acestor autorități. Deși li s-a predicat îndeajuns arătându-li-se uriciunea acestui păcat, denunțurile curg într-una, de cele mai multe ori calomnioase. Firește, nu toși credincioșii sunt vinovați de acest păcat, dar destui de mulți, sunt așa ziși și pe drept cuvânt, socotiți denunțători oficiali*”.⁷⁸

Mobilizarea bărbaților și tinerilor pe front

Războiul a însemnat pierderi umane și materiale și pentru greco-catolicii din protopopiatul Iza, separarea de membrii familiei plecați pe front sau la munca în folosul obștesc peste tot a fost grea și dramatică. Rare au fost rapoartele care nu fac referire la aceste lucruri, de exemplu cunoștem un singur astfel de caz, al parohiei Ieud I: „*Războiul aici nu are repercursiuni prea grave, întrucât până acum, credincioșii noștri au scăpat de mobilizare*”.⁷⁹

Și tinerii rămași acasă se pregăteau pentru o eventuală mobilizare, preoții menționau cu regret că instrucția lor se făcea de cele mai multe ori în timpul serviciului religios. Astfel era situația în parohia Ieud II: „*Uneori tinerii, sunt duși la trageri, duminica în timpul sf. Liturghii. Deși am atras atențiunea comandantului asupra acestui lucru*”.⁸⁰

Singurul raport care se abate de la structura arhicunoscută a fost cel al preotului din parohia Ieud II care a asimțit nevoia să aducă la cunoștința superiorilor ierarhici situația dificilă în care se afla pe plan familial deoarece soția a trebuit să renunțe la cariera didactică iar autoritățile plasei au aflat că la Biserica nu s-a aniversat 15 martie. Iată ce consemnează: „*Soția mi-a*

⁷⁶ *Ibidem*, f. 5.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 6.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 7.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 8.

fost dată afară din învățământ în ziua de 18 martie 1942. Salarul meu a fost suspendat pe data de 1 august 1942. Din punct de vedere material o duc destul de greu trebuind să fiu ajutat – de multe ori - de părinți și frați, pentru a nu fi împiedicat de aceste neajunsuri, în pastorație”. Toate acestea presupunem că se datorau atitudinii preotului în chestiunea zilei de 15 martie: „Incidente personale cu autoritățile comunale și plasei, pe chestia zilei de 15 martie, pentru că am interzis cântarea ...(n.a. neinteligibil) în biserică, lucru ce mi s-a cerut cu două zile înainte de 15 martie. Deși am fost amenințat am rămas pe aceeași linie de conduită până la sfârșit...”⁸¹

Trecând în revistă complicata situație religios-morală a greco-catolicilor din protopopiatul Iza, constatăm că preoții s-au străduit să informeze cât mai detaliat asupra situației locale autoritățile ierarhice. În aceste condiții mesajul ierarhilor nu putea fi decât unul care invita la precauție și expectativă. Episcopul Alexandru Rusu în cuvântarea adresată preoților participanți la sinodul de primăvară din Săliștea din data de 6 aprilie 1943 recunoștea sarcinile multiple pe care un preot le avea de îndeplinit în rândul enoriașilor îndemnându-i să facă totul conduși de „lumina credinței și dreptății”.

Astfel episcopul Alexandru Rusu invita preoții „... la îndeplinirea datorințelor lor multiple, față de altar și neamul din care facem parte, dar și față de cerințele sociale între care trăim, totul însă în lumina credinței și dreptății. Recomandă tuturor multă precauție în toate acțiunile preotului în aceste timpuri atât de grele și neliniștitoare”⁸².

Cum am putea concluziona la finalul acestui excurs în viața religios-morală a comunității de greco-catolici din protopopiatul Iza în perioada 15 octombrie 1942- 6 aprilie 1943?

O primă remarcă care se impune se referă la rolurile extrem de variate ale preoților pe care le aveau de îndeplinit în rândul enoriașilor lor. Expresia preotului Gavril Dunca din Bocicoel potrivit căruia preotul este „medic trupesc și judecător laic”, se dovedește adecvată pentru a ilustra până la ce nivel mergea influența preoților.

O a doua remarcă se referă la renașterea sentimentului religios sub influența războiului și timpurilor grele pe care trebuiau să le înfrunte credincioșii.

O ultimă remarcă nu poate să nu recunoască influența asociațiilor religioase, - în particular a reuniunilor mariane -, asupra situației religioase în ansamblu.

81 *Ibidem*.

82 *Ibidem*, f. 46.

The Priests - “Medical Doctors and Secular Judges “- Called upon to Lead the Greek-catholics Community of „Iza ” Archpriestship “in the Light of Faith and Truth” between 15 October 1942- 6 April 1943

(Summary)

Keywords: *Iza, Archpriestship, Greek-Catholic, parish, religious gathering*

This study is an analysis of the religious and moral status of poor parishes which were part of the Greek-Catholic Archpriestship from Iza, the Greek-Catholic Diocese of Maramures during 1942-1943, a time when the Greek-Catholic Community had started to face profound changes which culminated in 1948 with them being outlawed. Analysis of reports submitted by priests paint a picture of a period with antagonistic feelings and experiences when religious awareness was rekindled as there was a sense of resignation in front of changes and hardships generated by WW II.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: Iza, protopopiat, greco-catolic, parohie, reuniune religioasă

Prezentul studiu face o analiză a stării religios-morală a parohiilor ce făceau parte din Protopopiatul Greco-catolic de Iza din Episcopia Greco-catolică de Maramureș în anul 1942-1943, perioadă în care comunitatea greco-catolică a început să se confrunte cu profunde schimbări care au culminat în anul 1948 cu scoaterea ei în afara legii. Analiza rapoartelor înaintate de preoți ne oferă o imagine asupra acestei perioade de sentimente și trăiri antagonice caracterizată prin renașterea sentimentului religios pe de o parte, iar pe de altă parte de resemnare în fața schimbărilor și vremurilor grele generate de cel de al doilea război mondial.

Securitatea din Maramureș și Episcopia Română Unită din Baia Mare

Dr. Sergiu Soica

Absolvent al Facultății de Teologie Greco-catolică, departamentul Oradea, Secția Teologie Pastorală, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca. Masterat Istoria Bisericii Române Unite, Universitatea „Babeș-Bolyai”. Doctor în istorie în cadrul Institutului de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca.

Cuvinte cheie: *Biserica Greco-catolică, regimul comunist, Securitate, Episcopia Română Unită Baia Mare, Departamentul Cultelor.*

„În viitor ne vom preocupa mai mult de realizarea consolidării unificării BOR, prin supravegherea mai atentă a manifestărilor cultice și luarea de măsuri care să aducă rezultate și mai bune în regiunea Maramureș”¹.

Pe teritoriul Maramureșului, Securitatea a funcționat în mai multe centre. Cel mai important centru a fost la Baia Mare, astfel Securitatea în Maramureș a avut următoarea structură: Regiunea Baia Mare – reședința Baia Mare; Secții raionale în orașele: Sighet, Satu Mare, Carei; iar Birouri raionale au fost în: Orașu Nou, Târgu Lăpuș și Cehu Silvaniei.

Securitatea în teritoriu avea următoarele sarcini: „Direcțiunea Regională este organul exterior – teritorial – al Direcțiunii Generale a Securității Statului. Direcțiunea Regională îndeplinește sarcinile Direcțiunii Generale a Securității Statului, în cadrul teritoriului pe care îl cuprinde, cu excepția sarcinilor Securității în cadrul Forțelor Armate ale Republicii Populare Române și în Sectorul Transporturilor. Direcțiunea Regională corespunde din punct de vedere teritorial cu întinderea teritorială a regiunilor administrativ-economice. Direcțiunea Regională funcționează sub conducerea, directivele și controlul direct al Direcțiunii Generale a Securității Statului. Pe baza directivelor primite de la Direcțiunea Generală a Securității

1 Cf. Arhivele Naționale București, Fond *Departamentul Cultelor*; *Direcția de Studii*, dosar nr. 80, vol. Nr. 10, *Rapoarte informări adrese tabele cu privire la activitatea Bisericii Ortodoxe Române la consolidarea unificării BOR – Greco-Catolice (anexat lucrări din anii 1960.1961)* f. 14.

Statului, Direcțiunea Regională – pe teritoriul ei – duce activitatea împotriva claselor exploatare răsturnate și elementelor din fostele partide burgheze care încearcă să reinstaureze în țară regimul burghezo-moșieresc; apără teritoriul țării noastre de pătrunderea agenturilor serviciilor de spionaj ale țărilor imperialiste și sateliților lor, inclusiv Iugoslavia titoistă și lichidează fără cruțare, activitatea dușmănoasă a acestora, dusă în scopul de a submina construcția socialistă în regimul nostru de democrație populară. În activitatea sa, Direcțiunea Regională se sprijină pe concursul maselor largi populare”².

În perioada anilor 1948–1955, o parte din componența Securității de pe teritoriul Maramureșului era următoarea³:

Serviciul Județean de Securitate Statului Maramureș:

Șeful Serviciului de Securitate: Mureșan Alexandru;

Șeful Biroul I, Șofineț Ioan;

Lt. de Securitate Stern Vasile⁴ (Beni);

Slt. de Securitate Gavrilă Iușco;

Plut. major de Securitate Mesaros Pali;

Plut. major Ardelean Aurel⁵;

Plut. major Fita Ioan;

Slt. de Securitate Pescăruș Ioan;

Plut. de Securitate Pall Alexandru.

Din rapoartele Securității și a Împuterniciților Departamentului Cultelor (rolul Împuternicitului a fost de a supraveghea, îndeaproape preoții. Aceștia

- 2 Florica Dobre (Coordonator); Florian Banu, Theodor Bărbulescu, Camelia Ivan Duică, Liviu Țăranu (Autori); *Securitatea, Structuri – cadre. Obiective și metode (1948– 1967)*, Vol. I, București, Editura Enciclopedică, 2006, p. 21.
- 3 Date preluate din: ACNSAS: Dosar 001192, vol. 7, *Adrese – Rapoarte cu privire la Greco-Catolici, 1949–1955* și Dosar 001222, Vol. 2, *Adrese – Rapoarte cu privire la Greco-Catolici 1943–1945–1946–1947–1948*.
- 4 Vasile Stern s-a născut la date de 4 august 1914 în localitatea Diosig, județul Bihor, din părinții Samuel și Sara. Parcursul profesional în Securitate a fost: din 1948 a funcționat la Direcția Regională din Oradea; în perioada 1949– 1952 a avut gradul de locotenent și a fost la Direcția Regională din Oradea la serviciul raional Zalău și Carei, apoi la Direcția Regională Cluj; în perioada 1952–1954 a fost la aceeași Direcție din Cluj cu gradul de locotenent major și căpitan în 1954. Vasile Stern a fost trecut în rezervă la data de 30 septembrie 1954 și a decedat în 1985 la Cluj-Napoca. Stern Vasile, accesibil online la adresa: http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/STERN%20VASILE.pdf, în data de 30.08.2014.
- 5 Aurel Ardelean s-a născut la data de 16 noiembrie 1924 în localitatea Rozavlea, județul Maramureș, din părinții Ioan și Ileana. Parcursul profesional în Securitatea a fost: sublocotenent în perioada 1949–1950 la Direcția Regională Oradea; locotenent din 1954 la Direcția Regională Maramureș/Baia Mare; locotenent major din 1957 la aceeași direcție; maior în perioada 1964–1972 tot în Maramureș; locotenent colonel în perioada 1972–1973 la Inspectoratul Județean Maramureș, funcția Șef Securitate și locțiitor șef inspectorat; colonel în perioada 1974–1976 la Inspectoratul Județean Maramureș, funcția Șef Securitate. Aurel Ardelean a decedat în 1997 la Baia Mare. Ardelean Aurel, accesibil online la adresa: http://www.cnsas.ro/documente/cadrele_securitatii/ARDELEAN_AUREL.pdf, în data de 30.08.2014.

au apărut prin Decretul 178 din 4 august 1948, care a legiferat activitatea Împuternicitului. Conform acestui Decret, Ministerul Cultelor avea dreptul: „să supravegheze și controleze activitățile religioase, de a avea delegați speciali pe lângă organele centrale, sau pe lângă instituțiile cultelor religioase, de a suspenda sau anula orice hotărâri sau măsuri de ordin administrativ-bisericesc, cultural, educativ, filantropic sau fundațional, care ar contraveni statutelor de organizare ale cultului sau actelor de fundație, ordinii publice, legilor de administrație și siguranță generală a statului”⁶. Din acest Decret observăm că la început Împuterniciții erau numiți „Delegați speciali”. Mai târziu, în anul 1956, când Ministerul Cultelor a fost restructurat și transformat în Departament al Cultelor în cadrul Ministerului de Interne, angrena 342 de angajați, din care 198 erau inspectori teritoriali – Împuterniciți⁷), am identificat multe date inedite despre greco-catolicismul din Maramureș. Rapoartele acestora referitoare la Episcopia Română Unită din Baia Mare și „unificarea religioasă”, putem observa din referatul: „Informare al Regiunii Maramureș” nr. 38 din 7 ianuarie 1963, următoarele:

„Unificarea BOR a constituit un obiectiv principal în activitatea colectivului de Împuterniciți din regiunea Maramureș. Cum această acțiune se desfășoară în timp, începând de la actul unirii până astăzi, an de an, sub îndrumarea episcopilor și a protopopilor, majoritatea preoților s-au străduit să se încadreze în ortodoxie, să introducă terminologia ortodoxă cu multă răbdare și tact, să atragă credincioșii din rezistența greco-catolică – care frecventau bisericile romano-catolice – la biserica ortodoxă, să elimine treptat obiceiurile de ceremonii și alte forme de rit greco-catolic, să înlocuiască obiectele de cult greco-catolice care au mai rămas la unele biserici ca: antimise, evanghelii, liturghiere etc., icoane (calea crucii) statuete, steaguri mariane etc., să liniștească activitatea preoților nereveniți care se manifestau ostil față de actul unificării și activau clandestin – aceasta și cu sprijinul altor organe – să anihileze și să desființeze treptat activitatea unor foste focare greco-catolice ca mănăstirile Bixad și Moisei la care se făceau concentrări de preoți și pelerinaje cu ocazia diferitelor sărbători și hramuri – ceea ce întreținea rezistența greco-catolică, și să convingă pe preoți atât prin munca de lămurire individuală cât și prin conferințele de orientare, să pomenească cu sinceritate și loialitate la consolidarea unificării în parohii.

În această acțiune colectivul de Împuterniciți a avut un deosebit aport. La sfârșitul anului 1962 în regiunea Maramureș situația deservenților

6 *Monitorul Oficial*, partea I-A, anul CXVI, nr. 178, miercuri, 4 august 1948, p. 6396.

7 Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final*, București, 2006, accesibil online la adresa: http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf, (30 august 2014).

se prezintă astfel: cele 8 protopopiate – din care 2 Târgul Lăpuș și Vișeu – aparțin de Episcopia Clujului și 6 – Sighet, Satu Mare, Oaș, Carei, Cehul Silvaniei și Baia Mare – aparțin de Episcopia Oradiei, sunt încadrați 6 protopopi vechi ortodocși și 2 protopopi ortodocși – reveniți. În cadrul protopopiatelor își desfășoară activitatea 97 preoți vechi ortodocși, 209 preoți reveniți iar din totalul de 311 parohii 34 sunt vechi ortodoxe, 5 mixte și 272 parohii revenite. [...]”⁸.

Iată câteva aspecte considerate negative, în raport, referitoare la activitatea preoților din Maramureș:

„Dintre preoții vechi ortodocși, unii numiți în parohii revenite, pentru a fi pe placul credincioșilor și de teamă că enoriașii vor fi mai mult puțin darnici – deși vechi ortodocși – folosesc numai termeni greco-catolici în serviciile religioase și practică unele obiceiuri de rit greco-catolic. De ex. preotul vechi ortodox Grigore Pavlov din Halmeu, raionul Satu Mare, pr. Iuga Augustin din Libotin raionul Lăpuș n-au introdus terminologia ortodoxă în serviciile religioase, deși preotul Iuga Augustin este absolvent al Institutului Teologic ortodox din Sibiu. La fel sunt și preoții vechi ortodocși Pascu Emilian din Vama raionul Oaș, Năstase Pericle din Prolog raionul Oaș, Vasilescu Ioan din Carei și alții care în loc să ne ajute ne creează greutăți. Vom sta de vorbă din nou cu protopopii și cu Episcopiile de care aparțin pentru a lua măsuri de îndreptare a activității acestora.

Pe lângă marea majoritate a preoților reveniți care s-au încadrat în unificare și se străduiesc să introducă terminologia ortodoxă, să obișnuiască pe cântăreți și credincioșii cu acești termeni, să renunțe treptat la obiceiurile greco-catolice, mai sunt și unii preoți care nu se acomodează, sunt fie pasivi, fie indiferenți și nu schimbă nimic de teamă să nu supere credincioșii. Așa sunt de exemplu preoții Bîrlea Liviu din Bârsăul de Sus, Pop Simion din Bârsăul de Jos, Drăgan Aurel din Asuajul de Sus, Oșan Ioan din Asuajul de Jos raionul Cehul Silvaniei; Mureșan (Ioan) Augustin din Ciumești, Hosu Cornel din Santău, Glodan Filip din Borlești, Mercea Dumitru din Iadăra, Lupan Adrian din Bozânta Mare, Coza Coriolan din Pribilești, raionul Șomcuta; Brehaița Emil din orașul Baia Mare – comuna Recea, Goron Romul din Bușag – oraș Baia Mare.

Alți preoți pasivi din regiune față de problema unificării sunt: Mărieș Vasile din Bixad. Năstase Pericle din Prilog, Mătăsaru Teofan din Boinești, Bledea Visarion din Târșolt, Cudan Ștefan din Hârnicești, Antal Mircea din Brebi, Negruțiu Nicolae din Sârbi raionul Sighet, în parohiile cărora mai sunt credincioși care mai frecventează bisericile romano-catolice.

8 Arhivele Naționale București, Fond *Departamentul Cultelor, Direcția de Studii*, dosar nr. 80, vol. Nr. 10, *Rapoarte informări adrese tabele cu privire la activitatea Bisericii Ortodoxe Române la consolidarea unificării BOR – Greco-Catolice (anexat lucrări din anii 1960.1961)* f. 2.

La conferințele de orientare a deservenților ortodocși din Carei – luna mai 1962 – unii preoți s-au plâns că nu pot introduce terminologia ortodoxă în serviciile religioase din parohiile revenite, față de care protopopul Coman Andrei n-a luat atitudine ci dimpotrivă i-a apărat, fapt care a avut o influență negativă asupra preoților. Față de aceste lipsuri colectivul de împuterniciți a stat de vorbă cu fiecare protopop invitându-i să se deplaseze pe preoții mai sus notați pentru a le cere să se încadreze în unificare. Atitudinea negativă a unor preoți a fost adusă la cunoștință și Episcopilor Teofil din Cluj și Valerian din Oradea.

În urma muncii de lămurire dusă de către împuterniciți și protopopi cu fiecare din acești preoți, la sfârșitul anului 1962 mulți dintre ei și-au schimbat atitudinea față de problema unificării. vom urmării în continuare activitatea acestora și consolidarea unificării în aceste parohii folosind metodele cele mai corespunzătoare”⁹.

În informarea Împuterniciților a fost menționat și Protopopul dr. Pop Carol, fost greco-catolic, – „revenit” – din Baia Mare – protopopiatul Șomcuta: „În acest protopopiat, care este cel mai mare din regiune, având cele mai multe parohii, la data numirii protopopului dr. Carol Pop în acest protopopiat, stadiul unificării nu era la nivelul etapei care s-a scurs de la actul unificării din 1948.

Mulți preoți reveniți stăteau pasivi, mai mulți credincioși de pe poziție de nereveniți frecventau bisericile romano-catolice și amestecul deservenților romano-catolici în treburile cultului ortodox era mult mai accentuat. Datorită prestigiului și respectului de care se bucură în rândul preoților atât ca protopop cât și consilier al Eparhiei Oradea, datorită modului convingător, hotărât și cu tact cu care lucrează a reușit să activeze pe preoții pasivi pentru a introduce terminologia ortodoxă, îndrumându-i să desfășoare o activitate pastorală potrivită pentru atragerea credincioșilor rămași pe poziție de nereveniți la biserica ortodoxă și pentru a sista amestecul preoților romano-catolici în treburile cultului ortodox ținând permanent legătura cu organele Departamentului Cultelor.

În vizitele făcute în parohii, în îndrumările scrise, date preoților, la conferințele de orientare din protopopiat cât și din alte protopopiate, participant ca delegat al Episcopiei Oradea, s-a ocupat de îndrumarea preoților și consiliilor parohiale, a cântăreților sfătuindu-i să îmbrățișeze cu același sentimente ritualul ortodox, terminologia ortodoxă și să-și asume cu hotărâre toate sarcinile ce decurg din realizarea consolidării unificării BOR:

9 Arhivele Naționale București, Fond *Departamentul Cultelor, Direcția de Studii*, dosar nr. 80, vol. Nr. 10, *Rapoarte informări adrese tabele cu privire la activitatea Bisericii Ortodoxe Române la consolidarea unificării BOR – Greco-Catolice (anexat lucrări din anii 1960.1961)* f. 5.

În predicile rostite cu ocazia serviciilor religioase oficiate în parohii a sfătuit cu căldură pe credincioși să revină la credința în care s-au născut străbunii noștri prezentând evenimentele istorice care au dus la trecerea la catolicism în Transilvania.

În urma acestei munci desfășurate, protopopul dr. Carol Pop a reușit să inspire interes atât deservenților cât și credincioșilor de a se încadra în unificare și de a-și schimba atitudinea față de această problemă.

În mod personal s-a preocupat de preoții: Coza Coriolan din Pribilești, Lăuran Emil din Tămaia, Ungureanu Virgil din Ardușat, Berinde Alexa din Lăpușel, Buteanu Aurel din Săcălășeni, Brânzei Gheorghe din Rus, Avram Romul din Satu nou de Jos raionul Șomcuta, Goron Romul din Bușag, Costin Adrian din Tăuții Măgherauș, Marinca Vasile din Cicârlău, oraș Baia Mare și de alții, vizitând totodată de mai multe ori parohiile acestora.

Deși protopopul dr. Carol Pop este revenit, dar fiind pătruns de înțelegerea importanței sarcinilor pe linia unificării BOR s-a străduit cu devotament să lucreze în așa fel încât în raza protopopiatului Baia Mare – Șomcuta – cu câteva excepții – majoritatea deservenților lucrează bine și s-au încadrat în mare măsură în ortodoxie¹⁰.

Raportul continuă cu descrierea activității preoților „nereveniți”, care au refuzat să se încadreze în structurile Bisericii Ortodoxe: „în cursul anului 1962 nu s-a semnalat nici o activitate din partea preoților nereveniți, înafară de cea a preotului Pop Ioan – fără ocupație – stabilit în filia Dealul Corbului parohia Preluca Veche raionul Lăpuș care mai făcea diferite servicii religioase.

Am stat de vorbă cu protopopul Șuteu Petru din Lăpuș și cu organele competente care au stat de vorbă cu acest preot, după care s-a liniștit. Ceilalți preoți nereveniți fiind încadrați în munca productivă nu avem cunoștință să fi făcut servicii religioase (ca de exemplu Mureșan Gavril din Baia Mare) ci practică numai serviciile religioase la bisericile romano-catolice ca de exemplu: Mureșan Gavril din Baia Mare, Bota Vasile și Chira Emil care au fost văzuți de noi în mai multe duminici la biserica romano-catolică din Baia Mare. Cazuri de prozelitism al acestora la locul de muncă nu cunoaștem¹¹.

Raportul continuă chiar și cu activitatea cântăreților: „în parohiile unde preoții reveniți și vechi ortodocși, numiți în parohii revenite, au lucrat atent și cu tact s-a reușit ca la serviciile religioase cântăreții să dea răspunsuri mai mult cu termeni ortodocși și uneori amestecat.

Așa se întâmplă în majoritatea parohiilor înafară de cazurile unde preoții nu s-au ocupat de lămurirea cântăreților pentru a e integra și ei în

10 *Ibidem*, f. 6.

11 *Ibidem*, f. 7.

unificare. Mai sunt unii cântăreți care cu toate că l-i s-a atras atenția să folosească terminologia ortodoxă unde preoții folosesc amestecat acești termeni, cântăreții refuză să dea răspunsuri adecvate. Așa sunt cântăreții Pop Gheorghe din Săpânța, Dârle Ioan din Cornești, raionul Sighet; Dan Gavril din Săcel, Deac Ioan din Cuhea, Botiș Vasile din Bocicoiel raionul Vișeu, Rogojan Anton din Bușag, cântărețul din Ilba și alții în special acei din parohiile unde și preoții au manifestat până acum o atitudine pasivă față de unificare.

Vom sta de vorbă din nou cu protopopii și cu preoții din parohiile unde cântăreții nu se acomodează față de care vom lua măsuri cele mai corespunzătoare.

Concluziile raportului au fost următoarele: „an de an datorită transformărilor ce au loc pe plan politic științific și economic, datorită muncii de educare comunistă a oamenilor muncii de la orașe și sate, sentimentul religios scade.

Deservenții cultului ortodox nu intensifică activitatea religioasă – mistică – în vreme ce deservenții cultului romano-catolic se zbat să intensifice pe toate căile viața religioasă și să mențină în conștiința credincioșilor sentimentul mistic-religios.

Dar cu toate strădaniile lor, aceștia pierd teren zi de zi, – în special la orașe – unde se îngroașă mediul muncitoresc și unde datorită accesibilității formelor de muncă politică și cultural artistică, nivelul politic și cultural al oamenilor se dezvoltă, renunțând pe zi ce trece la serviciile preoților, bisericii, etc. colectivul de împuterniciți din regiunea Maramureș a supravegheat în permanență modul cum se realizează consolidarea unificării BOR, iar acolo unde s-au constatat lipsuri a căutat să ia măsurile cele mai corespunzătoare. În acest sens au căutat să colaboreze cu protopopii ca aceștia să lămurească preoții să introducă terminologia ortodoxă, să renunțe la practicile greco-catolice și să strângă credincioșii din rezistența greco-catolică la biserica ortodoxă. Să stăvilească prozelitismul preoților romano-catolici și să ia măsuri pentru abaterile acestora care dăunau consolidării unificării. Să încurajeze procesul de intrare în regiune a preoților vechi ortodocși prin intermediul transferărilor și schimburilor de parohii, colaborând în acest scop îndeaproape cu Împuterniciții regiunilor Cluj și Crișana și cu Episcopiile acestor regiuni.

În activitatea noastră pe linia consolidării unificării am întâmpinat și unele greutăți:

Dacă la cultul ortodox au reușit să stăvilim în mare măsură mobilizarea credincioșilor și a preoților la unele sărbători și hramuri, amploarea și fastul acestora, recunoaștem că nu am putut stăvili încă mobilizarea credincioșilor

la hramurile bisericilor – foste mănăstiri – din Bixad – Oaș, Moisei – Vișeu și Rohia – Lăpuș.

În anul 1962 am reușit doar ca să oprim participarea preoților din alte parohi la aceste foste mănăstiri, toate serviciile fiind oficiate de preotul paroh.

Pentru stăvilirea participării credincioșilor la Bixad, propunem Departamentului Cultelor să aprobe ca icoana de la fosta mănăstire care este așezată în biserica din Bixad, să fie ridicată cu multă discreție și depusă la episcopia ortodoxă din Oradea. Și acest fapt credem că va avea un rezultat pozitiv deoarece majoritatea credincioșilor care participă la aceste manifestări – în pelerinaje – au spus că vin pentru icoană.

În viitor ne vom preocupa mai mult de realizarea consolidării unificării BOR, prin supravegherea mai atentă a manifestărilor cultice și luarea de măsuri care să aducă rezultate și mai bune în regiunea Maramureș¹²

În loc de concluzii¹³:

Zona geografică, Raionul	Nr. parohii foste gr. cat.	Nr. fiilor foste gr. cat.	Nr. preoților fosti gr. cat.	Nr. Preoților reveniți	Nr. credincioșilor reveniți	Nr. credincioși vechi ort.	Nr. biserici revenite
Carei	22	7	18	15	24.675	-	23
Cehul Silvaniei	36	15	36	29	42.809	-	48
Lăpuș	27	13	19	12	25.496	10.958	38
Oaș	23	7	22	11	41.759	150	27
Satu Mare	49	15	48	40	64.954	1.688	47
Sighet	35	5	33	18	57.235	3.797	42
Șomcuta	56	31	56	48	83.364	3.888	95
Tășnad	28	12	27	19	34.238	-	38
Vișeu	26	1	25	18	67.005	2.587	25
Total Regiunea Maramureș	302	106	284	210	441.535	23.068	383

12 *Ibidem*, f. 14.

13 Arhivele Naționale București, Fond *Departamentul Cultelor, Direcția de Studii*, dosar nr. 80, vol. Nr. 10, *Rapoarte informări adrese tabele cu privire la activitatea Bisericii Ortodoxe Române la consolidarea unificării BOR – Greco-Catolice (anexat lucrări din anii 1960.1961). Centralizator anexe* f. 16.

The „Securitate” in Maramures and the Greek-catholic Bishopric of Baia Mare

(Summary)

Keywords: *Greek-Catholic Church, the communist regime, the Securitate-Department, Romanian United Episcopate of Baia-Mare, Department of Religious Affairs.*

After the abolition of the Romanian Greek-catholic Church in December 1948, the communist regime used all its repressive apparatus in order to trace the activities of this disbanded church. Although the Greek-catholic elites were imprisoned by the „Securitate”, the Religious-Department attorneys have closely observed the priests who accepted the transfer to Orthodoxy, the clergy who were in the resistance and even the activity of church singers. However the Greek-catholic clergy and laymen in Maramures managed as possible to have a spiritual life.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: Biserica Greco-catolică, regimul comunist, Securitate, Episcopia Română Unită Baia Mare, Departamentul Cultelor.

O dată cu desființarea Bisericii Române Unite – Greco-catolice din decembrie 1948, regimul comunist cu tot aparatul represiv s-a pus să urmărească activitatea acestei Biserici desființate. Cu toate că elitele greco-catolice erau în penitenciarele regimului comunist, Securitatea, Împuterniciții Departamentului Cultelor au urmărit îndeaproape preoții care au trecut la ortodoxie, clericii care au stat în rezistență, mai mult chiar a urmărit și a activitatea cântăreților bisericești. Cu toate aceste clericii și laicii greco-catolici, din regiunea Maramureș au reușit după puțină să aibă o viață spirituală.

Arhivele maramureșene în lumina unui *Chestionar privind starea arhivei din anul 1951*

Dr. Ana-Felicia Diaconu

Absolventă a Facultății de Arhivistică din București (1997). Studii masterale în cadrul Departamentului Catedra UNESCO pentru studii interculturale și interreligioase, specializarea Comunicare interculturală –Universitatea București. Doctorantura la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, doctor în istorie (2006) cu teza *Simbolul heraldic în societatea românească postdecembristă (1990-2004)*, Edit. Universității din București, București 2008, 299 p. Lucrarea a fost distinsă cu premiul „Dan Cernovodeanu” pentru contribuții esențiale în domeniul heraldicii, acordat de Societatea de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore”, Chișinău, 5 decembrie 2008. Lector universitar la Facultatea de Arhivistică din București, susținând cursuri și seminarii în domeniul arhivisticii și al științelor auxiliare ale istoriei. Membră în Comisia Națională de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Academia Română; Membră în consiliul științific al Institutului Român de Genealogie și Heraldică «Sever Zotta» din Iași; Membră a Societății de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore” – Chișinău, Rep. Moldova. A editat în colaborare lucrările: *Arhivele înfruntând vremurile. Mărturii documentare*, Arhivele Naționale ale României, București 2006, 406 p și *Aurelian Sacerdoțeanu. Corespondență (1928-1974)*, Arhivele Naționale ale României, București 2004, 359 p.

Cuvinte cheie: *arhive maramureșene, istoricul Arhivelor Statului, 1951, regiunea Baia Mare, instituții maramureșene*

Transformările suferite de instituția Arhivelor Statului în decursul anului 1951 sunt în general cunoscute celor care s-au aplecat asupra istoricului și evoluției acesteia, grație, în principal, actelor normative care au stat la baza lor. Ca de fiecare dată însă, recursul la documente este de natură să completeze cu date noi ansamblul și să ilustreze modul în care au fost puse în practică deciziile luate la nivel central.

Schimbarea de regim politic produsă în 1948 nu avea cum să ocolească - mai devreme sau mai târziu - "lumea arhivelor", până atunci aflată sub conducerea autorizată și deplin cunoscătoare a profesiei a lui Aurelian Sacerdoțeanu. Încă de la începutul anului 1951 directorul general al Arhivelor Statului primise însărcinarea verbală "de a face propuneri cu privire la reorganizarea arhivelor", propuneri materializate într-un memoriu înaintat ministrului Afacerilor interne, Teohari Georgescu, în 18 ianuarie 1951¹. În

1 A.N.I.C., *fond D.G.A.S.*, dosar nr. 1/1951, f. 2 – 11.

baza acestui document se fixau liniile directoare ale evoluției de mai târziu a instituției.

Prin Decretul nr.17 din 1 februarie 1951 Arhivele Statului treceau de la Ministerul Învățământului Public la Ministerului Afacerilor Interne urmând ca atribuțiunile și normele de funcționare ale Arhivelor Statului să se stabilească ulterior prin Hotărârea Consiliului de Miniștri, după cum era stipulat la art. 2². Acest lucru avea să se materializeze în Hotărârea nr. 472 a Consiliului de Miniștri din 29 mai 1951³, care a reprezentat "o cotitură fundamentală în istoria arhivisticeii noastre", după cum afirma chiar Aurelian Sacerdoțeanu la conferința ținută în prezența șefilor unităților Arhivelor Statului în iulie același an⁴. Explicația rezidă mai întâi, în faptul că modul de lucru se schimba radical ca urmare a lărgirii sarcinilor Arhivelor Statului și apoi, în acela că noul act normativ impunea controlul și dirijarea constituirii întregului material arhivistic de pe teritoriul țării.

Sub ambele aspecte precizările directorului instituției din referatul privitor la aplicarea Hotărârea nr. 472 erau explicite : "...Până acum sarcina noastră era pur istorică : primeam numai material arhivistic oficial și cu o vechime de cel puțin 30 de ani. Acum activitatea noastră este extinsă la tot felul de materiale, inclusiv arhive financiare, economice și sociale particulare intrate în patrimoniul Statului și care poate merge până la doi ani în urmă. Deci structural depozitele noastre își schimbă conținutul, conținut care ne obligă și pe noi la o schimbare a concepției și obiectivelor cu care primeam materialele arhivistice...

În ce privește al doilea element al cotiturii...Aceasta este o sarcină pe care, îmi dau perfect de bine seama, o vom duce cu foarte mare greutate. Sunt însă sigur că o vom putea duce. Ceea ce se leagă de aceasta este însă mult mai greu : evitarea distrugerii materialului existent pretutindeni, dar păstrat într-o stare haotică de nedescris. Vom putea noi să trecem prin mână, să selecționăm tot acest material, cu suficientă prudență și cu deosebită perspicacitate încât să nu lăsăm pradă distrugerii nici o foaie de hârtie, nici un document al cărui conținut ne destăinuiește un fapt istoric ori o taină i de multă vreme ? Aici începe îndoiala"⁵.

2 Buletinul Oficial nr.14 din 1 februarie 1951, f. 201 ; A.N.I.C., *fond Aurelian Sacerdoțeanu*, dosar nr. 2/1862-1951, f. 273.

3 A.N.I.C., *fond D.G.A.S.*, dosar 1/1951, f. 44 –47.

4 Arhivele Naționale ale României, *Arhivele înfruntând vremurile-mărturie documentare*, ediție realizată de prof. univ. dr. Corneliu Mihail Lungu (coordonator), Ana-Felicia Diaconu, Cristina Țineghe, București 2006, p. 336.

5 *Ibidem*.

Ce a urmat se înscrie în litera și spiritul documentelor citate. Mai întâi trebuie amintită extinderea rețelei arhivistice la 28 de unități, câte una în fiecare regiune. De asemenea s-au creat 34 de depozite de arhivă în fostele capitale de județ⁶, devenite reședințe regionale. Raționamentul era unul simplu, dar deosebit de eficace în condițiile date: în fostele capitale de județ se găsea mult material care trebuia asigurat. Intrucât el era încă necesar raionului respectiv s-a socotit potrivită asigurarea conservării lui pe loc, altminteri procesul fiind unul costisitor sau nesigur sub aspectul păstrării integrității sale.

Multitudinea de instrucțiuni sau reglementări exprese vizând relația Arhivelor cu creatorii de documente din perioada supusă analizei relevă efortul instituțional major orientat spre identificarea tuturor fondurilor în vederea alcătuirii unei statistici precise a depozitelor de arhive existente la nivelul țării, salvarea materialului arhivistic păstrat în condiții improprii, acolo unde era cazul și asigurarea acestuia pentru cercetări viitoare. Astfel, în februarie 1951 la toate instituțiile și întreprinderile din țară a fost difuzat un chestionar menit să ajute la cunoașterea situației exacte a arhivelor⁷. Cele 10.000 de răspunsuri primite și prelucrate de serviciul Studii și Documentare au slujit cu prisosință obiectivului formulat, respectiv întocmirea unui plan general de adunare și clasare a materialului arhivistic.

Circulara trimisă instituțiilor prevedea sistarea oricărei distrugerii de arhivă și comunicarea imediată a datelor privind :

- 1) vechimea arhivelor (de la ce an până la ce an);
- 2) starea de conservare (în mape, dosare, fascicule); dacă este răvășită sau în ordine;
- 3) cantitatea în metri liniari, dacă este în rafturi și polițe, sau în grămezi;
- 4) în ce limbă sunt scrise actele;
- 5) în ce condiții stă și cine (autoritate sau întreprindere) îi poartă de grijă;
- 6) dacă nu mai au arhivă, unde a fost dată sau trimisă și în baza cărui ordin sau aprobări⁸.

Chestionarele provenite de la instituțiile maramureșene, păstrate astăzi în două volume în fondul Direcției Generale a Arhivelor Statului din

6 Prin decizia 373 din 16 iulie 1951 privind înființarea de depozite de arhivă în anumite orașe. A.N.I.C., *fond D.G.A.S.*, dosar 1/1951, f. 82-83.

7 *Ibidem*, p. 348.

8 A.N.I.C., *fond D.G.A.S.*, dosar nr. 1/1951, f. 2 – 11.

București, oferă un bun exemplu pentru starea de fapt existentă în materie de arhive la nivelul regiunii Baia Mare de atunci, oferindu-ne totodată prețioase informații cu caracter restitativ privind o serie de fonduri arhivistice.⁹

Secția regională a Arhivelor Statului Baia Mare, cu sediul în orașul de reședință al regiunii lua ființă prin decizia nr. 278 din 5 iulie 1951 privind structura de organizare a Arhivelor Statului¹⁰, chiar dacă în perioada interbelică, în timpul directoratului lui Constantin Moisil preotul Ioan Bîrlea¹¹ depusese numeroase memorii în direcția organizării unei subdirecții a Arhivelor Statului pentru arhiva istorică a Maramureșului la Sighet¹², realizând chiar și un inventar al acesteia în anul 1936¹³. Zece ani mai târziu, chestiunea rămăsese în același stadiu, nerezolvată, noul director, Aurelian Sacerdoțeanu, susținând într-o corespondență cu Ministerul Educației Naționale necesitatea transformării postului de supraveghetor de arhivă a Maramureșului de la Sighet într-unul de arhivist, "încredințat unei persoane bine pregătite, care să fie un bun cunoscător al tuturor arhivelor maramureșene"¹⁴.

Revenind la momentul 1951, atribuțiile și normele de funcționare ale secției regionale Baia Mare erau comune organelor similare - centrale și exterioare - din Direcția Arhivelor Statului, fiind stabilite anterior prin decizia nr. 222 din iunie același an¹⁵. În conformitate cu actul menționat, Serviciile și Secțiile aveau următoarele atribuțiuni:

- a) asigurau primirea și păstrarea arhivelor preluate dela instituțiile și întreprinderile din regiunea respectivă, după normele ce se vor fixa printr-un Regulament întocmit de Ministerul Afacerilor Interne;
- b) organizau folosirea materialelor din arhivele respective în scopuri științifice și practice de către instituțiile de Stat sau sociale și persoanele particulare interesate, pe baza criteriilor ce se vor stabili prin Decizia Ministrului Afacerilor Interne;

9 *Ibidem*, dosarele 73-74/1951, *passim*.

10 *Ibidem*, dosar 1/1951, f. 71-72.

11 După înființarea Arhivelor Statului Cluj, în anul 1920, Dimitre Onciul, directorul general al Arhivelor Statului, intenționa să facă același lucru și în Maramureș. În acest scop el s-a adresat la 25 octombrie 1922 cu un raport Ministerului în care se arăta importanța arhivelor din Maramureș, cerând să fie delegate în acest scop profesorul Ioan Bîrlea care mai înainte publicase unele documente din arhivele maramureșene. Cf. *Îndrumător în Arhivele Statului Județul Maramureș*, (în continuare *Îndrumător...*), D.G.A.S., București 1974, p. 5.

12 Vezi A.N.I.C., *fond D.G.A.S.*, dosar 9/1937, f.1,29.

13 *Ibidem*, dosar 7/1936, f. 85-127.

14 *Ibidem*, dosar 1/1946, f. 86.

15 Decizia nr. 222 privind atribuțiile și normele de funcționare ale organelor centrale și exterioare din Direcția Arhivelor Statului. *Ibidem*, dosar 1/1951, f. 48-52.

- c) studiau maladiile scrisului și hârtiei și luau măsuri pentru remedierea lor;
- d) luau măsuri pentru îndeplinirea ordinelor, dispozițiilor și instrucțiunilor primite de la Direcțiunea Arhivelor Statului;
- e) dirijau concentrarea și gruparea materialelor arhivistice din regiune și urmăreau buna conservare a arhivelor și instituții și întreprinderi;
- f) formau și țineau la zi o cartotecă a materialelor arhivistice din regiune;
- g) colaborau la publicațiile științifice arhivistice ale Direcțiunii și la revista Arhivelor, la cursuri, congrese și conferințe arhivistice.¹⁶

Circulara trimisă tuturor instituțiilor și întreprinderilor de pe raza județului - lucru valabil și în cazul celorlalte structuri administrative de la nivelul țării - fiind transmisă de la nivelul Ministerului Afacerilor Interne, prin Direcția Generală a Arhivelor Statului, răspunsurile au fost centralizate la București, de către serviciul Studii și Documentare. Ele au fost grupate în cadrul dosarelor în funcție de profilul de activitate - economic, administrativ, de învățământ, ecleziastic etc. -, respectiv, după jurisdicție sau teritorialitate, acolo unde se preta acest lucru, facilitând astăzi celor interesați analize și interpretări istorice sau arhivistice cu un sporit grad de precizie. Dacă în multiple cazuri repondenții s-au rezumat să precizeze sumar aspectele solicitate în chestionar, există și situații în care ni se oferă prețioase repere de evoluție instituțională, de constituire a fondului de arhivă sau enumerări ale existentului din "depozit". Am ales spre exemplificare câteva dintre răspunsurile apreciate mai interesante, altele fiind de asemenea ilustrate în anexe.

Astfel, de la Sfatul Popular al Comunei Doba Mică aflăm că acesta funcționează de la 27 septembrie 1950, când s-a făcut raionarea RPR. Comuna era compusă din "3 comitete provizorii și anume: Dobrin, Cristur și Verveghiu, la care aparțin un număr de 8 sate care funcționează înaintea anului 1800 și până la data raionării RPR"¹⁷. În ce privește arhiva celor 3 comitete, care nu era întreagă întrucât reședința lor a fost schimbată în mai multe rânduri a păstrat totuși foile cadastrale întocmite între 1896-1897-1905, ținute apoi la curent până în 1942 și starea civilă de la 1895 și până la zi, "păstrată în bune condițiuni"¹⁸.

16 A.N.I.C., *fond D.G.A.S.*, dosar 1/1951, f. 48-52.

17 *Ibidem*, dosar 73/1951, f. 132.

18 *Ibidem*.

O descriere și mai amănunțită ne este oferită la punctul 4 din chestionar unde se precizează din ce este formată arhiva :

"Arhiva este formată din registrele de stare civilă în număr de 287 bucăți, registre care sunt compactate acum și de căsătoriți din anul 1917, care se găsesc în fostul Comitet provizoriu al Comunei Dobrin, împreună cu Indexele alfabetice registrele de cetățenie al satelor: Doba Mică, Doba Mare, Dobrin, Sancraiu, Cristur, Verveghiu, Cioara și Naimon, în câte un exemplar. Registre de contabilitate de la anul 1946 și până în prezent. Recensământul tinerilor de la anul 1917 până în prezent. Statistica gospodăriilor de la anul 1948 și până în prezent, precum și arhiva administrativă de la anul 1945 și până în prezent"¹⁹.

Un for similar, Sfatul Popular al comunei Halmeu, raionul Satu-Mare, se evidențiază prin vechimea instituției, datând din cca 1770 ca "Primărie/ Casa satului/Comitet provizoriu, Sfat Popular Comunal". Arhiva de aproximativ 20 m.l. este doar parțial proprie, restul constând în "registre și acte de arhivă provenite de la Parohii și primăria comunei Porumbști desființată"²⁰.

În cazul organelor administrative mai mari, precum Sfatul Popular al Raionului Sighet, continuator al Comitetului Provizoriu al județului Maramureș²¹, atrag atenția atât vechimea arhivei, din anul 1520, cât și cantitatea de cca 6 vagoane de material arhivistic, păstrate "în localul propriu, sănătos, construit anume pentru arhivă"²².

Instituțiile școlare și ecleziastice sunt reprezentate în unele cazuri grupate în funcție de localitate. De pildă în cazul comunei Terebești din raionul Satu Mare aflăm că Școala Maghiară datează din anul 1808, deținând o arhivă mai veche, din intervalul 1881-1889, și apoi din perioada 1899-1951, în vreme ce Școala Elementară Română a cărei dată de înființare este necunoscută, a funcționat până în anul 1924 ca școală confesională, iar după aceea ca școală de stat. Vechimea arhivei acesteia coboară până în anul 1903, cantitatea de documente fiind identică în ambele cazuri, 1 m²³.

Din registrul economic, îndeosebi cel legat de industrie, de departe ies în evidență prin rigoarea datelor întreprinderile sau exploatările miniere.

19 *Ibidem*.

20 *Ibidem*, f. 35.

21 Acesta a luat ființă în anul 1949, înlocuind Prefectura care fusese instituită după ce comitatul a fost desființat, odată cu unirea Maramureșului cu România. Comitetul Provizoriu al județului Maramureș și-a exercitat atribuțiile de organ local al administrației de stat până la alegerile din 3 decembrie 1950. *Indrumător...*, p. 23.

22 A.N.I.C., *fond D.G.A.S.*, dosar, 73/1951, f. 14.

23 *Ibidem*, f. 23, 25.

Referințele privind originile instituțiilor sunt mai precise : exploatarea de la Căvnic datează din anul 1455 și chiar dacă nu există nicio hârtie în arhivă referitoare la înființarea întreprinderii, "singurul punct de pornire ar fi o monografie a comunei scrisă în limba maghiară, unde pe bază de documente au trecut data de 1850"²⁴. Precizările au în vedere caracterul arhivei, adică structurate pe arhivă administrativă, de contabilitate și arhiva documentelor tehnice și topografice.

Industria alimentară este ilustrată de Întreprinderea SEINEANA, aflată în comuna Seini, raionul Baia Mare, care la întrebarea referitoare la data de înființare face un adevărat scurt istoric al instituției: "Întreprinderea datează din anul 1859 care s-a compus la început din un aparat de fiert rachiu, iar în anul 1895 a început instalarea unei fabrici de drojdie în condițiuni rudimentare. În anul 1901 s-a instalat un aparat de fiert spirt, care în anul 1909 s-a perfecționat adăugându-i-se un aparat de control Beschorner. În anul 1912 s-a îmbunătățit sistemul de fabricație al drojdiei , iar în anul 1928 s-a introdus actualul sistem de fabricație Zufluss pentru drojdie comprimată. Înainte de naționalizare Întreprinderea se numea «Fabrica de Spirt și Drojdie Leopold Klein»"²⁵.

Între motivele pierderii sau distrugerii arhivelor cel mai frecvent este menționat războiul : fie primul război mondial, ca în cazul Bisericii reformate din Nisipeni, comuna Bercu, raionul Satu Mare, care menționa că în 1919 majoritatea arhivei era distrusă²⁶, fie cel de-al doilea, arhivele fiind distruse în timpul retragerii administrației fasciste, dar și schimbările de regim²⁷ sau putere de stat²⁸. O altă cauză este incediul, cum a fost cel survenit în 1921 la Exploatarea minieră Baia Sprie a Combinatului de metale neferoase, care a distrus dosarele de corespondență din perioada 1878-1900²⁹, sau altul menționat la Exploatarea minieră Băiuț, care funcționa de 635 de ani, mai exact din 1315³⁰.

Dispozițiile exprese de distrugere a documentelor sau de trimitere la DCA venite din partea forurilor superioare au generat de asemenea nimicirea arhivelor, în prima categorie înscriindu-se ordinul Direcției Generale

24 *Ibidem*, dosar 74/1951, f. 45.

25 *Ibidem*, f. 105.

26 *Ibidem*, dosar 73/1951, f. 60.

27 Arhiva distrusă de "administrația maghiară și din timpul retragerii", la Sfătul Popular al Comunei Strâmbu Băiuț, raion Târgu Lapuș. *Ibidem*, f. 105.

28 *Ibidem*, f. 35.

29 *Ibidem*, dosar 74/1951, f. 35.

30 *Ibidem*, f. 44.

a Societății Petroșani transmis la Exploatarea minieră Săsar înainte de naționalizare³¹, iar a doua Ordinul Direcției Economat pentru Oficiul Poștal de raion Satu Mare³². În același ultim registru se înscriu și cele comunicate de Oficiul PTT Regional Baia Mare, care preciza că "întrucât partea din nord a Ardealului a fost cedată nu posedă arhivă decât din 1945, pe la sfârșitul anului, dar și aceea incompletă, deoarece o parte din arhivă a actelor de manipulație a fost trimisă ca maculatură la Direcția Generală sau fabrica de hârtie, în special până la data stabilizării monetare"³³.

Toate acestea explică, o dată în plus, măsurile imperative luate la nivelul Arhivelor Statului în direcția identificării și salvării materialului arhivistic, care rezistase încercărilor istoriei și care, altfel risca să se piardă din neglijență sau necunoaștere. *Chestionarul privind starea arhivei*, difuzat tuturor instituțiilor spre completare la începutul anului 1951, s-a dovedit un instrument de informare extrem de eficient la vremea respectivă, constituind temelia pe care s-au fundamentat decizii ulterioare de la nivelul instituției Arhivelor Statului³⁴ și care își poate dovedi utilitatea și astăzi. Mai întâi, pentru că are un caracter restitativ, incluzând într-o formă foarte concentrată tot ceea ce este reprezentativ cu privire la arhiva unei entități juridice, la momentul respectiv. Apoi, pentru că oferă indicii cu privire la soarta unor arhive dispărute sau rătăcite. Nu în ultimul rând, pentru că furnizează date privind istoria instituțiilor. Exemplele alese din registrul instituțiilor maramureșene credem că ilustrează cu prisosință acest lucru oferind imboldul spre continuarea investigațiilor similare și la nivelul altor județe.

31 *Ibidem*, f. 49.

32 *Ibidem*, dosar 73/1951, f. 3.

33 *Ibidem*, f. 2.

34 Lărgirea rețelei arhivistice, creșterea numerică a personalului care să o deservească și susținerea necesității unei pregătiri adecvate, sunt doar câteva dintre ele.

The Archives from Maramures in the Spotlight of a *Questioner on the archive condition* from the Year 1951

(Summary)

Key words: *archives from Maramures, the history of the State Archives, 1951, Baia Mare region, institutions from Maramures*

Starting with the presentation of the main laws which have obstructed the evolution of the State Archives after the change in the political regime in 1948, the paper emphasises the turning point in the history of our archival practice once the Decision of the Council of Ministers no. 472 from May 29 1951 entered into force. The increase of the State Archives competences, respectively the control enforcement and the guidance for establishing the entire archival material from the Romanian territory, have involved a significant effort at an institutional level, which was focused on the identification of all fonds, so as to a precise statistics of archives repositories from all over the country could be created.

In February 1951, all institutions and factory from across the country have received a *Questioner on the archive condition* which was meant to help knowing the exact state of the archives. The questions were mainly focusing on the foundation date of the institution which was creating the archive, the age of the archive and the way it was organized, the language of the documents, how they were kept and their preservation state, and the causes for the loss/disposal of archive. Those 10.000 answers received and processed were the foundation for creating a general plan of gathering and ranking the archival material.

There were two volumes with such questioners which were kept from the institutions from the former region of Baia Mare and these have been used in this paper as case study; they outline in an extremely synthetically manner the “state” of the archives from Maramures in an era which precedes the

foundation, in July 1951, of the Regional Branch/Station of Baia Mare States Archives. The information can proof their usefulness by serving as a fast source of information regarding some landmarks of institutional evolution, of creation of some archival fonds or reference to the documents from those times “repositories”.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: *arhive maramureșene, istoricul Arhivelor Statului, 1951, regiunea Baia Mare, instituții maramureșene*

Pornind de la expunerea principalelor acte normative care au jalonat evoluția instituției Arhivelor Statului după schimbarea regimului politic survenită în 1948, lucrarea evidențiază momentul de cotitură fundamentală în istoria arhivisticii noastre produs odată cu intrarea în vigoare a Hotărârii nr. 472 a Consiliului de Miniștri din 29 mai 1951. Lărgirea atribuțiilor Arhivelor Statului, respectiv impunea controlului și dirijarea constituirii întregului material arhivistic de pe teritoriul țării au implicat un efort instituțional major, orientat spre identificarea tuturor fondurilor în vederea alcătuirii unei statistici precise a depozitelor de arhive existente la nivelul țării.

În februarie 1951, la toate instituțiile și întreprinderile din țară a fost difuzat un Chestionar privind starea arhivei menit să ajute la cunoașterea a situației exacte a arhivelor. Întrebările adresate vizau, în principal, data de înființare a instituției creatoare, vechimea arhivei și modul de constituire, limba documentelor, modul de păstrare și starea de conservare, respectiv cauzele pierderii/distrugerii arhivei. Cele 10.000 de răspunsuri primite și prelucrate au stat la baza întocmirii unui plan general de adunare și clasare a materialului arhivistic.

De la instituțiile din fosta regiune Baia Mare s-au păstrat două volume cu astfel de chestionare, folosite în lucrare ca studiu de caz, ele reliefând de o manieră extrem de sintetică "starea" arhivelor maramureșene într-o perioadă care precede înființarea, în iulie 1951, a Secției regionale a Arhivelor Statului Baia Mare. Informațiile își pot dovedi și astăzi utilitatea servind ca sursă rapidă de informare în privința unor repere de evoluție instituțională, de constituire a unor fonduri de arhivă sau trimiteri la existentul din "depozitele" vremii.

29

#161

Ca urmare la actiunea Noastră N. 11865/1937,
avem onorarea să vă facem cunoscută:

1. Fondul pentru cercetarea blizelor Statului,
din 9 Martie 1937 din Maramureș, este înscris în
Minist. Educației, ca fiind delegatul nostru și fiindcă
face cercetări folclorice, rolul său de
la obținerea materialului prețios pentru
cercetarea trecutului ocelului țării.

2. Intențiile noastre să se înființeze o
bibliotecă regională a blizelor Sta-
tului pentru ocel țării ce a avut în
trecut o administrație autonomă.

3. Acest fond este destinat pentru per-
soanele care pentru material.

De aici s'au scutur de pînă la ei un
se poate aduna cererea înțelegim
blizelor Statului din Comandă (Cluj),
prin care are trecut acestui fond la cheltuieli de material ale ocelului țării.

Director general
Const. Moisil

blizorul țării
Moisil

Anexa 1. Adresa lui Constantin Moisil, directorul general al Arhivelor Statului, către Ministerul Educației, în care menționează intenția de înființare a unei subdirecții destinată arhivelor maramureșene. (ANIC, fond DGAS, dosar 9/1937, f.29).

[illegible]

Anexa 2-3 Primele două pagini din Inventarul arhivei județului Maramureș, întocmit de Ion Bîrlea în anul 1933. (Ibidem, dosar 7/1936, f. 85-86).

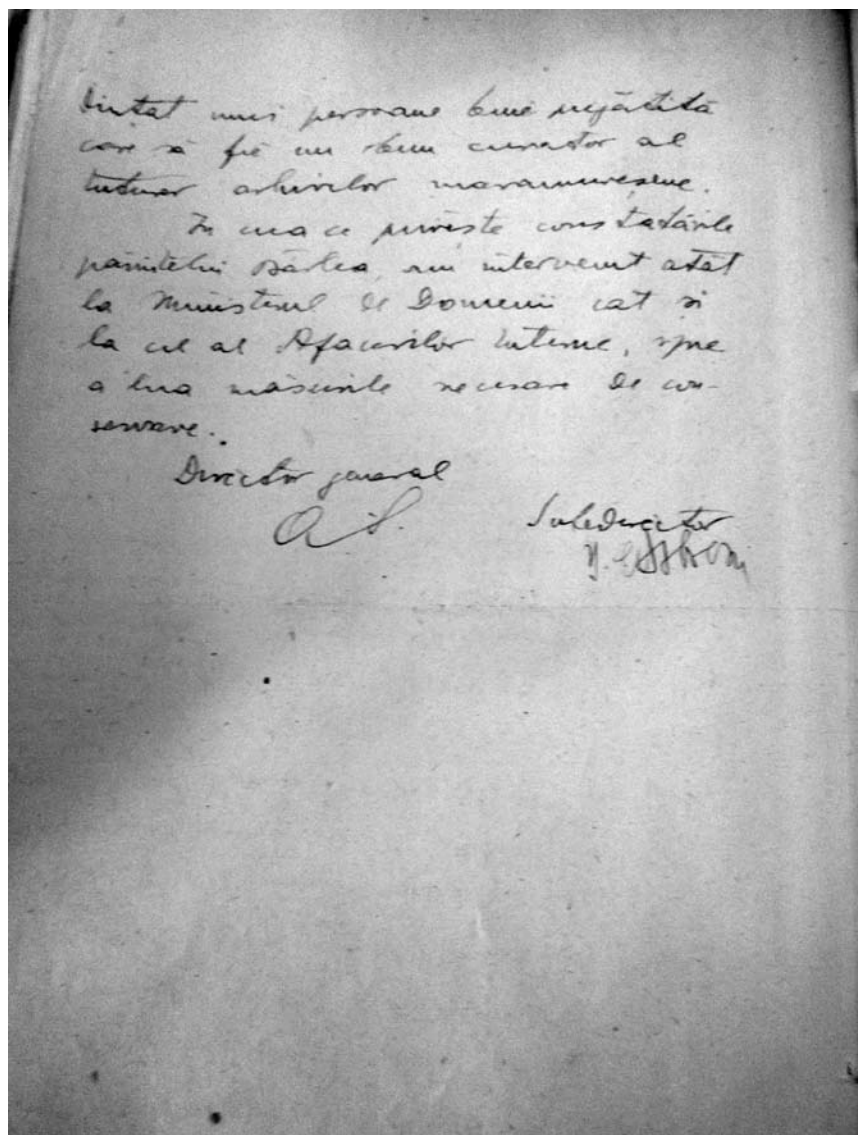
2 oct. 1946
 Direc. Nat.
 Div. Inv. Sup.

1/946

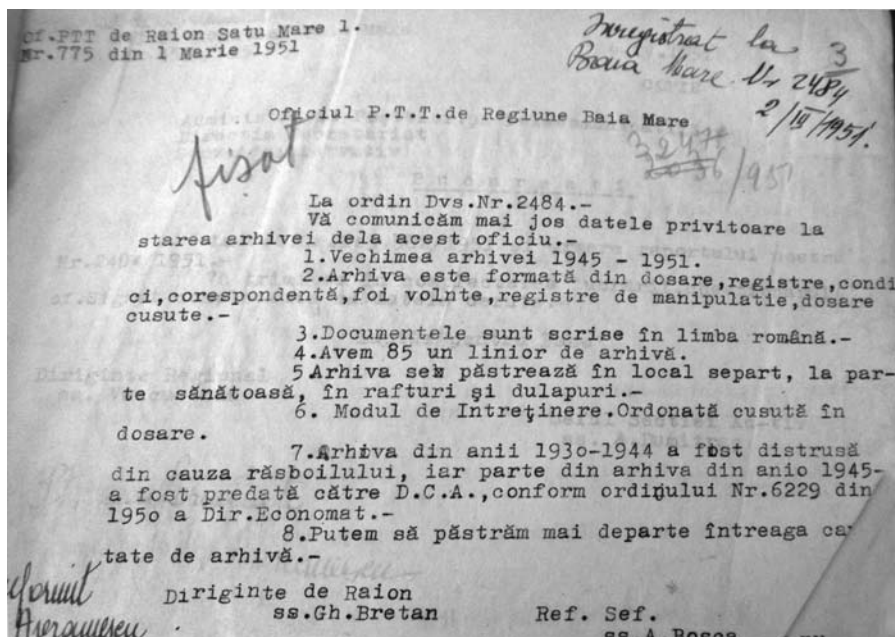
86

86

Bunuri invadate a limite
 în original raportul Pr. D. Bălcă,
 pentru la starea actuală stăruie
 din Maramureș, din care rezultă
 că starea lor este precară. Spune
 a la posibilitatea păstrării în
 unele condiții a acestor obiecte,
 a căror valoare atinge epoca
 lui Dragoș Voda, este necesar
 să se înființeze un muzeu-
 gheter de obiecte în marele Sighet,
 până nu putea întocmi ocale
 o direcție muzeală. De ani
 de zile avem ~~stare~~ președinte
 în Sighet o îndrumare pentru
 acest lucru, dar n'om putea
 merge pe nume, deoarece nu
 se putea în această formă. Dea-
 ceea va merge să buni vizi
 e desigur ca întreprinderea a
 marelă să fie transformată
 într-un part de arhivă, mare-

Anexa 5-5 Adresa lui Aurelian Sacerdoțeanu, directorul general al Arhivelor Statului, către Ministerul Educației privind necesitatea transformării postului de supraveghetor de arhivă în orașul Sighet într-un post de arhivist. (Ibidem, dosar 1/1946, f. 86-86v)

Chestionare privind starea arhivei (Ibidem, dosarele 73-74/1951, *passim*)

6. Sfatul Popular al orașului Sighet
7. Sfatul Popular al comunei Căărășeu, secția Învățământ.
8. Sfatul Popular al comunei Bicz
9. Chestionar Centralizator asupra stării arhivei de la Combinatul
Metalurgiei Neferoase Baia Mare

pular al comunei Cărașeu
Sectia Învățământ.-
Nr. 371/1951.-

C H E S T I O N A R

- 1.- De când datează Institutia și ce instituții continuă?
Din veacul XVII.-
- 2.- Ce vechime are arhiva?
Din anul 1858 până la anul 1951.-
- 3.- Este arhivă proprie sau provenite de la instituții desființate și care anume?
Proprie.-
- 4.- Din ce este format arhiva?
Matricole, cataloage, Registrele de prezente și de primire, și diferite acte.-
- 5.- În ce limbi sunt scrise documentele?
În limba română și maghiară.-
- 6.- Cantitatea arhivei în m.l. de polite?
4 metri liniar.-
- 7.- Modul de păstrare?
În dulapuri.-
- 8.- Modul de întreținere?
Aranjate pe ani.-
- 9.- Motivele pierderii arhivei?
Din cauza războiului.-
- 10.- Ce cantități de arhivă și din ce ani puteți să țineți?
Registrele, matricolele, cataloagele ect. din anul 1900.-

Președintele Gh. Big

Responsabilul cu arh.
Toth Coloman.

R.P.R.
Ministerul M.A.I.
Institutiile Sfatul Popular
Comuna Bicăz
Raionul Cehul Silvaniei
Județul Baia-Mare

1543/95
Fostat

134

C H E S T I O N A R
privind starea arhivei.

1. Institutiile dateaza din anul 1931 data infiintarii si pana in prezent a intretut activitatatea in anul 1932 si pana in anul luna Sept. cu ocazia raionarii.
2. Arhiva are o vechime din anul 1877- 1915 care este provenita dela foste parohie greco-catolica iar din anul 1895 1946 a fostei Primarii comunale din 1946 a fost condusa de Primaria Com.Hoda pana la data de 25 Sept. 1950 data infiintarii Com.Prov.Bicăz.
3. Arhiva este provenita dela fostele parohii din satele Ciuta Corni si Bicăz din anul 1877-1915 iar din anul 1895-1946 dela Primaria comunei Bicăz.
4. Arhiva este formata din registrele de stare civila pentru nasteri, casatoriti si morti.
5. Arhiva este scrisa in limba romana alfabet cirilic si limba magara sub conducerea erei Maghiare.
6. Cantitatea arhivei de 1 1/2 m.l. de polite pe care sta arhiva
7. Arhiva este pastrata in dulapuri.
8. Modul de intretinere a arhivei este ingramadita pe ani.
9. Motivele pentru pierderea arhivei a unei parti de arhiva a fost rasboiul.
10. Cantitatea de arhiva ce o putem tine mai departe este arhiva strict necesara servicului 1948-1950 si matricolele de stare civila.-

RESPONSABIL CU ARHIVA

[Handwritten signature]

R.P.R.

Ministerul Metalurgiei și Industrii Chimice

Instituția

Întreprinderea: Comb.Met.Nef.Expl. Săsar - secția Valea Bercutului

Comuna /orașul/: Baia Mare

Raionul : - " -

Regiunea

CHESTIONARPrivind starea arhivei

1./ De când datează instituția /întreprinderea/ și ce instituție /întreprindere/ continuă : proprietarul Pocol Alexandru 1904-1926. S.A. "Aurum" dela 1926 - 1948. Centrala Aurului dela 1948 - 1950, Combinatul dela l.I.1950.-

2./ Ce vechime are arhiva : 1931 - 1951 și anume : dosare, concesiuni miniere, acte juridice, acte de casă, evidențe contabile, din care însă cca. 40% sunt lipsă.

3./ Este arhiva proprie sau provenită dela instituții /întreprinderi/ desființate și care anume : proprie și dela fosta S.A. "Aurum".-

4./ Din ce e formată arhiva registre, dosare, state de plată, corespondențe, fișe personale.

5./ În ce limbă sunt scrise documentele în limba română, maghiară și franceză.

6./ Cantitatea arhivei în m.l. de polite 12,60 ml. de polite.

7./ Modul de păstrare în rafturi și într'un dulap în clădirea exploatării.

8./ Modul de întreținere parte în dosare, parte compactate, parte îngrădite în pod.

9./ Motivele pierderii arhivei războiul.

10./ Ce cantitate de arhivă și din ce an puteți să țineți mai departe acte strict necesare serviciului din anul 1948 - 19504-

arhiva consultată mai rar 1931 - 1948

arhiva necesară permanent : matricolă, state de plată.

C.1376

R.P.R.
 Ministerul Metalurgiei si Ind. Chimice
 orasul Baia-Spie.
 Raionul Baia-Mare
 Regiunea Baia-Mare.

C H E S T I O N A R .

privind starea arhivei Exploatarii Miniere Baia-Spie la data de 23 IV.1951.

- 1./ De cand dateaza institutia / intreprinderea/ si ce institutie /intreprindere/ continua.
 - Exploatarea Miniera de metale neferoase. Dateaza de peste 200 ani.
- 2./ Ce vechime are arhiva ?
 - Technica 1850
 - Administr. 1753
 - Contabila 1950. Apr.1.
- 3./ Este arhiva proprie, sau provenita dela institutii / intreprinderi/ desfiintate si care anume ?
 - Technica: proprie
 - Administrativa: proprie si dela Mina Boul care a fost nationalizata la data de 11 Sept.1948.
 - Contabila: proprie.
- 4./ Din ce este formata arhiva ?
 - Technica: schite, planuri, desene in legatura cu mina.
 - Administrativ: corespondenta administr. carti matricole, registre in legatura cu materialele magaziei.
 - Contabila: acte de contabilitate.
- 5./ In ce limba sunt scrise documentele:
 - Technic: romana, maghiara, germana.
 - Administrativ: romana, maghiara, germana.
 - contabila: romana.
- 6./ Cantitatea arhivei in m.l. de polite ?
 - Technica: 1/4 mc. schite, planuri, desene.
 - Administrativa: 12 buc. polite de dimensiunile lg. 2,90 m. lat. 0,65 m. inalt. 0,50 m.
 - Contabila: acte cheltueli pe 1950.
- 7./ Modul de pastrare ?
 - technic: in dulapuri.
 - Administrativ: in dulapuri, in rafturi cu polite, toate acestea in local uscat si sanatos.
 - Contabila: in dulapuri.
- 8./ Modul de intretinere:
 - technica: ravasite si nearanjate in ordine.
 - Administrativa: Dosare, fascicole pachete, volume.
 - Contabila: in dosare.
- 9./ Motivele pierderii arhivei:
 - Technice.
 - Administrativ: Dosarele cu corespondenta dintre anii 1878-1900 au fost distruse de incendiul care a avut loc la steampurile exploatarii cam pe la anul 1921.
- 10./ Ce cantitati de arhiva si din ce ani puteti sa tineti mai departe ?
 - Technica : toata.
 - Administrativa: carti matricole dela 1753-1950, dosare corespondenta dela 1944 - 1950.
 - Contabila: arhiva necesara serviciului din anul 1950.

Exploatarea Miniera Baia Sprie.

C H E S T I O N A R .

privind starea arhivei Exploatarii la data de 10 Aprilie 1951.

- 1/. De cand dateaza institutia/intreprinderea/ si ce institutie/intreprindere/ continua.-
- Exploatarea Miniera de metale neferoase. Dateaza de peste 200 ani.
- 2/. Ce vechime are arhiva:
- Technica 1850. ✓
- Administrat. 1753. ✓
- Contabila 1950. Apr. 1. ✓
- 3/. Este arhiva proprie, sau provenita dela institutii/intreprinderi/
si care anume:
- Technica: Proprie
- Administrativa: proprie si dela Mina Boul care a fost nationalizata la data de 11 Sept. 1948.
- Contabila: proprie.
- 4/. Din ce este formata arhiva:
- Technic: schite, planuri, desene in legatura cu mina.
- Administrativ: corespondenta administr. carti matricole, registre in legatura cu materialele magaziei.
- Contabila: acte de contabilitate.
- 5/. In ce limba sunt scrise documentele:
- Technic: Romana, Maghiara, Germana.
- Administrativ: Romana Maghiara Germana.
- Contabila: Romana.
- 6/. Cantitatea arhivei in m.l. de polite:
- Technica: 1/4 m.c. schite, planuri, desene.
- Administrativa: 12 buc. polite de dimensiunile: Lg. 2,90 m. lat. 0,65 m. inalt 0,50 m.-
- 7/. Modul de pastrare:
- Technic: In dulapuri.
- Administrativ: in dulapuri, in rafturi cu polite toate acestea in local uscat si sanatos.
- Contabila: In dulapuri.
- 8/. Modul de intretinere:
- Technica: ravasite si nearanjate in ordine.
- Administrativa: Dosare, fascicole, pachete, volume.
- Contabila: In dosare.
- 9/. Motivele pierderii arhivei:
- Technic: - - - - -
- Administrativ: Dosarele cu corespondenta dintre anii 1878-1900 au fost distruse de incendiul care a avut loc la steamurile exploatarii in anul 1921.-
- 10/. Ce cantitati de arhiva si din ce ani puteti sa tineti mai departe :
- Technica: Toata.
- Administrativa: Carti matricole dela 1753-1950, Dosare corespondenta dela 1944 - 1950.-
- Contabila: arhiva necesara serviciului din anul 1950.

Baia Sprie la 10 Aprilie 1951.

Seful Exploatarii
Szepoker Paul
COMBINATUL METALURGIEI NEFEROASE
Exploatarea BAIJA-SPRIE
BAIA-SPRIE

Contabil Sef
Sztaru Gh.
Sztaru Gh.

**ISTORIA ARHIVELOR.
PREZENTĂRI DE FONDURI.
ARHIVISTICĂ**

Primăria Orașului Baia Mare. Corporația industrială

Varga Zsolt

Absolvent al Facultății de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, secția Istorie, specializarea Istorie Contemporană (2005). Arhivist la Arhivele Naționale Maramureș. Autor al unor studii și articole referitoare la istoria Maramureșului și a orașului Baia Mare.

Cuvinte cheie: Baia Mare, Primăria Orașului, Corporația Industrială, statut, meșteșugari

La mijlocul secolului al XIX-lea, nevoile față de produse industriale erau în creștere continuă, astfel încât meșterii breslelor nu au mai putut satisface cerințelor. Cadrul rigid al breslelor a asigurat monopolul acestora, apărând branșa împotriva concurenței, totodată limitând și numărul meșterilor. Criteriile de primire în rândul meseriașilor ca: anii de stagiu, perioada lungă de pregătire, taxa de intrare, organizarea mesei de intrare, executarea lucrării de meșter, dar și lupta necruțătoare împotriva cârpacilor, precum și faptul că meșterii străini nu au fost primiți aproape deloc în organizația protejată, timp îndelungat au fost mijloace de protecție eficiente pentru apărarea intereselor, însă în urma revoluției industriale, a exploziei demografice și în special a celei urbane acest sistem s-a învechit. Începând cu secolul al 19-lea, meseriașii rămași în afara breslelor, dar și populația urbană și nobilimea au pretins din ce în ce mai ferm desființarea organizației de breaslă.

Rețelele camerelor de comerț și industrie în Imperiul Habsburgic s-au dezvoltat la mijlocul secolului al XIX-lea la ordinul ministrului imperial al comerțului 1850. În ceea ce privește domeniul de activitate al acestei nou create instituții, s-a precizat că „se referă în mod exclusiv la problemele comerțului industriei. Aceste organe vor încunoștința Ministerul Comerțului de dorința clasei comercianților și industriașilor și vor sprijini străduințele ministerului întreprinse cu scopul de a stimula circulația mărfurilor.”¹ În

1 Camera de Comerț și Industrie a Județului Sălaj, DJAN Sălaj: Schiță monografică, 2000, Zalău, p. 18.

Ungaria, practicarea comerțului și a industriei a fost reglementat de către Consiliul Locumtenențial, cu emiterea Regulamentului Provizoriu din 6 februarie 1851. Astfel, prin dovedirea maturității, a bunei morale, a lipsei antecedentelor penale și în posesia certificatului de calificare oricine a putut să obțină brevetele necesare desfășurării activității, ceea ce breslele nu puteau împiedica².

Deoarece actul a reglementat activitatea comercială doar în mod provizoriu, la 20 decembrie 1859 a fost emisă Patenta Imperială prin care s-a interzis înființarea noilor bresle³, facilitând înființarea asociațiilor și, ulterior, a corporațiilor și camerelor comerciale și de industrie.

Caracteristica corporațiilor și mai ales a camerelor din Monarhia Habsburgică a fost aceea că erau asociații cu rol obligatoriu, înființate la ordinul statului, cărora pe lângă reprezentarea intereselor, le-au revenit și importante sarcini administrative. Camerele nu aveau dreptul de a forma o organizație națională, colegiul și funcționarii camerelor nu erau aleși ci desemnați de către organele guvernamentale teritoriale. Atribuțiile camerelor au fost: exprimarea opiniilor cu privire la asesorii tribunalelor de sconturi, la înființarea societăților pe acțiuni, furnizări de date statistice, activitate judecătorească aleasă în cauze comerciale și industriale, precum și promovarea învățământului profesional⁴.

În Ungaria, prima lege a industriei, adoptată în 1872, a desființat breslele și a prevăzut înființarea asociațiilor meșteșugărești. Legea a permis o libertate nelimitată în industrie, ce a avut consecințe negative, datorită faptului că nu a condiționat practicarea meseriei de calificare, brevetele au fost eliberate în masă și acelor mici întreprinzători care nu au învățat meseria, împiedicând astfel dezvoltarea industriei meșteșugărești.

A doua lege a industriei, adoptată în 1884, surclasând cu mult pe prima, a asigurat viabilitatea sectorului meșteșugăresc. A prevăzut înființarea corporațiilor industriale care au avut numeroase atribuții de instruire și calificare și, în acele ramuri industriale în care instrucția era obligatorie, legea a condiționat emiterea legitimației industriale de înscrierea meseriașilor în corporații industriale.

Desființarea breslelor la Baia Mare începea cu anul 1871 când, după ce timp de 114 ani tăbăcarii și pantofarii din Baia Mare au fost uniți într-o singură breaslă, au hotărât separarea acesteia⁵. După promulgarea legii industriei din

2 Vezi V. Fodor Zsuzsa: *A veszprémi Ipartestület története.* (I. rész 1886-1890).

3 Kaszás Marianne: *Céhek, ipartestületek, ipartársulatok iratai*, Budapest, MOL, 1997, p. 14.

4 Levéltári Kézikönyv, Budapest, 2009, p. 130.

5 AN MM, fond Breasla Tăbăcarilor și Cizmarilor Baia Mare, act. 40/1871, f. 1.

1872, breslele din Baia Mare, a cizmarilor, olarilor, tăbăcarilor, tâmplarilor, lăcătușilor, pantofarilor, dogarilor, curelarilor, șelarilor, blănarilor, fierarilor, rotarilor au ținut ultima ședință, au încheiat ultimele socoteli și până în anii '80 majoritatea lor s-a transformat în asociații sau corporații industriale.⁶

Corporațiile industriale au funcționat în baza unui statut, în care au fost precizate: denumirea, scopul, sediul, aria de competență, sigiliul/ștampila, atribuțiile, modul de organizare, calitatea de membru, taxa de înscriere, cotizațiile membrilor, drepturile și obligațiile acestora, atribuțiile adunării generale, funcțiile din cadrul corporației, gestionarea veniturilor, relațiile dintre meșteri și ucenici/calfe, averea corporației, condițiile în care aceasta își încetează activitatea etc. Corporațiile industriașilor și-au propus să susțină ordinea și buna înțelegere, să sprijine activitatea industrială, să promoveze progresul și să apere interesele membrilor. Au fost înființate comisii de împăciuire, asociații de pensionare și la sfârșitul secolului al XIX-lea case de ajutor ale bolnavilor.

Orice industriaș calificat, care deținea un atelier în Baia Mare, devenea membru corporatist cu drepturile și obligațiile care decurgeau din această calitate. Puteau deveni membri femeile și minorii, însă în ședințele corporațiunii își exercitau drepturile pe baza unei împuterniciri scrise, atribuită unuia dintre membrii legitimi. În cazul sistării afacerii, mutării sediului de pe teritoriul corporațiunii sau decesului, industriașul pierdea calitatea de membru însă, odată cu reluarea afacerii sau cu revenirea pe raza orașului Baia Mare, acesta își redobândea dreptul.⁷ Conform art. 127 din Legea XVII/1884, Corporația industrială avea obligația de a rezolva toate problemele care priveau relațiile dintre industriași și ucenici/calfe. Meșterul trebuia să aibă grijă de școlarizarea ucenicilor, să-i învețe meserie, să-i trateze uman, respectând contractul încheiat între părți.

Cea mai mare parte a deciziilor se luau în cadrul adunării generale, formată din totalitatea membrilor cu drept de reprezentare. Aceasta se întrunea în ședință ordinară anual și în ședințe extraordinare, la cererea comitetului, a comisarului extern sau a unei treimi din totalul membrilor înscrși în organizația industrială. În competența adunării generale intrau: alegerea comitetului, dezbaterrea proiectului de buget, fixarea contribuțiilor, înființarea de reuniuni și instituții filantropice, stabilirea proiectului de regulament, modul de întrebuințare a averii corporației, stabilirea și modificarea statutelor (supuse apoi aprobării ministerului de resort).

6 *Idem*, act. 51/1889, f. 1.

7 *Idem*, act. 42/1873, f. 1-8.

Comitetul era format din membri ordinari și supleanți, aleși de adunarea generală, pe o perioadă determinată. Acesta avea atribuții executive, administrative și de control și se întrunea lunar, în ședințe ordinare și, în caz de nevoie, în ședințe extraordinare. Numea secretarul, o parte a funcționarilor și fixa cuantumul drepturilor salariale ale acestora. Stabilea competențele de serviciu și regulamentele privind disciplina și afacerile contractuale, care trebuiau vizate în prealabil de forul industrial. Președintele, ales de adunarea generală, reprezenta corporația în relația cu autoritățile, cu persoanele fizice și juridice, convoca și prezida ședințele comitetului, iar în caz de nevoie, semna cheltuielile inerente. Secretarul era ales de comitet, făcea parte din personalul remunerat, având în vedere numărul mare de acte pe care acesta trebuia să le completeze. Casierul era, de asemenea, ales dintre membrii comitetului și răspundea cu avutul propriu de administrarea corectă a averii organizației industriale. Activitatea acestuia era verificată de o comisie de control, formată din trei persoane (doi membri ai corporației și un specialist financiar extern). Problemele legate de legislație și de mediul de afaceri reveneau unui juriconsult, ales de comitetul organizației industriale pe o perioadă determinată. Corporația deținea capitalul fundamental și alte venituri obținute din dobânzi, contribuțiile membrilor, taxe de lucru, amenzi, sumele rămase din anul precedent etc. Periodic, corporația era supusă controlului unui comisar desemnat de forul industrial, pentru a constata dacă activitatea industrială a acesteia se desfășoară respectându-se statutul și cadrul legislativ. În același context, la nivelul întregii organizații, funcționa comisia de împăciuire, care avea rolul de a aplana conflictele iscate între meseriași și ucenici/calfe sau între producători și clienți.⁸

Corporația industrială din Baia Mare a fost înființată în anul 1903⁹ și până la sfârșitul perioadei interbelice nu au survenit modificări în ceea ce privește modul de organizare și atribuțiile corporației, singura diferență era doar aceea că organizația industrială depindea de Ministrul Industriei și Comerțului de la București. În anul 1928 adunarea generală a corporației era compusă dintr-un comisar industrial - Alexandru Manu, președinte de

8 Vezi: Statutul Asociației industriale a curelarilor, șelarilor și blănarilor, AN MM, fond: Breasla și Asociația Unită a Curelarilor și Șelarilor din Baia Mare, act. nr. 35/1878; Regulamentul Asociației industriale unite a tâmplarilor, lăcătușilor, fierarilor, rotarilor, dogarilor și cuțitarilor din Baia Sprie, fond Breasla Unită a Cuțitarilor, Lăcătușilor, Fierarilor și Tâmplarilor din Baia Sprie, act nr. 4/1874; actul emis de Ministerul Agriculturii, Industriei și Comerțului al Ungariei la cererea conducerii breslei olarilor din Baia Sprie cu privire la înființarea Asociației meșteșugărești a olarilor, fond: Breasla Olarilor din Baia Sprie, act. nr. 7/1875.

9 AN MM, fond Primăria Orașului Baia Mare, seria Acte administrative, act. nr. 883/1903, f. 1.

onoare - Mihály Kupás, președinte - Imre Vajay, vicepreședinți – Gyula Kocsis și Alexandru Ghirasin, secretar – Gyula Kupás, casier – Tréger Lajos, comitetul de cenzori – Vasile Mureșan și Aladár Frankovits, respectiv 30 de membri al antistiei.

Avea o structură bazată pe secții, pe care o vom enumera în tabelul de mai jos¹⁰:

Nr. crt.	Secția	Componenta
1.	Bărbierilor și frizerilor (14 membri)	a. Frizeri de dame și domni b. Bărbieri și frizeri
2.	Pielăriei (16 membri)	a. Blănari b. Tăbăcari c. Curelari
3.	Pantofarilor (64 membri)	a. Pantofari b. Rictuitori de ghete
4.	Cizmarilor (26 membri)	-
5.	Constructorilor (41 membri)	a. Arhitect b. Maiștri zidari diplomați c. Zidari d. Maiștri dulgheri diplomați e. Dulgheri f. Pavajatori g. Pietrari h. Sobari i. Zugravi j. Sticlari k. <i>Palafedok</i> (?)
6.	Lemnăriei (64 membri)	a. Tâmplari b. Rotari c. Strungari d. Tapițeri e. Parchetari f. Dogari g. Lustruitori de trăsuri
7.	Olarilor (9 membri)	-

10 AN MM, fond Primăria Orașului Baia Mare, seria Corporația industrială, act. nr. 1/1928.

8.	Măcelarilor și cârnățarilor (26 membri)	a. Măcelari b. Cârnățari
9.	Brutarilor și de alimentație (23 membri)	a. Morari b. Brutari c. Cofetari d. Producători de bomboane e. Producători de bomboane și înghețată f. Turtari
10.	Croitorilor (23 membri)	a. Croitori de domni b. Croitorese c. Croitori de dame d. Croitori de haine de copii
11.	Secția de fier și metal (37 membri)	a. Lăcătuși și instalatori de apeduct b. Turnători c. Mecanici d. Instalatori de radio e. Lăcătuși f. Fierari g. Tinichigii h. Alămari
12.	Meseriași neuniți în secții	a. Pălărieri de dame b. Pălărieri c. Săpunari d. Tipografi e. Sitari f. Mățari g. Hornari h. Țesători i. Compactori j. Funari k. Fabricant de lumânări l. Plăpumari m. Ceasornicari n. Perieri o. Fabricanți de vopsea p. Fabricanți de capsule r. Dentiști s. Fotografi t. Tocilari u. Pieptănari v. Fabricanți de oțet z. Grădinari

În anul 1927, în corporația industrială din Baia Mare au fost reprezentate 63 de meserii cu 404 meseriași: 56 români, 241 maghiari, 106 evrei, 2 germani, 1 turc și 1 de origine slavă, angajând un număr de 366 de ucenici¹¹.

La 14 februarie 1929 a fost promulgată „Legea pentru camerele de comerț și de industrie”, prin care vechile corporații se desființează, atribuțiile acestora trecând sub jurisdicția camerelor de comerț. La nivelul întregii țări se înființează o Uniune Generală, iar asociațiile sunt înlocuite de sindicatele pe meserii. În anul 1945, apar asociațiile profesionale mixte, constituite în baza Legii Sindicatelor profesionale din ianuarie 1945. La 24 februarie 1949, Prezidiul Marii Adunări Naționale a emis Decretul nr. 74 privind desființarea camerelor de comerț și industrie, mai târziu s-a instituit cooperativizarea micilor meseriași, iar în anul 1952 întregul activ al asociațiilor meșteșugărești a trecut în custodia U.C.E.C.O.M.-ului.

Principalele categorii de documente create de corporația industrială, pe lângă actele administrative, o reprezintă: procese verbale de ședință, rapoarte, documente contabile (bugete, bilanțuri, socoteli de venituri și cheltuieli), evidența meșterilor, a membrilor corporației, documente referitoare la calificare (evidența ucenicilor, a calfelor și meșterilor, contracte încheiate cu ucenici și calfe, certificate de calfă, de meșter), brevete și evidențele acestora, cărți de muncă și evidențele acestora.

Recomandăm cercetarea acestor documente, care s-au aflat mai puțin în aria de interes a cercetătorilor, deoarece pot oferi informații prețioase cu privire la numeroase aspecte ale vieții orășenești, cum ar fi: demografia, obiceiurile, starea materială sau standardul de viață al locuitorilor orașului.

11 AN MM, fond Primăria Orașului Baia Mare, seria Corporația industrială, act. nr. 1/1928.

Industrial Corporation – a Structural Part of „Baia Mare Town Hall” Fond

(Summary)

Keywords: *Baia Mare, Town Hall, Industrial Corporation, regulation (statute), craftsmen*

The purpose of this article is to present a structural part of the Primăria Orașului Baia Mare fond held by the Maramureș National Archives.

From the mid nineteenth century, in the context of administration (government) reform and diversification of activities, within municipalities occur a number of new offices including the Industrial Corporation.

The Industrial Corporation arose from the dissolution of guilds and among its tasks was the representation of the new professional associations.

This article presents some significant data on corporate history, the sections and its composition during the interwar period as well as various types of documents created by it.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: Baia Mare, Primăria Orașului, Corporația Industrială, statut, meșteșugari

Scopul acestui articol este acela de a prezenta o parte structurală a fondului Primăria Orașului Baia Mare, deținut la Arhivele Naționale Maramureș.

De la mijlocul secolului al XIX-lea, în contextul reformei administrative și a diversificării activităților, în cadrul primăriilor apar o serie de noi oficii printre care și Corporația Industrială.

Corporația Industrială a luat ființă în urma desființării breslelor și avea printre atribuțiile sale și aceea de reprezentare a intereselor asociațiilor profesionale nou înființate.

Articolul prezintă câteva date semnificative referitoare la istoricul Corporației Industriale din Baia Mare, secțiile și componența în perioada interbelică, precum și principalele categorii de documente create de aceasta.

Necesitatea întregirii fondului arhivistic *Penitenciarul Sighet*

Dr. Marius Uglea

Absolvent al Facultății de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, secția Istorie, specializarea Istorie Contemporană (2006). Masterat Istorie Contemporană și Recentă, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca (2007). Doctor în istorie cu teza *Coloniile de muncă din România (1950-1955). Studiu de caz: Coloniile din Regiunea Maramureș*, susținută în martie 2014 la Institutul de Istorie „George Barițiu”-Filiala Cluj-Napoca a Academiei Române. Arhivist la Arhivele Naționale Maramureș. Autor al unor studii privind coloniile de muncă forțată care au funcționat în Maramureș și evoluția societății civile românești după 1989. Domenii de interes: sistemul concentraționar românesc, rezistența armată anti-comunistă, legislația represiunii comuniste, colectivizarea agriculturii, societatea civilă în România după 1989.

Cuvinte cheie: penitenciar, Sighet, represiune, întregire fond arhivistic, clasificare, cercetare

1. Scurt istoric al penitenciarului din Sighet

Fațada închisorii - ruine¹

La sfârșitul secolului al XIX-lea, în timpul Imperiului Austro-Ungar a fost construită închisoarea din Sighet, considerată în acea vreme unul din penitenciarele cele mai moderne și mai riguroase. Inițiatorul proiectului penitenciarului din Sighet a fost arhitectul Wagner Gyula format la Universitatea Politehnică din Budapesta, autor a mai

¹ Fotografie provenită din Arhiva foto a Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței Sighetu Marmăției.

multor proiecte de clădiri de tribunale și penitenciare din Imperiul Austro-Ungar: Szombathely (1889), Satu Mare (1896), Gyula (1897-1899), Arad (1897-1899), Lugoj (1901-1902), Szeged (1904), Eger (1906), Miercurea Ciuc (1903), Caransebeș (1914).² Lucrările au început în primăvara anului 1896, antreprenori fiind Adalbert Geister și Bujor Kreizsel. În 26 septembrie 1896 a avut loc recepția parțială a lucrărilor, când președintele Tribunalului Sighet, Eördögh Virgil, a distribuit premiul de 1000 de coroane oferit din partea Ministerului Justiției.³ Imobilul avea forma literei „T” și a fost proiectat pentru 120 de deținuți, dispunând de parte și două etaje, construite în sistem celular, favorabil separării și izolării deținuților. Clădirea a fost construită din cărămidă, structurile de rezistență din beton armat, iar ușile au fost confecționate din lemn de brad, acoperite pe interior cu tablă. Pentru securitatea penitenciarului curtea a fost închisă cu un zid de cărămidă, înalt de aproximativ 6 metri, iar în colțurile incintei au fost amplasate două foioșoare pentru supraveghere.⁴

Principala destinație a acestui imobil era găzduirea deținuților de drept comun, caracter care a fost menținut și în perioada interbelică. În timpul administrației militare sovietice (1944-1945) penitenciarul a găzduit numeroși dezertori și delicvenți din armata sovietică, transferați ulterior în Uniunea Sovietică. Din 1947 pe lângă deținuții de drept comun au fost închiși și numeroși oameni din zonă, țărani care nu reușeau să-și achite cotele obligatorii la produsele agricole, fiind astfel condamnați pentru sabotaj, fruntași locali ai partidelor democratice interbelice, ostili puterii comuniste în preajma alegerilor parlamentare din toamna anului 1946, elevi și studenți din zonă, membri ai unor organizații anticomuniste.⁵ Primul lot compact de deținuți politici, un grup de 18 elevi de la Liceul „Dragoș Vodă” din Sighet, a fost adus în penitenciar la 29 august 1948, arestați pentru activitatea desfășurată în cadrul organizației „Frățiile de Cruce”.⁶

În luna mai 1950, caracterul Penitenciarului Principal Sighet s-a modificat, până în iulie 1955, fiind transformat într-un penitenciar exclusiv politic, devenind locul de încarcerare al unei părți importante ale fostei elite politice, culturale și religioase din România interbelică. Primul lot de

2 Andrea Dobeș, *Reprimarea elitelor interbelice. Colonia „Dunărea” Sighet (1950-1955)*, Sighetu Marmăției, Editura Valea Verde, 2010, p. 77.

3 *Ibidem*, p. 77-78.

4 Arhiva Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței Sighetu Marmăției (în continuare AMVCRS), Fond Penitenciarul Principal Sighet, dosar nr. 1, f. 24-26 *apud* Andrea Dobeș, *op. cit.*, p. 78.

5 Andrea Dobeș, *op. cit.*, p. 81.

6 *Ibidem*.

foști demnitari, arestați în noaptea de 5/6 mai 1950 a ajuns la Sighet la 7 mai. În cursul anilor 1951-1952 au fost transferați la Sighet, de la diverse penitenciare din țară, atât foști miniștri din guvernele interbelice (Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Ilie Lazăr, Victor Rădulescu-Pogoneanu, Camil Demetrescu, Nicolae Carndino și Radu Niculescu-Buzești), cât și episcopi sau preoți catolici condamnați în cadrul unor procese politice.⁷

Penitenciarul din Sighet a funcționat până în 7 iulie 1977, când a fost desființat, spațiul fiind transformat într-un depozit de materiale. În 1997 prin Legea nr. 95 fostul penitenciar a fost declarat „ansamblu de interes național”, fiind inaugurat la 20 iunie 1997 ca și muzeu, în urma inițiativelor întreprinse de Fundația Academia Civică.⁸

Alegerea Sighetului pentru privarea de libertate a vechii elite s-a bazat atât pe apropierea de granița sovietică (în cazul unei eventuale revolte anticomuniste deținuții puteau fi mai ușor transferați în Uniunea Sovietică), cât și pe structura penitenciarului, bazată pe sistemul celular, putându-se astfel asigura separarea și izolarea deținuților. Aceste ipoteze încă nu au fost oficializate, existând doar presupuneri în sensul acesta.⁹

2. Fondul arhivistic *Penitenciarul Sighet*

Materialul arhivistic referitor la penitenciarul din Sighet a fost preluat de către Arhivele Naționale Maramureș în anul 1969 de la Consiliul Popular al Municipiului Sighet pe bază de proces-verbal de predare-primire.¹⁰ Documentele preluate au fost reprelucrate din punct de vedere arhivistic în cursul anului 2002, rezultând o cantitate de 147 de unități arhivistice (dosare) și aproximativ 2,45 m.l., având ca ani extremi 1891-1952, scrise în limbile maghiară și română.

7 *Ibidem*, p. 82-83.

8 *Ibidem*, p. 202-206.

9 Pentru alte detalii referitoare la penitenciarul din Sighet a se vedea Andrea Dobeș, *op. cit.*; Andrea Dobeș, Ioan Ciupea, *Decapitarea elitelor. Metode, mijloace, mod de acțiune* în „Memoria închisorii Sighet”, editor Romulus Rusan, București, Fundația Academia Civică, 2003, p. 159-323; Andrea Dobeș, *Personalul administrativ al penitenciarului Sighet (1950-1955). Profiluri umane* în „Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu””, Cluj-Napoca, XLVI, Editura Academiei Române, 2007, p. 401-432; Andrea Dobeș, *Anchete în sistemul penitenciar românesc. Studiu de caz: Vasile Ciolpan (1955)*, în „Acta Musei Napocensis, 41-44, Historica, II, 2004-2007, Cluj-Napoca, 2007, p. 187-200; Ion Bălan, *Regimul concentraționar din România (1945-1964)*, București, Fundația Academia Civică, 2000; Valeriu Achim, *Închisoarea din Sighet acuză (1950-1955)*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1991.

10 Arhivele Naționale Maramureș (în continuare AN MM), Dosarul fondului arhivistic *Penitenciarul Sighet*.

Cea mai mare parte a documentelor care fac parte din fondul arhivistic *Penitenciarul Sighet* sunt din perioada în care acesta a funcționat ca și închisoare de drept comun, fiind evidențiate aspecte specifice funcționării unei astfel de instituții. Nu lipsesc matricolele deținuților, registrele de evidență a acestora, mandatele de arestare din care se pot desprinde informații importante referitoare la data intrării în închisoare, data ieșirii dar și cauzele cele mai frecvente ale detenției de drept comun, care pot reflecta într-o oarecare măsură starea societății maramureșene la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar și în prima jumătate a secolului XX.

Un număr important de unități arhivistice evidențiază probleme referitoare la partea administrativă, la organizarea închisorii din Sighet, la personalul angajat încă din 1897 în acest penitenciar, cum sunt fișele personale, statele de plată, actele referitoare la numirile, transferările gardienilor, la anchetele de ordin disciplinar care se efectuau asupra angajaților închisorii. Corespondența penitenciarului cu parchetele și judecătoriile din Maramureș, dar și cea cu forurile superioare este edificatoare în conturarea specificului penitenciarului, dar și a însemnătății unei astfel de instituții pentru acea perioadă, a rolului și locului ocupat între instituțiile justițiare din Maramureș. O importantă parte a documentelor care alcătuiesc fondul arhivistic *Penitenciarul Sighet* sunt de natură juridică. Amintim astfel că pentru întreaga perioadă sunt nelipsite sentințele judecătorești de condamnare, fie ele civile sau penale, acte care au stat la baza încarcerării deținuților și fără de care detenția de drept comun nu ar fi fost înțeleasă.

Penitenciarul din Sighet nu a funcționat doar sub auspiciile izolării, a pedepsirii deținuților, existând în acest fond și o serie de evidențe cu învățători sau preoți care s-au prezentat la penitenciar în perioada 1909-1914 pentru ținerea unor cursuri educative celor închiși.¹¹ Informații despre viața cotidiană a deținuților în penitenciarul din Sighet se pot desprinde și din dosarele cu repartizarea îmbrăcăminții, a alimentelor, din fișele medicale întocmite de medicul închisorii, din rapoartele întocmite de către gardieni referitoare la o serie de probleme cu care se confruntau în relațiile cu deținuții, dar și din documentele privind respectarea regulamentelor și a ordinii interioare atât de către deținuți, cât și de către angajații penitenciarului. Din dosarele referitoare la cererile deținuților la vorbitor se pot contura aspecte importante vis-à-vis de regimul de detenție aplicat penitenciarului din Sighet, dar și a relațiilor acestora cu familiile.

11 AN MM, Fond *Penitenciarul Sighet*, dosar nr. 11/1909-1914.

Unul din dosarele create de penitenciarul din Sighet se referă la acțiuni mai neobișnuite petrecute într-o închisoare de maximă siguranță de la începutul secolului XX. Este vorba de o serie de procese-verbale și corespondențe cu referire la evadările din penitenciar a unor deținuți, evadări petrecute în 1910 dar și în anii 1917, 1918¹² și chiar 1939.

Documentele din perioada când Penitenciarul Sighet a funcționat ca și penitenciar pentru deținuți politici sunt foarte puține, atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ, dacă ne referim la valoarea documentar-istorică a acestora. Acestea sunt fie corespondențe, citații, fișe medicale pentru deținuți bolnavi, însă în cea mai mare parte acte cu caracter contabil. Din perioada 1948-1952 amintim dosarul cu autobiografiile gardienilor¹³, dar și „Tabelele cu deținuții și personalul Penitenciarului” din 1950-1952.¹⁴

Documente create de Penitenciarul Sighet, precum și de celelalte penitenciare și colonii de muncă din România, se regăsesc atât în păstrarea arhivei *Penitenciarului de Maximă Siguranță Baia Mare* dar și a arhivei *Administrației Naționale a Penitenciarelor Jilava* în fondurile arhivistice *Cadre* și *Secretariat*, o parte a acestora fiind valorificate în volume de mare însemnătate pentru istoriografia represiunii comuniste din România (Andrea Dobeș, *Reprimarea elitelor interbelice. Colonia „Dunărea” Sighet (1950-1955)*; Andrei Muraru (coord.), Clara Mareș, Dumitru Lăcătușu, Cristina Roman, Marius Stan, Constantin Petre, Sorin Cucera, *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)*¹⁵, Iași, Polirom, 2008; Mihai Burcea, Marius Stan, Mihail Bumbeș, *Dicționarul ofițerilor și angajaților civili ai Direcției Generale a Penitenciarelor. Aparatul central 1948-1989*, vol. I, Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final* etc.).

12 Vezi dosar nr. 12/1910-1918 și 107/1939.

13 Dosar nr. 138/1948.

14 Dosar nr. 146.

15 În 2008, în urma unui demers început încă din 2006, experții Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România (IICCR) au publicat *Dicționarul penitenciarelor din România Comunistă (1945-1967)*, în care au fost valorificate documente păstrate la Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor din Jilava, fiind prezentate în ordine alfabetică penitenciarele și coloniile de muncă ce au funcționat în România în perioada 1945-1967. Acest dicționar oferă și numeroase detalii inedite despre temnițele comuniste, având un studiu introductiv realizat de Cristina Roman, *Represiune și regim concentraționar în România comunistă (1945-1967)*. Nu lipsesc informațiile referitoare la sistemul concentraționar din Maramureș, respectiv Regiunea Baia Mare, este vorba de Penitenciarul Sighet și coloniile de muncă de la exploatarea miniere Baia Sprie, Căvnic și Nistru.

3. Necesitatea întregirii fondului arhivistic *Penitenciarul Sighet*

Fond nr. 52 *Penitenciarul Sighet*
Fotografie din depozitul de arhivă al SJAN MM

După scurta prezentare a documentelor care fac parte din fondul arhivistic *Penitenciarul Sighet* aflat în păstrarea Arhivelor Naționale Maramureș, vom încerca să evidențiem necesitatea întregirii acestui fond arhivistic cu documentele create de penitenciarul din Sighet în perioada 1938-1977, în special a celor cu valoare documentar-istorică, aflate în acest moment în păstrarea *Penitenciarului de Maximă Siguranță Baia Mare*. Între aceste documente au fost identificate corespondențe referitoare la măsuri de siguranță pentru asigurarea pazei deținuților, evidențe ale deținuților, registre cu bolile cele mai frecvente ale celor încarcerați, dosare cu acte ale deținuților decedați (din perioada funcționării ca și închisoare politică), documente cu o valoare istorică mai pregnantă pentru istoricii, cercetătorii care au în sfera lor de interes represiunea comunistă, respectiv sistemul concentraționar din România.

Documentele (inclusiv cele cu marcaj de clasificat „Secret”, „Strict Secret”, „Strict Secret de Importanță Deosebită”, cuprinse în dosare alături de cele nesecrete) din fondul *Penitenciarul Sighet*, au fost cercetate în baza aprobării conducerii Administrației Naționale a Penitenciarelor de către cercetători interesați de funcționarea închisorii din Sighet ca și penitenciar

pentru deținuții politici. Informațiile din documente au fost publicate în diferite lucrări, studii și articole (a se vedea: Andrea Dobeș, *Reprimarea elitelor interbelice Colonia „Dunărea” Sighet. 1950-1955*, Editura Valea Verde, Sighetu Marmăției, 2010; Andrea Dobeș, *Spațiul concentraționar comunist din România. Penitenciarul Principal Sighet. 1950-1955*, teză de doctorat susținută în octombrie 2011 la Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca. Cei mai mulți istorici interesați de valorificarea informațiilor din aceste documente în studii de specialitate se află astăzi în imposibilitatea de a le consulta ca documente inedite. În concluzie, considerăm că se impune declasificarea acestor documente și introducerea lor în circuitul cercetării istorice prin preluarea lor de către Arhivele Naționale.

Începând din anul 2008, reprezentanții Arhivelor Naționale Maramureș au întreprins mai multe demersuri pentru preluarea acestor documente. Acest aspect a fost abordat din perspectiva principiului integrității fondurilor (art. 56 din *Instrucțiuni privind activitatea de arhivă la creatorii și deținătorii de documente*), dar și din punct de vedere legislativ (în conformitate cu art. 13, lit. b) din *Legea Arhivelor Naționale*, nr. 16/1996, republicată, persoanele juridice creatoare și deținătoare de documente, depun spre păstrare permanentă la Arhivele Naționale documentele scrise, după 30 de ani de la crearea lor).

De asemenea, invocând și prevederile Recomandării R. 13/2000 a Consiliului Europei, potrivit căroră un document cercetat nu mai poate fi refuzat altui cercetător, sperăm ca în cele din urmă documentele aflate în păstrarea penitenciarului din Baia Mare să întregască fondul arhivistic *Penitenciarul Sighet* al Arhivelor Naționale Maramureș și să intre în circuitul cercetării științifice prin intermediul sălii de studiu.

The Need to Supplement the “Sighet Penitentiary” Fond

(Summary)

Keywords: *penitentiary, Sighet, repression, the fond supplement, classification, research*

This presentation concerns the problem of completing the fond of the *Sighet Prison* (1891-1952), kept in the National Archives of Maramures County, with documents created by this penitentiary in the years 1938-1977, currently in the archive of the Penitentiary from Baia Mare, which have not been handed over because of their classification as “Confidential”, “Secret”, “Top secret of the utmost importance”. Beginning in the year 2008, the National Archives Maramures county representatives have taken more steps to take over these documents and make them available for scientific research.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: *penitenciar, Sighet, represiune, întregire fond arhivistic, clasificare, cercetare*

Această prezentare se referă la problema întregirii fondului arhivistic *Penitenciarul Sighet* (1891-1952), care se află în păstrarea Arhivelor Naționale Maramureș, cu documentele create de acest penitenciar în anii 1938-1977, aflate în prezent în arhiva Penitenciarului Baia Mare, nepredate din cauza clasificării lor, pe nivelele „Secret”, „Strict Secret”, „Strict Secret de Importanță Deosebită”. Începând din anul 2008, reprezentanții Arhivelor Naționale Maramureș au întreprins mai multe demersuri pentru preluarea acestor documente și introducerea lor în circuitul cercetării științifice.

O lume în umbre și lumini. Hârtia fabricată manual

Drd. Mirela Cărbăneanu

Absolventă a Facultății de Arhivistică din cadrul Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” București. Inspector la SJAN Prahova, SJAN Dolj, SJAN Cluj. Doctorandă la Institutul de Istorie „George Barițiu” Cluj cu tema științe auxiliare: *Hârtie și filigran în Principatul Transilvania*. Preocupări de cercetare: științe auxiliare, cu predilecție analiza hârtiei, filigranului, istoria morilor de hârtie. Lucrează la ordonarea și inventarierea fondurilor arhivistice administrative din fostul județ Turda. Publicații legate de istoria hârtiei, dar și valorificarea informațiilor din documentele de arhivă.

Cuvinte cheie: hârtie, filigran, mori de hârtie, producerea hârtiei, aspecte tehnice

Cercetarea hârtiei făcută manual este unul dintre domeniile mai puțin abordate de cercetarea autohtonă actuală, deși producerea hârtiei este o artă fascinantă, care presupunea o măiestrie deosebită și o abilitate specială astfel încât să se obțină un suport viabil scrisului. Studiul de față își propune să abordeze câteva aspecte legate de *arta albă*, care de la începuturile ei în Europa în ultimele decenii ale secolului al XIII-lea și până la sfârștul secolului al XVIII-lea nu a înregistrat schimbări fundamentale, tehnicile introduse de papetarii din Fabriano în procesul de fabricare s-au schimbat foarte puțin¹. De abia începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea vor fi aduse îmbunătățiri procesului de fabricare a hârtiei prin folosirea unui tambur sau tăvălug pentru șlefuirea hârtiei. În 1650 un asemenea tambur era folosit în Provincia Northen Hooland din Germania². Mai târziu se va folosi la zdrobirea fibrelor, în locul ciocanelor hidraulice. Era începutul mecanizării fabricării hârtiei, fapt concretizat prin invenția francezului Nicolas Louis Robert în anul 1789-1799.

1 J.-F. Gilmont, *Un introduction à l'histoire du livre, du manuscrit à l'ère électronique*, Liège, 2000, pp. 23-24; G. Piccard, *Cartiere e gualchiere in Produttività e tecnologia nei secoli XII-XVII*, Firenze 1981, pp. 223-226.

2 Henk Voorn, *De Papiermolens inde provincie Noord-Holland*, Haarlem, 1960, p. 39.

Pentru a se obține o hârtie de calitate superioară moara trebuia să se afle pe un râu cu o apă pură³, folosită la realizarea pastei, dar și pentru mișcarea roții care genera energie pentru șteampuri, de materii prime de bună calitate și meșteri papetari pricepuți, care să cunoască secretele acestui meșteșug.

Pentru ca o moară să funcționeze era nevoie de materie primă din abundență, hârtia manuală fiind făcută din cârpe de cânepă, în sau lână, de aceea prima etapă în producerea manuală a hârtiei era aprovizionarea. Pânza veche, resturile de țesături sau hainele vechi, care nu mai aveau o altă întrebuințare, erau valorificate de morile de hârtie. În orașe existau negustori specializați cu achiziționarea lor⁴, numiți adunătorii de cârpe, pe care ei le vindeau morilor de hârtie⁵, generând nu rareori adevărate dispute⁶. În cazul Franței, deținătorii de mici galanterii transmiteau această meserie, probabil profitabilă, din tată în fiu⁷. Cârpelile erau apoi sortate pe categorii, de către persoane care se ocupau numai cu această activitate, sortatorii. În unele mori de hârtie, se executa a doua oară această operațiune, deoarece se obținea o marfă care era mai valoroasă. Erau puse în grupuri: bune, groase, cu dungi și colorate, apoi se cântăreau și erau vândute în cantități mari morilor de hârtie⁸. Din cârpelile albe se făcea „hârtia pentru scris”, iar din cele închise la culoare se făcea hârtia folosită la ambalare. Cele mai căutate erau pânzele fine, deschise la culoare și spălate, ceea ce ducea la obținerea unui produs de bună calitate⁹.

Deoarece, odată cu apariția tiparului, a dezvoltării activității de cancelarie și răspândirea scrisului, s-a înregistrat o cerere tot mai mare de materie primă, crescând producția de hârtie, consecința a fost reglementarea colectării prin limitatii, împiedicând, în acest mod, creșterea abuzivă a

3 Această condiție era îndeplinită de morile de hârtie autohtone, cea din Brașov se ridicase lângă podul de piatră, pe malul râului Ghimbășel, cea din Cluj se afla pe râul Someș, cea din Sibiu, în satul Tâlmăciu, pe malul râului Sadu, cea de la Lancrăm pe malul râului Sebeș, iar cea de la Gurghiu pe malul râului cu același nume.

4 în limba română nu există un cuvânt specific pentru această ocupație, așa cum există în limba franceză le chiffonniers, limba germană Lumpensammler, în italiană straccivendoli și în limba engleză ragman.

5 În Franța, la Auvergne, pânzele albe și fine se vindeau până la 8 livre pe quintal, vezi Joseph Jérôme La Lande, *Art de faire le papier*, ediție nouă, Paris, 1820, p. 15, books.google.ro accesat 10.07.2011.

6 În mediul german exista expresia *Sich wie die Lumpensammler schlagen* (A se bate ca strângătorii de cârpe).

7 Nicole Bienvenu, *Petit histoire du papier et des papetiers d'Auvergne*, în „A moi Auvergne!”, iunie 2008.

8 Carmen Kämmerer, *op. cit.*, p. 16.

9 Joseph Jérôme La Lande, p. 14.

prețurilor, se interzicea exportul și exista monopolul adunării cârpelor în anumite centre¹⁰. Comerțul era limitat și la o anumită arie geografică, astfel încât cârpele pentru o moară erau adunate din zonele apropiate. În anul 1588, atunci când Sir John Spielman¹¹, a ridicat o moară de hârtie la Dartford, în Kent, importând tehnica fabricării hârtiei din Germania, pe lângă titlul de Sir a obținut un privilegiu din partea Reginei Elisabeta a Angliei, pentru a fi unicul adunător de materii prime necesare întreprinderii sale¹².

Făcând o paralelă cu ceea ce se întâmpla în Europa acelor timpuri, în ceea ce privește aprovizionarea cu cârpe de in și cânepă a morilor din Transilvania, s-au păstrat informații documentare, doar cu privire la cele care și-au desfășurat activitatea în cursul secolului al XVII-lea. În cazul morii de la Lancrăm materia primă necesară era procurată pe cale administrativă, prin porunci și ordine speciale, emise de către principii pentru orașe și comitate.

În acest sens, principele Gheorghe Rákóczi I, *proprietarul* morii din Lancrăm, emitea la 18 iulie 1637 o poruncă către Magistratul orașului Bistrița, prin care cerea trimiterea urgentă a cel puțin 20 chintale de zdrențe, promițând scăderea prețului lor din obligațiile de impozit¹³. În același an orașul Sighișoara a livrat 15 chintale de zdrențe la prețul de 60 dinari. La 12 aprilie 1683 din porunca către Magistratul orașului Bistrița reiese că moara era pe cale să-și înceapă activitatea și ducea lipsă de zdrențe, deoarece din cele 20 chintale cerute anterior 12 erau încă restanțe¹⁴. La 23 mai 1638 principele a revenit cu o nouă poruncă prin care solicita să se trimită urgent 15 chintale de zdrențe la „*moara noastră princiară din Lancrăm*”¹⁵.

Aceste ordine din anul 1638, emise către Magistratul orașului Bistrița, la o distanță de nici o lună demonstrează că adunarea de cârpe era dificilă, existând o criză a acestei materii prime. Colectarea cârpelor s-a făcut în acest mod pe toată durata funcționării morii princiare¹⁶.

S-a procedat în același mod și pentru moara din Gurghiu, principele Mihail Apafi a poruncit, prin mai multe scrisori emise în anii 1662 și 1663, brașovenilor și bistrițenilor, să trimită cârpele necesare morii¹⁷.

10 Franz Lakner, *op. cit.*, p. 16.

11 uneori Spillman.

12 H. A. Maddox, *op. cit.*, p. 11.

13 Sigismund Jakó, *Az Erdély papírmalmok fedalizmuskori történetének vázlatla (XVI-XVII. Század)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Historia, fasciculus 2, 1962, p. 73, Gernot Nussbächer, *Date privind istoricul morii de hârtie din Lancrăm*, în „Apulum”, XV, 1977, p. 682.

14 Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj, *Fond Primăria orașului Bistrița, Seria I*, 95/1638.

15 Gernot Nussbächer, *op. cit.*, p. 638.

16 SJAN Cluj, *Fond Primăria orașului Bistrița, Seria I*, 98/1639, 85/1640, 80/1641, 27/1644, 58/1650.

17 Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 74.

Așadar, maniera de aprovizionare a morilor princiare cu produsele necesare, cârpe și picioare de animale, poate fi divers explicată:

- aceasta se găsea greu în apropierea morii, dacă ne raportăm la distanțele dintre zonele de unde era solicitată și locul unde era moara de hârtie, cum este în cazul Bistriței față de moara situată în Lancrăm¹⁸, de aceea a fost nevoie de intervenția principelui în calitate de proprietar;

- nu exista o specializare în rândul negustorilor, așa numiții adunători de cârpe, care puteau asigura necesarul în mod continuu;

- costul de achiziție era mai mic, ceea ce avantaja producătorul, rezultatul era un produs ieftin;

- adunarea de produse pentru manufacturarea hârtiei era monopol princiar.

O etapă importantă în obținerea unei materii prime de calitate era *macerarea cârpelor și formarea pasteii*¹⁹. După ce erau aduse în moara de hârtie cârpele se spălau cu multă apă, folosind o cuvă, care avea scurgere pentru a se elimina apa și îndepărtarea impurităților. Se fierbeau în leșie de cenușă de brad sau cu var și a doua spălare, apoi se lăsau la fermentat. Această operațiune dura mai multe săptămâni, în funcție de sezon și tipul de materie primă folosită. Cârpele mai fine fermentau mai rapid decât cele mai grosiere, iar cele vechi din pânză mai încet decât cele noi, de aceea erau sortate zdrențele furnizate la moară. Materialele cele mai noi și mai albe au fost cele mai apreciate și rezervate pentru hârtia de calitate superioară, care se fabrica fără o risipă considerabilă în muncă²⁰. Pentru accelerarea procesului se adăuga var, care făcea hârtia mai rezistentă la acțiunea acizilor, fibrele fiind de bună calitate, neutre din punct de vedere chimic.

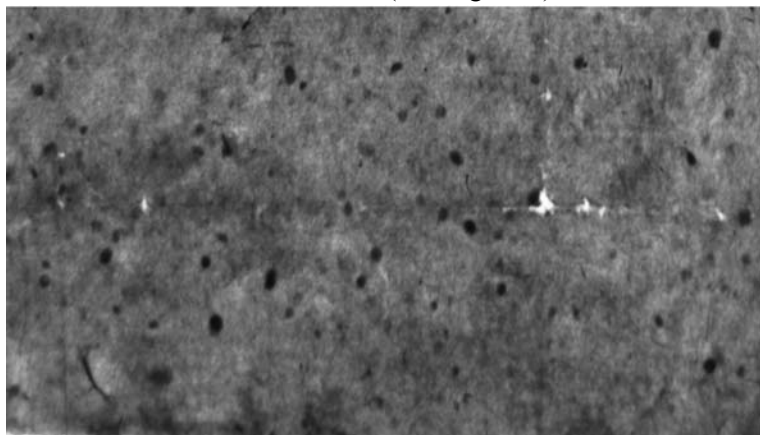
Cârpele fermentate erau defibrate cu ajutorul ciocanelor, acționate hidraulic de roata pusă în mișcare de căderea de apă, timp de 12 ore, apoi cu alte șteampuri, timp de alte 24 de ore în funcție de calitatea pe care meșterul o viza. Operațiunea se făcea sub controlul meșterului papetar, apoi se puneau într-o cuvă. Dacă pasta nu era bine defibrată se obținea un material de calitate inferioară. În urma cercetărilor întreprinse de noi am constatat că meșterii

18 Acum 230 km.

19 vezi H. A. Maddox, *Paper. Its history, sources and manufacture*, Londra, 1909; Joel Munsell, *Chronology of the origin and progress of paper-making*, ed. 5, Albany, 1879, books.google.ro, accesat 12.07.2014; Emilian Corneanu, *Hârtie și filigran în Brașovul secolului al XVI-lea*, în „Noema”, vol. III, nr. 1, 2004, p. 194; Timoty Leonardi, *Il processo produttivo della carta nel mondo occidentale*, în „Testa di bue e sirena. La memoria della carta e delle filigrane dal medioevo al seicento, Cartiere e filigrane piemontese: prospettive di ricerca”, coord. Timoty Leonardi, Torino, 2009, pp. 2-4., Dard Hunter, *op. cit.*

20 Józef Dabrowski, *op. cit.*, p. 9.

papetari care au produs hârtie în moara princiară de la Gurghiu nu au respectat etapele de prelucrare a materiei prime, deoarece produsul lor a fost în cele mai multe cazuri de calitate inferioară. (vezi figură 3)

Figură 5 - Hârtie produsă la moara de hârtie din Gurghiu ²¹

Pasta obținută prin defibrare era amestecată într-o cuvă cu apă caldă, proporția fiind de 2 % pastă, în care se adăuga o cantitate de caolin, gips sau calc pentru ca hârtia să nu fie transparentă și pentru a o rigidiza. Pasta obținută era recuperată cu ajutorul unei forme, sita suport, care era introdusă în cuva unde era pusă mixtura.

Transformarea pastei în hârtie reprezenta ultima etapă în procesul de fabricare. Pentru a putea forma coala era nevoie de o formă, care avea două părți: sita și suportul. Pentru zona Transilvaniei, în perioada care ne interesează, meșterul papetar era cel care făcea forma și filigranul²², în timp ce în spațiul european această operațiune era realizată de o persoană care avea un nivel de educație mai mare ca al celorlalți, deoarece trebuia să calculeze exact dimensiunile sitei. Evidențele documentare și materiale arată că, cel puțin de la începutul secolului al XVII, într-o moară de hârtie existau cel puțin două site pentru fiecare dimensiune, numite, site perechi²³.

Rama sitei era asamblată din lemn de stejar sau castan, întărită la colțuri cu cadre de alamă, pe lățimea căreia erau dispuse paralel, foarte apropiate, fire metalice din cupru întărite perpendicular cu alte fire mai rigide,

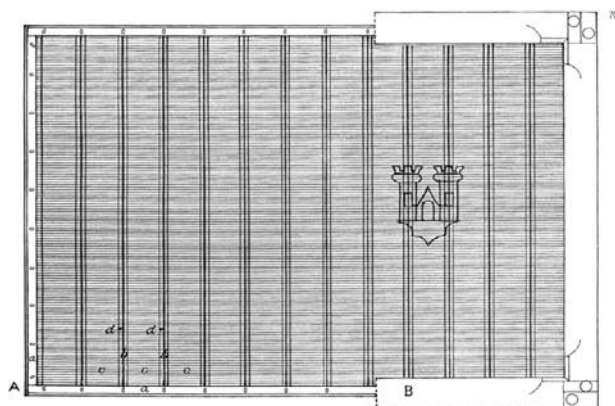
21 SJAN CLUJ, *Colecția socoteli princiare*, d. 22, f. 39, 51, 95.

22 Alexandru Mareș, *Filigranele hârtiei întrebuințate în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1987, p. XVII.

23 Allan H. Stevenson, *Watermarks are twin*, în „Studies in Bibliography”, volum 4 (1951-1952), p. 62.

mai depărate, acestea treceau deasupra sitei și erau dublate dedesubt cu căluș înguști de lemn. Firele dispuse pe lățime erau strânse între firele perpendiculare și căluș, împiedicându-se deformarea și deplasarea lor sub greutatea pasteii²⁴. Pe sită se *suda* un fir metalic modelat în diverse forme, numit filigran²⁵. Pentru ca sita să poată fi manevrată deasupra ei se pune un cadru de lemn, suportul, asemănător unei rame de tablou căreia i se atașează pânza²⁶.

Pentru realizarea formei erau necesare unei 6-8 zile, fiecare moara avea cel puțin două forme, care erau folosite în același timp, pentru a crește eficiența. Acestea erau reparate de multe ori, având în vedere mediul coroziv în care erau utilizate.

Figură 6 - Formă de fabricare²⁷

A - Sita-suport - formată din sârme orizontale și verticale; B - cadrul de lemn;

a - rama; b - baghete de lemn, care susțineau sârmele dispuse vertical în cadrul formei de fabricare, numite podulețe; c - sârmele dispuse orizontal, pe cadrul formei de fabricare, numite vârgători; d - sârmele dispuse vertical, care rigidizau sârmele dispuse orizontal.

Cel care manevra forma era *meșterul papetar*, care aflat pe o platformă în fața unei cuve, în care se afla pasta, o scufunda perpendicular forma în soluție, apoi o ridica orizontal, apa se scurgea, iar sita reținea fibrele, care se uneau. Lucrătorul ținea forma și o mănua până se obținea un strat

24 vezi Carmen Kämmerer, *op. cit.*, p. 17; Charles-Moïse Briquet, *op. cit.*, p. 8,

25 Charles-Moïse Briquet, *op. cit.*, p. 8.

26 *Encyclopédie ou dictionnaire raisonnés des arts des métiers* (1751-1765), coord. Diderot și d'Alembert, vol. XI, Lousane et Berne, 1781, p. 839.

27 Gerhard Piccard, *Die Wasserzeichenforschung als historische Hilfswissenschaft*, 1956, pp. 62-115.

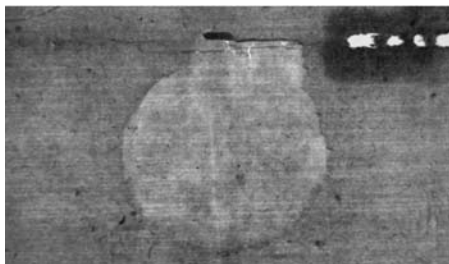
uniform, la grosimea dorită, în funcție de hârtia pe care dorea să o obțină. Cu aceeași formă s-au produs hârtii bune, dat și de calitate inferioară²⁸. Un al doilea *lucrător* primea sita, fără suport, o răsturna pe o bucată de postav, peste care se puneă o altă bucată de postav. Această activitate era repetată până se obținea un teanc de 100 coli hârtie sau 144 de coli de hârtie.

Colaborarea dintre cei doi lucrători era foarte importantă, de aceea ei lucrau cu perechi de site astfel încât nu se pierdea timp. Așa cum reiese din normele de muncă cu privire la turnarea de hârtie la un sigur post de lucru, deoarece ei trebuiau să realizeze 6 topuri într-o zi și 5 topuri noaptea, ceea ce însemna 2880 foi de hârtie făcute într-o zi plină de muncă, contabilizând pe cea pentru scris rezultau 480 foi. Aceste norme au fost stabilite într-un document polonez din anul 1546²⁹.

Figură 7 - Meșter care produce hârtie³⁰

Teancurile se storceau de apă la presă, de către *storcători* eliminându-se, astfel, aproape 80% din apă. În timpul stoarcerii hârtia putea suferii anumite deformări, în special spre marginea colii.

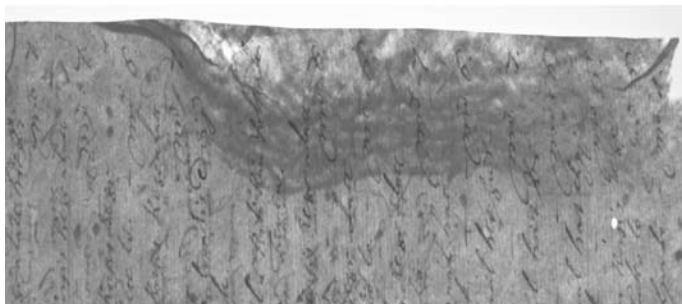
Figură 8 - Deformare la stoarcere

Apoi foile încă umede se puneau la uscat pe funii groase de păr. Această activitate trebuia executată cu mare atenție, deoarece foile erau foarte fragile și puteau să se deformeze, fapt ce se putea întâmpla și în timpul stoarcerii. (vezi figura 9)

28 Gerg Eineder, *The ancient paper-mills of the former Austro-Hungarian Empire and their watermarks*, Hilversum-Holland, 1960, p. 31.

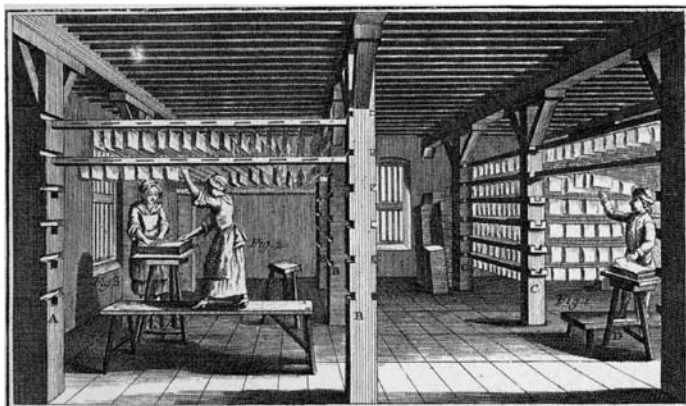
29 Józef Dabrowski, *op. cit.*, p. 7.

30 Dard Hunter, *op. cit.*, p. 10.

Figură 9 - Amprentă lăsată în timpul manevrării hârtiei

Uscarea se efectua într-un spațiu bine aerisit, fiind puse una câte una, durata fiind de la 1 la 3 zile. După uscare *stivuiitorii* așezau hârtiile în stive, pentru a se reduce deformarea lor. În acest stadiu se numea *foaie de apă*, nefiind înțeleiată sau tratată.

Figură 10 - Uscarea hârtiei³¹

Următoarele etape de confecționare a hârtiei erau înțeluirea și apoi lustruirea sau finisarea. Prin înțeluire suprafața hârtiei se acoperea cu o substanță hidrofobă pentru ca fluidele de scris să poată fi bine aplicate. Din cercetările din domeniu rezultă că în acea perioadă, în toată Europa, se folosea cleiului animal, produs din oase sau din piele de animale. În funcție de calitatea sortimentului de hârtie, pentru scris sau tipărit, se înțeliea mai mult sau mai puțin, cu tipuri diferite de gelatină.

³¹ *L'Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (1751-1772), coord. Diderot și d'Alembert, vol. XI, Lousane și Berne, p. 842.

Lustruirea, care se făcea de către *lustruitori*, care aveau o misiune foarte importantă, valoarea produsului finit depindea de calitatea muncii lor. Hârtia folosită pentru scris era mai bine întinsă decât cea folosită la tipografie. Lustruirea se realiza cu ajutorul unei pietre sau a unui obiect de metal, iar începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea s-a făcut cu ajutorul unui cilindru din metal. În principiu toate foile de hârtie prezentau o suprafață fină, pe care se scria și una rugoasă.

La final, era așezată în pachete de 489 sau 500 de foi.

Diferențierea între hârtii se face analizând anumite caracteristici externe și interne. Cele exterioare sunt formatul și calitatea, iar cele pe care le putem vedea doar privind hârtia ca pe un vitraliu, sunt filigranul și urmele lăsate de firele metalice ale sitei.

Formatul reprezintă ansamblul dimensiunilor foi de hârtie, care era determinată de dimensiunea formei de fabricare. Nu a existat o anumită standardizare, dar începând cu secolul al XIII-lea s-au fixat două formate, unul de dimensiune mică, ce corespunde cu aproximație formatului A4, și formatul mare, care era, aproximativ, dublul formatului mic. Forme variate apar odată cu dezvoltarea tiparului, iar determinarea dimensiunilor se face prin analiza filigranelor și contramărcilor, în funcție de unde anume sunt acestea plasate în hârtia manuscriselor și cărților³².

Așa cum am menționat anterior, dimensiunea hârtiei era stabilită de aceea a formei de fabricare, însă în timpul fabricării putea fi afectată de operațiunile care se efectuau în timpul creării ei, de aceea între foile care au fost făcute cu aceeași formă pot exista diferențe de câțiva milimetri.

De-a lungul timpului mărimea hârtiei a variat, iar uneori formatul a fost stabilit prin decizii ale autorităților. La 10 martie 1399 primarul din localitatea Troyes, din Franța, Louis de Tignoville, a emis un ordin prin care stabilea ca formele unei mori de hârtie de diferite dimensiuni să fie marcate distinct, astfel încât să nu existe confuzii, iar marca folosită pentru hârtia mare să nu fie folosită pentru aceea de format mic³³. În anul 1579, într-un registru de tarife din Bologna au fost menționate numele dimensiunilor hârtiei, anume imperial³⁴, regal³⁵ și mediu³⁶. Ch.-M. Briquet a descoperit o inscripție făcută în marmură, păstrată în clădirea tipografiei Merlani, în care

32 Charles-Moïse Briquet, *Papiers et filigranes*, p. 18.

33 Charles-Moïse Briquet, *Les filigranes*..., vol. I, Introduction, p. 5.

34 lungimea 740 mm și înălțimea 500 mm

35 lungimea 615 mm și înălțimea 445 mm

36 lungimea 545 mm și înălțimea 345 mm

erau redată dimensiunile formelor de fabricare a hârtiei folosite în morile de hârtie de pe teritoriul Comunei Bologna, regiunea Emilia- Romagna din Italia, care apar în registrul sus amintit³⁷.

Figură 11 - Inscripție care fixa formatul hârtiei produsă la Bologna

În secolul al XVI-lea, care face interesul tezei noastre, în Germania hârtia folosită era de două feluri, cea comună, care avea, în general, lungimea de 440 mm și înălțime de 335 mm, și formatul dublu³⁸.

Pe baza investigărilor efectuate asupra documentelor păstrate la Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, putem afirma că în Principatul Transilvania dimensiunea hârtiei comune variază între următorii parametrii: lungimea între 408 și 433 mm, partea lungă a hârtiei, iar înălțimea între 320 și 335 mm, partea mai îngustă a hârtiei. Față de această dimensiune, am putea zice standard, la moara de hârtie din Brașov s-a realizat și hârtie de format mare, încadrându-se în următorii parametrii, lungimea variază între 593 și 596 mm și înălțimea între 458 și 461 mm. Această hârtie s-a folosit rar, noi am depistat-o ca suport pentru documente emise de Cancelaria Principatului în anii 1574³⁹, 1577⁴⁰ și 1597⁴¹.

Calitatea hârtiei era determinată de mai mulți factori, începând cu calitatea materiei prime, prelucrarea cârpelor, respectarea etapelor și duratei de fabricare. În funcție de culoarea materialelor folosite hârtia avea o culoare mai închisă sau mai deschis. Calitatea fină a hârtiei se obținea prin folosirea

37 Charles-Moïse Briquet, *Les filigranes...*, vol. I, Introduction, p. 2.

38 *Ibidem*, p. 7.

39 SJAN CJ, *Fond Primăria oraș Cluj, Seria Privilegii*, doc. 192.

40 *Ibidem*, doc. 283.

41 SJAN CJ, *Fond familial Kemény*, nr. 208.

unor site fine. De exemplu hârtia produsă în Italia în secolele al XVI-lea și al XVII-lea era deschisă la culoare, în comparație cu hârtia produsă în Germania, Austria, Polonia și Transilvania.

Figură 12 - Hârtie italiană utilizată în anul 1574⁴²

Figură 13 - Hârtie produsă la Gurghiu în anul 1671⁴³

În Transilvania hârtia era diferențiată în mai multe tipuri calitative: hârtia proastă, hârtia medie și hârtia fină, hârtia de printat, aceste tipuri de hârtie sunt menționate și în Registrele de tricesimă ale orașului Cluj.

Hârtia manufacturată manual în Europa, începând cu secolul al XIII-lea, nu poate fi studiată fără elementul principal filigranul, un element care face parte din hârtie, fiind amprenta lăsată în adâncimea hârtiei de un ornament, sudat pe sita suport, definit ca *marcă transparentă imprimată în timpul procesului de fabricație în structura unei hârtii*, despre care cercetătorul elvețian, Ch.-M. Briquet, considerat părintele filigranologiei, a afirmat este ca un act de identitate: *Toate foile de hârtie poartă în ele certificatul de naștere, dificil este să îl descifrezi*⁴⁴. Într-o accepțiune mai largă, filigranul definește atât marca hârtiei, adică figurina construită din sârmă și cusută pe sita - suport, dar și amprenta figurinei pe coala de hârtie.

Termenul filigran vine din termenul francez *le filigrane*, derivat din latinescul *filium* și *granum*, intrând în circulația limbilor neolatine ca de pildă în italiană *filigrani*, în spaniolă *filigranos*. În alte limbi este denumit *Papierzeichen* apoi *Wasserzeichen* în germană, *Papermark* apoi *Watermark* în engleză, *voden znak*, *vodožnačka*, *znak wodny*, *vodjanoj znak*, *filigran-*

42 *Idem*, Colecția personală Miké Sándor, 25/ 1574 martie 7.

43 *Ibidem*, 1149/1671 septembrie 22.

44 Charles-Moise Briquet, *De la Valeur des filigranes du papier comme moyen de déterminer l'âge et la provenance de documents non datés*, în „Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève”, t. 1, cartea 2, 1882, p. 4., <http://www.archive.org/bookreader/delavaleursdesfi00bribgoog> - accesat în 11.07.2014.

vodeni znak și filigránmunka în spațiul slavon⁴⁵, vizjellel în maghiară.

Filigranul este o invenție europeană, făcută de fabrianezi marcând debutul „ereii semnului în istoria hârtiei”⁴⁶. Cel mai vechi filigran datează din 1271 și reprezintă litera F, acesta îl precede pe cel pe care Briquet l-a considerat cel mai vechi, reprezentând o cruce grecească, folosit la Bologna din 1282⁴⁷.

Cercetarea filigranelor revine filigranologiei, definită ca disciplină care se ocupă cu colecționarea hârtiilor cu diferite filigrane sau a copiilor de filigrane obținute prin diferite procedee. De asemenea, filigranologia este privită de unii cercetători ca fiind o ramură specializată a paleografiei și studiază reprezentările (figuri, litere) și liniile imprimate în hârtie, în timpul fabricării acesteia și care pot fi observate prin expunerea la lumină.

Studiul filigranului ne dezvăluie, ca într-un puzzle, istoria unei industrii, aceea a fabricării hârtiei manuale, asigurând o bogată sursă extraordinară de cercetare pentru etnografie, care poate descifra din desenul liniar evoluția costumelor, dar și obiecte și unelte de acum câteva sute de ani. Fără nici un fel de îndoială, putem afirma că evidențiază evoluția simțului artistic al oamenilor de la începutul folosirii filigranului până în secolul al XVIII-lea, transformarea formelor în funcție de perioada când au fost realizate, de la formele simple, până la cele complexe determinate de influența a ornamentației gotice. De asemenea, prin analiza filigranului putem obține informații interesante despre circulația hârtiei, completând în acest fel unele aspecte ale relațiilor economice dintre diferite zone ale Europei, precum și identificarea locului de origine. Însă, principalul beneficiu oferit de filigran este pentru paleografie și bibliologie, care aplicându-se principiile studiului interdisciplinar, apelează la *filigran ca mijloc pentru datarea și stabilirea autenticității* manuscriselor, tipăriturilor, hărților sau desenelor nedatate.

Studierea sistematică și științifică a hârtiei și filigranului, folosind și metoda studiului comparativ a filigranelor, a fost demarată de cercetătorul elvețian Charles-Moise Briquet la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, atunci au fost puse bazele filigranologiei moderne. De aceea, orice lucrare științifică privind hârtia și filigranul are ca principal reper lucrarea fundamentală pentru acest domeniu de cercetare, *Les Filigranes. Dictionnaire historique des marques de papier dès leurs apparition vers 1282 jusqu'en 1600*, publicată în 1907, în care descoperim un inventar impresionant a 16 112 copii de filigrane.

45 Damian P. Bogdan, *Filigranologia ca disciplină științifică*, în „Revista Arhivelor”, X, 1967, nr. 2, p. 8.

46 Giancarlo Castagnari, *L'Era del Segno*, vol 1, *L'Opera dei Fratelli Zonghi*, *L'Era del Segno nella Storia della Carta*, Fabriano, 2003, p. 225.

47 Charles-Moise Briquet, *Les filigranes*..., vol. I, p. 10.

Un moment important în definirea filigranologiei ca știință distinctă este anul 1955, dată la care cercetătorul sârb Vladimir Mošin, pe baza studiilor anterioare elaborate de A. Renker, A. Gasparinetti, ca și cel al lui A. W. Kazmeier, care au investigat și lămurit problemele puse cercetătorilor în analiza filigranului pe direcția trasată de Briquet, susținut de publicarea și republicarea de lucrări speciale pentru diverse țări, într-o manieră academică, a afirmat că filigranologia devenise o știință auxiliară a istoriei, încă tânără, dar cu rezultate deosebite⁴⁸.

Semnificația filigranului a generat numeroase dezbateri, tendința de a marca produsele este o caracteristică a Evului Mediu târziu și a Renașterii, care se reflectă în individualizarea și personalizarea făcută de către meșterii din diferite bresle, care au utilizat în acest scop un sigiliu sau o marcă particulară, metodă care urmărea să ușureze controlul produsului de către o anumită persoană sau de negustori, dovedindu-se în acest fel autenticitatea obiectelor. Așadar, plecând de la această premisă, și filigranul a fost folosit pentru individualizarea produsului unei anumite mori de hârtie sau a papetarului care a făcut hârtia, așa cum erau semnate tablourile sau gravurile sau ștampilate obiectele de aur, argint, porțelan.

Inițial s-a susținut că ar avea un sens simbolic, fiind solicitate de cei afiliați la societăți secrete ori că sunt simboluri ale unor comunități religioase, deoarece marcarea se realiza prin apelul la diferite imagini, care în epoca respectivă erau interpretate ca fiind mistice. Charles-Moïse Briquet, a combătut această teorie, susținută de unii erudiți de la începutul secolului al XX-lea, care vedeau în șarpe care își mușcă coada un simbol al cercului și eternei înțelepciuni, floarea de crin emblema Sfintei Treimi⁴⁹.

În fapt, filigranul era folosit pentru utilitatea practică, fiind un mijloc de identificare a produsului de către cel care îl folosea sau pentru cel care îl producea, fie meșterul papetar, fie autoritatea care îl impunea⁵⁰. Deși, la debutul utilizării lui, filigranul nu a avut scopul de a arăta locul unde fusese produsă hârtia, odată cu creșterea numărului morilor de hârtie papetarii au conștientizat necesitatea de a crea însemne personale pentru a certifica produsele lor.

Prima atestare documentară a folosirii filigranului de către papetarii din Fabriano, începând cu jumătatea secolului al XIV-lea, este tratatul lui Bartolo da Sassoferrato, *Tractus de insignis et armis*, din anul 1340, în care se

48 Vladimir Mošin, *Filigranologija kao pomoćna historijka nauka*, Zagreb, 1954, republicat *Die Evidentierung und Datierung der Wasserzeichen*, în "Papiergeschichte", 5 (1955), pp. 49-57; Vladimir Mošin, Seid M Trajlic, *Filigranes des XIIIe et XIVe siècles*, vol I, Zagreb, 1957, p. 15.

49 Charles-Moïse Briquet, *Les filigranes*..., vol. 1, p. 8-9.

50 *Ibidem*, p. 10.

arată că artizanii papetari foloseau semne sau mărci pentru a semna produsul lor sau pentru a certifica originea și calitatea lui⁵¹. Ulterior, în Franța, în primul an de funcționare al unei mori de hârtie la Troyes, în anul 1398, a fost adoptată o ordonanță care îi obliga pe meșterii papetari să marcheze calitatea și formatul hârtiei cu anumite semne⁵². În cazul nerespectării sau dacă se constata o marcare eronată a hârtiei în vederea comiterii unei fraude, erau prevăzute și o serie de sancțiuni corporale sau bănești. Papetarii au folosit filigranul pentru a face distincție între diferite tipuri de hârtie, ceea ce a determinat, ca pentru evitarea neînțelegerilor, hârtia să ia numele filigranului pe care îl purta, indicând atât calitatea, cât și formatele diferitelor produse ale fiecărei mori de hârtie⁵³.

Începând cu secolul al XV-lea, din cauza contrafacerilor mărcilor unor produse consacrate, va apărea în cea de-a doua jumătate a foii *contramarca*, care indica: numele sau titlul proprietarului morii, numele meșterului care făcea hârtia sau denumirea locului unde se afla moara. Cel mai vechi exemplu datează din anul 1483, conform lui Briquet, fiind folosit de papetarii din Veneția. Aceeași *contramarcă* putea să fie asociată mai multor tipuri de filigrane, ceea ce permite determinarea perioadei cât a lucrat meșterul respectiv. Briquet a constatat că începând cu anul 1550, în Italia, Franța, Germania, s-a folosit alături de filigranul principal, un al doilea filigran, amândouă erau poziționate la același nivel, fiecare pe o altă jumătate a colii.

O practică asemănătoare s-a folosit și în Transilvania, pentru individualizarea produsului morii de hârtie din Brașov, utilizat între anii 1554-1551. Pe o jumătate a colii este pusă coroana cu rădăcini, simbol al orașului Brașov, iar pe cealaltă jumătate, la același nivel, este o vulpe, simbol al unuia dintre proprietarii morii⁵⁴.

După 1600, devine o practică, în special în Franța, să fie utilizat un al doilea filigran, care era pus la același nivel pe foia de hârtie cu cel principal, dar pe cealaltă jumătate a colii.

51 Franz Lakner, *Filigrane del Medioevo*, în „Testa di bue e sirena. La memoria della carta e delle filigrane dal medioevo al seicento”, coord. Peter Rückert, ed. Landesarchiv Baden-Württemberg, Hauptstaatsarchiv di Stoccarda, Stuttgart. 2007, p.14; D. Todericiu, *Filigranele hârtiei fabricate în perioada 1539-1841*, în „Celuloză și hârtie”, nr. 8, 1962, p. 102.

52 Aurel Dimboiu, *De la piatră la hârtie*, București, 1964, p. 225.

53 Étienne Midoux, Auguste Matton, *Étude sur les filigranes des papiers employés en France aux XIVe et XVe siècles*, Paris, 1868, p. 8.

54 Gebhard Blücher, *Din istoria hârtiei și tiparului chirilic din Brașov în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Cumidava”, III, 1969, p. 161.

Astfel, filigranul devenit marca hârtiei, va fi realizat într-o mare varietate de forme, la început simple, cum ar fi literele, apoi din ce în ce mai complexe ceea ce a dus la surprinderea lumii în imagini și simboluri medievale⁵⁵. În concluzie se poate considera că filigranul indică cinci lucruri: formatul hârtiei, calitatea, numele fabricantului, locația morii de hârtie și anul fabricării.

De-a lungul istoriei utilizării filigranului ca marcă a hârtiei au fost constatate variate poziționări pe suprafața colii de hârtie, s-a constatat că filigranul nu se află întotdeauna în același loc, fiind plasat arbitrar și variabil, în funcție de producător, iar mai târziu acest aspect a fost stabilit prin regulamente. Poate fi identificat în apropierea centrului uneia dintre jumătățile foi deschise și este pus perpendicular cu liniile verticale. Dar nu era o regulă general valabilă. Chiar s-a impus o normă, în acest sens, la 27 ianuarie 1562 la Geneva a fost emis un regulament în care se impunea ca marca să fie plasată în centrul foi desfăcute, astfel încât să nu afecteze tipărirea⁵⁶. Prin tradiție anumite mori de hârtie puneau filigranul orizontal sau în mijlocul foi deschise, spre o margine sau într-un colț.

În documentele create în perioada 1541-1690, pe care noi le-am parcurs, am constatat o singură situație specială, de marcarea a hârtiei cu filigranul poziționat în jumătatea dreaptă a colii aproape de centru. Este vorba despre filigranul folosit de moara din Brașov în perioada 1556-1561, în care este reprodusă stema orașului Brașov din care iese un cap de lup⁵⁷.

jumătatea colii

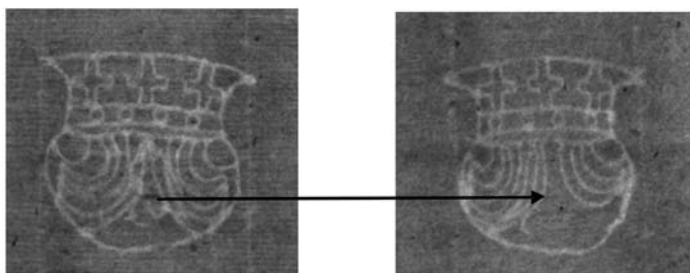
partea dreaptă a colii

⁵⁵ Aurel Dîmboiu, *op. cit.*, p. 225.

⁵⁶ Charles-Moïse Briquet, *op. cit.*, p. 48.

⁵⁷ SJAN CJ, *Fond familial Kemény*, 87, cota Kemény: IV/29; 88; 89, cota Kemény: IV/29;

În studiul filigranelor trebuie luate în considerare mai multe aspecte legate de existența tipurilor și variantelor. Un tip este definit ca fiind *un obiect care reprezintă modelul pe baza căruia se produc alte obiecte de același fel, prototip, care întrunește anumite trăsături reprezentative, esențiale pentru un grup întreg de obiecte de același fel*. Având în vedere această definiție, putem spune că un tip de filigran reunește un grup de imagini care au o anumită lucrătură artistică. Un tip de filigran pe durata de utilizare, poate avea mai multe variante ca urmare a modificărilor survenite, în primul rând, filigranul se distrugea din cauza operațiunii de curățare a formei de fabricare a hârtiei, în al doilea rând, procesul de degradare continuu al formei pe care erau fixate filigranele presupunea mutarea filigranului de pe o formă distrusă pe alta nouă, chiar realizarea unei noi figurine odată cu noua formă⁵⁸, atunci apar diferențe față de poziția acestuia în raport cu firele metalice verticale pe care se prindea.

Figură 14 - Variante de filigrane ale morii de hârtie din Brașov, cel din dreapta deteriorat ca urmare a curățării sitei, depistate în hârtie utilizată la Cluj în anul 1584

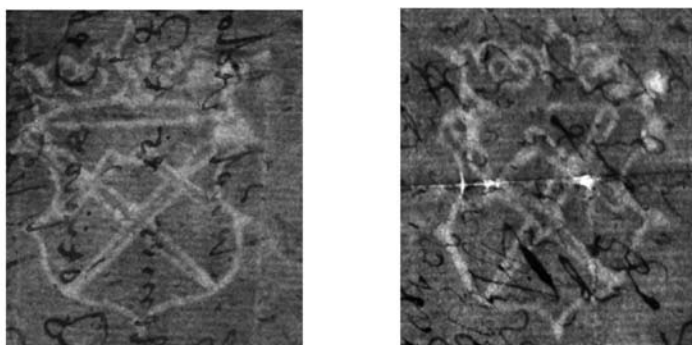
Variantele unui filigran erau generate și de procesul de producție, deoarece prin stoarcere și uscare foaia de hârtie își modifica dimensiunea, deci și filigranul avea altă dimensiune.

Nici sitele, nici filigranele nu erau la fel între ele deoarece erau făcute manual. Similitudini pot fi din întâmplare. Pentru realizarea filigranului era nevoie de multă îndemânare și pricepere, dar meșterului care le realiza, fiind obiecte făcute manual, prin modelarea unei sârme de cupru, îi era aproape imposibil să realizeze două identice, de aceea este dificil să fie găsite două filigrane identice, mai ales că într-o moară de hârtie existau cel puțin două perechi de forme care erau folosite în același timp, în acest caz filigranele

⁵⁸ s-a constatat că durata medie de folosire a unei site, de dimensiune mică, era de 2 ani

pot fi analizate ca similare⁵⁹, însă ele au fost definite de Allan H. Stevenson ca fiind gemene⁶⁰.

Unele filigrane puteau fi folosite pentru o perioadă, apoi să dispară, dar să le regăsim peste un anumit timp. Menționi de acest fel sunt și în istoriografia autohtonă⁶¹, fapt constatat și de noi pe baza analizei directe a documentelor aflate în colecțiile și fondurile supuse cercetării, anume a fost depistat un filigran folosit pentru marcarea hârtiei făcute la Sibiu, care a fost utilizată în două perioade diferite 1574-1586 și 1588-1600⁶², însă aceeași marcă am identificat-o în suportul folosit pentru documente emise în anii 1653-1657⁶³.

Figură 15 - Filigran anul 1575-1577 Filigran anul 1654

Așadar, studiul filigranului ne dezvăluie, ca într-un puzzle, istoria unei industrii, aceea a fabricării hârtiei manuale, asigurând o bogată sursă extraordinară de cercetare pentru etnografie, care poate descifra din desenul liniar evoluția costumelor, dar și obiecte și unelte de acum câteva sute de ani. Fără nici un fel de îndoială, putem afirma că evidențiază evoluția simțului

⁵⁹ Charles-Moïse Briqurt, *Les filigranes...*, p.

⁶⁰ Allan H. Stevenson, *op. cit.*, p. 66.

⁶¹ vezi S. Goldenberg, *Moara de hârtie din Sibiu în secolul al XVI-lea*, în „Studii. Revistă de istorie”, XII, nr.1/1960, pp. 113-118; Sigismund Jakó, *Az erdélyi papírmalmok feudalizmuskori történeték vázlatá (XVI-XVII. század)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Historia, Fasciculus 2/1962, pp. 68-71; Livia Bacăru, *Filigranele cărților tipărite la Câmpulung în secolul al XVII-lea* în „Studia bibliologica”, III, 1969, pp. 76-77; Gernot Nussbächer, *Moara de hârtie din Sibiu în secolul al XVI-lea* în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, 1979, XXII, pp. 280-286; Alexandru Mareș, *op. cit.*, pp. XXVII-VIII.

⁶² SJAN CJ, *Colecția Breasla aurarilor*, doc. 22, 24, 26, 27, 28, 30

⁶³ SJAN CJ, *Fond familial Kemény*, I/170; XVII/381, *Colecția personală József Kemény*, FN, 1655 septembrie 23.

artistic al oamenilor de la începutul folosirii filigranului până în secolul al XVIII-lea, transformarea formelor în funcție de perioada când au fost realizate, de la formele simple, până la cele complexe determinate de influența a ornamentației gotice. De asemenea, prin analiza filigranului putem obține informații interesante despre circulația hârtiei, completând în acest fel unele aspecte ale relațiilor economice dintre diferite zone ale Europei, precum și identificarea locului de origine. Însă, principalul beneficiu oferit de filigran este pentru paleografie și bibliologie care apelează, aplicându-se principiile studiului interdisciplinar, la *filigran ca mijloc pentru datarea și stabilirea autenticității* manuscriselor, tipăriturilor, hărților sau desenelor nedatate.

The World between Lights and Shades. The Handmade Paper

(Summary)

***Keywords:** paper, watermarks, paper mill, papermaking, technical issues*

This essay presents the characteristics of paper manufactured by the paper mill and their watermarks between the XIII and XVIII centuries, the technical issues and the knowledge of manufacturing techniques, about the processes involved, how the pulp made of rags and water is transformed into a stout sheet of paper. The study of paper is bound with **watermark that** appears as several of lightness or darkness when viewed by transmitted light. The watermarks designs are shaped from fine wire and sewn to the surface of the paper maker's mould on which the sheet is formed and lifted from the vat.

(Rezumat)

Cuvinte cheie: *hârtie, filigran, mori de hârtie, producerea hârtiei, aspecte tehnice*

Studiul prezintă caracteristicile hârtiei manufacturată între secolele al XIII-lea și al XVIII-lea în morile de hârtie și filigranele lor, aspecte legate tehnologia producerii hârtiei și știința tehnicilor de manufacturare, procedeele pe care le implică, cum pasta făcută din zdrențe și apă devine o foaie de hârtie optimă pentru scriere. Cercetarea hârtiei este interdependentă de studiul filigranului, care apare va o alternanță de lumini și umbre când se privește în lumină. Forma filigranelor este modelată din fire subțiri de metal montată pe sita cu care se produce hârtia și care se imprimă în suprafața ei atunci când se ridică încărcată cu pastă din cuvă.

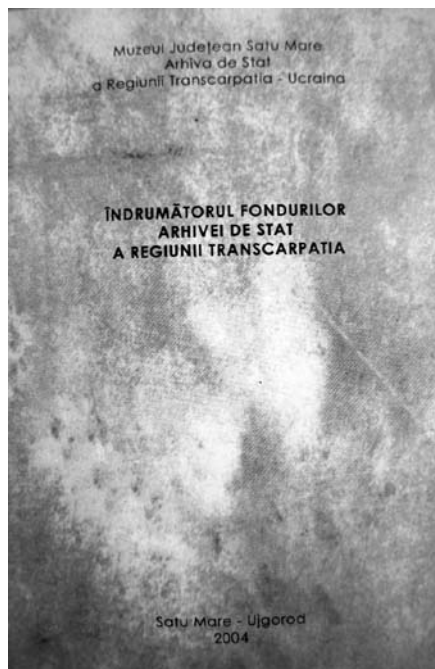
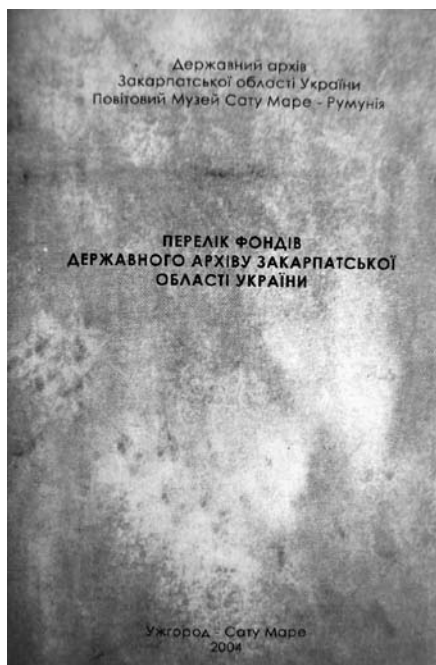
NOTE BIBLIOGRAFICE

Drd. Klara Guseth (Stenczel)

Arhivele Naționale Maramureș

Îndrumătorul Fondurilor Arhivei de Stat a Regiunii Transcarpatia¹

Satu Mare-Ujgorod, 2004, 158 p.

Deși a apărut cu 10 ani în urmă, *Îndrumătorul Fondurilor Arhivei de Stat a Regiunii Transcarpatia* este de mare actualitate, utilitatea lui fiind indiscutabilă în ceea ce privește, spre exemplu, cercetarea trecutului comitatului Maramureș. În plus, existența în Arhiva de Stat a Regiunii Transcarpatia a unor documente cu valoare practică, cu referire la localități

¹ Publicat în urma realizării condițiilor Acordului de colaborare dintre Arhiva de Stat din Transcarpatia și Muzeul Județean Satu Mare, semnat în 2003 la Ujgorod.

aflate azi pe teritoriul județului Maramureș, face obligatoriu recursul la acest instrument de lucru.

Publicat în anul 2004, atât în limba română cât și în cea ucraineană, de un colectiv format din dr. Mihailo Delean, dr. Viorel Ciubotă, dr. Irina Liuba Horvat, îndrumătorul reprezintă în fapt o evidență a fondurilor și colecțiilor din perioada secolului al XIV-lea până în 1945, aflate în păstrarea Arhivei de Stat a Regiunii Transcarpatia. Fondurile sunt amintite în ordinea numerelor de fond, existând referiri la numărul de dosare și la anii extremi ai fondurilor. Firește, numărul dosarelor este doar un reper în ceea ce privește dimensiunea fondului.

Având în vedere trecutul administrativ și hotarele comitatului Maramureș, Colecția *Arhiva celor 5 orașe regale ale Maramureșului* (printre care și Câmpulung la Tisa și Sighetu Marmăției) sau fondurile: *Comitele suprem al comitatului Maramureș* (fond nr. 1369, 1429-1919), *Tribunal Urbarial Sighetu Marmăției* (fond 1216, 1754-1901), *Vicecomitele comitatului Maramureș* (fond 911, 1842-1922), *Comitet administrativ al comitatului Maramureș - Sighetu Marmăției* (fond 1196, 1855-1917), *Direcția maghiară a minelor regale, a minelor de sare, a pădurilor și a bogățiilor de stat Sighetu Marmăției* (fond 375, 1851-1880), *Direcția domeniilor regale maghiare Sighetu Marmăției* (fond 376, 1865-1890), *Administrația comitatensă Sighetu Marmăției* (fond 904, 1915-1926), *Sedria orfanală comitatensă Sighetu Marmăției* (fond 1016, 1892-1918), *Tribunal orfanal comitatens Maramureș - Sighetu Marmăției* (fond 1022, 1939-1943), *Paza silvică regală Sighetu Marmăției* (fond 1209, 1904-1923) ș.a.m.d. constituie surse documentare valoroase și în mare parte inedite, a căror valorificare ar completa istoriografia dedicată vieții social-economice, politice etc. a Maramureșului.

Mai mult, fonduri ca: *Tribunal districtual regal Sighetu Marmăției* (fond 348, 1856-1942), *Direcția Silvică Regală Sighetu Marmăției* (fond 1208, 1941-1944, respectiv fondul 1355, an 1918), *Direcția Cadastrală Sighetu Marmăției* (fond 1250, 1922-1937), la care se adaugă alte fonduri create de instituții care aveau în jurisdicție și localități aflate azi pe teritoriul județului Maramureș, completează cu siguranță documentele fondurilor și colecțiilor aflate în păstrarea Arhivelor Naționale Maramureș, documente în baza cărora cetățenii, din dreapta sau stânga Tisei, pot să-și reconstituie drepturile de proprietate și nu numai.

Marele neajuns al acestui *Îndrumător* îl reprezintă lipsa informațiilor cu privire la documentele din cadrul fondurilor și colecțiilor și absența unei

structuri tematice, având în vedere numărul mare de fonduri și colecții (peste 1500) amintite în ordinea numerelor de fond, care face dificilă utilizarea lui. Aceste aspecte ne determină să subliniem odată în plus utilitatea unui îndrumător/ghid bilingv dedicat fondurilor și colecțiilor Arhivei de Stat a Regiunii Transcarpatia, respectiv fondurilor și colecțiilor din cadrul Arhivelor Naționale Maramureș, în care, alături de fondurile și colecțiile prezentate tematic să se regăsească și principalele categorii de documente și problemele la care acestea se referă.

Alături de lista fondurilor și colecțiilor, *Îndrumătorul* cuprinde și un scurt istoric al Arhivei de Stat a Regiunii Transcarpatia, lămuriri în ceea ce privește organizarea administrativă a teritoriului Transcarpatiei de-a lungul timpului și câteva informații prețioase relative la fonduri și colecții sau la colecția de publicații periodice. A reținut atenția noastră și precizarea că registre de stare civilă s-au păstrat în număr foarte mic, în condițiile în care Arhivele Naționale Maramureș dețin colecții bogate de matricole confesionale, foi matricole confesionale și registre de stare civilă, cu referiri la peste 100 de localități aflate astăzi pe teritoriul Ucrainei, aspect care susține fără doar și poate gândul nostru exprimat anterior.

Regăsim în cadrul *Îndrumătorului* informații cu privire posibilitatea valorificării documentelor prin intermediul sălilor de studiu, cu ajutorul instrumentelor de evidență existente și nu în ultimul rând atât de necesarii indici de nume și de locuri.

Amalia – Gabriela Racolța (Mojolic)

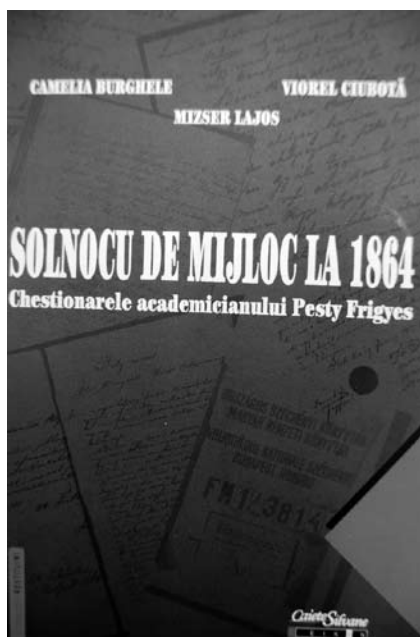
Arhivele Naționale Maramureș

***Solnocu de Mijloc la 1864: Chestionarele
academicianului Pasty Frigyes***

Caiete Silvane și Editura Eikon, Zalău, 2014, 278 p.

Ediție îngrijită și adnotată de: Camelia Burghel, Viorel Ciubotă și Mizser Lajos

Viorel Ciubotă și Mizser Lajos

Prin scoaterea la lumină a documentelor inedite, „răspunsurile date de localitățile din Comitatul Solnocu de Mijloc la chestionarul adresat de academicianul maghiar Pesty Frigyes” autorii volumului *Solnocu de Mijloc la 1864: Chestionarele academicianului Pesty Frigyes*, Camelia Burghel, Viorel Ciubotă și Mizser Lajos au publicat un bogat material documentar referitor la toponimia localităților din fostul județ Solnocu de Mijloc, mărturii care în prezent se păstrează la Biblioteca Națională Szechenyi Budapesta.

Volumul se adresează atât amatorilor de istorie, cât și cercetătorilor, iar semnalarea apariției acestuia l-am considerat necesar datorită faptului că o bună parte din localitățile care apar

consemnate în acesta se regăsesc în prezent în județul Maramureș (este vorba de localitățile din Zona Codru).

Proaspăt scoasă de sub lumina tiparului sub egida Editurilor Caiete Silvine și Eikon, lucrarea de față debutează cu o scurtă prezentare a județului Sălaj de-a lungul timpului, începând cu secolul al XII-lea până la mijlocul secolului XX. În continuare cei trei cercetători fac o analiză etnografică interesantă în ceea ce privește proveniența diferitelor denumiri de locuri, în capitolul „*Satele sălăjene la 1864. De la toponimie, la etnografie*”, scoțând în evidență varietatea ocupațiilor, relieful și biodiversitatea zonei, și nu în ultimul rând personalități istorice marcante „*care și-au legat destinul de cel al unor locuri*”. În a doua parte a volumului a fost publicat materialul inedit, atât în forma originală, cât și în traducere în limba română, fiind subliniat faptul că din cele 132 de chestionare, 4 au fost scrise în limba română cu caractere chirilice, iar restul în limba maghiară.

Ediția se încheie cu *Indice selectiv de nume și locuri* deosebit de util în identificarea mai ușoară a numeroaselor denumiri care apar înscrise în chestionarele academicianului maghiar.

Recomandăm cu căldură volumul de documente *Solnocu de Mijloc la 1864: Chestionarele academicianului Pesty Frigyes*, deoarece lucrarea constituie o importantă sursă documentară pentru cei interesați de studiul istoriei, etnografiei, antropologiei și chiar lingvisticii de pe meleagurile Solnocului de altădată, reprezentând un adevărat izvor pentru cercetarea interdisciplinară.

Dr. Viorel Ciubotă

Muzeul Județean Satu Mare

***Enciclopedia familiilor nobile maramureșene
de origine română.***

*Ediție îngrijită de Livia și Ioan Piso,
Editura Ethnologica, Baia Mare, 2014, 445 p.*

Autor: Alexandru Filipașcu

În anul acesta a fost reeditată o carte, credem noi, extrem de necesară cercetării istorice și anume ***Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română***, operă a unuia dintre cei mai cunoscuți istorici ai Maramureșului și anume Alexandru Filipașcu, a cărui lucrare mai însemnată publicată în anul 1940, ***Istoria Maramureșului***, Muzeul Județean Satu Mare, a suportat cheltuielile de reeditare în anul 1997.

Două au fost motivele care ne-au îndemnat să luăm hotărârea de a subvenționa cheltuielile de reeditare a cărții. În primul rând lucrarea era scrisă cu un ardent spirit românesc, constituind un excelent mijloc pentru educația patriotică a cititorilor, autorul însuși fiind conștient că lucrarea nu respecta “toate cerințele istoriografiei moderne”.

Dar cum remarca I. Lugoșianu, prefațatorul ediției din 1940, Al. Filipașcu simțea, prin ”intuiția pe care i-au lăsat-o moștenire înaintașii lui toată măreția unui trecut, care a dat neamului descălecători de țară, ca și durerea de a vedea, de-a lungul veacurilor, declinul progresiv al Maramureșului, în luptă cu infiltrația slavă și cu stăpânirea maghiară pe hotarele îndepărtate de miazănoapte ale românismului” (Alexandru Filipescu, 1940, p.3.)

Al doilea motiv care ne-a îndemnat să acceptăm subvenționarea lucrării era legat de faptul că exista o cerere extrem de mare pentru carte în zona românească din Maramureșul din dreapta Tisei, ținut timp de aproape 90 de ani departe de românism și mai ales de trecutul său istoric glorios.

Nota bene în înțelegere cu regretatul profesorul dr. Valeriu Achim am distribuit câteva sute de exemplare în satele românești din dreapta Tisei, în Maramureșul care astăzi aparține Ucrainei.

Mergând pe firul acestei idei nu putem decât să remarcăm că urmașii lui Al. Filipașcu și anume Ioan și Livia Piso, îngrijitorii celor două ediții ale Enciclopediei (cea din 2006, apărută la Editura Dacia din Cluj-Napoca, 288 p. și cea din 2014, apărută la Editura Ethnologica din Baia Mare, XXVIII – 445 p.), operă postumă a marelui patriot, întreprind un act extrem de important pentru restituirea istoriei uneia dintre cele mai fascinante părți ale românismului, Maramureșul istoric, iar în al doilea rând ne prezintă personalitatea lui Alexandru Filipascu într-o postură de cercetător erudit al izvoarelor istorice referitoare la Maramureș, care se păstrau în România, Ungaria, Slovacia sau în Arhivele Vaticanului.

În ceea ce privește importanța Enciclopediei pentru istoria României vom remarca că lucrarea prezintă peste 600 de trunchiuri de familii nobile de origine română care își au primele atestări documentare în veacurile XIII-XV, ele constituind elita exclusivă a Maramureșului timp de mai multe veacuri. Dovadă stau cei 170 de nobili români pomeniți de documente ca „oameni ai regelui”, cei 11 nobili români care ocupă funcția de comite suprem al Comitatului Maramureș, cei 60 de nobili români care ocupă funcția de vice comite, cei peste 500 de nobili români care ocupă funcțiile de pretori și vice pretori, cei 74 de juzi români ai nobililor etc. care au asigurat un caracter românesc administrației Comitatului până în veacul al XIX –lea.

Nu lipsit de importanță este și faptul că în cuprinsul Enciclopediei sunt prezentate peste 100 de familii nobile de origine română care își au originea în localitățile din Maramureșul din dreapta Tisei (Transcarpatica ucraineană), fapt care va contribui fără îndoială la menținerea și întărirea românismului în zonă.

Tot printre elementele pozitive ale ediției din 2014 putem enumera și faptul că un istoric profesionist, Livia Ardelean, a efectuat completări extrem de importante pentru actualizarea termenilor folosiți în lucrare, dar și completarea informației cu izvoare care nu au fost accesibile lui Al. Filipascu, completări care au fost intercalate la sfârșitul fiecărei prezentări de familie.

Tot ca un plus al ediției vom menționa că Enciclopedia cuprinde și traducerea în engleză a părții românești, fapt care va facilita accesul la informație și a specialiștilor străini, doritori să cunoască o zonă atât de pitorească și interesantă.

Faptul că nu cuprinde un indice de nume și locuri, extrem de necesar pentru facilitarea accesului la informația cuprinsă de Enciclopedie, diminuează, credem noi, valoarea științifică a lucrării.

Oricum inițiativa reeditării *Enciclopediei familiilor nobile maramureșene de origine română* trebuie salutăată cu căldură, constituind atât un omagiu pentru memoria unui mare patriot și om de cultură, Alexandru Filipascu, dar și o contribuție la menținerea spiritului românesc în părțile de nord – vest ale României.

Ioan-Vasile Rogozsan

Arhivele Naționale Maramureș

1848-1849, Nagybányán*Baia Mare, Editura Teleki Társaság, 2014, 351 p.**Autor: Balogh Adalbert (Béla)***1848–1849
Nagybányán**

Autorul Balogh Adalbert (Béla), născut la data de 16 februarie 1936 în localitatea Tarna Mare, județul Satu Mare, absolvent al Facultății de Istorie din cadrul Universității din Cluj Napoca în anul 1957, fost arhivist în cadrul Filialelor Arhivelor Statului Lugoj - Regiunea Banat (unde a deținut, până în anul 1969 și funcția de șef al filialei) și Maramureș, s-a remarcat pe parcursul carierei sale prin publicarea a numeroase studii, articole de arhivistică și istorie locală, semnate atât individual cât și în colectiv.

Dintre subiectele abordate le amintim pe cele referitoare la învățământul reformat din Sighetu Marmației (două lucrări deosebite ce au văzut lumina tiparului la Debrecen în anul 2000-4

máramorosszigeti református liceum diáksága, 1682-1851. Elevii Liceului Reformat din Sighetu Marmației și în anul 2013- A máramorosszigeti református lyceum története. Istoria Liceului Reformat din Sighetu Marmației) și la istoria mineritului (Bányászat és pénzverés a Gutin alatt. Nagybánya és környékének bányászata, ércfeldolgozása és pénzverése 1700 előtt-Minerit

și Monetărie sub Gutâi. *Exploatarea și prelucrarea minereurilor din jurul Băii Mari până în anul 1700*, lucrare apărută în anul 2001 la Miskolc-Rudabánya), precum și altele, publicate în reviste de istorie locală, cu o tematică extrem de variată, mergând de la cinematografie până la pictură: *A szatmári filmjártasás kezdetei-Începuturile cinematografiei din Satu Mare* (în *Művelődéstörténeti tanulmányok-Studii de istoria culturii*, București, 1972), *Nagybányai képirók-Pictori medievali băimăreni* (în *Erdéli féniks, Baia Mare*, 1991).

Dintre lucrările semnate personal amintim lucrarea de referință *Nagybányai boszorkányperek-Procesele de vrăjitorie din Baia Mare*, lucrare care a văzut lumina tiparului în anul 2003 la editura Balassi din Budapesta.

În anul 2014, neobositul arhivist Béla Balogh revine în atenția celor interesați de istoria locală cu un nou volum de documente intitulat *1848-1849, Nagybányán (Revoluția de la 1848-1849 în Baia Mare)*. Volumul, redactat în limba maghiară, este precedat de o prefață semnată de autor și de un amplu cuprins al documentelor publicate. Sunt redată, apoi, 447 documente, toate identificate în fondurile și colecțiile păstrate la Arhivele Naționale Maramureș, care fac referire la perioada extrem de tulbură a Revoluției de la mijlocul sec. al XIX-lea, având ca date extreme 22 martie 1848-31 decembrie 1848. Acestor documente li se adaugă și un fragment din jurnalul lui Varga Pál, cleric catolic din Baia Mare, care cuprinde perioada 4 iunie 1848-30 noiembrie 1849.

O parte dintre documentele cuprinse în acest volum au mai fost publicate în limba română și în lucrarea *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională, documente 1848-1949*, lucrare apărută la București în anul 1981 și semnată de Vasile Căpâlnean, fost director al Filialei Maramureș a Arhivelor Statului, Ioan Sabău și Valeriu Achim.

Demersul este unul inedit, de excepție, autorul lăsând documentele să vorbească de la sine despre perioada tulbură a Revoluției fără ca domnia sa să intervină cu interpretări sau comentarii de prisos. Culegerea de documente este un veritabil instrument de lucru, oportun și inovator totodată, interesant și relevant prin conținutul documentelor publicate pe care-l recomandăm tuturor celor care sunt interesați de o mai bună înțelegere a trecutului orașului Baia Mare și a celor care vor dori să aibă, într-un viitor nu prea îndepărtat sperăm, inițiative de acest gen.

Iuliu-Victor Grec

Arhivele Naționale Maramureș

***Baia Mare de altădată.
Baia Mare în timpul regimului comunist
(1945-1989)***

*Lucrare editată de Glasul Maramureșului.
Ediție îngrijită și coordonată de Dorin Ștef
Baia Mare, EURO TIP, 2014, 312 p.*

Dorim să aducem în atenția iubitorilor de istorie locală volumul *Baia Mare de altădată. Baia Mare în timpul regimului comunist (1945-1989)*, lucrare apărută sub egida ziarului *Glasul Maramureșului*, în anul 2014, îngrijită și coordonată de Dorin Ștef.

Lucrarea cuprinde materialele publicate în ziarul local *Glasul Maramureșului*, în perioada 2006-2012, semnate de redactorii: Daniela Dragoș, Amalia Babici-Man, Cătălin Tineghe, Ionuț Horoba, Ioan Buda Țețu, Dragomir Ignat. În cadrul articolelor a fost surprinsă perioada 1945-1989, de la începuturile comunismului în România până la Revoluția din decembrie 1989.

Volumul este structurat în nouă capitole, păstrând parcursul cronologic al evenimentelor: *I. Primii ani de comunism, II. Construcția orașului Baia Mare, III. Anii de școală, IV. Timpul liber, V. Sărbători în comunism, VI.*

Ceaușescu. Partidul. Securitatea, VII. Stil de viață, VIII. Raționalizarea (1980-1989), IX. Revoluția din decembrie 1989. Alături de informații culese din lucrări de specialitate se regăsesc, cu precădere, aprecierile și descrierile unor băimăreni care au trăit în timpul regimului comunist și nu în ultimul rând, fotografii de epocă.

Precum se menționează în „*Cuvânt înainte*”, lucrarea nu este o abordare monografică și de asemenea nu reprezintă rezultatul unei cercetări științifice, motiv pentru care nu sunt cuprinse referiri la totalitatea instituțiilor emblematic, clădirilor reprezentative, respectiv a personalităților epocii. Scopul declarat al volumului este acela de a oferi o imagine de ansamblu asupra vieții cotidiene a băimărenilor în timpul regimului comunist.

Deși lucrarea nu respectă rigorile unui studiu științific, printre altele lipsindu-i aparatul critic¹, nu putem decât să apreciem demersul angajaților ziarului *Glasul Maramureșului*.

¹ Aparat critic, care cu siguranță ar fi dezvăluit cititorilor câțiva dintre autorii de drept ale unor articole, arhiviști în cadrul Arhivelor Naționale Maramureș, a căror contribuție putea fi măcar menționată în introducere.

et Commentus Eulie Sancte Leuis de teles
marie dei gracia Regis hungar² Bohemie
Bohemie et fidelibus nris Commentus Eulie
et Nicolai nepotum et demetrii fratris
Zelistege p^ote in comitatu aromarosi
Super quo fidelibus nris. Summe Gregen
dantesthoros de dragomird. alijs absen
poromis viri p^oti g^oam Nam in ead h
fys et alios predictos in dominium eiusq
petue possidens. Si non fuerit graditum
in p^onam ad Ammum competet. rationem
et Euoratorum si qui fuerint. Virinorum
p^one. fideliter rescriptatis. Datum Bnde sab
preptis et mandatis eiusq domini Regis o
Iohanne p^oum. ad p^oissa fideliter exequi
sabbato proximo. ante dominum Pannipol
poromis viri p^oti g^oam Nam in ead h

Acest material este publicat în cadrul proiectului **Manifestările cultural-științifice „Arhivele și societatea”** derulat de către Asociația Arhiviștilor „David Prodan” Maramureș, respectiv Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, cu sprijinul financiar al Consiliului Local și al Primăriei Municipiului Baia Mare, prin programul de finanțare nerambursabilă în anul 2012.

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod necesar poziția oficială a finanțatorului.

Acest material se distribuie GRATUIT.

I.S.S.N. 1844-9832